

MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM ALANINDA ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Kitap Adı : Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Araştırma Makaleleri
İmtiyaz Sahibi : Gece Kitaplığı
Genel Yayın Yönetmeni : Doç. Dr. Atilla ATİK
Kapak&İç Tasarım : Tuğçe GÖKÇE
Sosyal Medya : Arzu ÇUHACIOĞLU
Yayına Hazırlama : Gece Akademi Dizgi Birimi
Yayıncı Sertifika No : 15476
Matbaa Sertifika No : 42539
Matbaa Adı : GeceAkademi
ISBN : 978-625-7958-44-8

Editörler : Prof.dr. Ester Eti AKYÜZ LEVİ
Doç. Dr. Yasin DÖNMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Bilge ŞİMŞEK İLHAN

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission. Gece Akademi is a subsidiary of Gece Kitaplığı.

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. Gece Akademi, Gece Kitaplığı'nın yan kuruluşudur.

Birinci Basım/First Edition ©ARALIK 2019/Ankara/TURKEY ©copyright

Gece Publishing

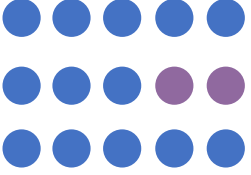
ABD Adres/ USA Address: 387 Park Avenue South, 5th Floor,
New York, 10016, USA

Telefon/Phone: +1 347 355 10 70

Gece Akademi

Türkiye Adres/Turkey Address: Kocatepe Mah. Mithatpaşa
Cad. 44/C Çankaya, Ankara, TR

Telefon/Phone: +90 312 431 34 84 - +90 555 888 24 26

MİMARLIK, PLANLAMA VE TASARIM ALANINDA ARAŞTIRMA MAKALELERİ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

DİKEY BAHÇELERİN KENTSEL YAŞAM KALİTESİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Arzu ALTUNTAŞ7

BÖLÜM 2

SANAYİ YAPILARINDA STRÜKTÜREL VE ORGANİZASYONA YÖNELİK ESNEK YAKLAŞIMLAR

Betül Bilge ÖZDAMAR19

BÖLÜM 3

SAFRANBOLU TARİHİ KENT DOKUSUNUN KÜLTÜREL PEYZAJ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çiğdem BOGENÇ45

BÖLÜM 4

DEVREK ŞEHİR MERKEZİNDEKİ KAMUSAL YEŞİL ALANLARIN SAPTANMASI VE GELİŞTİRME OLANAKLARI

H. Selma ÇELİK YAY-Deniz KARAELEMAS61

BÖLÜM 5

İZMİR'DEKİ EĞİTİM YAPILARINDAN BİR ÖRNEK: RUM EVANGELİKİ OKULU (İZMİR NAMIK KEMAL LİSESİ)

Aybüke ERSOY ALPANDINER-Eti AKYÜZ LEVI79

BÖLÜM 6

MİMARLIKTAKİ BİLGİ VE BİLGİ ALANININ DEĞİŞİMİ

Gülşah GÜLEÇ99

BÖLÜM 7

TÜRK KÜLTÜRÜNDE BAHÇE VE EN GÖRKEMLİ HALKA; OSMANLI SARAY BAHÇELERİ

Hande Sanem ÇINAR-Funda YIRMİBEŞOĞLU113

BÖLÜM 8

MİDYAT GELENEKSEL YEZİDİ EVLERİNDE ŞEFFAFLIK

Mehmet Akif KUYUMCU-F. Demet AYKAL129

BÖLÜM 9

ISPARTA'DA KENTSEL HAFİZADA SİMGE BİR YAPI: BÜYÜK ISPARTA OTELİ

Nurcihan AKDAĞ, Şefika Gülin BEYHAN157

BÖLÜM 10

BODRUM İLÇESİ'NİN 1990-2018 YILLARI ARASINDAKİ ARAZİ ÖRTÜSÜ DEĞİŞİMİ

E. Seda ARSLAN-Ömer K. ÖRÜCÜ181

BÖLÜM 11

SİVİL MİMARLIK ÖRNEKLERİNDEN AYŞE SEZGİN EVİ'NİN RESTORASYONU

Özlem ÖZKAN ÖNÜR-Özgür YERLİ.....199

BÖLÜM 12

KÜLTÜREL MİRASIN EKONOMİK BOYUTU

Sibel AKTEN221

BÖLÜM 13

GENÇ ODALARI VE DEKORASYONUNUN ERGEN VE GENÇ YETİŞKİNLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME

Tuğba ANDAÇ GÜZEL235

BÖLÜM 14

İÇ MEKÂN DA ÜRETİMİ VE TASARIMI İLE MAKİNE HALILARI

Yaprak ÖZEL247

BÖLÜM 15

KENTSEL ÇEVREDE YAŞAM KALİTESİ

Murat AKTEN-Merve ELBİ.....271

BÖLÜM 16

ULAŞIM PLANLAMASI SORUNLARI VE İMAR PLANLARI AÇISINDAN ELEŞTİREL YAKLAŞIMLARLA NİĞDE

Aziz Cumhur KOCALAR291

BÖLÜM 17

KAPADOKYA GEOPARKI ÖNERİSİ-YERALTI ŞEHİRLERİ VE KÜLTÜREL MİRAS İÇİN KORUMA VE KULLANMA DENGESİ (NEVŞEHİR-AVANOS VE KAYSERİ-YEŞİLHİSAR)

Aziz Cumhur KOCALAR313

DİKEY BAHÇELERİN
KENTSEL YAŞAM
KALİTESİ BAĞLAMINDA
DEĞERLENDİRİLMESİ

BÖLÜM

1

Arzu ALTUNTAŞ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Siirt,
arzualtuntas@yahoo.com.tr

1. GİRİŞ

Yaşam kalitesi, farklı ilgi alanlarına göre farklı yönleriyle ortaya konulan bir olgudur. Bu nedenle çok çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Dissart ve Deler (2000)'e göre yaşam kalitesi ile ilgili yapılan tanımlamalardaki ortak yön, hem insan yaşamındaki objektif değişkenlere ve hem de insan algısına bağlı olan sübjektif değişkenlere bağlı olarak çok boyutlu bir özellik göstermesidir (Marans, 2007).

Shafer ve diğ. (2000)'ne göre yaşam kalitesi, topluluk refahı-uygun çevre koşulları-ekonomik hareketlilik üçgeninde yaşanabilir, sürdürülebilir ve ulaşılabilir hedeflerin kesişimidir.

Das (2008) genel yaşam kalitesini fiziksel, ekonomik ve sosyal çevrelerde gerekli koşulların sonucu oluşan çevreden/yaşanılan ortamdaki memnuniyet durumu şeklinde tanımlamaktadır.

Yaşam kalitesi kavramı temel olarak, topluluğun ekonomik durumu, yaşam çevresi, eğitim ve iş olanakları, aile yapısı, sosyal yaşama katılım ve sağlık durumu gibi koşulların insan algısına dayalı olarak şekillenen duygularının sonucunda ortaya çıkan bir olgudur (Tağmat, 2007).

Özyavuz ve Aytin (2016) kentsel yaşam kalitesini toplumsal, ekonomik ve çevresel faktörler ışığında, yaşam kalitesi ve çevre kalitesi arasındaki ilişkiyi oluşturan nesnel ve öznel değerlendirme ölçütleri olarak tanımlamaktadır. Burada öznel bileşenler algıya dayalı, sağlık, güvenlik, huzur vb. soyut faktörler, nesnel bileşenler ise doğal ve yapısal çevre, ekonomik ve sosyal fonksiyon alanları gibi somut faktörlerdir.

Kentsel yaşam kalitesi, kent insanının yaşadığı çevreden memnuniyet olma, yaşadığı çevre koşullarını tatmin edici bulma durumu olarak tanımlanabilir. Hızlı nüfus artışına bağlı olarak kentlerin giderek büyümesi, teknolojik gelişmeler, kent ikliminin değişimi, kent ve yakın çevresindeki doğal alanların azalması, kent insanının estetik algılarının ve arayışlarının değişerek gelişmesi gibi nedenler kentlerde yaşam şartlarının zorlaşmasına neden olmuştur. Doğa içerisinde ve doğanın parçası olarak yaşayan bir varlık olan insan, yaşadığı ortamlarda doğadan/doğaldan bir parça bulma ihtiyacı hissetmektedir. Bu ihtiyaç ise kentlerde yeşil alanların varlığı ile mümkündür.

Yapıların cephe, duvar gibi dış yüzeylerinin bitkilerle kaplanmasıyla oluşan dikey bahçeler, kent yaşamının özellikle ekolojik anlamdaki değerinin artırılması, kent içinde bir “doğa parçası” yaratılması amacıyla yapılan uygulamalardan biridir.

2. DİKEY BAHÇELER VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Detail (2005) dikey bahçeleri üzerinde bitkisel dokunun büyümesine izin veren dış duvar sistemi olarak tanımlamaktadır. Otelle (2011) ise dikey bahçeleri binaların cephesini saran yaşayan bir kabuğa benzetmektedir. Bir diğer tanımlamaya göre ise toprakta, duvarda ya da bitki kasalarında yetişen bitkilerin bina cephelerini kaplamasıyla dikey bahçeler oluşmaktadır (Erdoğdu 2014).

Tarihsel açıdan bakıldığında dikey bahçe örneklerinin yüzyıllardır devam eden uygulamalar oldukları görülmektedir. Bilinen ve kabul edilen ilk uygulama Babil'in Asma Bahçeleri'dir (Şekil 1).

Şekil 1. Babil'in Asma Bahçeleri (Anonim, 2014)

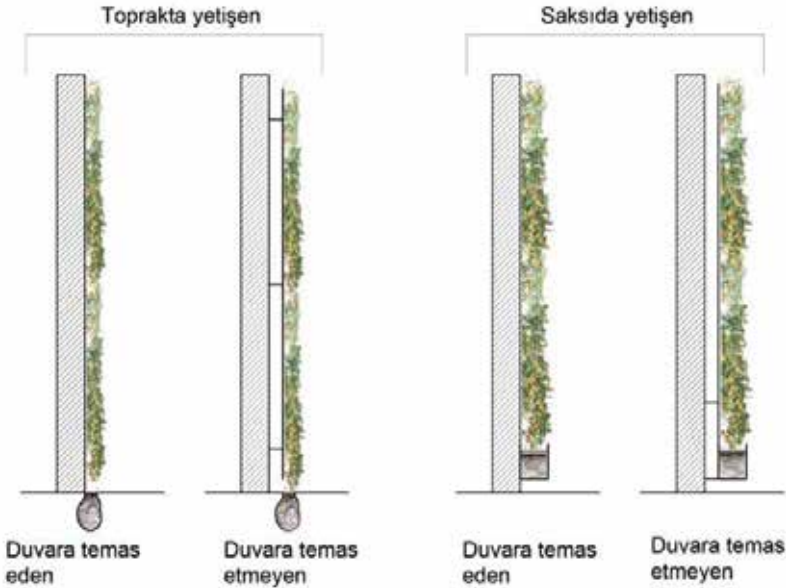
İtalya – Pompei’de halkın balkonlarda asma yetiştirmesi, Vikinglerin rüzgârdan ve yağmurdan korunmak için evlerinin dış cephelerini çim ile kaplamaları, 16.-17. yüzyıllarda Meksika, Hindistan ve İspanya’da evlerin sarılıcı-tırmanıcı bitkilerle kaplanması da dikey bahçelerin ilk örnekleri arasında sayılmaktadır. 18. yüzyılda Fransa’da açık mekanlarda bitkilere şekil verilerek yapılan biçimlendirilmiş yeşil duvar uygulamaları bulunmaktadır. 20. yüzyılda bitki bileşeninin süsleme amaçlı olarak kullanıldığı örnekler yaygınlaşmaya devam etmiştir. Çağdaş mimarlığın iki önemli

ismi olan Le Corbusier ve Frank Lloyd Wright, tasarımlarında yeşil çatılara ve dikey bahçelere sıklıkla yer vermişlerdir (Peck, 1999; Erdoğan, 2014).

Dikey bahçeler, diğer bir deyişle yeşil duvarlar 20. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Kuzey Avrupa’da konsept olarak görülmeye başlanmıştır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte, 1980-1990’lı yıllarda paslanmaz çelik kablo sistemlerle, tel örgü ağ sistemleriyle, modüler tel kafeslerle dikey bahçeler uygulanmış; konuyla ilgili kurslar düzenlenmiş, fonlar oluşturulmuş ve uygulama ödülleri verilmiştir (Erdoğan, 2014).

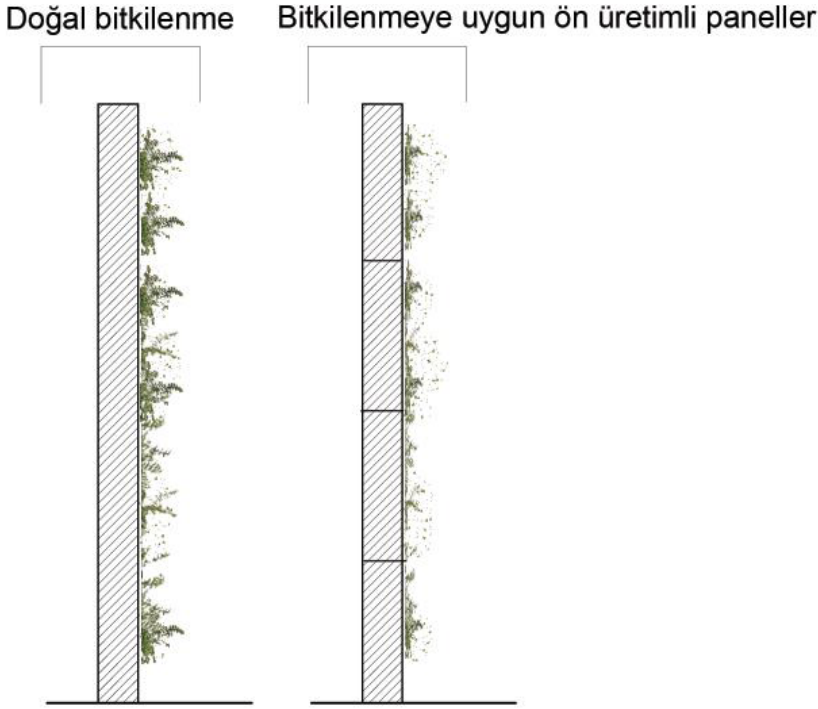
3. DİKEY BAHÇELERİN UYGULANMA BİÇİMLERİ

Yeşil cepheler, bitkilendirilmiş duvarlar ve yaşayan duvar sistemleri, dikey bahçelerin başlıca uygulanma biçimleridir. Bunlardan yeşil cepheler sarılıcı-tırmanıcı bitkilerle kaplanmış duvarları ifade etmektedir. En çabuk ve en kolay uygulama biçimidir. Yeşil cephelerde bitkiler ya toprakta ya da saksı gibi bitki kasalarında yetiştirilmektedirler. Her iki durumda da bitkilerin duvara temas ederek doğal yolla büyümesi ya da duvara temas etmeden bir destek sistemi üzerinde gelişmesi mümkündür. Günümüzde en yaygın olarak kullanılan destek iskeletleri modüler kafes panel sistemleri ile kablo ve tel-halat ağ sistemleridir (Şekil 2).

Şekil 2. Yeşil cephe kesiti (Erdoğan, 2014)

Dikey bahçelerdeki bir diğer uygulama biçimi olan bitkilendirilmiş duvarlar ise doğal olarak duvar yüzeyinde ve çatlaklarında yetişen bitkiler şeklinde ya da bilinçli olarak yüzey panellerinin üzerinde yetiştirilen bitkiler olarak iki şekilde uygulanmaktadır. Doğal yolla oluşan bitkilendirilmiş duvarlar daha çok anıt yüzeyleri, kale surları, tarihi binalar vb üzerinde görülmekte olup bunlara herhangi bir insan müdahalesi yapılmamaktadır. Yüzey panelleriyle oluşturulan bitki duvarlarında ise genellikle içine toprak doldurulan ve bitki dikilen gözenekli beton paneller kullanılmaktadır (Şekil 3).

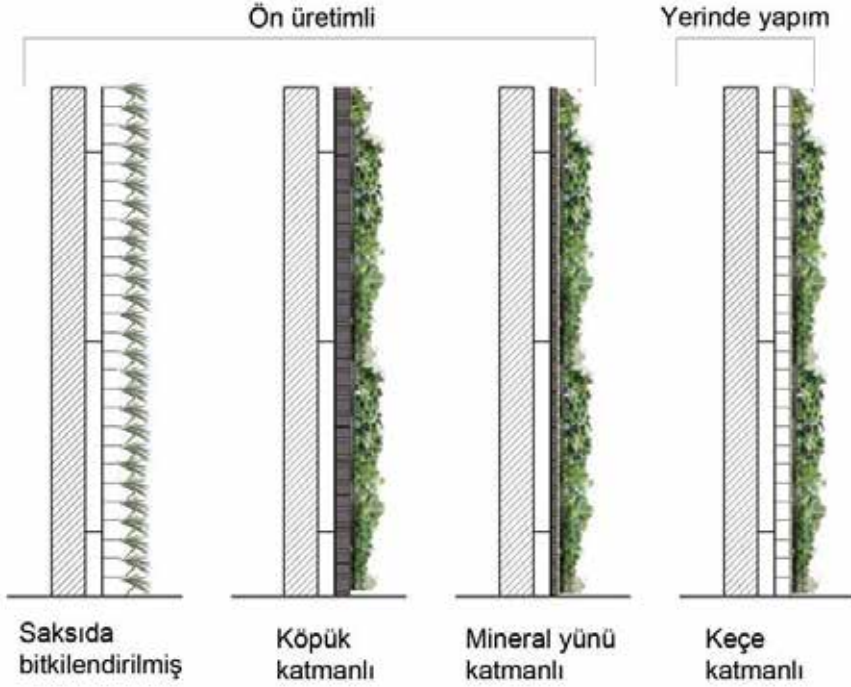

Şekil 3. Bitkilendirilmiş duvar kesiti (Erdoğan, 2014)

Üçüncü uygulama biçimi olan yaşayan duvarlar ile yapılan dikey bahçelerde ise bitkiler duvara monte edilmiş bir yetiştirme ortamında büyümektedirler. Topraksız bitki yetiştirmeye imkân sağlaması ve her türlü iklim ve ortamda uygulanabilir olması, yaşayan duvarların en önemli avantajları arasında yer almaktadır. Yetiştirme ortamı olarak kum, turba, vermikülit, perlit vb en fazla tercih edilen materyallerdir. Yaşayan duvarlar hem cepheye temas ederek hem de cepheden ayrı olarak uygulanabilirler. Bunun dışında saksıda bitkilendirilmiş, köpük katmanlı ya da mineral yünü kat-

manlı ön üretimli olarak veya keçe katmanlı yerinde yapım şeklinde de uygulanabilmektedirler (Şekil 4).

Teknolojik gelişmeler özellikle modüler sistemlerde farklı tekniklerin ve farklı malzemelerin kullanımına da olanak sağlamaktadır.

Şekil 4. Yaşayan duvar kesiti (Erdoğan, 2014)

Dikey bahçe uygulamalarında başlıca bitkiye, yetiştirme ortamına (toprak, kum, vermikülit vb), bitki taşıyıcı bileşene (kafes, tel, halat vb), sulama sistemine (damla sulama veya hidrofonik sulama), taşıyıcı sisteme, su ve ısı yalıtım katmanına, buhar kesici katmana ve duvar gövdesi bileşenine (gazbeton, bimsblok, tuğla vb) ihtiyaç duyulmaktadır.

4. DİKEY BAHÇELERİN KENTSEL YAŞAM KALİTESİNE ETKİLERİ

Yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre dikey bahçelerin yapı, çevre ve kullanıcılar açısından sağladığı avantajlar çevresel yararlar (kentsel ısı adasını önleme ve sera etkisini azaltma, yapıda ısı yalıtımı sağlama, yapıda ses yalıtımı sağlama, ürün yetiştirme amaçlı kullanım ve ekolojik

çeşitliliğin arttırılması, yağmur sularının kent altyapısına olan yükünün hafifletilmesi ve suyun filtresini sağlaması, biyolojik filtrasyon, gürültüyü azaltması, yangın güvenliği, malzeme ömrünü uzatması, elektrik üretimi), sosyal yararlar (kent estetiğini düzenleme, insan psikolojisine olumlu etki etmesi) ve ekonomik yararlar (enerji verimliliğini arttırması, uygulandığı binanın değerini arttırması) şeklinde sıralanabilmektedir (Erdoğan, 2014; Develi Uyar, 2018).

Dikey bahçelerin iç mekan sıcaklığını ve nemini belirli oranlarda düşürdüğü ve bu sayede harcanan enerji miktarının azaldığı, yapılan birçok araştırma sonucunda ortaya konmuştur (Örnek, 2011; Othman ve Sahidin, 2015; Jaafar ve diğ. 2015). Bu sayede yapı kabuğunun ısısı da düşmektedir.

Dikey bahçeler, farklı bitki türlerinin yetiştirilebilmesi, üzerinde diğer canlıların (kuş, böcek vb.) da yaşamasına olanak tanınması gibi sebeplerle bina yüzeylerinde habitat oluşmasını ve doğal yaşamı desteklemektedir (Develi Uyar, 2018). Ayrıca yetiştirilen bitkisel materyalden ürün elde etme gibi amaçlarla hazırlanan projeler de bulunmaktadır.

Dikey bahçelerin, uygulandıkları yapının mikro iklimini olumlu yönde etkilediği birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Dikey bahçe uygulamalarının yapıldığı bina ve mekanlarda hava sirkülasyonu bitkiler sayesinde daha kolay sağlanmakta, özellikle yaz aylarında güneş kontrolü sağlanarak gölge alanların miktarının artması nedeniyle hissedilen sıcaklık yakın çevreye göre daha düşük olmaktadır. Ayrıca dikey bahçeler rüzgâr ve yağmur kesici işlevlerine de sahip olduklarından mevcut rüzgârın hızını ve yağmurun şiddetini azaltmaktadırlar. Bu etkiler tek tek yapı /yapı grubu olarak değil, kent sisteminde bir bütün olarak düşünüldüğünde ise kent iklimini olumlu yönde etkilemesi kaçınılmazdır. Sayılan tüm bu olumlu etkileri ile dikey bahçeler özellikle kentlerde ve kent merkezlerinde biyoklimatik konforun ve kentsel yaşam kalitesinin artmasını sağlamaktadırlar.

Develi Uyar (2018) yapı duvarlarının yeşil sistemlerle kaplanması kent yeşil dokusunun devamlılığını sağlayacağını ve kente estetik açıdan daha fazla değer katacağını belirtmiştir. Bitki varlığı insanlar açısından rahatlatıcı bir etki yaratmaktadır. Ayrıca dikey bahçeler sayesinde oluşan temiz hava cepleri de insan sağlığını ve psikolojisini olumlu yönde etkilemektedir.

Dikey bahçeler yalnızca bina yüzeylerinde değil aynı zamanda park ve bahçelerde, ulaşım ağlarının çevrelerinde, duvar yüzeylerinde ve iç mekanlarda da uygulanan düşey sistemlerdir. Kötü görüntüleri perdeleme, gürültü düzeyini azaltma, kent yeşil altyapısına katkıda bulunma, reklam amaçlı olarak kullanılma işlevleriyle de kente hizmet etmektedirler. Ayrıca dikey bahçe uygulamaları birer kent imgesi olarak değerlendirilerek kent imajını olumlu yönde etkileyebilecek uygulamalardır. Böylece kent insa-

nında sosyal ve psikolojik doyumun artmasına da yardımcı olmaktadır. Tüm bunların yanı sıra toplum hafızasında yer ederek kentsel belleğin bir parçası haline gelmektedirler.

5. UYGULANMIŞ DİKEY BAHÇE ÖRNEKLERİ

Özellikle iklim değişiminin artması ve kentlerde hissedilen sıcaklıkların yükselmesiyle birlikte dikey bahçeler de tüm dünyada daha fazla önem kazanmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Bugün artık dikey bahçeler konusunda çok sayıda örnek bulunmaktadır (Şekil 5). Botanikçi Patric Blanc'in Paris'teki Quai Branly Müzesi için tasarladığı ve uyguladığı 40 m yüksekliğinde, 200 m uzunluğundaki dikey bahçe en çok bilinen uygulamalardan biridir.

Şekil 5. Dikey bahçe uygulama örnekleri (Kaynak: Google, 2019)

Bunun dışında Madrid'teki CaixaForum Müzesi, Fransa Avignon'daki Marche des Halles, Kanada Vancouver'deki Vancouver Akvaryumu, Avustralya Sydney'deki Sydney Havaalanı Bekleme Salonu, Japonya Tokyo'daki Parabienta, İngiltere Londra'daki Athanaeum Hotel ve The Rubens at the Palace Hotel, Kuzey Amerika Philadelphia'daki Longwood Bahçeleri,

İstanbul'daki Art House, Hindistan Telangana'daki KMC Corporate Ofis, Kolombiya Bogota'daki Santalaia Apartmanı, Muğla'daki Swisotel Resort Bodrum Beach Hotel ve İsviçre Zürih'teki MFO Park da örnek olarak verilebilecek uygulamalar arasındadır.

6. SONUÇ

Son yıllarda giderek artan nüfusa bağlı olarak altyapı kapasitesinin yetersiz kalması, göç oranının artması gibi sebepler mevcut yeşil alanlar üzerinde baskı oluşturmakta ve bu baskılar sonucunda kaçak yapılaşma, kentlerde kontrol dışı büyüme her geçen gün artmakta ve sonuçta kentsel yaşam kalitesinde de düşmeye neden olmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, teknolojik gelişmenin yaşam tarzlarında yarattığı olumsuzluklar, tüketimin artması, araç trafiğindeki artış gibi sebepler de kent yaşamını olumsuz yönde etkileyen ve yaşam kalitesini düşüren diğer etkenler arasındadır (Develi Uyar, 2018). Kentsel yaşamın bu etkilerle değişimi hem insanlar üzerinde ve hem de doğa üzerinde büyük bir baskı yaratmaktadır. Hava ve su kirliliğinin artması, ısı adalarının oluşumu, kent ikliminin değişerek global ölçekte küresel iklim değişikliğinin hızlı bir şekilde artmasına sebep olması, yaşam kalitesinin düşmesi ve biyoklimatik konforun azalması, kentlerde ve kent çeperlerinde mevcut yeşil alan miktarının azalmasının en önemli sonuçları arasında yer almaktadır.

Kentlerde sürdürülebilir bir çevre yaratmak ve yaşam kalitesini arttırmak için yeşil alan miktarının artırılması, yapıların ve yapı adalarının çevreleriyle bir arada tasarlanması gerekmektedir. Yatayda yeşil alan kullanımı için ayrılabilir alanların dışında aynı zamanda düşeyde yapı yüzeylerinin de yeşil alan olarak değerlendirilmesi kent yeşil dokusunun, çevre kalitesinin ve dolayısıyla da yaşam kalitesinin artmasını sağlayacaktır. Bu konudaki çözümlerden birisi hiç kuşkusuz dikey bahçe uygulamalarıdır.

Cephesi ya da cepheleri dikey bahçe olarak kullanılan binalar ekosistemle uyumludur. Bu yapılar biyolojik çeşitliliğin sağlanmasında, hava kalitesi ile ısı dengesinin oluşmasında, enerji ve su kullanımının azaltılmasında, kentsel ısı adası etkisinin azaltılmasında önemli rol oynamaktadır (Develi Uyar, 2018). Bu nedenle planlaması ve teknik altyapısı iyi kurgulanarak oluşturulmuş dikey bahçe uygulamalarının, özellikle kentsel alanlarda daha sağlıklı ve nitelikli alanlar oluşturacakları unutulmamalı; bunun yanı sıra kent ekosistemine, kent estetiğine ve kentsel yaşam kalitesine sağlayacakları katkılar da göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Anonim (2014). Babil'in Asma Bahçeleri. <http://www.radikal.com.tr/radikalist/reggaenin-yikamadigi-schir-babil-1218494/> (Erişim tarihi: 16.10.2019)
- Das D (2008). Urban quality of life: a cas study of Guawahati. *Social Indicator Research (2008) 88: 297-310, Springer.*
- Detail (2005). Fassaden+Materialien, Vol.11, Almanya.
- Develi Uyar G (2018). Dikey yeşil sistemler ve uygulama örnekleri. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Dissart JC, Deler, SC (2000). Quality of life in the planning literature. *Journal of Planning Literature*, Cilt: 15, No: 1.
- Erdoğan E (2014). Düşey yeşil sistemlerin enerji etkinliklerinin değerlendirilmesi. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Google, 2019. Dikey bahçe uygulama örnekleri.
- Jaafar B, Said I, Reba MN Md, Rasidi MH (2015). An experimental study on bioclimatic design of vertical greenery systems in the tropical climate. Springer Link, 369-377.
- Marans R (2007). Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi (Çev: Dülger Türkoğlu H). Mimarlık Dergisi (335) <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1326> (Erişim tarihi: 17.10.2019)
- Othman AR, Sahidin N (2015). Vertical greening façade as passive approach in sustainable design. Elsevier Procedia Social and Behavioral Sciences, 222: 845-854.
- Örnek MA (2011). Dikey bahçe tasarım sürecinde kullanılabilecek örnek tabanlı bir tasarım modeli önerisi. Yüksek lisans tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bilişim Anabilim Dalı Mimari Tasarımda Bilişim Programı, 94 s.
- Özyavuz M, Aydin BK (2016). Açık ve yeşil alanların kentsel yaşam kalitesine etkisi: Tekirdağ-Süleymanpaşa örneği. 4. Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi, 15-23 s, İstanbul.
- Peck SW (1999). Greenbacks from Green Roofs: Forging A New Industry in Canada, Status report on benefits, barriers and opportunities for green roof and vertical garden technology diffusion, Peck&Associates, Canada.
- Shafer CS, Koo Lee B, Turner S (2000). A tale of three greenway trails: user perceptions related to quality of life. *Landscape Urban Planning*. 49, 163-178.
- Tağmat TS (2007). Mimarlık ve yaşam kalitesi: Avrupa'da kentsel yaşam kalitesi yaklaşımları. Mimarlık Dergisi (335) <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=53&RecID=1331> (Erişim tarihi: 17.10.2019)

SANAYİ YAPILARINDA
STRÜKTÜREL VE
ORGANİZASYONA
YÖNELİK ESNEK
YAKLAŞIMLAR

BÖLÜM

2

Betül Bilge ÖZDAMAR

Sanayi Yapılarında Strüktürel ve Organizasyona Yönelik Esnek Yaklaşımlar

İnsanlık tarihinin üretim açısından en önemli iki gelişmesi; tarımsal üretime geçiş ve endüstri üretiminin başlaması olarak görülmektedir. 18.yüzyılda üretimin öncüsü İngiltere’de, ilk üretim amaçlı yapılan yapıların ortaya çıktığını bilmekteyiz. Sonraki dönemlerde teknolojik, sosyal, politik ve toplumsal gelişmenin neticesinde üretim yapma amacı ile inşa edilen yapıların sadece form, malzeme ve dış görünüşleri değil, üretim biçimleri ve teknikleri de değişiklik göstermektedir. Endüstri Devrimi ile gelişen sanayileşme ve seri üretim, beraberinde rasyonel yaklaşımları getirmiş, bu durum kullanıcı ihtiyaçlarına ve kullanım biçimlerine yansımıştır. Toplumsal ve yaşamsal değişimler ve teknolojik gelişmeler, üretim ve yapım tekniklerinde de farklılaşmaya neden olmuştur. Bu noktada; sanayi yapılarında hem yapısal hem de organizasyona yönelik evrim kaçınılmaz olmuştur. Üretim ve tüketim alanında yaşanan değişim ile üretim eşleşmesinin sağlanabilmesi ve adaptasyonu açısından, sanayi işletmelerinde yapısal ölçekte esnek ve değişebilir yaklaşımların sağlanması önem taşımaktadır. Farklı üretim modelleri, teknik donanımlar, yeni malzemeler ve değişen üretim boyutları gibi faktörler, sanayi yapılarının sürekli kendini yeni sistemler ile değiştirmesini ve adaptasyonunu gerektirmektedir.

Sanayi Devrimi ve Sanayileşme Süreci

Sanayi kelimesinin temeli Latince ‘industria’ kelimesinden dilimize dönüşmüş olup, Türkçe ‘endüstri’ kelimesi ile eş anlamlıdır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre; “ham maddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü, işleyim, uran, endüstri” olarak açıklanmaktadır. “Sanayi” kelimesinin tanımı ve temel unsurları olan; doğal kaynaklar, emek, sermaye ve yönetim değerleri, süreç içerisinde sanayinin gelişimi ve ilerlemesi ile “sanayileşme” olgusunu oluşturmaktadır (Kıraç, 2001). Sanayileşme dinamik bir bakış açısı ile ele alındığında, yalnızca ekonomik bir olguyu değil, çeşitli sosyal, siyasal, kurumsal ve kültürel nitelikleri barındıran karmaşık bir süreci tanımlamaktadır (Karaalp, 2004). Bir diğer anlatım ile sanayileşme, Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Komitesi’ne göre şöyle tanımlanmıştır; “*milli kaynakların büyük bir kısmı teknik yenileşmeye yöneltilmiş, dönüştürülmüş; ekonomik strüktürü, üretim vasıtaları ve tüketim malları üreten, onlara sahip olan ve ekonominin bütünü için yüksek bir gelişmeyi sağlayabilen, ekonomik ve sosyal ilerlemeyi getirebilen, dinamik bir imalat sektörü ile karakterize olmuş bir ekonomik kalkınma süreci*” dir. Sanayileşme; emeğin, bilgi ve beceri derecesinin yükselmesi, yaratıcılığın artması, kapital niteliklerinin iyileşmesi ve teknoloji seviyesinin yükselmesi ile tanımlanabilen bir süreçtir (Akı, 2011).

“Sanayi devrimi” adını alan büyük gelişmelerin öncüsü, 15.ve 16.y.y.da geçmişin büyük kurumlarını, kültür zenginliklerini ve ekonomik güçlerini ortaya çıkaran dönem; ‘Rönesans’ dönemidir. Rönesans Avrupa’ sının tarımda yeni üretim tekniklerini geliştirmek, üretimde kalite ve çeşit üstünlüğü sağlamak, her türlü mal ticaretinde yeni yöntemler ve pazarlar kurmak bakımından dünyada bir üstünlük sağladığı görülmektedir. Rönesans’ın ekonomik bağlamda en önemli özelliği, milli veya merkeze bağlı ekonomilerin oluşmasıdır. Krallar, zenginleşme yolunun artık savaş ganimetleri ile değil, ekonomik gelişme ile sağlanacağını anlamışlardır (Kazgan, 1982). Sanayi devrimi, bir geçiş dönemi olarak ele alınır ise; geleneksel yöntemler ile ihtiyaçlara göre yapılan üretim şekline, makineler ile yığın halindeki üretim tekniğine geçiş olarak nitelendirilmektedir (Ulusoy, 2015). 19.y.y. ortalarından itibaren, özellikle 20.y.y. başlarında sanayileşme sürecinin Avrupa dışına yayılmasından bahseden Freyer (2014); Kuzey Amerika’da ve sonra Sovyetler Birliği’nde sanayi sisteminin imkânlarının kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Sanayi çağı ile birlikte; sınırlı, kendine yeten yaşama çevrelerinin yerine, büyük bir balık ağı gibi bütün insanları, bütün ihtiyaçları içine alan evrensel bağlantılar sistemine geçilmektedir (Ulusoy, 2015).

Dönemin İngiltere’sinin sanayi devrimini gerçekleştirmek için diğer ülkelerin sahip olmadığı birçok avantaja sahip olduğu görülmektedir. Bunlar; ticaret yollarını lehine kullanacak şekilde çevirmiş olması, ticaretin teşvik edildiği bir siyasi ortamın bulunması, sömürge devletlerden ucuz hammadde ve iş gücü sağlaması olarak nitelendirilmektedir. Ek olarak (Ulusoy, 2015) anlatımı ile asıl sebebini (Rostow, 1970) şöyle aktarmaktadır; “İngiliz hükümetinin bilimin kendilerine para kazandırdığını fark edip, teşvik etmesi, alet yapımcıları ile bilim adamlarının birlikte çalışmasına olanak sağlaması” olarak nitelemektedir. Sanayi üretiminin temelini oluşturan en önemli buluşlar ve gelişmeler, 19.yüzyılın ilk yıllarında gerçekleştirilmiş olup, bu gelişmeler dünyayı önemli bir şekilde değiştirmektedir. ‘Buhar asrı’ olarak nitelenen 19. Yüzyılda, buhar devri-demir devrini açmaktadır ve lokomotifler, demiryolu yapımları ile ulaşım ve taşımacılıkta büyük kolaylık sağlamaktadır. Sonrasında ise, elektrik enerjisinin keşfi ile yeni başka buluşlar başlamaktadır (Dale, 1992).

Sanayi devriminin yol açtığı her alandaki değişimler, 18.yüzyıl ortalarına doğru, İngiltere’ de ve kısa bir süre sonra Avrupa genelinde görülmeye başlanmaktadır. Bu değişimler beraberinde endüstriyel üretimdeki artışı, üretim sistemlerinin makineleşmesini ve nüfus artışını da beraberinde getirmektedir. Nüfus artışı ve şehirlerdeki değişimlerin, Akı’nın (2011) aktarımı ile (Benevolo, 1981); kırsal alandan kentsel alanlara doğru yönelen yoğun nüfus ve buna hazırlıksız olan kentlerin düzensiz ve olumsuz bir şekilde gelişmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Kentlerde oluşan kötü ya-

şam koşullarına karşı çalışmaların yapılması gerekliliği, şehir planlama olgusunun da önemini arttırmaktadır. Kent genelinin olumsuz görünümünün yanında fabrikalarda çalışan işçilerin barındığı sağlıksız konutlar da eleştiri konusu olmaktadır. ‘Modern şehircilik’ kavramının bu dönemde ortaya çıktığı görülmektedir. Hobsbawm’a göre (Kıraç, 2001); en geniş anlamda Sanayi Devrimi ve sanayileşmenin koşullarının oluşum süreci 16-18. y.y. lar olarak alınabilir. Bu sürecin sonlarına doğru, 1690-1760 yılları arasında İngiltere’nin sosyo – ekonomik yapısında ve üretim tekniğinde niteliksel değişimler gerçekleşmeye başlamaktadır. Dar anlamda ise, 1760-1830 yılları sanayi devrimine giriş dönemi olarak tanımlanmaktadır.

17.y.y. başlarında sanayi ekonomisinin başlıca hedefleri; yapılara ve her türlü eşyaya yeni bir form ve estetik vermek, bu eşyaların yeni estetik buluşlarla daha rahat bir hale getirmek ve kaliteyi bozmamak şartı ile bu tür imalatları giderek arttırmaktır. O dönemlerde kalite mükemmelliğindeki yaratılan yeni hamlenin, 18.y.y a kadar devam ettiği görülmektedir. Devrim sözcüğü, belirli bir niceliksel birikim evresinin sonunda yer alan niteliksel bir değişimi, hatta bir sıçramayı tanımlamak için kullanılmaktadır. Tekniğin ve ulaşım olanaklarının gelişmesi nedeni ile 18.y.y dan itibaren çağdaş dünyada ortaya çıkan değişime ‘Sanayi Devrimi’ (industrial revolution) adı verilmektedir. Bu tanımlama ilk kez Amerikan tarihçisi Arnold Toynbee tarafından günlük dilde kullanılmıştır (Meydan Larousse). Donald Quataert’e göre genel olarak ‘manufaktür’ denilen el ile üretimin makineye devredilmesi ve fabrika düzenine geçiş olarak tanımlanabilen Sanayi Devrimi, hızlı bir süreç içerisinde, kökten bir dönüşüme neden olamamıştır. (Akı, 2011). Bu nedenle üretim sisteminde önemli bir adımın atıldığı 18.y.y. sanayi devriminin başladığı dönem olarak sayılmaktadır. Sanayi Devriminin anlamı tam olarak ekonomik büyümenin hız kazanması değil, daha çok büyümenin ekonomik ve sosyal dönüşüm nedeni ile ve yoluyla hızlanmasıdır (Kıraç, 2001). Bunoktada sanayileşme dönemi ile birlikte seri üretim başlamış ve neticesinde makinalaşma kaçınılmaz olmuştur. Makineler ile rekabet edemeyen insan gücü bunların kurulmuş olduğu yerlere göç etmiş ve böylelikle fabrika binaları ve sanayi kentleri oluşmuştur. Aynı zaman dilimi içerisinde tarım kesiminde meydana gelen gelişmelerde eş zamanlı olarak verimliliği arttırmış ve gerekli iş gücünü azaltmıştır (Kıraç, 2001).

Türkiye’de Gelişen Sanayi Süreci

Türkiye’deki sanayileşme süreci genel olarak Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve günümüz Türkiye sanayisi olarak 3 dönem ile ele alınmaktadır. Osmanlı döneminde kırsal kesimlerde, tarım üretimi için gerekli olan araç ve gereçler üretilirken, kentlerde ise el tezgâhlarında yapılan dokumacılık ve değirmencilik alanlarında üretim gerçekleşmektedir. Bu

dönemde, kent ve kasabalardaki denetim Loncalar tarafından yapılmaktadır (Ayıtı, 2002). Loncalar ve Lonca Teşkilatı; Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri var olduğu bilinen, ülkedeki tarım dışı üretimi sağlayan bir teşkilat olarak nitelendirilmektedir (Karaca, 2010). Loncalar ülkenin askeri ve sivil ihtiyaçlarını karşılayan mallar üretmekte ve vergi gelirlerinin büyük kısmını sağlamaktaydılar. Bu dönem sanayisine ilk darbe Fransızlara tanınan kapitülasyonlar sonucunda gerçekleşmektedir. Ham madde fiyatlarının artması, Avrupa'dan gelen malların Osmanlı limanlarına girmesi neticesinde yaşanmaktadır (Kıraç, 2001). İngiliz ticaret anlaşmaları ve Tanzimat Dönemi ile birlikte, ülke Avrupa için açık Pazar haline gelmektedir. Bu durum ile beraber sosyal, ekonomik, askeri değişiklikler içerisine girildiği görülmektedir (A.Çaputcu, 2009). 19.y.y. sonlarına doğru birkaç sanayi tesisi, ordunun giyim ve silah ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur. II. Mahmut döneminde ilk kurulan sanayi tesisi, "Fabrika-i Hümayunlar" adını almaktadır. Bu tesisler genellikle tersane, tophane ve savaş donanım malzemeleri üretimi yapan kuruluşlar ile birlikte, mülkiyete de üretim yapmaktadır (Batur, 1981). Çoğu Abdülmecid döneminde yapımı tamamlanan kâğıt fabrikaları, yün-iplik ve dokuma tesisleri, kereste ve bakır levha fabrikaları gibi tesislerin yanı sıra Dolmabahçe tüfek fabrikası da zamanla idaresizlik ve suiistimaller nedeni ile başarılı olamamış ve iflas etmişlerdir (Kıraç, 2001). Tanzimat dönemi sonrasında ham maddelerin ucuz olması, bolluğu ve işçi ücretlerinin ucuz olmasından dolayı yabancı iş adamları birçok fabrika ve tesisi kurmuş ve işletmişlerdir. Bu durum karşısında "İslah-ı Sanayi Komisyonu" Abdülaziz döneminde kurulmuştur. Bu komisyon çalışmaları neticesinde, yerli ürünler tanıtılmış, sanayi mektepleri açılmış, esnaflar arasında zümreler kurulmuşsa da gümrük tarifelerinde değişikliğe gidilememiştir. Dönem içerisinde alınan tedbirlerin sonuçsuz kaldığı görülmektedir (A.Çaputcu, 2009). Sanayi Devrimi etkisini göstermeye başladığı 1815-1820 yıllarından itibaren Osmanlı imalat sanayisinin çöküş dönemine girdiği görülmektedir (Karaca, 2010). II. Meşrutiyet (1908) ve Cumhuriyet (1923) arası geçen süre, ülkedeki sanayileşme fikirlerinin doğup, geliştiği, gelecek dönemlerdeki sanayi gelişmelerinin ilk adımlarının atıldığı süre olarak görülmektedir. 19.y.y. ikinci yarısından itibaren sanayileşme çabalarına rağmen, yeterli verim alınamamıştır.

Cumhuriyet Dönemine bakıldığında; Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde uzun yıllar devam eden savaşlar sebebi ile mevcut yapılar yıpranmış, kaynaklar bitmiş, yetersizleşmiş ve sanayi için gerekli çalışan sayısı yitirilmiştir. Bu noktada yapılması gereken; tarım üretimini arttırmak, sanayi ve ticareti geliştirmek, iktisadi ve toplumsal yapıyı Batılılaştırmaktır. 1913 yılında çıkarılan 'Sanayi Teşvik Kanunu' ve 1927 yılındaki 'Teşviki Sanayi Kanunu' ile, sanayi yapılarının yeniden ele alınmasının önü açılmaktadır ve bu süreçte sanayileşmenin geliştiril-

mesi için gümrük tarifeleri de başlatılmaktadır (Kıraç, 2001). Devamlı ve hızlı bir şekilde sanayileşme gelişmelerinin sürdürülebilmesi için 1933 yılından itibaren birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planları hazırlanarak, devletçi ve planlı bir iktisadi siyaset uygulanmaya başlanmaktadır. 1950 yılından itibaren Planlı iktisadi ve toplumsal gelişmenin temelleri atılarak, 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması, sanayi gelişimi ve sanayileşme açısından büyük önem taşımaktadır. Cumhuriyet dönemi Türkiye' sinde kalkınmanın ve çağdaşlaşmanın öncü gücü ulusal iktisadın ve sanayileşmenin önemi vurgulanmakta ve döneminin aydınları, sanayideki gelişmeleri hayati bir bileşen olarak görmektedir (Ahmad, 1995). 1921 yılında ülkede tümüyle atölye niteliğinin ön plana çıktığı bir tür hafif sanayi bulunmaktadır. Sadece Türkiye' ye özgü olmayan bu durum, kapitalist gelişme modelinin doğurduğu uluslararası iş bölümünün doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Geri kalmış ülkelerin bu döngüden kurtulmalarının en önemli şartı; hızlı bir sanayileşme sürecine girerek, ilerlemeleridir.

Türkiye'de sanayinin gelişiminde "Sümerbank" kuruluşunun büyük bir yeri bulunmaktadır. Sümerbank devir aldığı fabrikaları işletecek, nitelikli iş gücü yetiştirecek, ulusal sanayinin gelişmesine yönelik tedbirleri arayarak ülke kalkınmasına katkıda bulunacaktır. Erken Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan dönemde, ekonomik kalkınmanın çağdaşlaşma sürecindeki gelişmeler için en temel unsur olduğu ve birçok projenin bu yolla hayata geçirildiği görülmektedir. En önemli gelişmeler içerisinde, farklı bölgelerde temel tüketim ürünlerinin imal edildiği sanayi kuruluşlarının yapılandırılması olmaktadır. Bu dönem, üretim sistemi ve sanayi yapıları anlamında batı dünyasından çok geride olan Türkiye için hızlı ve planlı bir sanayileşme dönemi olarak nitelendirilmektedir (Zeybekoğlu,2002).

Ülkemizde sanayi gelişiminin başlangıcı sayılabilen Cumhuriyet ile birlikte başlamaktadır, sonrasında özellikle 1950 yılından itibaren çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi devam etmektedir. Özellikle tarıma dayalı sanayi kollarında kısa sürede önemli gelişmeler olmakta, aynı zamanda tekstil sanayisi de gelişmekte ve bu ürünler ülke ihracatında önemli bir yer tutmaktadır. Demir çelik sanayisinin ilerlemesi ile birlikte otomotiv ve makine sanayisinde de hızlı atılımlar görülmektedir (Ertin, 2008).

Türkiye'deki Sanayi Yapıları ve Değişim Süreci

Türkiye' deki sanayileşme süreci zaman ve üretim tekniği bakımından Avrupa ve Amerika gelişim sürecine göre daha geç ve farklı olmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri sanayi devriminin Avrupa'da itici gücü olan özel sermaye birikiminin ve tecrübenin bu dönem Türkiye'sinde mevcut olmayışıdır. Fakat Avrupa örnekleri Türkiye' de yapılan sanayi kurumları ve yapıları için bir model niteliğinde olmaktadır. Türkiye'deki sanayi

yapılarına bakıldığında, Avrupa içerisindeki sanayi yapılarının planlamalarında, üretim sistemlerinde ve mekânsal oluşumlarında benzer modelleri gözlemlemek mümkün olmaktadır (Zeybekoğlu, 2002). Türkiye’de gerçekleştirilen sanayi işletmelerinin ve yapıların özelliklerini anlamak adına, dönemin gelişmeleri altında örnek alınan Avrupa’daki sanayi yapılarının mimari yaklaşımlarını aktarmak gerekmektedir. Akı’nın (2011) anlatımı ile, 2003 yılında Kopp. A., Rott.H., Rozynski, D. tarafından yayımlanan makaleye göre, ‘Endüstri Yapıları Tipolojisi’ üç aşamada incelenmektedir. Sanayi devrimi başlarında, geleneksel üretimin yerini makinenin aldığı dönemlerde, güç mekanik transmisyondan sağlanmaktadır. Bu da derinliği büyük olan, genellikle çok katlı yapıların inşasında neden olmaktadır.

Şekil 1. Borsig Fabrikası / Berlin 1871 (Akı, 2011)

19. yüzyılın ortalarında sanayi yapıları reformist fikirlerden etkilenmektedir. Üretim konusu, daha sağlıklı şartlar gereği ile şehirlere uzak bölgelerde konumlandırılmaktadır. Bu da enerjinin ve hidrolik sistemlerin aktarılabilmesi, farklı fonksiyonların farklı binalarda kullanılabilmesine olanak sağlamaktadır. Amerikan sistemi olan ‘konveyör’ bant üretimi, geniş tepeden aydınlatmalı mekânları zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple, çok katlı yapıların kademeli olarak azaltıldığı görülmektedir.

Şekil 2. 1890’lı yıllarda bir üretim alanı (Akı, 2011)

20. yüzyıl ortalarından itibaren ağır sanayinin tamamlanması ile beraber yerini daha az kirliliğe neden olan daha küçük üretim alanlarının aldığını görmekteyiz. Bu sebeple esneklik ve büyüyebilirlik önemli bir tasarım ölçütü haline gelmektedir. Sanayinin ve şehirleşmenin iç içe ve bütünleşmiş şekilde beraber çalışma olasılığından söz edilmektedir. Bu gelişmeler neticesinde akıllı sistemlere ve sürdürülebilir planlama stratejilerine gereklilik duyan yeni çözümler ile sanayi yapıları tasarımlarında birtakım değişiklikler meydana gelmektedir. Bu dönemde sanayi yapısı kültürü, imal edilen ürünlerin tasarımı kadar yapının tasarımı anlamına da gelecek bir hal almaktadır.

Şekil 3. *Berlier Kiralanabilir Fabrika, Paris 1990 (Akı, 2011)*

Sanayi devrimi neticesinde yeni ortaya çıkan işlevler sanayi yapılarının tasarımlarına da etki etmektedir. Aynı zamanda ortaya çıkan yeni yapı malzemeleri de sanayi yapılarının yeni yapı gereksinimlerini karşılama konusunda büyük kolaylık sağlamaktadır. Özellikle demir cevherinden elde edilen dökme demir, dövme demir ve çelik ortaya çıkan yeni yapı malzemeleri olarak sanayi yapılarının tasarımlarında önemli bir değişikliğe sebep olmaktadır (Kıraç, 2001). Bu dönem demir endüstrisindeki teknolojik değişimler, yapı elemanı olarak çok sayıda ve ucuz demir üretimini olanaklı kılmaktadır. Elastik özelliği, prefabrike yapım sistemine uygunluğu, çekme ve kesme kuvvetlerine karşı dayanıklılığı, büyük açıklıkların kolaylıkla geçilebilmesine olanak sağlaması ve çok katlı yapı kullanımında getirdiği avantajlar nedeni ile demir, yapı üretiminde yoğun olarak kullanılmaktadır (Akı, 2011).

Ülkemizde sanayi yapıları özellikle Cumhuriyet dönemi toplumsal kalkınma ve bağımsızlık gelişmeleri altında düzenlenen çalışmalar neticesinde üretim olgusunun da değişimi ile birlikte yeniden ele alınmaktadır. Batı'nın aksine Türkiye'de sanayileşmenin gelişimi özel sektör eli ile değil,

devlet kuvveti ile gerçekleşmektedir. Yurdun birçok farklı yerinde organize edilen sanayi bölgeleri ve yapıları, batının kapitalistleşme süreçlerinden bu anlamda farklılık göstermektedir (Akı, 2011). Devletçi yaklaşımların ağır bastığı 1932-1938 yıllarını kapsayan bu dönemde, Amerikalı ve Sovyet uzmanlar yurt genelindeki sanayi tesislerinde birtakım incelemelerde bulunduğu görülmektedir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında 1933'te Sümerbank, 1935'te Maden Tetkik Arama, Elektrik İşleri Etüd İdaresi ve Etibank kurulmaktadır. Aynı zamanda demir-çelik sanayi tesisleri, kağıt-selüloz fabrikaları, şeker sanayi ve süngercilik hızla geliştirilmekte olan üretim kolları olmaktadır (Kolsal,2015). Özellikle geniş bir alana yayılan yapıların inşasında güçlendirilmiş betonun kullanımından dolayı Avrupa' da benimsenmiş olan modern mimarinin tüm özelliklerini taşımaktadır.

Şekil 4. Sümerbank Bez Fabrikası ve Lojmanları, Kayseri

Yerleşkelerin vaziyet planlarında, genel anlamda Erken Cumhuriyet döneminin ortaya koyduğu, dinsel, geleneksel ve yerel değerleri tasfiye edici, seküler bir yapılanma bulunmaktadır (Kolsal, 2015). Yapı ölçeğinde ise, dönemin mimari özelliklerini yansıttığı görülmektedir; merdiven ile ulaşılan girişler, yalın pencereler ve sade metal korkuluklar bu yapılar için genel özellikler olarak görülmektedir. (Aslanoğlu, 2010). Dönemin sanayi tesisleri içerisinde, tesis çalışanları için sosyal ve kültürel alanlar, lojmanlar, aktivite alanları ve sosyal hayat ve ihtiyaçları ile ilişkili farklı mekanların olduğu görülmektedir. Bu yapılanmanın içeriği bakımından 19.y.y. Avrupa ve Amerika' da önemli bir sanayi yerleşim tipi olarak ortaya çıkan 'company town' (şirket kentleri) ile benzerlikler göstermektedir (Zeybekoğlu, 2009).

Şekil 5. Nazilli Sümerbank Fabrikası İdari Bina ve Yemekhanesi

Kaynak : (Kolsal, 2015)

Konut alanları dönemin sanayi tesisleri içerisinde büyük bir alan kaplamaktadır. Birçok tesiste vaziyet planına göre üretim kısımlarının yerleştirildiği bölgenin tam tersi tarafında konumlandırılmaktadır. Bu yaklaşımın nedeni; üretimden biraz uzaklaşma gereksiniminin bir yansıması olmaktadır. Bir başka özellik olarak, tesis içerisindeki konut yapılarının kendi içerisinde hiyerarşik bir düzenin bulunmasıdır. Özellikle modern yaşam modeli sunan sanayi tesisleri içi konut alanları, kente girişte veya çıkışta yol üzerinde kolaylıkla algılanabilmektedir (Kolsal, 2015).

Dönemin fabrika yapıları bölgesel koşullardan bağımsız bir şekilde, tümüyle sanayi üretiminin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmaktadır. Fonksiyonlarından ötürü büyük açıklıklara ihtiyaç duyulan bu yapılarda Türkiye için yeni yapı malzemesi olarak betonarme ve çelik sistemler kullanılmaktadır. Fabrika yapılarının dışındaki yönetim, yemekhane ve sinema gibi yapılarda dönemin rasyonel ve fonksiyonel tutumlarının izleri görülmektedir. Asal geometrik formlar, simetrik düzenlemeler ve kübik formlar kullanılmaktadır. Yatayda uzanan hatlar, dış cephe malzemesi olarak taş kaplama veya sıva kullanımı, söveli pencereler ve zeminlerdeki dökme mozaik genellikle bu dönem sanayi tesislerinde ortak özellik olarak görülmektedir (Zeybekoğlu, 2002).

Şekil 7. *Arçelik Tesisleri, İzmit*

Şekil 8. *Tekstil Fabrikası – Vakko, Merter-İstanbul, 1969*

Sanayi Yapıları Genel Planlama İlkeleri

Bir yapı türü olarak endüstri yapısı, kendi içerisinde üretim eylemini de barındırmaktadır. Sanayi devrimi olgusu ile birlikte yeni bir işlev ve yeni bir toplumsal içerik edinerek ortaya çıktığı görülmektedir. Sarı'nın (2007) aktarımı ile, Bayülgen (2003) sanayi yapılarını şöyle nitelemektedir; Sanayi yapısı, belirli bir üretim yöntemi ile bir ürünün üretilmesi ile

ilgili eylemler bütünüünün gerçekleştirildiği ve iş akışının organize edildiği üretim mekanları olmaktadırlar. Bir başka anlatım ile sanayi yapısı; belirli bir ürünün gerçekleştirilmesi için belirli bir ulaşım sistemi içerisinde anapara, çalışan, makine, donatım, tesisat, araç, vb. gibi unsurların bağlı oldukları sistemin bir parçası olarak organize edilmesi, kolay, ekonomik ve başarılı bir şekilde işletilmesi amacı ile oluşturulan bir iş yeri yapısıdır (Hızıroğlu, 1979). Sanayi yapılarında eylemler bütünüünün sonucunda ortaya konulan üretim işleminin, üretim alanına ve üretim şekline göre gerekli mekân ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçlardan ötürü iş akışına, üretim teknolojisine ve gereksinim duyulan diğer ihtiyaçlara göre fonksiyonel ve ihtiyaçlara cevap verebilen yapılar ortaya koymak ancak mimarların öncülüğünde olabilmektedir. Bu süreçte, ilgili birimlerin koordinasyon halinde bir çalışma yapması gerekmektedir. (Sarı, 2007). Bu amaçlar çerçevesinde, sanayi yapılarında eylemler bütünüünün sonucunda ortaya konulan üretimin, üretim alanına ve şekline göre gerekli mekânsal ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçlar neticesinde, iş akışına, üretim teknolojisine ve gereksinim duyulan diğer ihtiyaçları karşılayabilen yapılar ortaya çıkarmak gerekmektedir. Sanayi işletmeleri verimli olabilmek ve mevcut piyasa şartlarında varlıklarını koruyabilmek için, ekonomik, hızlı ve her türlü gelişime açık sanayi yapılarına ihtiyaç duymaktadırlar (Akı, 2011). Sanayi yapılarında, birçok farklı ürünün üretilmesi, yapı bünyesinde de farklılıklara yol açtığından dolayı, sanayi tesislerinin tasarım, yapım ve kullanım aşamaları karmaşık bir organizasyon içerisinde oldukça uzun bir süreci kapsamaktadır. Sanayi yapıları planlama ve tasarım aşamalarında, genel yerleşim ve yer seçimine, fonksiyonelliğe, mekân ve mekân organizasyonuna, büyüyebilirliğe, tasarım formu ve görsel etki gibi konulara olduğu kadar strüktür sistemi, malzeme, yapı bileşenleri ve konfor şartları başlıkları altında genel planlama hususlarına önem verilmesi gerekmektedir (Çaputçu, 2009).

Planlama çalışmaları, kurulacak olan sanayi yapısına etki eden etmenler doğrultusunda verilecek olan ana kararlar ile başlamaktadır. Yatırımcının oluşturduğu uzman ekipler ve mimarın öncülüğündeki proje grubu arasında sağlıklı bir organizasyon ile gerçekleşmektedir. Hangi üretimin gerçekleştirileceği, hangi bölgede kurulacağı, finansman desteği sahibi ve miktarı ve hangi sistem ile yapılacağı konuları karara bağlanması gereken önemli başlıkları oluşturmaktadır (Sarı, 2007). Sanayi yapıları genel planlama ilkeleri kapsamında planlamayı etki eden faktörlerin yapılan organizasyonun süreç içerisinde hedeflenen ve başarılı bir sonuca ulaşması anlamında büyük önemi bulunmaktadır. Sanayi yapılarının genel planlama süreci içerisinde planlamada önemi bulunan bir takım faktörler bulunmaktadır. Planlama çalışmalarının temel belirleyici kısmını oluşturan ana kararların bu etmenler dahilinde ele alındığı görülmektedir. Çevresel ve işlevsel

faktörlerin ana kararların oluşumunda sanayi yapılarının genel planlama sürecine doğrudan etkisi bulunmaktadır.

Çevresel Faktörler: Fiziksel çevre, canlıları ve yapıları etkileyen çevre olarak nitelendirilmektedir. Fiziksel çevre, topografya, iklim, yer şekilleri gibi canlıların dışında meydana gelen koşullardan oluşmaktadır. Fiziksel çevrenin sanayi yapısının yerleşiminde, konumlarının belirlenmesinde ve yapısal tercihlerin oluşumunda önemi bulunmaktadır. Aynı zamanda arazinin topografik durumu ve zeminin özellikleri jeolojik olarak ele alınarak tasarım aşamasında etkili olmaktadır (Sarı, 2007). Çevresel faktörlerin bir diğer önemli noktasını; ısı, radyasyon, rüzgar, kar, buz, nem ve yağış oluşumları gibi iklimsel faktörler ile deprem olayları oluşturmaktadır.

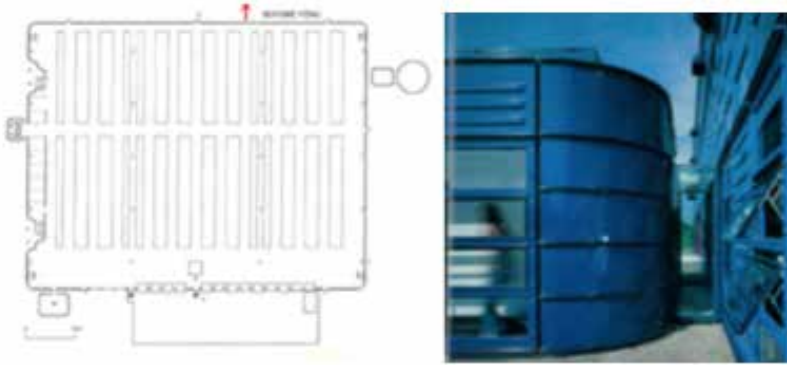
İşlevsel Faktörler: İşlevsel faktörler, sanayi yapıları içerisinde üretilen ürünün cinsine ve özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu durumlar; üretim sistemi ve iş yeri düzeni, yapı için gerekli mekân boyutları, büyüyebilirlik, iş ve malzeme akışı gibi veriler ile belirlenmektedir. İşlevsel etkileri belirleyen başlıca unsurlar (Sarı, 2007) anlatımı ile şöyle aktarılabilir; üretim sistemi ve iş yeri düzeni, işlevler için gerekli mekan boyutları, yapı içi vinç montaj türleri, büyüyebilirlik ve yapısal zorunluluklar. İşlevsel faktörleri belirleyen başlıca unsurların genel planlama ilkeleri üzerindeki açılımlarını netleştirmek için ilk önce mekân fonksiyonları ve sanayi yapıları içerisindeki birimlerin kendi aralarındaki ilişkileri aktarmakta fayda bulunmaktadır. Çaputçu'nun (2009) aktarımına göre birimlerin yapı genelindeki dağılımı; "üretim alanı-yönetim alanı-sosyal alanlar-servis hacimleri teknik ve sosyal alt yapı donatılarıdır". Sanayi yapıları tasarım aşamalarında bu fonksiyonların en iyi şekilde ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Uygun olmayan bir mekân kurgusu, rasyonel bir kullanımı önlemekte ve üretim veriminin düşmesine neden olabilmektedir.

Sanayi yapıları genel planlama ilkelerine etki eden faktörler bağlamında, işlevsel faktörleri belirleyen hususlar içerisinde üretim sistemi ve işyeri düzeninin önemli bir payı bulunmaktadır. Sanayi yapıları mekânları için yapı içerisinde ve yapısal oluşum sırasında gerekli boyutlar konusu da işlevsel faktörlerin oluşumunda söz sahibi olmaktadır. Sanayi yapılarında kullanılan iş yeri düzeni, iş akışı ve dolaşım alanları açıklıklara göre boyutlandırılmaktadır. Yapı içerisindeki üretimin daha rahat işlemesi açısından, bir yöndeki açıklıkların diğer yöndekilere göre daha geniş olmasının büyük avantajları bulunmaktadır. Sanayi yapılarındaki büyük üretim işlemleri geniş açıklıklar doğrultusunda, küçük üretim işlemleri hem geniş hem de dar açıklıklar doğrultusunda işlem görmektedirler. Yapısal oluşumu etkileyen sistemin gerekli boyutları kadar, sistemi oluşturan diğer yapı bileşenlerinin gerekli boyutsal verileri önemli olmaktadır (Sarı, 2007).

Planlamada Mekânsal Dağılım Kararları

Sanayi yapılarında işlevsel organizasyon birimlerinin birbirleri ile ve bütün ile kurduğu ilişki mekânsal dağılım kararlarını oluşturmaktadır. Bu yapılardaki birimler, üretim, depolama, sevkiyat, yönetim, sosyal alanlar, teknik alanlar v.b. işlev alanları olmaktadır. Mekânsal dağılım kararları; tek mekân oluşturan yaklaşımlar ve mekân bölgeleri oluşturan yaklaşımlar olarak iki şekilde incelenmektedir (Akı,2011).

Tek Mekan Oluşturan Yaklaşımlar: Tek mekan oluşturma konusundaki yaklaşım türü tüm işlevsel organizasyonların toplam mekan içerisinde yer alması olmaktadır. İç mekândaki gerekli değişiklikler böylelikle bu alanda gerçekleştirilmektedir. Ana prensip olarak; dolaşım ve mekanik servislerin sabit elemanlar olarak izole edilip, geri kalan alanın olabildiği kadar altyapıdan bağımsızlaştırılarak, nötr bir mekan haline dönüştürülmesi olarak görülmektedir (Akı,2011). Tek mekânın oluşturulmasındaki yaklaşım biçimi, servis veren ve servis alan mekânları yani statik ve dinamik fonksiyonları bölerek tasarlamak olarak gösterilmektedir. Bu durumda servis çekirdekleri ayrı, yapının bir köşesinde sabit halde, ana mekânı bölmeyecek şekilde konumlandırılmaktadır. Büyüme durumunda ise, iki birimin çekirdeği birleşerek yine nötr bir alan bırakmaktadır (Akı, 2011).

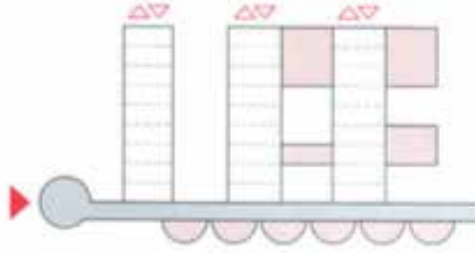

Şekil 9. Herman Miller Dağıtım Merkez Binası 1982 (Akı, 2011)

Herman Miller Dağıtım Merkez Binası örneği, tek mekân oluşturan yaklaşım biçimi olarak servis çekirdeklerinin dışarı alınması ile oluşturulan mekândır. Prefabrike olarak üretilmiş, sökülüp takılabilen ve kolayca müdahale edilebilen üniteler olarak yapının herhangi bir kenarına eklenebilmektedir (Akı, 2011).

Mekân Bölgeleri Oluşturan Yaklaşımlar: Parçadan bütüne ulaşmanın amaç olarak görüldüğü mekân bölgeleri oluşturan yaklaşımlarda, statik fonksiyonlar yapının omurgasını oluştururken, dinamik fonksiyonlar

farklı uzuvlar gibi omurgaya eklenmektedir. Bu yaklaşım ile tek hacim yerine mekân bölgeleri kopuk hacimler olarak ortaya çıkmakta ve büyüme, esneklik gibi ihtiyaçların kendi içerisinde gerektiği kadar oluşturulması sağlanmaktadır.

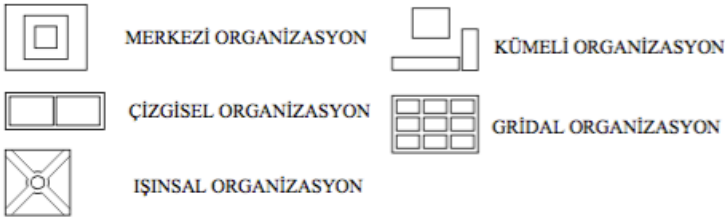
Şekil 10. *Leyboldt Fabrikası, 1987*

Kaynak: (Akı, 2011)

Yapı içerisindeki uzuvların kendi içerisinde büyüyebilmesi her bir birimin gerektiği kadar büyüyebilmesi esnekliğini de mümkün kılmaktadır. Fabrika örneğinde, servis veren ve servis alan bölümler omurga ile ayrılarak kendi içlerinde de ayrılmayı ve bölünmeyi gerçekleştirmektedirler. Parçalı oluşturulan bu yaklaşım sistemi, büyüme konusunda tanımlanmış bir yaklaşımı da sunmaktadır (Akı, 2011).

Plan Organizasyonu ve Strüktür Yaklaşımları

Sanayi yapılarında mekânsal organizasyonun önemli bir unsuru olarak dolaşım sistemi, kullanıcıya göre, işçi biriminin kullandığı, hammadde girişinden mamul çıkışına kadar yapılan işlemlerin geçtiği ve idari birimlerin kullandığı dolaşım alanları olmak üzere üç grup üzerinden incelenmektedir. Plan organizasyonu içerisinde mekan ilişkileri ise, bu dolaşım alanlarına göre, merkezi, çizgisel, ışınsal, gridal ve kümeli şekilde sınıflandırılmaktadır (Uysal, 2004).

Şekil 11. *Mekan Organizasyon Biçimleri (Çaputçu, 2009)*

Bir diğer mekânsal ilişki biçimi olarak plan organizasyonu içerisinde kullanılan; mekân içerisinde mekân, aralarında ayrı bir mekân ile bağlanmış mekân, hem iç içe geçmiş, hem bitişik halde bulunan mekân ilişkileri bulunmaktadır. Sanayi yapılarının tasarım aşamalarında organizasyon biçiminin doğru çözümlenemeyip kurgulanamadığı hallerde, mekân fonksiyonlarının ihtiyaçlarını yeteri düzeyde karşılayamayan mekânlar meydana gelmektedir (Uysal, 2004).

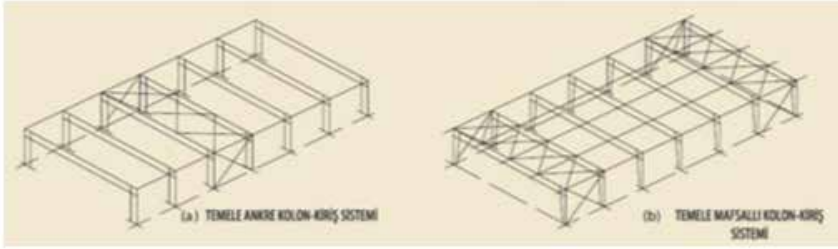

Şekil 12. Mekansal İlişki Türleri (Çaputçu, 2009)

Sanayi alanlarında üretim yapan tesislerin çok çeşitli olması ve üretimleri ürünlerin farklı özellikler taşımasından dolayı, sanayi yapıları için standart hale gelmiş bir plan şeması ortaya koymak mümkün olmamaktadır. Sanayi yapılarının konumlandırılacağı araziler üzerine iç mekânında bulundurulmuş mekânları çeşitli şekillerde bir araya getirirken, işlevselliğin yanında büyüyebilirliği ve ulaşım etkenini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sanayi yapılarında ısıtma, soğutma, havalandırma, elektrik, mekanik ve doğalgaz ünitelerinin, yapının bünyesinde oluşturulan bir merkez içerisinde toplanması en uygun ve en ekonomik yöntem olarak görülmektedir. Teknik iç birim olarak adlandırılan bu birimlerin yapının ileride büyüme fonksiyonunu gerçekleştirebilmesi için büyüme doğrultusunda konumlandırılmaması gerekmektedir. (Sarı, 2007). Sanayi yapılarının plan organizasyonlarında önemli bir yere sahip olan strüktür yaklaşımları, yapının ana taşıyıcı sistemini oluşturması nedeni ile birçok tasarım unsurunu da beraberinde etkilemektedir. Strüktür sistemleri bu bağlamda, arazi üzerine konumlandırılan sanayi yapısının mekân organizasyonuna göre ana kararların alınmasında önemli bir söz sahibi durumundadır.

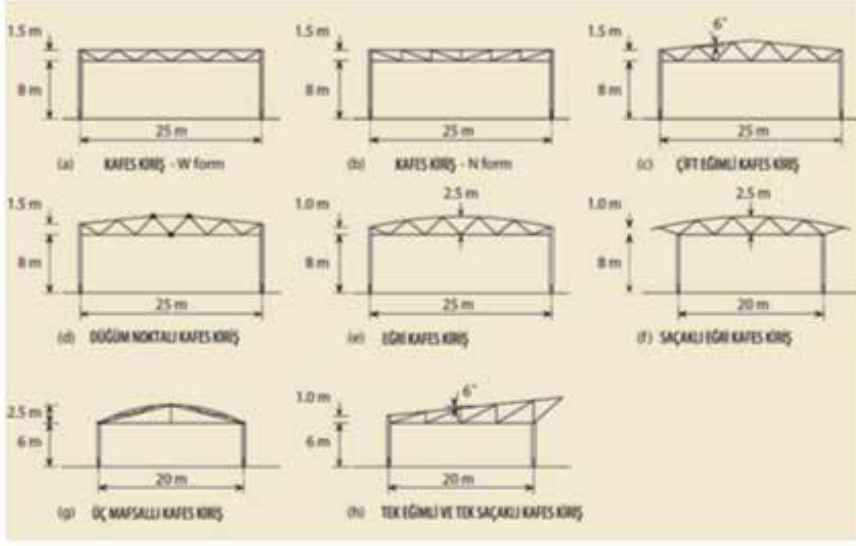
Günümüz teknolojisi, sanayi yapıları strüktür sisteminin ve yapı malzemelerinin çeşitlerinin artması, gelişip belirli standartlara ulaşmasını sağlamaktadır. Sanayi yapılarında taşıyıcı strüktür sistemlerinin kurulum amacı, tasarım ilkeleri göz önünde bulundurularak, belirlenen bir hacmi minimum boyuttaki taşıyıcı elemanlar ile en ekonomik ve stabil şekilde geçmek olarak nitelendirilmektedir (Erol, 1997). Sanayi yapıları çelik çerçeveli strüktür sistemlerinin ve metalik cephe kaplamalarının tüm çeşitlerini kullanmaktadır. Çelik, ekonomik nedenlere ve ek olarak yangın, mimari estetik ve sürdürülebilirlik konularındaki uygunluğundan dolayı tercih sebebi olmaktadır. Sanayi yapıları genellikle içerisinde vinçlerin ve asılarak çalışılan elemanların bulunduğu, ofis veya asma katlara fonksiyonel çözümler sunan yapılar olarak tasarlanmaktadır. Çerçeve, kafes ve asma-germe çelik strüktür sistemleri sanayi yapılarında sıklıkla kullanılan strüktür sistemleri olmaktadır (Gökmen, 2015).

Çerçeve sistemler iki kolon ve bir kirişten oluşan temel sanayi yapısı strüktürünü oluşturmaktadır. Birbirleri arasında birçok farklı bağlantı şekli ile kolon kiriş bağlantı biçimlerini arttırmak mümkün olmaktadır. Aynı zamanda bu sistemler iki yönde de çaprazlamaya ihtiyaç durmaktadır.

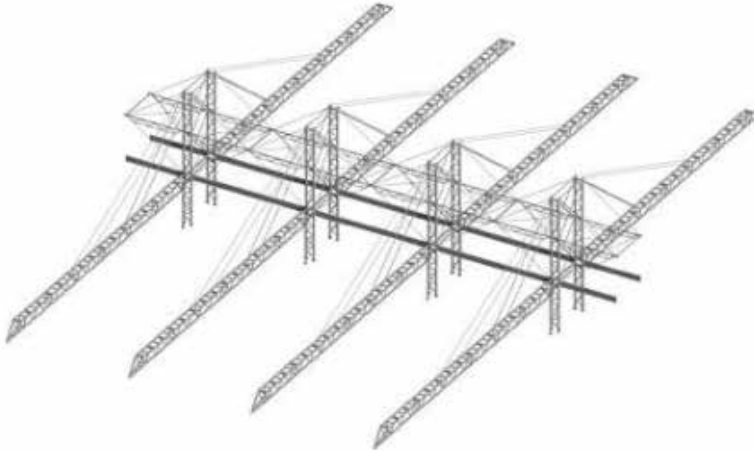
Şekil 13. Basit mesnetli Çerçeve Sistemler (Gökmen, 2015)

Kafes sistemler; kafes kirişler ve basınç çubukları ile öngerilmiş kiriş sistemleri ile daha fazla açıklık geçmekte, aynı zamanda iç mekanda da farklı bir çatı iç ortamı sağlamaktadır. Kolon ve kirişler kafes bağlantılı elemanlar ile de elde edilebilmektedir. Düzlemsel stabilite, basınç çubukları ve diyagoneller ile elde edilmektedir, aynı zamanda benzer şekilde kirişler gibi kolonlar da aynı şekilde üretilebilmektedir (Gökmen, 2015). Bu sistemler de daha az malzeme ile yüksek dayanım ve yük taşıma kapasitesi elde etmek mümkün olmaktadır. Geniş açıklıkları geçmenin ötesinde, kafes sistemler servis entegrasyonu ve estetik tercihler için de kullanışlı özellikleri ile ön plana çıkmaktadır.

Şekil 14. Kafes kiriş biçimleri (Gökmen, 2015)

Asma germe sistemlerde yük aktarım işlemleri kablolar ile ya da yüksek dayanımlı ince kesitli çelik çubuklar ile bağlantı noktalarına taşınmaktadır. Çekmeye çalışan sistemler kullanılarak üretilen strüktürler uzun açıklıkları geçmeye imkân vermekle beraber, görsel bir mimari obje olarak ta öne çıkmaktadırlar. Bu sistemlerde bağlantı noktaları diğer sistemlere göre daha kompleks ve zaman alan bir süreç içerdiğinden dolayı, mimari tasarım amaçları bu tip yapılarda daha fazla ön plana çıkmaktadır (Gökmen, 2015)

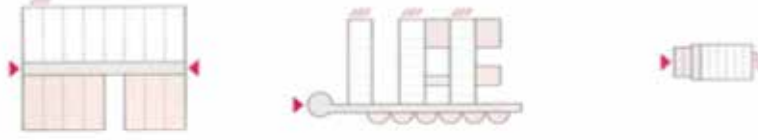
Şekil 15. Asma germe sistemleri (Gökmen, 2015)

Organizasyon ve Strüktürel Yaklaşımlar Çerçevesinde Esneklik

Bir yapının ömrü boyunca çeşitli nedenlerden ötürü ortaya çıkabilecek değişikliklere uyum sağlayabilmesi söz konusu olduğunda; “esneklik”, “adapte olma” ve “değişebilme” özellikleri ön plana çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu’na göre; esneklik; bir dış gücün etkisi altında uzamak, kısalmak, eğrilmek gibi biçim değişikliklerine uğradıktan sonra, etkinin kalkması ile eski biçimini alabilme özelliğinde olma durumu olarak gösterilmektedir. Esneklik genel olarak üç farklı açıdan ele alınmaktadır. Bunlar; tasarım esnekliği, yapım esnekliği ve kullanım esnekliğidir. Uzel, (2001) aktarımı ile, Yürekli, (1983)’e göre tasarım esnekliği; mimara, planlama, yapım ve yapı sistemi niteliklerine bağlı olarak, yapımdan önce proje üzerinde farklı gereksinmelere yönelik düzenlemeleri aynı temel çerçeve içerisinde karşılayabilecek biçimde gerçekleştirme olanağı vermektedir. Ancak burada önemli olarak nitelenen bir nokta; tasarımcıya olduğu kadar kullanıcıya da alternatifler arasından kendi yaşam biçimine en uygun mekân organizasyonu seçme olanağının verilmesi olarak gösterilmektedir. Esneklik başlığı altında bir başka bakış açısı olarak yapım esnekliği, yapım evresinde, ana yapı sistemine veya sistem elemanlarına dayalı olarak, değişik yapılar ve yapı içinde değişik mekân organizasyonları oluşturulmasına imkân tanıyan bir esneklik türü olarak nitelenmektedir (Deniz, 1999). Aynı bileşenlerle farklı düzen ve büyüklükte yapılar oluşturulabilmesi yapım esnekliği olmaktadır. Örneğin; sabit ana sistemi prefabrike elemanlardan oluşan bir yapısal strüktürün bileşenlerinin, farklı alan ve forma sahip başka bir strüktürde kullanılma imkânı var ise bu yapım esnekliği olarak görülmektedir (Uzel, 2001). Kullanım evresi olarak görülen yapım sonrasındaki evrede, kullanıcıların yapının taşıyıcı sistemini ve dış kabuğunu değiştirmemek kaydı ile iç duvar, mobilya gibi tamamlayıcı öğeleri kullanarak mekân düzenlerini değiştirebilme imkânına sahip olduğu esneklik türü olarak nitelenmektedir (Uzel, 2001). Kullanım esnekliği, yapının kullanım süresince ortaya çıkmasına rağmen bu tür esneklikle ilgili verilecek kararlarda, planlama ve mekân organizasyonu kararlarının yanı sıra, yapım sistemi ve yapı elemanlarına ilişkin özellikler de önemli rol oynamaktadır.

Sanayi Yapılarında Strüktürel Büyüme Yaklaşımları: Üretim, imalat ve montaj gibi farklı evreleri olan işlevlere sahip sanayi yapılarında da esneklik ve büyüyebilirlik gibi niteliklerin sağlandığı tasarım ve uygulama yaklaşımları önem taşımaktadır. Bu bağlamda sanayi yapılarının strüktürel büyüme yaklaşımlarını aktarmak amacı ile tipolojik analizini ortaya koymak gerekmektedir. Akı’nın (2011) aktarımı ile, “Detail” dergisi, “Endüstri Yapıları Tipolojisi” adlı makalesinde sanayi yapıları tipolojisi üç bölümde incelenmektedir. “Doğrusal, tek yönde büyüyebilir sistemler”, “doğrusal, iki yönde büyüyebilir sistemler” ve “entegre sistemler” sanayi yapılarının üç ana tipolojisini oluşturmaktadır.

Doğrusal - Tek Yönde Büyüyebilir Sistemler: Doğrusal, tek yönde büyüyebilir sistemler aynı zamanda ‘tüme varımcı strüktürler’ olarak adlandırılmaktadır. Yapı omurgası, örüntü veya bir kafa strüktürü ile oluşmuş ve tek yönde büyüyelebilmektedir.

Şekil 16. Doğrusal, Tek Yönde Büyüyebilir Sistemler (Akı, 2011)

Doğrusal – İki Yönde Büyüyebilir Sistemler: Doğrusal, iki yönde büyüyebilir sistemler ızgara halkalar halinde veya kümelenme ile oluşturulmaktadır ve doğrusal olarak iki yönde de büyüyelebilmektedir.

Şekil 17 Doğrusal, İki Yönde Büyüyebilir Sistemler (Akı, 2011)

Entegre Sistemler: Entegre sistemler aynı zamanda bütünleştirici sistemler olarak da adlandırılmaktadır. Bu tip sistemlerde sanayi işletmelerinin birçok fonksiyonu tek bir yapı içerisinde birleştirilmektedir. Bir avantajı olarak çeşitli organizasyonel bölgelerin birbirlerine yakınlığı nedeni ile sirkülasyon alanlarının azlığı olarak görülmektedir. Ekleme işlemleri farklı şekillerde, strüktür ekleyerek, galeriler oluşturularak veya ekstra modül ekleyerek meydana gelmektedir (Akı, 2011).

Şekil 18.Entegre sistemler (Akı, 2011)

Esneklik Yaklaşımları: Sanayi yapılarında makine-üretim-ihtiyaç ilişkisine göre yapısal ve organizasyonel esneklik gereksinimi diğer ticari yapılara oranla fazla olmaktadır. Sanayi yapılarına ait mekanlarda, özellikle üretim alanının optimum olması; üretimde verimin düşmemesi açısından önem taşımaktadır. Bu açıdan ele alındığında; mekânsal büyüme esnekliği, verimin artışında etkili olmaktadır (Sarı, 2007). Sanayi yapılarında büyüme esnekliğine karşılık gelen tasarı geometrisinin kara ya da köşeli ilişkiye sahip olması ise, yapının farklı yönlerde doğru esneme çeşitliliğini artırıcı olacaktır. Esneklik kararının yön seçiminde; üretilen ürün, üretim süreci ve işletme stratejileri belirleyici rol oynamaktadır.

Sanayi yapılarında teknolojik yansımalar, işlevler ve teknik sistemlerin değişim hızı ile giderek artmaktadır. İşletme yapısındaki büyüme veya daralmalardan dolayı organizasyonlar sürekli değişebilmektedir. Bazı işlevlerin bir amacı kalmadığı anda yeni başka işlevler eklenebilmekte, zaman geçtikçe mevcut faaliyetler farklı şekillerde düzenlenebilmektedir (Akı, 2011). Sanayi yapılarındaki esneklik yaklaşımları altında esneklik gereklilikleri konusu içerisinde teknolojik gelişmeler ve hızla değişen üretim sistemlerinin de büyük payı bulunmaktadır. Değişen üretim sistemleri ve sistem gereklilikleri nedeni ile yapıların bir takım alanlarında çeşitli genişleme ve daralma ihtiyaçları söz konusu olmaktadır. Esneklik bu noktada teknolojik adaptasyon için de gereklidir. Sanayi yapılarında teknolojik yansımalar; işlevsel program, temel mekânsal ve hacimsel ölçütler, kullanıcı konforunun biyolojik parametreleri, yapı malzemesinin doğası, teknik donanım ve strüktürel gereklilikler de dahil olmak üzere her türlü etkinlik ve onun ihtiyaçlarını içermektedir. Toplanan veriler, ilişki şemaları halinde getirilmekte ve proje karar sürecinin temel başvuru kaynağını oluşturmaktadır (Akı, 2011). Tarihsel süreç içerisinde görülmektedir ki; üretim sistemleri, iş akışı, üretimin gerçekleştirildiği makineler ve gerektirdiği mekânsal özellikler tümü ile değişebilmektedir. Yine zaman içerisinde görülmektedir ki, işleve bağlı mekânsal örgütlenmeler de farklılaşmaktadır. Organizasyonların amaçları yanında, strüktürleri de değişime uğramaktadır. A.B.D’ de sanayi organizasyonları üzerine yapılan bir araştırma, bu organizasyonların hızlı büyüme yanında, iç strüktürlerinde de özellikle yönetici personel, üretici personel dengesinde önemli değişiklikler olduğunu göstermektedir. Kuruluş iç strüktüründeki bu değişimler, onu barındıran fiziki çevreye de yansımaktadır (Tekeli, 2001). Erbil’e (2009) göre; ekonomik değişime paralel olarak geliştirilen rekabet stratejileri ve teknolojinin üretimde yer alması, yeni üretim modellerinin oluşturulması gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Sanayi yapılarının yeni üretim modellerine uyum sağlayabilmesi ise, esneklik hassasiyeti ile tasarlanması ile mümkün olmaktadır. Sanayi yapılarında esnek yaklaşımlara bakıldığında, değişken-ihtiyaca yönelik esnek yaklaşım biçimleri gerçekleştirilmektedir.

Değiştirilebilirlik: Geleceğin sınırlı ve tanımlı olmadığını, değişimin kaçınılmaz olduğunu ve yapılarda strüktürün değişimin gerçekleşebilmesini sağlayan önemli bir unsur olduğunu fark eden ve bunu duruma adaptasyon için kullanan esneklik biçimlerinden biri olarak tanımlanmaktadır (Akı, 2011). Değişebilirlik ile değişik işlevler, kullanım alışkanlıkları ve özel müşteri taleplerine, özellikle özel sektör tarafından yapılan toplu konutlar veya ofisler için değişime kolayca cevap verebilecek mimariyi yaratmak amaçlanmaktadır. Değiştirilebilirlik, tek mekanda esneklik ve uyarlanabilirlik şeklinde mümkün olmaktadır. Tek mekanda esneklik olarak tanımlanabilen esneklik türü, esneklik stratejileri içinde tündengelim metaforu ile betimlenebilecek olan total mekan, idealize edilen evrensel bir forma sahip ve geniş açıklıklı tek bir büyük hacim olmaktadır.

Dönüştürülebilirlik: Esneklik biçimi olarak dönüştürülebilirlik, mevcut yapı içerisinde gerçekleştirilemeyen ancak yapısal değişiklikler ile mümkün olabilen ihtiyaç ve gereksinimleri karşılama türü olarak nitelendirilmektedir. Kronenburg'a (2007) göre, dönüştürülebilirlik; yapıların fiziksel değişim ile şekillerinin, boşluklarının, form veya görünüşlerinin değiştiği esneklik biçimi olmaktadır. Büyüyebilirlik kavramı da sanayi yapıları tasarımı en önemli unsurlardan biri ve dönüştürülebilirliğin bir ifadesi durumundadır.

Sanayi yapılarının planlı ve programlı bir şekilde büyümesi ve gelişmesi ancak planlama ve tasarım sürecinde, yapılan etütler doğrultusunda alınan kararlar sayesinde sağlanabilmektedir.

Bu açıdan yapılması gereken ön çalışmaları şu şekilde sıralamak mümkündür (Sarı, 2007);

- Sanayi tesisinde genişlemenin hangi yönlerde daha uygun olabileceğinin belirlenmesi,
- Sanayi yapılarının tasarım ve planlama aşamalarında kendi kendine yetebilen üretim üniteleri tekrarının temel ilke olarak benimsenmesi,
- Sanayi yapılarının yapısal oluşumuna kare veya dikdörtgen modüllü sistemlerin seçilerek ve mümkünse her iki yönde de genişleme imkanının sağlanması,
- Yapısal oluşum sürecinde alt yapı, elektrik santrali ve park yerlerinin büyüme ve genişlemeden kaynaklanan gereklilikleri karşılayacak ve aynı zamanda büyümeye engel olmayacak biçimde tasarlanması,
- Üretime geçecek sanayi yapısı arsasının, gelecekte büyüme ve gelişmeye uygun boyutlarda seçilmesi.

Hareketlilik: Hareket edebilir nitelikte olan yapılar istenildiği yere taşınabilmek amacı ile oluşturulmaktadır. Böylece işlevlerini daha iyi gerçekleştirdikleri görülmektedir. İşlevlerinin gereği olarak hareketlilik en temel özelliği teşkil etmektedir. Bu yaklaşım türünün sanayi yapılarındaki yansıması ise, geçici olarak kurulan ve taşınabilen mobil yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Akı, 2011).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Esneklik ve büyüyebilirlik yaklaşımları, mimari anlamda fonksiyonel ihtiyaç ve mimari çevre arasındaki uyumun sağlanması, fonksiyonel eskime-nin önüne geçilerek gerekli değişikliklerin yapılabilmesi anlamında büyük önem arz etmektedir. Kendi içerisinde işletme kaygısı ve ticari strateji gibi farklı unsurları barındıran sanayi yapılarında ise, yapıların esnek ve büyüyebilir tasarım özellikli olarak ele alınması bu önemi daha da arttırmaktadır.

Kullanımda önce gerçekleşen esneklik biçimleri, tasarım esnekliği ile ilgili, yapım aşamasında gerçekleşiyor ise yapım esnekliği veya yapımdan sonra gerçekleşiyor ise kullanım esnekliği olarak nitelenmektedir. Planlama ve ana kararların alınması aşamasında bu hassasiyetin sanayi yapısı oluşumu ve işletmesinde büyük payı bulunmaktadır. Sanayi yapılarında esnekliğin, mekânsal dağılım kararları ve servis dağılım kararları noktasında sistemler arası entegrasyon gibi karar unsurları ile sağlandığı görülmektedir. Değişen işlev ve organizasyonel faaliyetlere göre uyum sağlayabilecek, değiştirilebilir, dönüştürülebilir, hareket edebilir özellikli sanayi yapıları, bu özellik ve nitelikte olmayan yapılara göre daha uzun vadeli kullanılabilir ve yatırımı karşılayabilir pozisyonda olmaktadır.

Taşıyıcı strüktür ve servis alanları arasındaki planlama da esneklik ve büyüyebilirlik açısından önem taşımaktadır. Yapının yıpranma halinde veya yapı malzemelerinin değişim gerekliliği söz konusu olduğunda, üretimi aksatmadan yapılması gereken bir müdahaleye imkan vermek adına, modüler yaklaşımlar esneklik kapsamında değerlendirilmelidir.

Sanayi yapılarının tarihsel sürecine baktığımızda, değişim olgusunun kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Bu değişim süreci boyunca işletmelerin kullandığı yapı ve yerleşkelerinin de aynı hızda bu değişime ayak uydurmaları ticari hayatlarına devam etmeleri ve rekabet açısından bir gereklilik yanında zorunluluk olmaktadır. Yapıların gelecekte de farklı işlevler için kullanılmaları, görüldüğü üzere esneklik ve büyüyebilirlik kapsamında strüktürel veya mekânsal planlamalarının yapılması neticesinde, sürdürülebilirlik kapsamında da etkili olacaktır.¹

¹ Çalışmaya Başkent Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Özgür Özçelikkale'nin çalışmasından katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akı, H.Y.,(2011). Endüstri Yapılarının Esneklik Bağlamında Analizi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çaputcu, M. A., (2009).Sanayi Yapıları Planlama Sorunları ve Çözüm Önerileri,- Konya III. Organize Sanayi Bölgesinde Üretim Alanında Faaliyet Gösteren Orta Ölçekli Sanayi Yapıları Örneklemeleri, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Gökmen, Ö., (2015). Sanayi Yapılarında Çelik Malzemeli Taşıyıcı Sistem Kullanımının İrdelenmesi Ve Bir Proje Önerisi Geliştirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Karaalp, S., (2004). Sanayileşmeye Etki Eden Faktörler ve Denizli Sanayinin Yerleşimi. Pamukkale Üniversitesi yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Kıraç, B. (2001). Türkiye’ deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması, İstanbul
- Ulusoy, H.E., (2015). Sanayi Yapıları Plan Şemalarının Değişim Süreci - Konya Örneği, Selçuk Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Uzel, N., (2001). Esnek ve Adapta Olabilir Konutlar İçin Değerlendirme Rehberi, İstanbul
- Sarı, K., (2007). Sanayi Yapılarında Planlama İlkeleri ve Kütahya Bölgesi’ nin İrdelenmesi, İstanbul
- Zeybekoğlu, S., (2002). Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Komplekslerinin Mekansal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa ve Eskişehir Örnekleri, Yıldız Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

SAFRANBOLU TARİHİ KENT DOKUSUNUN KÜLTÜREL PEYZAJ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*

BÖLÜM

3

Çiğdem BOGENÇ¹

* Bu çalışma " Dünya Mirası Safranbolu Alan Yönetim Planının Geliştirilmesine Yönelik Bir Çalışma" başlığıyla, Prof. Dr. Mehmet SABAZ danışmanlığında, Çiğdem BOGENÇ tarafından 2016 yılında tamamlanmış olan doktora tezinden üretilmiştir.*

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Turkey
cigdem.bogenc@erdogan.edu.tr

GİRİŞ

Günümüz kentlerine dair yaşanan en temel problemlerden biri, kentin geçmişten bugüne biriktirerek getirdiği sosyo-kültürel değerlerinin yeni gelişmeler ile uyum içerisinde varlığını sürdürememesidir. Kentsel mekanda güncel ihtiyaçlara cevap şekilde biçimlenen gelişmelerin mekânın özgü niteliğini koruyarak ekolojik, tarihi ve kültürel değerlerin sürdürülebilirliğini sağlaması gereklidir. Ancak hızlı ve kontrolsüz kentleşme sosyal, mekânsal ve kültürel tahribata yol açarken yaşanan tahribat tarihi, doğal ve kültürel tüm değerlerin de zaman içerisinde yok olmasına ve kentin kimliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Yaşanan bu tahribat yerel kimlik, ekonomik refah, sosyal uyum ve mekânsal kalite birbiri ile uyumlu bir şekilde düşünülmesini gerektirmektedir.

Yani kentleri sahip oldukları tüm değerler ile günümüz gelişmelerine paralel şekilde yaşatmak doğal ve kültürel çevremizin varlığı için önem taşımaktadır.

Bu bağlamda kente zaman boyutu kazandıran tarihi çevreler estetik, arkeolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel değerleri ile korunması ve geleceğe aktarılması gereken önemli miras alanlarımızdır. Bu tarihi çevreler toplumların sosyo-kültürel yapıları, , gelenek-görenekleri, dini inançları, teknoloji düzeyleri ve ekonomik durumları, hakkında bilgi vermektedir (Kuter, 2007). Önemli kültürel peyzajlar olan tarihi çevreler, doğal, kültürel, sosyal ve ekonomik bileşenlerin bir bütünü olan önemli kaynak değerleri içerisinde bulundurmaktadırlar (Selman ve Knight 2006).

İnsan ve doğa etkileşimini yansıtan e ilk kez 1925 yılında coğrafyacı Carl Orwin Sauer tarafından gündeme getirilen kültürel peyzaj kavramı zaman içerisinde antropoloji, çevre bilimleri, coğrafya ve koruma gibi pek çok farklı alanda kullanılmaya başlanmıştır (Okumuş 2019).

Uluslararası Doğayı Koruma Birliği yaban hayatı ve evcil hayvanları da içeren doğal kaynaklar ile çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanları içerisinde barındıran kültürel kaynakları kültürel peyzaj olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu alanlarda;

- Doğa ve insan eliyle oluşturulmuş öğelerin bir ahenk içinde olması;
- Tarihi, estetik ve antropolojik olarak değere sahip olması
- Özgün arazi kullanım biçimlerine sahip olması
- Geleneksel yaşam biçiminin devam etmesi

özellikleri aranmaktadır.

UNESCO Dünya Kültürel Mirası Komitesi ise kültürel peyzajları “doğa ve insanoğlunun ortak çalışmasının yansıtılması” şeklinde ifade ederek (Fowler 2003) kültürel peyzajların korunmasıyla gelecek nesiller için kimlikli yaşam mekanları tasarlarken yaşam kalitesinin artırılması da sağlanabilmektedir (Bekdemir 2010).

Doğal ve kültürel kuvvetler arasındaki dinamik etkileşimin bir ifadesi olan kültürel peyzajlar hem arazi kullanımı hem de mekânsal özellikleri bakımından sürekli değişmektedir (Antrop 2005). Kent estetiğini ve kimliğini yansıtan kültürel peyzajlara yönelik tüm bu açıklamalar ve tanımlamalar ile kültürel peyzajların daha duyarlı ve kapsamlı korunması gerekliliği gündeme gelmiştir. Üstün evrensel değere sahip bu alanların küresel ölçüde korunması konusunda milletler fikir birliğine varmıştır.

Bu çalışmanın temel hedefi ülkemizin önemli kültürel peyzaj alanlarından biri olan Safranbolu’da hem yöre halkı hem de ziyaretçilerin taleplerine yanıt verebilecek kültürel peyzajın korunarak geleceğe aktarılmasına yönelik planlama stratejileri geliştirmektir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Eski dönemlerde Homeros’un İlyada destanında geçmekte olan Paflagonya bölgesinde bulunan ve bilinen tarihi M.Ö. 3000 yıllarına kadar gitmekte olan Safranbolu (Bayazıt, 2014) Uzun yıllar farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olmasıyla beraber Son dönem Osmanlı kent kültürünü yansıtan önemli merkezlerden biridir. 13. yüzyıldan itibaren doğudan batıya devam eden ticaret yolu üzerindeki önemli konumu ile belirginleşmeye başlayan kent, bir çok somut ve somut olmayan kültürel mirasa sahiptir. Doğal ve kültürel peyzaj değerlerinin sentezlendiği yoğun turizm potansiyeline sahip Safranbolu daha çok 18. ve 19. yy. geleneksel Türk toplum yaşantısını günümüze aktarmaktadır.

Taşınmaz Kültür Varlıkları Yüksek Kurulu, 2 Mayıs 1985 tarihinde Bağlar ve Çarşı bölgesinde yer alan iki kentsel sit alanı ve doğal sit sınırlarındaki 810 sivil mimarlık örneği, 165 anıt eserin tesciline karar vermiştir. Aynı kararlar şehri Koruma Amaçlı İmar Planının belediyece yaptırılması benimsenmiştir. Safranbolu Koruma Amaçlı İmar Planı ise 1991 yılında kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Kent sahip olduğu doğal ve kültürel peyzaj değerleri ile 1994 yılında UNESCO tarafından “Dünya Miras Kenti” olarak ilan edilmiş ve

somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir bütün olarak korunma süreci yasal olarak başlamıştır.

Batı Karadeniz Bölgesinde (Koordinatları 41° 16' K, 32° 41' D), coğrafi açıdan engebeli bir arazi içerisinde yer alan Safranbolu Karabük il merkezine 8 km uzaklıkta ve denizden 65 km içeride yer almaktadır (Şekil 1). İlçe Karabük, Bartın ve Kastamonu ile çevrilidir. Coğrafi açıdan engebeli bir arazi içerisinde yer alan Safranbolu Karadeniz ve İç Anadolu iklimi arasında geçiş kuşağındadır. Yazlar sıcak, kışlar soğuk, baharlar ılık ve serin geçmektedir.

Şekil 1 Araştırma Alanının Coğrafi Konumu

Genellikle çok çocuklu ailelerden oluşmayan ve geçmiş yıllarda Türkiye nüfus ortalamasının çok altında artış gösteren Safranbolu, günümüzde kırsal kesimden kente olan göçün ivme kazanmasıyla hızlı nüfus artışı sürecine girmiş bulunmaktadır (Ulukavak 2010). 2014 yılı nüfusu toplam 58 295 kişidir. Safranbolu'da ekonomi kırsal kesimde tarımsal faaliyetlerden, kent merkezinde ise ticari faaliyetlerden, son yıllarda gelişme gösteren sanayi faaliyetlerinden kaynak bulmaktadır. Ayrıca turizm faaliyetleri de bölge ekonomisine önemli katkıda bulunmaktadır (Ulukavak, 2010).

Yöntem

Bu çalışma kapsamında;

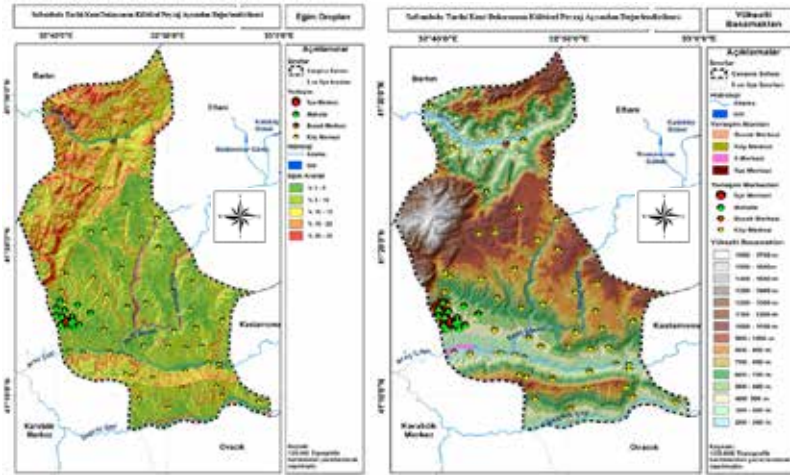
- (i) Kültürel peyzajın tanımına ilişkin yaklaşımlar ortaya konulmuştur,
- (ii) Arazi çalışmaları ve elde edilen verilerden Safranbolu'ya ilişkin doğal ve kültürel peyzaj özellikleri saptanmıştır,
- (iii) Saptanan veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknolojileri kullanılarak haritalara aktarılmıştır,
- (iv) Kentin doğal ve kültürel peyzaj değerlerine yönelik arazi çalışmaları ve uzman değerlendirmeleri sonucu GZFT analizi uygulanmıştır.

Yapılan çalışmalar sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda kültürel peyzajın sürdürülebilir şekilde korunmasına yönelik planlama stratejileri geliştirilmiştir.

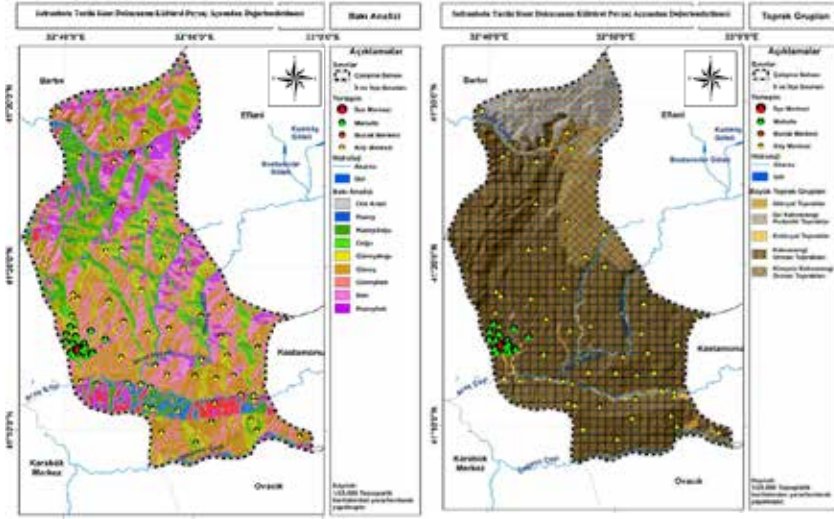
BULGULAR

Araştırma Alanının Doğal Peyzaj Özellikleri

Araştırma alanına ilişkin yükseklik ve eğim grupları (şekil 2) ile bakı ve toprak grupları haritaları (şekil 3) aşağıda verilmiştir.

Şekil 2 Araştırma Alanı Eşyükseleti Eğrileri ve Eğim Grupları

Şekil 3 Araştırma Alanı Bakı ve Toprak Grupları

Kent merkezinin farklı yükseklikler üzerinde kurulması ve çevresinde ormanların yer alması Çarşı kesimiyle Bağlar arasındaki sıcaklık farklılıkları nedeniyle Safranbolu’da yazlık ve kışlık olmak üzere iki ayrı oturma düzeni vardır (Şekil 1). Birincisi “Şehir” diye bilinen vadiler içerisindeki yerleşme yeridir. “Şehir” kışın oturlan kent parçasıdır. “Şehir” yerleşimi vadi içinde rüzgârlara karşı korunaklı olarak kurulmuştur, ancak yazın çok sıcak olmaktadır. Vadi yamaçlarındaki evler birbirinin manzarasını örtmeden, hem güneşten hem de manzaradan yararlanırlar. İkincisi “Bağlar” diye bilinen ve yazlık olarak kullanılan oturma düzenidir. Bu bölge daha yüksek ve güneye doğru eğimli bir özelliğe sahiptir. Bağlar’da yazlar daha serin geçmektedir.

Safranbolu, flora türleri bakımından Karadeniz kıyı şeridini kapsayan Karadeniz Bölgesi alt bölgesi içinde yer almaktadır. İlçenin yüz ölçümünün % 64’ü ormanlarla kaplıdır. Yüksekliğin 700-800 m. olduğu yerler Kızılcım ormanları ile kaplıyken yükseklerle çıkıldıkça orman dokusunda Köknar ağaçları yer almaktadır. 1700 m’den sonraki yükseltilerde ise dağ çayırları vardır. Bu çayırılık alanlarda kekik ve ada çayına sıkça rastlanmaktadır. Rengi, kokusu ve ekonomik değeri açısından oldukça önemli bir bitki olan ve Safranbolu’ya adını veren Safran (*Crocus sativus*) bitkisi ülkemizde Safranbolu’da yetişmektedir.

Araştırma alanının kültürel peyzaj özellikleri

1994 yılı sonunda Dünya Mirası Kriterlerinin 2., 4. ve 5. maddeleri gereğince “UNESCO” tarafından “Dünya Miras Listesi’ne dahil edilmiş bir dünya kenti Safranbolu (Bekçi, 2013) geç devir Osmanlı kentinin en iyi korunmuş örneklerden biridir (Koçan, 2012). Safranbolu ilçesi içerisinde yer alan çalışma alanı Safranbolu Bağlar Kesimi (102 hektar) ve Çarşı kesimi (69 hektar) I. Derece Arkeolojik Sit ve Doğal Sit olarak ilan edilmiştir.

Çizelge 1 Safranbolu sit alanı içerisinde bulunan tarihi ve kültürel peyzaj özellikleri

Safranbolu Tarihi ve Kültürel Peyzaj Değerleri	
	Cinci Han 1640-1648 Gerede-Sinop kervan yolu üzerinde önemli bir konaklama noktası olan Safranbolu uzun yıllar boyunca kervan ticareti için önemli bir konaklama noktası olmuştur. 17. yy. ortasında kent merkezinde inşa edilen Cinci Han Safranbolu’den geçen kervancıların mallarını sergiledikleri ve depoladıkları bir şehir hanı olarak uzun yıllar hizmet vermiştir. Osmanlı hanlarının mimarî niteliklerini taşıyan Cinci han, zamanla bölgesel düzeydeki işlevsel ilişkilerin değişmesiyle, bu işlevini kaybederek kent esnafının malını depoladığı bir yapı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Han ilk yapıldığında 60 oda, depo ve büyük bir ahır’dan oluşmaktaymış (Aktüre 1976).
	Köprülü Mehmet Paşa Camii 1661 de Cinci Han’ın karşısında kullanıma açılmıştır. Tek kubbeli ana mekanı, beş bölümlü ve tonoz örtülü son cemaat mahalli, kuzeybatı köşede minaresi bulunmaktadır. Köprülü Mehmet Paşa Câmii’nin Kuzey Cephesi Kesme taştan yapılmıştır. Diğer cephele ise moloz taştan inşa edilmiş beden duvarları üzerine sıva yapılarak sıva üzerine taş ve tuğla taklidi verilmiştir. Câmî avlusuna doğu ve batıdan iki giriş vardır. Avlunun batı girişin sağında caminin kuzeybatı tarafında kütüphane yer almaktadır. Avlunun etrafında yer alan abdct alma musluklan, kütüphane ve tuvalet çatılı ve alaturka kiremit kaplıdır. Câmî üzeri önceleri alaturka kiremit kaplı iken sonradan kurşun kaplama yapılmıştır. Bu sebeble câmîye kurşunlu Câmîi de denilmektedir (Akmaydalı 1991).

İzzet Mehmet Paşa Camii

Câmii Sadrazam İzzet Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır, Câmi ana mekanının üzerini önde tek kubbe arkada (kuzeyde) üç küçük kubbe örtmektedir. Mihrap, Minber ve Kürsü mermerdendir. İzzet Paşa Câmii 17.23x26.79 metre ebadında dikdörtgen bir plâna sahiptir. Minare kuzeydoğu köşede ve tamamen kesme taştan tek şerefeli olarak yapılmış olup narin bir yapıdadır. Câmi duvarları 140 cm. kalınlığında içten sıvalı dıştan tamamen kesme taş kaplamadır. Câmi içinde ve son cemaat mahallinde devrinin özelliklerini yansıtan kalem işi tezyinat vardır (Akmaydalı 1991)

Yemeniciler Arastası/ Arasta Çarşısı

Köprülü Mehmet Paşa Camii avlusuna bitişik yemeniciler arastası Osmanlı ekonomik düzeninin ve Lonca denilen esnaf kuruluşlarının yönetimindeki ticaretin sürdürüldüğü dükkanlardır (Ulukavak 1976). 1979'da Kültür Bakanlığı Arasta Çarşısını kamulaştırıp, restore ettirmiştir.

Geleneksel Safranbolu Evleri

18 ve 19 yy. Türk toplumunun geçmişini, kültürünü, ekonomisini, yaşama biçimini ve teknolojisini yansıtan en önemli örneklerden biri Safranbolu evleridir. Safranbolu evleri sokağın doğal çizgisini izleyen yüksek bir duvar üzerine kurulmuştur ve bu duvar bahçe duvarının devamı niteliğindedir. Eğimli arazide dar sokaklarla birbirine yaklaşan fakat biri diğerini gölgelemeyen ahşap, taş ve kerpicin kullanıldığı iki-üç katlı, İslami geleneklere göre inşa edilmişlerdir. Evlerin üst kat çıkmalı ve bol pencerelidir. Evlerin çatısı eğimli ve oluklu kiremit ile örtülüdür. (Günay, 1989).

Kaymakamlar Evi

Safranbolu Çarşı'sı içinde, Hıdırlık yokuşu üzerinde bulunan yapı özgün bir Türk evi niteliğine sahiptir. Türk toplumunun yaşam biçimini yansıtan önemli bir örnektir (url 1). Safranbolu evlerinin karakteristik özelliklerini taşıyan ev 8 oda ve 3 çardaktan oluşmaktadır. Haremlik ve selamlık bölümleri ayrı katlardadır (Bozkurt 2009).

Saat Kulesi

Sadrazam İzzet Mehmet Paşa tarafından 1794-1797 yılları arasında yaptırılan ve içine çıkılabilen en eski saat kulesidir. Ülkemizde bulunan saat kulelerinden çalışır durumda saat kulesi 4,65 X 4,65 ölçülerinde kare planlı, 12 metre yüksekliğinde taş duvarlı, mahya çatılı yalın bir yapıdır. Eski Cezaevine bakan kenarında tek giriş kapısı vardır. Kulenin dikine yükselen merdivenle ulaşılan saat odasının dört tarafında dikdörtgen ikişer pencere yer alır, iç aydınlatması mazgal delikleriyle sağlanmaktadır. Haftada bir kurularak 200 yılı aşkın bir süredir aralıksız çalışan saat 109 ve 60 kg.'lık iki ağırlıkla çalışmaktadır. Dış kadranı ise 1.20 çapındadır (url 2).

Safranbolu'da sadece somut miras alanlarına değil (yöresel konut mimarisi ve özgün peyzaj alanları) değil soyut miras olarak adlandırılabileceğimiz kendine has kültürel mirasa da sahiptir. Zaman içerisinde soyut kültürel miras (yemenicilik, deri işlemeciliği, ağaç oymacılığı, semercilik, demircilik, bakır işlemeciliği, beyaz iş vb.) unutulmaya yüz tutsa da Safranbolu'yu ziyarete gelenler tarafından ilgi ve merakla takip edilmektedir.

DEĞERLENDİRME

Safranbolu'nun morfolojik yapısı ve iklimsel özellikleri kentsel çevrenin ve dolayısıyla kültürel peyzajın oluşmasında ve biçimlenmesinde en önemli unsurların başında gelmektedir. Bölgenin iklimi, topografik yapısı ve bakışı kentin yerleşim dokusunu oluşturmuştur. Ayrıca Safranbolu'da ki farklı coğrafik yükseltiler, yoğun ormanlık alan dokusu, dereler, kanyonlar

ekolojik yaşamın vazgeçilmez unsurları olarak kentte çeşitli bitki ve hayvan ekosistemlerinin de var olmasında önemli etkilere sahiptir. Bu doğrultuda Safranbolu'nun mevcut durumunu ortaya koymak amacıyla GZFT analizinde alanın doğal ve kültürel özellikleri ortaya konulmuş ve kültürel peyzaj değerlerinin koruma-kullanma dengesi içerisinde kullanımına yönelik planlama stratejileri geliştirilmiştir.

Çizelge 2 GZFT analizi ile Safranbolu'nun doğal ve kültürel verilerinin analizi

<u>Güçlü Yönler</u>	<u>Zayıf Yönler</u>
• UNESCO Dünya Kültürel Miras Listesi'nde yer alması • Korunmuş fiziksel/kentsel doku, orman-doğal çevre, özel vadi topografyasının oluşturduğu kültürel peyzajın varlığı • Kentte çok sayıda geleneksel Türk Mimarisi'ne ait örneklerin bulunması • Vadi topografyasının oluşturduğu kültürel peyzaj • Safranbolu'nun tarihi şehir dokusunda yer alan meskenlerin coğrafi çevreyle uyumu ve bulunduğu çevrenin etkisini taşıması • Tarihi kentsel peyzaj • Tarihi Çarşı (Şehir), Kıranköy ve Bağlar bölgelerinde hakim noktalarda önemli vistaların bulunması • Bağlar bölgesinin doğal dokusu • Gümüş, Akçasu, Tabakhane ve Bulak, derelerinin varlığı • Osmanlı'daki pek çok el sanatlarının ve zanaatlarının bir meslek formu olarak Safranbolu'da var oluşu	• Kentsel tasarım öğelerinin (tabula, durak, aydınlatma elemanları, bina cephelerindeki öğeler vb.) düşük kaliteli, yetersiz ve çevresiyle uyumsuz olması • Sosyal donatı elemanları ve yeşil alan eksikliği • Otopark alanlarının yetersizliği • Kent yerleşkesi ve vadi topografyası arasında ulaşım bağlantısı sağlanamamış olması • Safranbolu'da ziyaretçiler tarafından Dünya Miras Listesi'nde yer alan alanlar ziyaret edilirken ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından önemli diğer alanların tanıtımlarına yer verilmemesi • Safranbolu'nun yerel değerleri hakkında rehberlik ve bilgilendirme hizmetlerinin yetersizliği • Evlerin turizm odaklı restore edilerek yeni işlevler kazandırılması (geçmişte oturma odası olarak kullanılan bölümün yatak odasına dönüşmesi, katlara ıslak zemin ilaveleri vb)

<u>Fırsatlar</u> • Büyük şehirlere yakınlığı • UNESCO Dünya Miras Statüsü • “Müze kent” imajı • Doğal, tarihi ve kültürel peyzaj öğelerinin birlikteliği • Turizm kaynaklarının yerel halka istihdam sağlaması • Yöredeki güçlü lonca kültürü • Geleneksel zanaat kollarından demircilik, bakırcılık ve dericilik faaliyetlerinin kısmen de olsa devam etmesi	<u>Tehditler</u> • Safranbolu Alan Yönetim Planının yokluğu • DMA Safranbolu için hukuken geçerli koruma zonunun ilgili Bakanlıkça henüz belirlenmemiş olması • Sit alanları çevresindeki aykırı yapılaşmanın baskısı (Tarihi silüetin bozulması) • Yıkılan ya da eskiyen kültür varlığı değerine sahip binaların restorasyonu veya yeniden inşa edilmesi sürecinde özgünlüğünü yitirmesi • Sit alanları çevresindeki aykırı yapılaşmanın baskısı (Tarihi silüetin bozulması) • Karabük kent merkezindeki haddehaneler, sanayi tesisleri ve motorlu araç kullanımına bağlı olarak hava kirliliği.
---	--

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çeşitli uygarlıkların yüzyıllar boyunca tasarlayıp üreterek kendilerinden sonra gelecek kuşaklara bırakmış olduğu birikim, geçmişin merceğinden günümüzü anlayabilmek ve çıkarım yapabilmek için önemli bir değer taşımaktadır. Bütün bu birikimlerin hayat bulduğu kültürel peyzajlar hayran bırakan görünüşleri, farklı biçim ve üslupları ile toplumların üstün yaratıcılıklarının en önemli göstergeleridir. Bu eşsiz değer kültürel peyzajlar geçmişin geleceğe bırakmış olduğu en önemli izlerdir. Dolayısıyla bu peyzajların korunarak geleceğe aktarılması toplumların sahip olduğu kimliği geleceğe aktarması manasını da taşımaktadır. Ülkemizde kültürel peyzajlar turizm, sanayi, göç, kentleşme ve kontrolsüz nüfus hareketleri, plansız yapılaşma sonucu hızlı bir yıpranma süreci içerisinde. Oysa ki eşsiz kültürel değerlere sahip miras değeri taşıyan bu peyzajlar disiplinlerarası bütünsel koruma stratejileri kapsamında değerlendirilip koruma kullanma dengesi içerisinde yaşatılmalıdır.

Safranbolu’nun kültürel peyzaj özelliklerinin geleceğe aktarılması basarılı ve sistematik planlama stratejileri ile mümkündür. Yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular doğrultusunda Safranbolu kültürel peyzajının geleceğe aktarılmasına ilişkin planlama stratejileri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

- Safranbolu sahip olduğu gelenekleri, kadim bilgileri ile doğa ve kentsel yaşam arasında anlamlı bir dengenin kurularak ta yaşamın mümkün olabileceğini ispatlayan önemli bir kültürel peyzajdır.

Farklı medeniyetlere ait birçok miras değerini üzerinde barındıran bu kent geçmiş toplumların yaşam biçimine ışık tutarken gelecek toplumlar için feyz alınması gereken birçok değeri de içerisinde barındırmaktadır. Bu nedenle sahip olunan doğal ve kültürel peyzaj değerleri itina ile korunarak gelecek kuşakların da hizmetine sunulmalıdır. Yapılacak tüm planlama ve koruma çalışmalarında özgün kültürel peyzaj değerlerinin sürekliliği temel esas olmalıdır. Dünya miras alanı Safranbolu'yu sürdürülebilir şekilde korumak için Alan Yönetim Planı hazırlanması bu mirasın geleceğe aktarılması hususunda oldukça önem arz etmektedir.

- Tarihi, doğal ve kültürel değerleri ile Safranbolu ülkemizin önemli önemli turizm alanlarından biridir. Ancak plansız ve bilinçsiz turizm etkinliği kültürel peyzaj değerleri üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu nedenle sınırlandırılmış koruma-kullanma dengesini gözetken kontrollü turizm etkinliği Safranbolu kültürel peyzajının korunmasında önemli rol oynayacaktır. **Safranbolu için hazırlanan tüm gelişim planlarında koruma-kullanma dengesinin ana ilke olarak benimsendiği turizm yaklaşımı temel hedef olmalıdır.** Bu bağlamda Safranbolu Turizm Yönetim Planının hazırlanarak, bu planın Safranbolu ve Karabük ile ilgili diğer fiziksel planlarla (Çevre Düzeni Planı, Nazım Plan, İmar Planı, Uygulama Planları, Mevzi İmar Planları) eşgüdümü sağlanmalıdır.
- Safranbolu UNESCO Dünya Kültürel Miras listesinde yer almasının avantajı ile ülkemiz kültür turizminde önemli bir yere sahiptir. Ancak Safranbolu'da Kültürel Turizme yönelik ekonomik girdiler konaklama, yeme-içme ile sınırlıdır. Yörede turizmin harcama oranı sadece konaklama ile sınırlı kalmamalı, yörenin ekonomik girdilerini müze ziyaretleri, yerel aktiviteler ve kültürel etkinlikler ile arttırılmalıdır. Bu bağlamda **Safranbolu'da turizmin diğer sektörlerle (tarım, geleneksel üretim yöntemleri, hizmetler, ticaret vb) sosyoekonomik bağları geliştirilmeli ve tek sektöre bağımlılık ortadan kaldırılmaya çalışılmalıdır.** Yöreye özgü Safran bitkisi ve Çavuş üzümünün üretimi, bu ürünlerin ve yan ürünlerinin pazarlanması, Safran Festivali faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik stratejiler planlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akmaydalı, Hüdavendigar. “Zonguldak Safranbolu Vakıf Eserler ve Cinci Hanı.” Vakıf Haftası Dergisi, 8 (1991): 255-279.
- Aktüre S. ve Şenyapılı, T. (1976), Safranbolu’da Mekânsal Yapının Gösterdiği Nitelikler ve Koruma Önerilerinin Düşündürdükleri, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi* Cilt 2, Sayı 1, s.61-96.
- Antrop, Marc (2005). Why Landscapes of the Past Are Important for the Future, *Landscape and Urban Planning*, 70, p. 21-34.
- Bekci, B., Taşkan, G., Bogenç, Ç. (2013). “A Habitant-Focused Approach To The Concept Of Eco-City At Industrialized Cities With A Rural City Character (Bartın-Karabük) Turkey Sample”, *Journal of Food, Agriculture & Environment*, Vol. 11 (2): 867-872
- Bekdemir, L. F. (2010). Kültürel Peyzaj Değerlendirmesi: Dilek Yarımadası Büyük Menderes Deltası Milli Parkı Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara, S: 95.
- Bozkurt Azezli, Gülçin 2009, 19. Yy’da Osmanlı Konut Mimarisinde iç mekan kurgusunun Safranbolu evleri örneğinde irdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, S.104
- Günay, R., 1989, Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu. Kültür Bakanlığı Yay. No:456. Tanıtma Eserleri Dizisi No:23. İkinci Baskı. Ankara
- Fowler, P. 2003. UNESCO World Heritage Cultural landscapes 1992-2002. *World Heritage Series Papers* Vol.6, 140p., Paris.
- Kuter, N., (2007). “Çankırı Kenti Açık ve Yeşil Alan Varlığı İçinde Tarihi Kent Merkezi Kentsel Peyzaj Tasarımı Açısından Değerlendirilmesi”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, S.322
- Okumuş, G., (2019) Principles And Strategies For Conservation And Management Of Complex Multi-Layered Cultural Landscapes: The Case Of Gölyazı (Apolyont) / Bursa, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi,- Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, S.333
- Selman P., & Knight M., (2006) On the Nature of Virtuous Change in Cultural Landscapes: Exploring Sustainability Through Qualitative Models, *Landscape Research*, 31:3, 295-307, DOI: 10.1080/01426390600783517
- Ulukavak, K., 1976, Mimari Mirasının Korunması İstenen Bir Kent: Safranbolu. *Bilim Birlik Başarı Dergisi*, Yaşar Holding Yayını. İstanbul.
- URL 1 www.safranboluturizm.gov.tr (06.08.2018).
- URL 2 <http://www.safranboluturizmdanismaburosu.gov.tr/TR-166061/kent-tarihi-muzesi-ve-tarihi-saat-kulesi.html> (07.01.2018).

DEVREK ŞEHİR
MERKEZİNDEKİ KAMUSAL
YEŞİL ALANLARIN
SAPTANMASI VE
GELİŞTİRME OLANAKLARI

BÖLÜM

4

Prof. Dr. H. Selma ÇELİKİYAY¹
Öğr. Gör. Deniz KARAEİMAS²

¹ Bartın Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 74100, Bartın/Türkiye

² Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma Gıda-Tarım Meslek Yüksekokulu, 67900, Çaycuma-Zonguldak/Türkiye

GİRİŞ

Kentte yaşayanların ortak malı olan kamusal alanlar, özel alanlar dışında kalan sokaklar, caddeler, meydanlar, duraklar, istasyonlar, pazar yerleri, kentsel açık yeşil alanlar vb.den oluşmaktadır (Çelikyay, 2017). Kamusal alanlar ve özellikle tüm kentsel alanlarda değişen ölçüde mevcut olan yeşil alanlar, kentsel ortama canlılık katmakta ve bunun sonucunda yaşam kalitesini artırmada etkili olmaktadır.

Gezegendeki insanların çoğu yoğun topluluklar halinde yaşamakta ve politika direktifleri şehirlerdeki yeşil alanların amacının kentsel yaşam sorunlarının bir kısmını iyileştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Ancak, şehirler karmaşık yapılardır ve kamusal yeşil alan kullanım potansiyelini artıran yaşam kalitesine dönüştürmedeki başarılarını ölçmek zor bir iştir (Lopes ve Camanho, 2013).

Kent sakinleri; parklar, kent ormanları, yerleşim bahçeleri ve günlük rekreasyon ihtiyaçları gibi birçok ekosistem hizmeti için diğer açık alanlar dahil yeşil alanlara ihtiyaç duymaktadır (Kabisch vd, 2015). Kamusal yeşil alan; parklar ve rezervler, spor alanları, dere ve nehir kıyıları gibi nehir kenarı alanları, yeşil alanlar ve yollar, topluluk bahçeleri, sokak ağaçları ve doğa koruma alanları ile yeşil duvarlar, yeşil sokaklar ve mezarlıklar gibi daha az geleneksel alanları içerir (Roy vd, 2012).

Kentsel yeşil alanların faydaları, fiziksel ve psikolojik sağlıktan sosyal uyum, ekosistem hizmet sunumu ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına kadar uzanmaktadır (Fuller ve Gaston, 2009). Kentsel yeşil alanın sağladığı ekosistem hizmetleri, yalnızca şehirlerin ekolojik bütünlüğünü desteklemekle kalmamakta, aynı zamanda kent nüfusunun halk sağlığını da koruyabilmektedir (Wolch vd, 2014). Yeşil alan havayı filtreleyebilir, kirliliği giderebilir, gürültüyü hafifletebilir, sıcakları azaltır, yağmur suyunu sızdırabilir ve yeraltı suyunu doldurabilir (Groenewegen vd., 2006; Escobedo vd, 2011).

Kentsel sistemlerde kişi başına düşen açık yeşil alan miktarları tartışmalıdır. 20. yüzyılda, Almanya, Japonya ve diğer ülkelerdeki uzmanlar, ekolojik koşulları karşılamak amacıyla karbondioksit ve oksijen arasındaki dengeyi sağlamak için yüksek kalitede 40 metrekaarelik bir kentsel yeşil alan veya kişi başına 140 m² orman alanı önermiştir. Gelişmiş ülkelerde insan refah dengesini kişi başına 20 m²'lik bir park alanı ile benimseme eğilimindeydiler (Wang 2009).

Gelişmiş ülkelerde açık yeşil alanların varlığı yaşam koşullarının, medeniyetin ve yaşam kalitesinin göstergesi olarak düşünülmektedir (Gül ve Küçük, 2001). Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen yeşil alan miktarı 25-

30 m² olup ülkemizde bu değerlerin çok altındadır. Dünya sağlık örgütü-nün araştırmasında sağlıklı bir toplum için kişi başına en az 9 m² yeşil alan düşmesi önerilmektedir (Turna, 2012; Akça ve Yazıcı, 2017).

Ülkemizde, kentsel alanlardaki nüfusun artması ile birlikte kişi başına düşen yeşil alan miktarı günden güne azalmaktadır (Önder, 1997). Batı ül-kelerinde ise açık ve yeşil mekânların önemi nedeniyle bu alanların tesisi, planlaması ve bakımı yerel yönetim politikaları arasında yer almaktadır (Ayaşlıgil, 1995).

Ülkemizde planlama sürecini imar kanunu, imar planları ve ilgili yö-netmelikler yönlendirmektedir. 6785 Sayılı İmar Kanunu ile daha sonra çıkarılan 3194 Sayılı İmar Kanununda kişi başına düşen yeşil alan miktarı en az 7 m² olarak belirlenmiştir. 2014 yılında Çevre ve Şehircilik Bakan-lığınca yayımlanan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı artırılarak 10 m²'ye çıkarılmıştır. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde; çocuk bahçesi, park, botanik parkı, hayva-nat bahçesi, mesire yeri, rekreasyon alanları “sosyal açık yeşil alan” kate-gorisinde yer almakta ve nüfusu 0-75000 kişiye kadar olan yerleşmelerde sosyal açık yeşil alanlar kategorisine giren alanların planlanmasında, kişi başına minimum olarak 10 m² yeşil alan oluşturulması gerekmektedir (Çe-likyay ve Öztaş, 2019).

Kentsel yeşil alanlar, kentsel çevrenin ve kent estetiğinin kalitesine de katkıda bulunmaktadır. Kentsel yeşil alanların yeterli olması kentsel ge-lişmişliğin ve sürdürülebilirliğin niteliksel ve niceliksel göstergesi kabul edilmektedir (Levend ve Önder, 2009).

Kentsel yeşil altyapının önemli bir parçası olan yeşil yollar, kentsel ko-ridorlardır (Ranta vd, 2015). Kentsel yeşil alanların ayrılmaz bir parçası olan yol kenarındaki ağaçlar, biyolojik çeşitlilik, rekreasyon ve kent esteti-ği için değerlidir (Ode ve Fry, 2002; Tyrväinen vd, 2005; Bernath ve Ros-chewitz, 2008). Kentsel alanlarda yol kenarındaki ağaçlar, hava kirliliğinin giderilmesi (McPherson vd, 1997; Kiran vd, 2011), kentsel estetiğin iyileş-tirilmesi (McPherson vd, 1999) ve vahşi yaşam ortamlarının desteklenmesi gibi birçok çevresel yarar sağlamaktadır (Mutlu vd., 2017).

Hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde kentsel yeşil alanlar; insanın yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sağlıklı sosyal etkileşimler için fırsatların sunulması, çocukların çevresel eğitimleri için ortamların olușturulması, uyumlu bir insan doğa ilişkisinin geliştirilmesi ve nihayetinde kentsel sürdürülebilirliğin sağlanması için önemli bir araç olarak kabul edilmiştir (Cengiz vd, 2018).

MATERYAL VE YÖNTEM

Zonguldak iline bağlı olan Devrek ilçesi, Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümünde yer almaktadır. İlçe, doğuda Karabük merkez ve Yenice ilçesi, kuzeyde Zonguldak merkez ve Gökçebeğ ilçesi ve batıda Ereğli ilçesi ile çevrilidir (URL-4). Araştırmada, resmi kurum ve kuruluşlardan alınan belge ve dokümanlar kullanılmıştır.

Şekil 1. Araştırma alanının ülke, bölge ve yerel ölçekteki konumu

Bu çalışma kapsamında Devrek şehir merkezinde mahalleler bazında irdeleme yapılarak kişi başına düşen yeşil alan miktarları belirlenmiştir. Mahalle ölçeğine odaklanılmasının nedeni; mahallelerin kentsel alan içerisinde bir yönetim birimi olması ve aynı zamanda planlama açısından bir yerleşim birimini oluşturmasıdır. Bu kapsamda; Devrek şehir merkezindeki mahallelere ilişkin imar planında önerilen yeşil alan miktarları ve kişi başına düşen yeşil alan miktarları ile mevcut durumda oluşturulan yeşil alan miktarları ve kişi başına düşen yeşil alan miktarları belirlenmiştir. Daha sonra, mahalle bazında saptanan öneri ve mevcut kişi başına düşen yeşil alan miktarları ile Devrek şehir merkezi bütününde kişi başına düşen yeşil alan miktarları karşılaştırılarak standart değerlere göre yorumlama yapılmıştır. Çalışmada, Devrek ilçesi şehir merkezinde bulunan 5 mahallenin aktif ve pasif yeşil alan miktarları ve kişi başına düşen yeşil alan miktarlarını saptamak için Devrek Belediyesinden temin edilen 2012 onanlı 1/1000 ölçekli Devrek imar planından yararlanılmıştır. Gerek imar planında önerilen yeşil alanlar açısından, gerekse mevcut yeşil alanlar açısından kişi başına düşen yeşil alan miktarlarının hesaplanmasında, mahalle nüfuslarına ve Devrek şehir merkezindeki kentsel nüfusa ilişkin 2018 yılı verileri esas alınmıştır.

BULGULAR

Devrek İlçesi Zonguldak Merkeze 60 km. mesafededir. İlçe deniz seviyesinden 100 metre yüksekliktedir. İlçenin akarsuyu Devrek Çayı olup, Abant dağlarından doğup Filyos Çayı'na kadar devam eder. İlçede 49.316 hektar orman alanı yer almaktadır. Bu ormanlar kayın, gürgen, meşe, karaçam, köknar ağaçlarından oluşmaktadır. Karadeniz iklimi görülmektedir. Kışlar ılıman, yazlar serin geçer. Yıl boyunca yağış düşmektedir. Yıllık ortalama yağış miktarı 170 m²/ kg olup ortalama yıllık sıcaklık 13°C' dir (URL-1,URL-2).

Yörenin yüz yıllık geçmişi olan simgeleşmiş el sanatı baston yapımıcılığı günümüze kadar gelişerek devam etmiş ve hâlen sürdürülmektedir (URL-3). Devrek Bastonunun ham maddesi yörede yetişen kızılçık ağacıdır. Kızılçık ağacının sertliği, sağlamlığı ve işlenebilirlik özelliği oymaya, eğmeye uygundur.

Şekil 2. Yıllara göre devrek nüfus artışı (Devrek İlçe Nüfus Müdürlüğü)

Devrek ilçesi 2007-2018 yılları nüfus artışına bakıldığında; 2007 yılında ilçe nüfusu 62.790 kişi iken, 2010 yılında nüfus 64.584 kişiye ulaşmış ancak 2018 yılına kadar nüfus 57.540 kişiye gerilemiştir. Bunun 28.844 (%50.13)'ü erkek ve 28.696 (%49.87) kişisi kadındır (Şekil 2). Nüfusun %33'ü genç yaşta, %53'ü orta yaşta ve %14' ü yaşlıdır. Devrek ilçe merkezindeki kentsel nüfus ise 26.497'dir. Kentsel nüfusun 13.331 (%50,31)'i Erkek, 13.166 (%49,69)'u kadın nüfustur.

Şekil 3. Devrek imar planı üzerinde mahalleler ve öneri yeşil alanlar

Devrek ilçesi belediye sınırları içerisinde 5 mahalle bulunmaktadır. Bunlar; İsmet Paşa Mahallesi, Yeni Mahalle, Karşıyaka Mahallesi, Eski Mahalle ve Ağalar Mahallesi'dir. İlçe merkezinden geçen Devrek Çayı ilçeyi kuzeydoğu-güneybatı aksında ikiye bölmekte olup İsmet Paşa Mahallesi, Eski Mahalle ve Yeni Mahalle Devrek Çayı'nın güneydoğu tarafında, Karşıyaka Mahallesi ve Ağalar Mahallesi ise kuzeybatı tarafında yer almaktadır (Şekil 3).

İmar Planında Önerilen Kamusal Yeşil Alanlar

Devrek belediye sınırları içerisindeki imar uygulamaları 2012 onanlı 1/1000 ölçekli Devrek İmar Planına göre yapılmaktadır. İmar planında öngörülen aktif ve pasif yeşil alanlar Şekil 3'de gösterilmektedir. Devrek imar planında önerilen toplam yeşil alanlar ve kişi başına düşen yeşil alan miktarları mahallelere göre derlenerek Çizelge 1'de verilmiştir. İmar planında önerilen aktif yeşil alanlar park alanları ve çocuk bahçelerinden oluşmaktadır. En fazla park alanı (237.330 m²) İsmet Paşa Mahallesi'nde, en az park alanı ise (25.784 m²) Eski Mahalle'de önerilmiştir. Öneri çocuk bahçesi miktarlarının en fazla (12.255 m²) olduğu mahalle Ağalar Mahallesi, en az olduğu mahalle ise Eski Mahalle'dir ve bu mahalle için hiç çocuk bahçesi önerilmemiş olup sadece park alanları önerilmiştir (Çizelge 1). Devrek şehir merkezinde önerilen pasif yeşil alanlar ağaçlandırma alanları ve mezarlıklardan oluşmaktadır. Öneri mezarlık alanları aynı zamanda mevcut mezarlıklardır. Bunlar Ağalar Mezarlığı, Yeni Mezarlık ve Karşıyaka Mezarlığı'dır. Toplam mezarlık alanları 22.801 m² dir (Çizelge 1).

Çizelge 1. İmar planında öngörülen yeşil alanların mahallelere göre dağılımı

Mahalle	Aktif Yeşil Alanlar		Pasif Yeşil Alanlar		Toplam Yeşil Alanlar (m ²)
	Park alanları miktarı (m ²)	Çocuk bahçesi miktarı (m ²)	Ağaçlandırma alanları (m ²)	Ağaçlandırma alanları (Mezarlık) (m ²)	
İsmet Paşa	237.330	9.302	39.726	-	286.353
Eski	25.784	-	-	-	25.784
Yeni	67.083	3.004	6.874	13.327	93.292
Karşıyaka	49.102	11.544	5.142	2.911	68.699
Ağalar	75.437	12.255	39.374	5.563	132.629
Devrek Şehir Merkezi	454.736	36.105	91.116	22.801	606.757

Çizelge 2. İmar planında öngörülen aktif ve pasif yeşil alanların mahallelere göre dağılımı

Mahalle	Mahalle yüzölçümü (m ²)	Aktif yeşil alan miktarı (m ²)	Pasif yeşil alan miktarı (m ²)	Toplam yeşil alan miktarı (m ²)
İsmet Paşa	4.920.152	246.632	39.726	286.353
Eski	799.483	25.784	-	25.784
Yeni	2.278.169	70.087	23.205	93.292
Karşıyaka	2.864.768	60.646	8.053	68.699
Ağalar	5.649.585	87.692	44.937	132.629

Devrek kent merkezindeki Ağalar Mahallesi 5.649.585 m² ile en büyük yüzölçümüne sahip mahalledir. İmar planına göre; en fazla aktif yeşil alan miktarı (246.632 m²), Ağalar Mahallesi'nden sonraki ikinci büyük mahalle olan İsmet Paşa Mahallesi'nde önerilmiştir. En az aktif yeşil alan miktarı (25.784 m²) ise en küçük yüzölçümüne sahip olan (799.483 m²) Eski Mahalle için önerilmiştir (Çizelge 2).

İmar planına göre; mahalleler arasında en fazla toplam yeşil alan miktarı (286.353 m²) İsmet Paşa Mahallesinde önerilmiştir. Nüfusu 9.533 kişi olan İsmet Paşa Mahallesinin alanı 4.920.152 m²'dir. Toplam yeşil alan miktarı en az (25.784 m²) olan mahalle ise Eski Mahalle'dir. Nüfusu 3.475 kişi olan Eski Mahalle'nin alanı 799.483 m²'dir (Çizelge 2).

İmar planında önerilen yeşil alanlara göre, kişi başına düşen yeşil alan miktarları; İsmet Paşa Mahallesi'nde 30,03 m², Eski Mahalle'de 7,41 m², Yeni Mahalle'de 17,42 m², Karşıyaka Mahallesi'nde 13,06 m², Ağalar Mahallesi'nde ise 46,14 m²'dir. Bu saptamalara göre sadece Eski Mahalle'de kişi başına düşen yeşil alan miktarı 10 m² standart değerinin altında olup, diğer mahallelerde standart değerinin üzerinde önerilmiştir. Devrek şehir merkezi toplamında ise, kişi başına düşen yeşil alan miktarı 22,90 m²'dir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Mahallelere göre imar planında önerilen toplam yeşil alan ve kişi başına düşen yeşil alan miktarları

Mahalle Adı	Mahalle Nüfusu 2018	İmar Planında önerilen toplam yeşil alan (m ²)	İmar Planına göre kişi başına düşen yeşil alan miktarı (m ²)
İsmet Paşa Mah.	9.533	286.353	30,03
Eski Mah.	3.475	25.784	7,41
Yeni Mah.	5.355	93.292	17,42
Karşıyaka Mah.	5.260	68.699	13,06
Ağalar Mah.	2.874	132.629	46,14
Devrek şehir merkezi toplamı	26.497	606.757	22,90

Mevcut Kamusal Yeşil Alanlar

Devrek şehir merkezinde, bugüne kadar imar planına göre oluşturulmuş olan mevcut aktif yeşil alan sayısı 19 olup bu kapsamda, 18 adet çocuk parkı ve 1 adet mesire alanı mevcuttur (Çizelge 3). Mevcut aktif yeşil alan parsellerinin en büyüğü kentin güneyinde yer alan ve kent merkezine 2 km mesafede bulunan 52.000 m² alana sahip Egemenlik mesire alanıdır. Diğer mevcut aktif yeşil alanların miktarları 162 m²'den 3520 m²'ye kadar değişmektedir. Yeşil alanların kent genelindeki dağılımları, bu alanlara yürüyerek ulaşılabilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Devrek'te İsmet Paşa Mahallesi'nde 8 adet çocuk parkı toplam 7.951 m², Yeni Mahalle'de 5 adet çocuk parkı toplam 4198 m², Karşıyaka Mahallesi'nde 2 adet çocuk parkı toplam 3932 m²'dir. Eski Mahalle'de 2 adet çocuk parkı ve 1 adet mesire alanı bulunmakta olup çocuk parkları 4.344 m² ve mesire alanı da 52.000 m² dir. Ağalar Mahallesi'nde ise 1 adet çocuk parkı 1100 m² dir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Devrek şehir merkezindeki mevcut aktif yeşil alanların yerleri ve alanları

S.NO	AKTİF YEŞİL ALANLAR	YERİ	ALAN (m ²)
1	225 Nolu Sokakta Çocuk Parkı	İsmet Paşa Mahallesi 225 Nolu Sokak	2.150
2	234 Nolu Sokakta Çocuk Parkı	İsmet Paşa Mahallesi 234 Nolu Sokak	162
3	244 Nolu Sokak Çocuk Parkı	İsmet Paşa Mahallesi 244 Nolu Sokak	462
4	Orman İşletmesi Çocuk Parkı	İsmet Paşa Mahallesi Orman İşletmesi İçi	2.000
5	Askeri Lojmanlar Çocuk Parkı	İsmet Paşa Mahallesi Askeri Lojmanları	300
6	Şehit Piyade Er Tuncel Yürük Parkı	İsmet Paşa Mahallesi Sanayi Sitesi	985
7	Hacı Abdullah Sabri Efendi Çocuk Parkı	İsmet Paşa Mahallesi Hacı Abdullah Sabri Sokak	482
8	Uğur Mumcu Çocuk Parkı	İsmet Paşa Mahallesi Ak1 Sokak	1.410
9	Millet Bahçesi Çocuk Parkı	Eski Mahalle Milletbahçesi Sokak	2.300
10	Engelli Parkı Ve Fitnis Spor Aletleri Ve Çocuk Parkı	Eski Mahalle İtfaiye Karşısı	2.044
11	Egemenlik Mesire Alanı	Eski Mahalle Sazlık Çayı Mevkii	52.000

12	Dr. Veysel Atasoy Çocuk Parkı	Yeni Mahalle Ankara Asfaltı Üzeri	1.190
13	Spor Aletleri Ve Çocuk Parkı	Yeni Mahalle Ankara Asfaltı Üzeri	1.068
14	Öğretmen Evi Çocuk Parkı	Yeni Mahalle Ankara Asfaltı Üzeri	520
15	Şehit Jandarma Er Seyhan Göktepe Çocuk Parkı	Yeni Mahalle Dirgine Sokak	200
16	Şehit Tankçı Astsubaş Çavuş Erkan Odabaşı Çocuk Parkı	Yeni Mahalle Topyeri Kümesi	1.220
17	Şehit Komanda Er Ali Çalkam Çocuk Parkı	Ağalar Mahallesi Fener Sokak	1.100
18	Şehit Jandarma Er Mahmut Karagülmez Çocuk Parkı	Karşıyaka Mahallesi Eğriçay Sokak	3.520
19	Şehit Komanda Er Bülent Sarıkaya Çocuk Parkı Ve Fitness Spor Aletleri	Karşıyaka Mahallesi Eğriçay Sokak	412
Devrek Şehir Merkezinde Mevcut Aktif Yeşil Alan Toplamı			73.525

Kaynak: Devrek Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü

2018 yılı itibariyle, Devrek şehir merkezindeki mahalle nüfusları, mevcut aktif yeşil alan miktarları ve kişi başına düşen mevcut aktif yeşil alan miktarları Çizelge 4’de gösterilmektedir.

Mevcut durumda; İsmet Paşa Mahallesi’nde toplam 7.951 m² aktif yeşil alan oluşturulmuş olup 9.533 nüfuslu mahallede kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı 0,83 m²’dir. Eski Mahalle’de toplam 56.344 m² aktif yeşil alan oluşturulmuş olup 3.475 nüfuslu mahallede kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı 16,21 m²’dir. Yeni Mahalle’de toplam 4.198 m² aktif yeşil alan oluşturulmuş olup 5.355 nüfuslu mahallede kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı 0,78 m²’dir. Karşıyaka Mahallesi’nde toplam 3.932 m² aktif yeşil alan oluşturulmuş olup 5.260 nüfuslu mahallede kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı 0,74 m²’dir. Ağalar Mahallesi’nde toplam 1.100 m² aktif yeşil alan oluşturulmuş olup 2.874 nüfuslu mahallede kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı 0,38 m²’dir. Devrek şehir merkezi toplamında ise, kişi başına düşen mevcut aktif yeşil alan miktarı 2,77 m²’dir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Mahalle Nüfusu ve mevcut duruma göre kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarları

Mahalle Adı	Mahalle Nüfusu 2018	Mevcut aktif yeşil alan miktarı (m ²)	Kişi başına düşen mevcut aktif yeşil alan miktarı (m ²)
İsmet Paşa Mah.	9.533	7.951	0,83
Eski Mah.	3.475	56.344	16,21
Yeni Mah.	5.355	4.198	0,78
Karşıyaka Mah.	5.260	3.932	0,74
Ağalar Mah.	2.874	1.100	0,38
Devrek şehir merkezi	26.497	73.525	2,77

Kaynak: Devrek Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir.

Mevcut Bitkisel Tasarım

Devrek şehir merkezinde Devrek Çayı'na paralel olarak uzanan caddelerde karayolu ağaçlandırması yapılmıştır. Zonguldak asfaltı caddesinde ve Ankara asfaltı caddesinde yeni yapılan yol kenarı ağaçlandırmasında *Acer platanoides* (çınar yapraklı akçaağaç), *Acer palmatum* 'atropureum' (kırmızı yapraklı akçaağaç), *Tilia platyphyllos* scop (büyük yapraklı ihlamur), *Magnolia grandiflora* (manolya), *Lagerstroemia indica* (oya ağacı), *Platanus orientalis* (doğu çınarı), *Gleditsia triacanthos* (gladiçya) bitkileri mevcuttur. Bitki türleri genellikle geniş yapraklı ve yaprağını döken bitkiler oldukları için, bitkisel kompozisyonda sadece bu bitkilere yer verilmesi ile çeşitlilik ve görsel zenginlik yerine monotonluk oluştuğu görülmektedir. Ağaçlarda 2-2,5 m'lik dalsız gövde yüksekliği, tek ve düzgün yapılı, tepe tacı gelişmiş gövde kalınlığı 5 cm den kalın bitkiler tercih edilmiştir. Yol güzergahındaki ağaçlar taşıt yolu ile yaya kaldırımı arasında oluşturulan yeşil şerit içerisinde yer almaktadır. Ağaç dikim işleri henüz tamamlanmış olan yeşil şerit alanlarında henüz çim örtüsünün olmadığı, daha sonra çim örtüsüyle kaplanacağı görülmektedir (Şekil 4 ve Şekil 5).

Devrek şehir merkezinde bulunan Dr. Veysel Atasoy Caddesi üzerinde yolun iki tarafında uygun aralıklarla dikilen ağaçların oluşturduğu alle yol güzergahını vurgulamakta ve üçüncü boyutta ortaya çıkan yeşil öge algısı caddeye derinlik kazandırmaktadır. Cadde üzerindeki bisiklet yolunun kenarına dizilmiş olan bitki kasalarının içerisinde *Euonymus Japonicus* (yeşil taflan) ve ara ara mevsimlik çiçekler bulunmaktadır (Şekil 6). Yol boyunca oluşturulan allede *Magnolia grandiflora* (Manolya) bitkisi bulunmakta olup Cumhuriyet Meydanı'nda da Manolya ağaçları dikilmiştir. Cumhuriyet Meydanı'nda dört parçadan oluşan toplam 120 m²'lik yeşil alan bulunmaktadır (Şekil 6). Burada bulunan bitkiler; *Euonymus japonica* (alacalı

taflan), *Pittosporum Tobira* ‘nana’ (bodur yıldız çalısı), *Photinia Fraseri* Nana ‘Red Robin’ (bodur alev çalısı) ve *Thuja orientalis* ‘aurea’ (altuni mazi) dır (Şekil 6).

Şekil 4. Zonguldak Asfaltı Caddesi

Şekil 5. Ankara Asfaltı Caddesi

Şekil 6. Dr. Veysel Atasoy Caddesi ve Cumhuriyet Alanı Meydanı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kent nüfusunun hızlı artışı ülkemizde birçok kentsel sorunlara yol açmaktadır. Kentlere olan iç göçlerin devam ediyor olması ve nüfus artış hızının yüksek seyretmesi nedeniyle, sorunlar özellikle büyük şehirlerde artarak devam etmektedir. Kentlerimizde çevre ve yaşam kalitesi açısından yeterli miktar ve kalitede yeşil alanların olması çok önem taşımaktadır. Bu anlamda ülkemizdeki kentlerin iyi bir durumda olduğunu söylemek güçtür.

Yerleşmelerin şehir merkezleri, genel olarak kamu kurumları ve ticari işlevli binaların burada bulunmasından dolayı, yaya dolaşımının da yoğun olduğu alanlardır. Bu nedenle, şehir merkezlerindeki kamusal alanlar ve kamusal yeşil alanlar sadece merkezde yaşayanlar için değil aynı zamanda

merkeze gelenler için de yaya dolaşımını ve serbest zamanlarını geçirecek rekreasyon alanı konforunu sağlaması açısından çok önem taşımaktadır.

Devrek ilçesi belediye sınırları içerisindeki yeşil alanları irdeleyen bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, kentin ülkemizdeki diğer kentsel yerleşmelere benzer yeşil alan sorunlarına sahip olduğu söylenebilir. Devrek şehir merkezinde imar planına göre, kişi başına 22,90 m² yeşil alan önerilmiş olmakla birlikte, mevcut durumda 2018 yılı nüfusuna göre, kişi başına düşen düşen aktif yeşil alan miktarı 2,77 m²'dir.

Bu sonuca göre, Devrek şehir merkezinde kişi başına düşen toplam yeşil alan miktarı standart değerin çok altındadır. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğine göre kişi başına düşen yeşil alan miktarının en az 10 m² olması gerekmektedir. Genel olarak şehir merkezinde bulunan aktif açık ve yeşil alanların yeterli olmadığı, mahalle bazında açık ve yeşil alan dağılımlarının da mahalle nüfusları ile orantılı olmadığı tespit edilmiştir. Mahallelerdeki aktif yeşil alan miktarı az olduğu için kişi başına düşen yeşil alan miktarları da standart değer olan 10m²/kişi değerinin oldukça altındadır. Açık ve yeşil alanlara ilişkin kişi başına düşen değerlerin Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğindeki standart değerlerin altında kalması, Devrek ilçesi şehir merkezinde yaşayanların sosyal açık yeşil alan varlığının da yetersiz olduğunu göstermektedir.

İmar planları ortalama 20 yıllık nüfus projeksiyonu baz alınarak yapılmaktadır. 2012 onanlı Devrek İmar Planı yaklaşık olarak yedi yıldır uygulanmakta olduğundan, imar planında 20 yılın sonunda gerçekleşmesi planlanmış olan aktif ve pasif yeşil alanların da, bugüne kadar geçen 7 yıl süresince, aynı oranda (1/3) oluşturulmuş olması gerekirdi. Oysa Devrek şehir merkezinde oluşturulan yeşil alan miktarı, imar planında önerilen yeşil alan miktarının 1/3'ünden çok düşüktür. Bu çalışma imar planındaki alan kullanım kararlarına göre önerilen yeşil alanların çok azının uygulandığını, çoğunluğunun ise hiç uygulanmadığını, aktif yeşil alan olarak oluşturulmuş olan çocuk bahçeleri ise imar planında park alanı olarak önerilmiş olduğunu göstermektedir.

Devrek şehir merkezinde işyerleri ve resmi binaların bulunması sebebiyle merkezin gün içerisinde kullanımı yoğun olmaktadır. İnsanların işyerlerine gidip gelirken veya çalışma saatleri dışındaki serbest zamanlarında oturup dinlenebileceği alanlara ihtiyaç vardır. Çocuk parkları dışında, her yaşta insanın gereksinim duyduğu yeşil alanların şehir merkezinde oluşturulması ile gündüz kullanımı yanında gece kullanımının da artacağı düşünülmektedir. Kentin içinden geçen Devrek Çayı ve nehir kenarlarındaki işlevsiz alanlar pasif yeşil alanların oluşturulması için olanak sunmaktadır.

İmar planında, cadde ve bulvarlarda oluşturulması önerilen pasif yeşil alan niteliğindeki yeşil koridorlar farklı kamu kurum ve kuruluşlarının yetki alanına girmektedir. Bir kısmı Devrek Belediyesinin yetki alanına gi-

rerken, Zonguldak Asfaltı Caddesi ile Ankara Asfaltı Caddesi Karayolları Bölge Müdürlüğü'nün yetki alanındadır. Söz konusu yeşil koridorların gerçekleştirilebilmesi için bu kurumların çalışmalarında eşgüdüm sağlanarak bütüncül bir bitkisel tasarımın yapılması ve uygulanması sağlanmalıdır.

Ülkemizdeki kentsel yerleşmelerde nüfus artış hızı yeşil alan yapımındaki artış hızından daha fazla olmaktadır. Buna karşın, ülkemizdeki yerel yönetimlerin çevreci yaklaşımlara ve çevreye vermiş oldukları önemin gittikçe artması ile yeşil alan yapımındaki artış hızının da artacağı düşünülmektedir. Devrek Belediyesi tarafından yapılan yeşil alan düzenlemelerinde, yörenin sosyal yapısı da göz önüne alınarak kamusal yeşil alan organizasyonu yapılmalı ayrıca, pasif yeşil alanların aktif kullanıma açılmasını sağlayacak düzenlemeler yapılarak yeni aktif yeşil alanlar elde edilmeli ve mevcut yeşil alanların park işleviyle kullanım yoğunluğunu arttırmak için revizyon amaçlı peyzaj tasarım çalışmaları yapılmalıdır.

Bitkisel tasarımda bölgenin iklim koşullarına ve çevre etmenlerine göre bitki seçimi yapılmalı ve kullanıcıların sağlığı açısından olumsuz etkide bulunabilecek bitkiler tercih edilmemelidir. Devrek ilçesini daha yeşil, sağlıklı ve yaşanılabilir bir yerleşme haline getirmek için, şehir merkezindeki yeşil alanlar nitelik ve nicelik olarak artırılmalıdır.

Devrek şehir merkezinde yeşil alan artırımı amacıyla oluşturulacak aktif ve pasif yeşil alanlara ilişkin peyzaj tasarımında kullanılması önerilen dış mekân süs bitkileri Çizelge 6'da gösterilmektedir.

Çizelge 6. Devrek Şehir Merkezindeki peyzaj tasarımlarında kullanımı önerilen dış mekân süs bitkileri

BİTKİ ADI	
<i>Abies nordmanniana</i> subsp. 'Nordmanniana'	Doğu Karadeniz Göknarı
<i>Juniperus communis</i>	Adi Ardıç
<i>Acer campestre</i>	Ova Akçaağacı
<i>Laurus nobilis</i>	Akdeniz Defnesi
<i>Aesculus hippocastanum</i>	Beyaz Çiçekli At Kestanesi
<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	Aliç
<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	Yalancı Akasya
<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Umbraculifera'	Top Akasya
<i>Prunus cerasifera</i> 'Atropurpurea'	Süs Eriği
<i>Pinus nigra</i>	Kara Çam
<i>Eleagnus angustifolia</i> L.	İğde
<i>Berberis thunbergi</i>	Kadın Tuzluğu
<i>Cornus alba</i>	Kızılcık
<i>Pyracantha coccinea</i>	Ateş Dikeni
<i>Spiraea vanhouttei</i>	Keçi Sakalı
<i>Viburnum opulus</i>	Kartopu
<i>Symphoricarpos</i> sp.	İnci Çalısı
<i>Hibiscus syriacus</i> L.	Ağaç Hatmi
<i>Syringa vulgaris</i> L.	Leylak
<i>Yucca flamentosa</i> L.	Avize Çiçeği
<i>Picea pungens</i>	Mavi Ladin

Özetle, Devrek şehir merkezindeki kentsel kamusal yeşil alanlar, bütüncül olarak planlanarak kentsel yeşil ağ sistemi oluşturulmalı, aktif yeşil alanlar halkın ruh sağlığı üzerinde olumlu etki yaratacak şekilde sosyal, rekreatif ve kültürel amaçlı alanlar olarak tasarlanmalıdır. Yeşil alanların bitkisel tasarımı da işlevlerine ve peyzaj ekolojisine uygun olarak yapılmalı, her alana farklı kimlik kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akça Ş. B, Yazıcı K. (2017). Çaycuma (Zonguldak) Kentinin Kentsel Açık-Yeşil Alan Yeterliliği Ve Geliştirme Olanakları. VI. International Vocational Schools Symposium. Bosnia And Herzegovina (Umyos). 1, 273-281.
- Ayaşlıgil, T. (1995). Yerleşim hiyerarşisine göre açık ve yeşil mekan gereksiniminin saptanması. *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 45 (3-4), 111-126.
- Bernath, K., Roschewitz, A., (2008). Recreational benefits of urban forests: explaining visitors' willingness to pay in the context of the theory of planned behavior. *Journal of Environmental Management*, 89, 155–166.
- Cengiz, C., Cengiz, B., & Dağlı, P. K. (2018). The Role Of Urban Green Areas On Social Sustainability: Bartın Case Study. V.International Multidisciplinary Congress of Eurasia, 136-144.
- Çelikyay, S. (2017). *Kent İmgelerinin Kamusal Alanı Tariflemesindeki Rolü*, In: Çelikyay, H.S. (Ed.), Kamusal Alanların Mekânsal Organizasyonu. Bartın Üniversitesi Yayın No:30, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayın No:01, 19-41.
- Çelikyay, S., Öztaş, R.G. (2019). *Sürdürülebilir Kentsel Gelişmede Mahalle Ölçeği*, In: Kaya, L.G., Abbasova, S. (Eds.), Mimarlık Planlama ve Tasarım Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler, 227-238.
- Escobedo, F. J., Kroeger, T., & Wagner, J. E. (2011). Urban forests and pollution mitigation: Analyzing ecosystem services and disservices. *Environmental pollution*, 159(8-9), 2078-2087.
- Fuller, R.A, Gaston, K.J. (2009). The scaling of green space coverage in European cities. *Biyoloji mektupları*, 5(3), 352-355.
- Groenewegen, P. P., Van den Berg, A. E., De Vries, S., & Verheij, R. A. (2006). Vitamin G: effects of green space on health, well-being, and social safety. *BMC public health*, 6(1), 149.
- Gül, A. , Küçük V. (2001). Kentsel Açık- Yeşil Alanlar ve Isparta Kenti Örneğinde İrdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, (2), 27-48.
- Kabisch, N., Qureshi, S., & Haase, D. (2015). Human–environment interactions in urban green spaces—A systematic review of contemporary issues and prospects for future research. *Environmental Impact Assessment Review*, 50, 25-34.
- Kiran, S.G., Kinnary. S. (2011). Carbon sequestration by urban trees on roadsides of Vadodara city. *International Journal of Engineering Science and Technology*. 3(4), 3666-3070.
- Levend, T. Ö., & Önder, S. (2009). İstanbul İli Bayrampaşa İlçesi Açık-Yeşil Alanlarının Değerlendirilmesi1. *Selçuk Tarım Bilimleri Dergisi*, 23(48), 1-12.

- Lopes, M. N., & Camanho, A. S. (2013). Public green space use and consequences on urban vitality: An assessment of European cities. *Social indicators research*, 113(3), 751-767.
- McPherson, E.G., Nowak, D., Heisler, G., Grimmond, S., Souch, C., Grant, R., Rowntree, R. (1997). Quantifying urban forest structure, function, and value: the Chicago urban forest climate project. *Urban Ecosystem*, 1, 49-61.
- McPherson, E.G., Simpson, J.R., Peper, P.J., Xiao, Q. (1999). Benefit-cost analysis of Modesto's municipal urban forest. *Journal of Arboriculture*, 25, 235-248.
- Mutlu, S. S., Selim, C., & Gülçin, Ü. N. (2017). Plant biodiversity of urban roadside trees in Antalya, Turkey. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 17(1), 80-87.
- Ode, Å., Fry, G. (2002). Visual aspects in urban woodland management. *Urban Forestry & Urban Greening*, 1, 15-24.
- Önder, S. (1997). Konya kenti açık ve yeşil alan sisteminin saptanması üzerinde bir araştırma. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı Doktora Tezi. Ankara.
- Ranta, P., Kesulahti J., Tanskanen, A., Viljanen, V., Virtanen, T. (2015). Roadside and riverside green – urban corridors in the city of Vantaa, Finland. *Urban Ecosystem*, 18, 341-354.
- Roy, S., Byrne, J., & Pickering, C. (2012). A systematic quantitative review of urban tree benefits, costs, and assessment methods across cities in different climatic zones. *Urban Forestry & Urban Greening*, 11(4), 351-363.
- Turna, Ğ. (2012). Kent Ormancılığı; Kentsel Alanların Bitkilendirilmesi Sunumu, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi*, Trabzon
- Tyrväinen, L., Pauleit, S., Seeland, K., de Vries, S. (2005). *Benefits and uses of urban forests and trees*. In: Konijnendijk, C., Nilsson, K., Randrup, T., Schipperijn, J. (Eds.), *Urban Forests and Trees: A Reference Book*. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, 81-114.
- Wang, X.-J. (2009). Analysis of problems in urban green space system planning in China. *Journal of Forestry Research*, 20(1): 79-82.
- Wolch, J. R., Byrne, J., & Newell, J. P. (2014). Urban green space, public health, and environmental justice: The challenge of making cities 'just green enough'. *Landscape and urban planning*, 125, 234-244.
- URL-1: <http://zonguldak.bel.tr/devrek/>
- URL-2: <https://www.nkfu.com/devrek-nerededir/>
- URL-3: <http://www.zonguldakkulturturizm.gov.tr/yazdir?633C26C9A82B-185739BC9D5B6075DD93>
- URL-4: <https://www.nkfu.com/devrek-nerededir/>

İZMİR'DEKİ EĞİTİM
YAPILARINDAN BİR ÖRNEK:
RUM EVANGELİKİ OKULU
(İZMİR NAMIK KEMAL
LİSESİ)

BÖLÜM

5

Aybüke ERSOY ALPANDİNER¹
Eti AKYÜZ LEVİ²

¹ DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Restorasyon Programı Yüksek lisans öğrencisi, İzmir, Türkiye. aybukeersoy2@hotmail.com

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmir, Türkiye. eti.akyuz@gmail.com

GİRİŞ

Eşsiz stratejik konumunun katkısı ile her zaman önemini koruyan İzmir kenti, 17. yüzyılda Anadolu'nun ipek ticaret merkezi olmuştur. Böylece ünü uluslararası boyutlara ulaşan kente Dünya'nın her köşesinden gezgin ve tüccarlar gelmiştir. Osmanlı'nın en önemli ihraç limanı olan ve ard bölgesindeki ürünün Batı'ya açılan kapısı niteliği yansıtan İzmir, kıyı kenti, liman kenti, ticaret kenti olarak Akdeniz'in en çarpıcı yerleşimleri arasında yerini almıştır. Çok farklı milliyet, dil, toplum içeren İzmir, "Dünya'nın eşsiz bir karışımını sunan yerleşim" niteliği yansıtmıştır. Çokkültürlü kentte farklı toplumların birlikteliği, kültürel çeşitlilik ve zenginlik yaratmıştır.

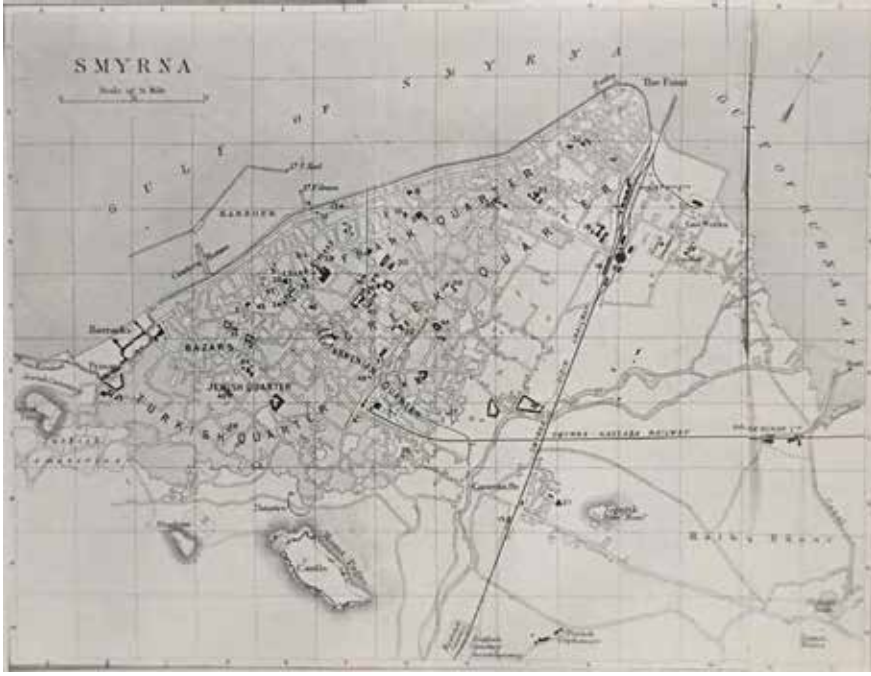
19. yüzyılda kentin demografik yapısı incelendiğinde, Müslüman-Türkler dışında farklı din ve milliyetten toplumların nüfus içinde önemli bir oran kapsadıkları, ayrıışan mahalleleri olduğu, yerleşimleri yakınında oluşturdıkları tesisleri kapsamında eğitim yapılarının da olduğu bilinmektedir.

Bu çalışmada kentin 18. yüzyılda açılan, ancak süreç içerisinde konum değiştiren ve yeniden yapılan, günümüze ulaşan durumu ile 20. yüzyıla ait Rum Evangeliki Okulu, şu anki adı ile İzmir Namık Kemal Lisesi mimari açıdan irdelenmekte, korunması bağlamında öneriler sunulmaktadır.

Çalışmanın amacı, okulun eğitim tarihini ve günümüze ulaşan yapının mimarisini irdelerek değerlendirmede bulunmaktadır.

1. 19. ve 20. Yüzyıllarda Toplumsal Yapı ve Eğitim

İzmir kenti 19. yüzyılda hem siyasi, hem de ticari alanda egemen durumdaydı. 17. yüzyıldan başlayarak kervan yollarının son limanı olması (Goffman, 1995, s.130), Sakız Adası'ndan kente göç edenler (Kütükoğlu, 1985, s.100) ve azınlıklara verilen kapitülasyonlar bu durumda etkili olmuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde İzmir çok farklı milliyet, din, dil, kültürden toplumların bir arada kardeşçe yaşadığı kültürler birlikteliği yansıtmaktaydı. Bu dönemde farklı toplumların genellikle dini yapıları çevresinde gelişen mahalleleri bulunmakta idi (Müslüman-Türk Mahallesi, Rum Mahallesi, Ermeni Mahallesi, Musevi Mahallesi ve Frenk Mahallesi).

Fotoğraf 1. 1878 yılında İzmir’de gayrimüslimlerin yaşadığı mahalleler
Georgiades Haritası (Beyru, 2011, s.81)

Kente gelen ve yerleşen farklı milliyetler süreç içerisinde yaşadıkları mahallelerde hastane, postane, konsolosluk gibi birçok yapı inşa etmişlerdir. Okul yapıları da azınlıkların sosyal ihtiyaçlarını karşılayan ve statülerini yansıttıkları yapılardandır. Azınlıkların kurduğu okullarda finansmanlar hayırseverler ve kurumlarca sağlanmaktaydı. Söz konusu kişi ve kurumlarca aidatlar, bağışlar toplanmakta, miras ve cezalardan gelir kaynağı oluşturulmaktaydı. Bu şekilde öğrencilere burs verilmekte, şehir dışından öğretmen getirilmekte ve kütüphaneler kurulmaktaydı (Atay, 2014, s. 125). Kent içinde 18. yüzyıldan başlayarak refah düzeyleri yüksek olan Rumlar inşa ettikleri binaların büyüklükleri ve gösterişi ile zenginliklerini yansıtmışlardır. Rum Evangeliki Okulu da Rumların köklü eğitim kurumlarından olup, gösterişli ve heybetli şekilde yapılmıştır.

İzmir’de azınlıkların yaptırdığı okulların çoğunluğu ilköğretim düzeyindedir. Kolejleri, hatta üniversite girişimi bulunan azınlıklar içinde eğitime en çok önem veren Rumlardır. En büyük eğitim kurumu olarak; 1733’te Evangeliki Okulu’nu, 1830 yılında ise Kentrikon Parthenagogeion adında bir okulu kurmuşlardır (Atay, 2014, s. 122). Bunların dışında Aronis Ticaret Okulu, Renieri Lisesi, Hermes, Karakapı, Anastasiadis, Ecole Saint Germanicus ve daha birçok Rum okulu vardır (Şenocak, 2003, s. 114). Üniversite düzeyinde kurulan ilk okul günümüzde İzmir Kız Lisesi ola-

rak kullanılan İzmir İyonya Üniversitesi'dir (Atay, 2014, s. 131). Fransız okullarından College Sacré Coeur ve günümüze ulaşan Lazarist Rahipler Okulu da önemli eğitim yapılarındandır (Atay, 2014, s. 133-137).

Ermeniler de eğitime önem vermiş, ilk olarak Ermeni kız çocukları için bir okul kurulmuş; sonra 1799'da Surp Mesrobian Erkek Okulu'nu (Atay, 2014, s. 118), ardından 1849'da Hripsimiyats Kız Okulu'nu açmışlardır. Bakırcıyan, Vartanyan Anaokulu, Arakelya, Kirtaş, Göztepe, Gerta-sehr Boyacıyan ve Nikitaryan ise, diğer Ermeni okullarındandır (Şenocak, 2003, s. 121).

Musevilerin 1860'larda okul açma girişimleri başlamış, 1873'te Alliance Anaokulu'nu kurmuşlardır (Şenocak, 2003, s. 123). 1888'de kurulan Keter Tora'da dersler genellikle Türkçe iken, Talmud Thora'da İbranice, Türkçe ve Fransızca idi (Beyru, 2000, s. 310). Musevilerin kurduğu başlıca okullar; Karataş Musevi Okulu, Bene-Berite Lisesi, Rabbi Sersan Özel Okulu, Popol, Kohen, Segma Özel Okulu, Ecole Populaire'dir (Şenocak, 2003, s. 125).

İzmir'de Amerikan misyonerleri ise 1878'te Amerikan Kız Koleji'ni, 1895'te American Collegiate Institute for Boys'u kurmuşlardır (Atay, 2014, s. 109-110). American Collegiate Institute ve American Boys School'un birleşmesi ve geliştirilmesi ile oluşturdukları International College 1878 yılında Basmene'de açılmıştır. 1913 yılından sonra öğrenci sayısı artınca Kızılçullu'daki yeni binaya (bugün Buca'da bulunan NATO binası) taşınmıştır (Atay, 2014, s. 111-115).

2. Rum Evangeliki Okulu-İzmir Namık Kemal Lisesi

2.1. Tarihçesi ve Konumu

1723 yılında Great School adıyla kurulan okul 1846 yılında 'Evangelike Schole tes Smyrnis' adını almıştır. Kurucusu olan Patelis Sevastopoulos ve Georgios Omeros'un girişimleri ile Rum Evangeliki Okulu 1747 yılında İngiliz Hükümeti koruması altına alınmış ve bu adla 1922 yılına kadar kurumsal devamlılığını sağlamıştır (Atay, 2014, s. 124). Bu okulda matematik, dil bilgisi, tarih, dinsel ve fiziksel bütün bilim dallarını kapsayan bir eğitim sistemi vardı. Okulda dini eğitimin baskın olduğu, ayrıca işçiler için gece okulunun bulunduğu kaynaklardan öğrenilmektedir. Bunun yanı sıra, okuldaki zengin kütüphane (1200 el yazması, 30 binden fazla kitap) ve çeşitli sergilerin (para koleksiyonu ve heykeller) yer aldığı müze de çarpıcı olarak nitelenebilir. O tarihte okuldaki eğitime verilen değer, buradan mezun olan öğrencilerin diplomasının Fransa'daki mezuniyet diplomasına eşdeğer sayılması ve Atina Üniversitesi'ne başvuruya kabul edilmesinden

de anlaşılmaktadır. 19. yüzyıl sonlarında okulun Agia Catherinaki Mahallesi'nde Küpencioğlu, Fasula Mahallesi'nde ise Fasula ve Sofilos adında şubeleri vardı (Şenocak, 2003, s. 112-115).

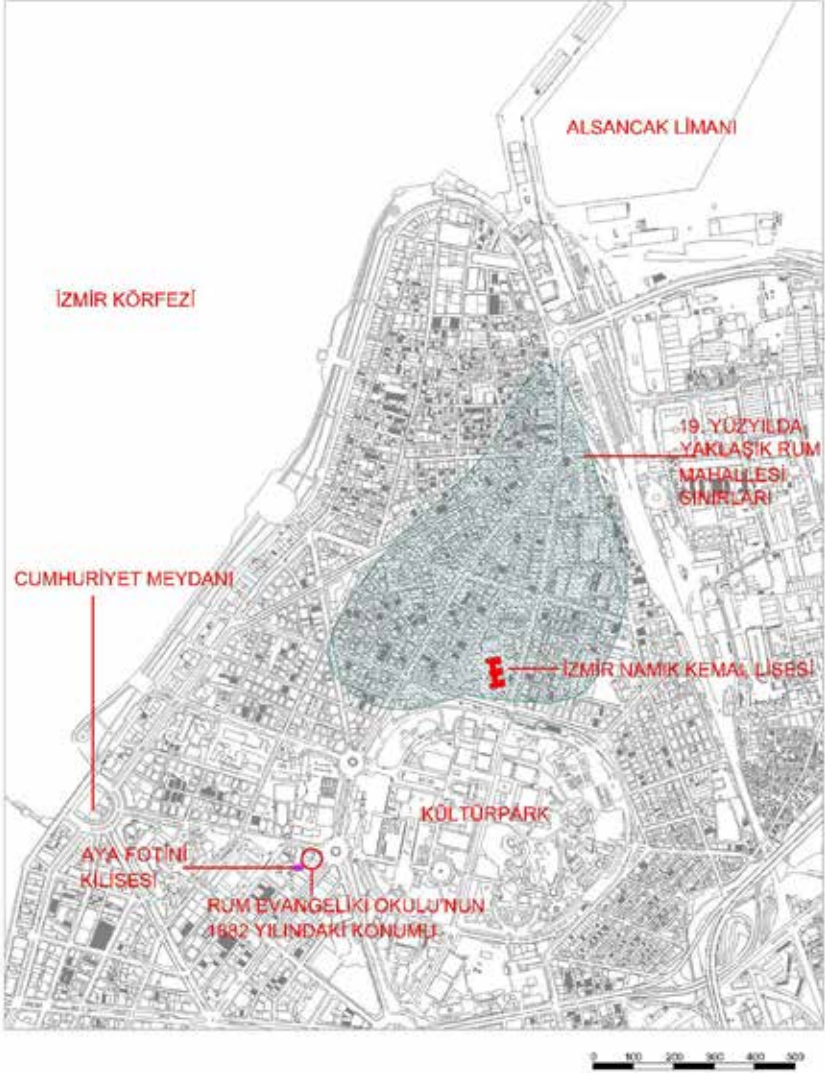
Rum toplumunun önemli isimlerinden olan ve “Ulusun Öğretmeni” unvanını alan Benjamin Karres okulda müdürlük yapmıştır (Theodossiou, Manimanis ve Dimitrijevic, s.1-2).

1723 yılında kurulduğunda ilk inşa edildiği yer net olarak bilinmeyen yapı, 1778 yangınında harap olmuş ve yeniden inşa edilmiştir. 1842 yangınında ise, tekrar yanmış ve onarılmıştır. 1822 yılında kurum eski yapıdan Aya Fotini Kilisesi'nin doğusundaki binaya taşınmıştır (Atay, 2014, s. 124-125). 1894 yılında ticaret bölümü açılan okulda öğrenci sayısı artınca yeni bir bina gereksinimi duyulmuştur (Tutsak, 2002, s. 234). Yeni binanın günümüz İzmir Namık Kemal Lisesi konumunda yapılmasına karar verilmiş; fakat Balkan ve 1. Dünya Savaşları yüzünden 1909 yılında başlayan inşaat ancak 1922 yılında son bulmuştur. İnşaatın ardından kurum hedeflediği eğitime başlayamamıştır (Atay, 2014, s. 124-125).

Fotoğraf 2. *Aya Fotini Kilisesi*

(Atay, 2014, s.124)

Şekil 1. İzmir Namık Kemal Lisesi'nin Günümüzdeki ve 1882 Yılındaki Konumu (İzmir halihazır planı altlık olarak kullanılıp yapının tarihsel süreçteki konumları ve kent-sel odaklar işlenerek oluşturulmuştur. <http://aliyontucu.blogspot.com>)

Cumhuriyet'in ilanı ile azınlıklar hakları ellerinden alındığı için dini propaganda yapmaya başlamışlardır. Denetimin sağlanması için 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış, tüm yabancı okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır (Sakoğlu, 2003, s. 168).

Yapı, 1922-1924 yılları arasında İzmir Kız Sultanisi, 1936'ya kadar İzmir İkinci Erkek Lisesi olarak kullanılmış, 1936 sonrası Fuar günlerinde pansiyon olarak kullanılmak istense de başarılı olamamıştır (Atay, 2014,

s. 125-126). 1942’de İnönü Lisesi (Tutsak, 2002, s. 322) olarak kullanılan yapı, 1952 yılından beri Namık Kemal Lisesi olarak hizmet vermektedir. 1970 yılına kadar erkek öğrencilere eğitim veren kurum, sonrasında karma eğitime geçmiştir (Ürük, Pınar, 2013, s. 425).

Fotoğraf 3. *İzmir Namık Kemal Lisesi*

(Atay, 2014)

İzmir’in Alsancak semtinde, Kültürpark karşısında konumlanan yapı, olasılıkla başlangıçta bahçesi ile bulunduğu yapı adası bütünü kullanır iken, süreçte alana farklı birimler de eklenmiştir. Günümüzde parsel içinde Namık Kemal Lisesi, Konak İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Bilim ve Sanat Merkezi, Alsancak Melih Özalp İlkokulu ve bir tekstil dükkânı bulunmaktadır. Namık Kemal Lisesi’nin girişi, Dr. Mustafa Enver Bey Caddesi’ne bakan iki köşeden ve Ziya Gökalp Bulvarı’ndan olmak üzere üç tanedir.

2.2. Mimari Özellikleri

Mekân Organizasyonu

Kuzey-güney yönünde gelişen E formu yapı (Şekil 2) doğu yönünde 16 metre kadar, batı yönünde ise orta kısımda dört metre, uç kısımlarda dokuz metre uzanmaktadır. Bodrum kat, zemin kat, 1. kat ve kütlenin tam ortasında yer alan teras katlarından oluşmaktadır. Ana girişi batı yönünden olan yapının, kuzey ve güney yönlerinden iki girişi daha vardır. Ana giriş, köşelerde iki mermer pilastr, ortada ise iki adet iyon başlıklı mermer sütun (Fotoğraf 3) ile vurgulanmıştır. Yarı açık ana giriş mekânından, mermer söveli metal kapı ile binaya girilmektedir.

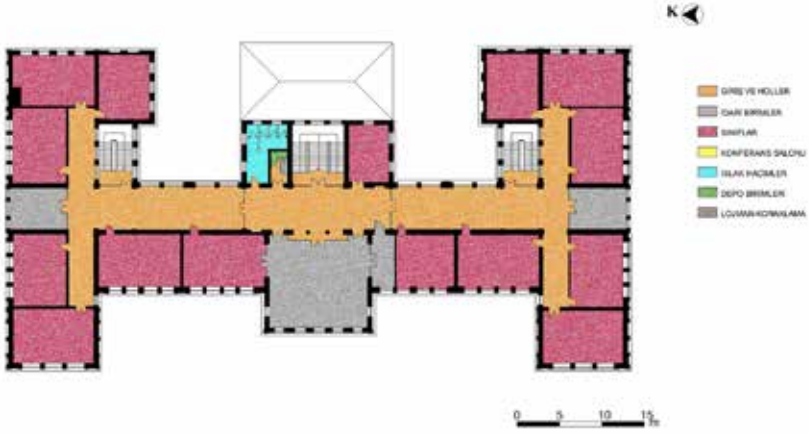

Fotoğraf 5. *İzmir Namık Kemal Lisesi Ana Girişi*

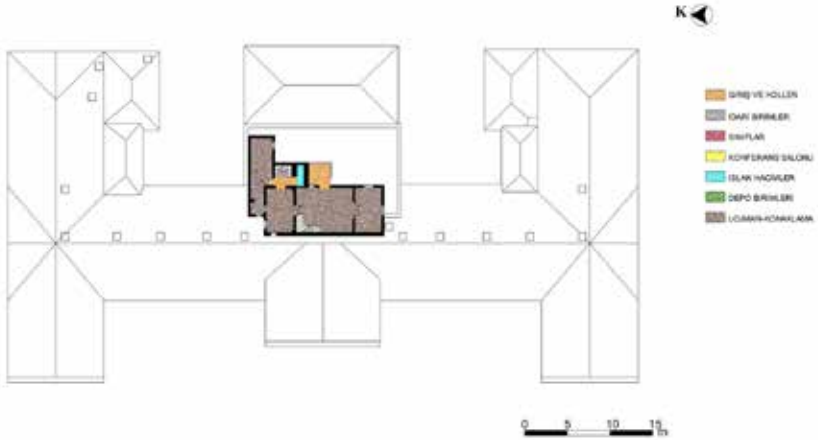
Fotoğraf 6. *İzmir Namık Kemal Lisesi Zemin Kat Ana Holü*

Yapının tam ortasındaki ana merdivenlerin karşısında, ana girişin tam üstünde, girişinde iki sütunun bulunduğu geniş öğretmenler odası, kuzey ve güney yönünde sınıflara dağılımın sağlandığı koridorlar, merdivenin hemen yanında teras katlara ulaşımın sağlandığı ahşap merdiven (Şekil 3) yer almaktadır. Ana holün kuzey ve güney doğrultusunda, en uç noktalarındaki iki mekân müdür yardımcılarının odaları, diğer mekânlar ise sınıf olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3. * zmir Namık Kemal Lisesi Rölöve - 1. Kat Planı*
(Rölöve: Alpandınar, Akyüz Levi, Ekim 2018)

Geçmişte lojman olarak kullanılan teras katı (Fotoğraf 7) günümüzde atıl durumdadır. Birinci teras katı dört odadan, ikinci teras katı tek oda ve iki terastan oluşmaktadır. Yine bu katın üzeri de terastır.

Şekil 4. * zmir Namık Kemal Lisesi Rölöve - Teras Katı Planı*
(Rölöve: Alpandınar, Akyüz Levi, Ekim 2018)

Fotoğraf 7. *İzmir Namık Kemal Lisesi'nin Teras Katı*

Cephe Özellikleri

İzmir'in kimliğinde önemli yer tutan kültür varlıklarından Namık Kemal Lisesi, kütsel, mekânsal ve cephesel bağlamda değerlendirildiğinde, “anıtsal, yalın, simetrik” olma özellikleri çarpıcı karakteristikler olarak belirtilebilir. Yapı boyutu, cephesinde yer alan sütunlar ve başlıkları, üçgen alınlıklar gibi öğelerin varlığı ile anıtsaldır. Yoğun bezeme içermemesi ile yalın, tüm cephelerde baskın bir simetri görülmesi ile simetrik.

Bodrumlu ve iki katlı yapının merkezinde iki kat daha yükselen kule bulunmaktadır. Ana girişin bulunduğu batı cephesi kuzey ve güney yönlerindeki kolların ve giriş kısmının dışa taşırılması ile vurgulanmıştır. Öne çıkan üç kütle üçgen alınlık ile taçlanmaktadır. Kütlelerin köşelerinde zemin katta Dorik, birinci katta ise Korint başlıklı pilastrlar bulunmaktadır. Aynı düzende pilastrlar pencere boşluklarını da sınırlamada kullanılmıştır. Yapının katları cephe düzeninde de kat silmeleri ile dışa yansıtılmıştır.

Şekil 5. *İzmir Namık Kemal Lisesi Rölöve - Batı Cephesi*
(Rölöve: Alpdinar, Akyüz Levi, Ekim 2018)

Kuzey ve güney cepheleri de bat  cephesinde olduğu gibi simetrik düzende olup cephenin tam orta aksından yapıya giriş sağlanmaktadır. Batı cephesinde olduğu gibi giriş bölümü üçgen alınlıkla ta lanmakta, iyonik sütün başlıkları ile vurgulanmaktadır. Kuzey ve güney cephelerindeki pencere düzenleri de batı cephesi ile aynıdır (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 8-9. * zmir Namık Kemal Lisesi Güney Cephesinde Girişi Vurgulayan   gen Alınlık, Mermer Sütün ve Pilastr*

Fotoğraf 10. * zmir Namık Kemal Lisesi Kuzey Cephesi*

Yapının en yalın cephesi olarak nitelendirilebilecek doğu cephesinde (Fotoğraf 11) ise, dışa taşan kütleler üçgen alınlık yerine tüm cephelerde devam eden taş silme ile sonlanmaktadır. Pencere boşlukları ve kütle genişliği ile bu cephe de simetrik bir düzene sahiptir. Cephede katları birbirinden ayıran kat silmeleri bu cephede de sürmektedir. Pencere boşlukları arasındaki pilastrlar ise koridor cephelerinde görülürken, dışa taşan kütlelerde görülmemektedir.

Fotoğraf 11. *İzmir Namık Kemal Lisesi Doğu Cephesi*

Fotoğraf 12. *İzmir Namık Kemal Lisesi Doğu Cephesi Köşe Pilastrları*

Yapım Sistemi

Yapı, yığma taş olarak tasarlanan duvarlar ve betonarme kirişlerle desteklenen karma bir sistem yansıtır. Taş temeller üzerinde yükselen yapının yığma taş duvarları, bodrum katın sıvasız duvarlarında görülebilmektedir. Doğu cephesi yığma taş sistemde; teras kat duvarları ise betonarme sistemlerle desteklenen dolu tuğla malzeme ile inşa edilmiştir.

Yapının zemin kat döşemeleri ile bodrum kat mekânlarındaki sıvalı ve sıvasız tavanların volta döşeme olduğu açıkça görülürken, birinci kat kaset döşeme ve plak döşemelidir. Teras kat ise, betonarme kirişlerle desteklenen plak döşemelidir. Ahşap konstrüksiyonlu çatı kırma formludur ve üzeri Marsilya tipi kiremit ile örtülüdür.

1922 yılında inşası biten yapı, yığma sistem ile henüz sistem olarak kullanılmayan ilkel betonarmenin karma kullanımını yansıtan ender örneklerdendir. Betonarmenin geniş açıklık olanağını kullanmayan cephe düzeni, yapıya anıtsallık katan üçgen alınlık, taş pilastr ve yivli sütunlar neoklasik mimariyi yansıtırken; iç mekândaki geniş açıklıklar ve kaset döşeme modern mimarinin izleridir.

3. Değerlendirme

18. yüzyıldan günümüze konum ve isim değiştirmekle birlikte, eğitim kurumu olarak işlevsel sürdürülebilirliği olan Rum Evangeliki Okulu, kıyı kenti niteliği yanı sıra tarihsel süreçte kültür kenti olarak da önem yansıtan İzmir'in kimliğinde ayrıcalıklı yer tutan örneklerdendir. İki asır boyunca kurumsal sürdürülebilirliği olan Rum Evangeliki Okulu somut olmayan kültürel varlık olarak da kurum kimliği, bu kurumda yetişen kişiler, yapının anı değeri bağlamında kişilerin ve kentin belleğinde farklı bir yere sahiptir.

Çok kültürlü kentte, farklı toplumların kültürü birbirini etkileyerek ve bütünleşerek İzmir'in kültürünü oluşturmuştur. Bunda eğitim yapıları yanı sıra, okullarda verilen eğitim de etkilidir. Rum Evangeliki Okulu, kentteki tüm toplumlardan bireylerin eğitiminde yer tutan bir kimliğe sahiptir. Tarihsel süreçte konum ve mekân değiştirmekle birlikte, kurum sürekliliği Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Rum Evangeliki Okulu için tasarlanan yapıda eğitim işlevinin sürdürülebilirliği sağlanmış; son 67 yılda Namık Kemal Lisesi kurum kimliğinde hafızalardaki yerini koruyabilmektedir.

Tarihi yapılar, kentin gelişim sürecini, dönemsel, sosyal ve ekonomik yapısını aydınlatan en somut unsurlardandır. Rum Evangeliki Okulu'nun

1882 yılındaki ve 20. yüzyıldaki konumu Rum Mahallesi'nin sınırlarının algılanmasını sağlamakta ve kentin gelişim sürecine ışık tutmaktadır.

Kentteki tarihi yapılar doğal afetler, yangınlar, bayındırlık ve terk gibi sebepler sonucunda zarar görebilmektedir. Yangında ahşap kısmı yok olan Saint Joseph, günümüzde kullanılmayan metruk durumdaki Ayayani Rum Kız Mektebi ve yol çalışmaları sebebiyle yıkılan İtalyan Okulu buna örnek gösterilebilir. Günümüze değin Rum Evangeliki Okulu için 1909 yılında tasarlanan yapı, özgün nitelikleriyle ayakta kalabilmiş ender yapılardandır. Bunun yanı sıra yapı kentin 20. yüzyıldaki gelişim sürecine tanıklık etmektedir. 20. yüzyıl mimarisinin eserlerinden olan yapının büyüklüğü ve anıtsallığı Rumların bu yüzyılda kent içindeki yoğun nüfusunu ve zenginliğini yansıtmaktadır. Aynı zamanda 1922 yılından itibaren kültürel varlık olarak değerinin yanı sıra, işlevsel ve fiziksel sürdürülebilirliği yapının değerini arttırmaktadır.

Yapı, yığma ve yeni geliştirilen betonarme sistemin birlikte kullanılması, karma sistemin gelişim sürecini yansıtmayı ve yapı teknolojisinde yenilik oluşturmaya açısından da korunmaya değerdir.

Döneminin mimari yaklaşımları değerlendirildiğinde İzmir Atatürk Lisesi'nin cephe düzeninin de Namık Kemal Lisesi'nde olduğu gibi Neoklasik mimarinin unsurlarını barındırdığı görülmektedir. Her iki yapı da, Neoklasik mimarinin özelliklerini taşıması (üçgen alınlık, planda öne çıkan kitleler, anıtsallık ve vurgulu girişler gibi) açısından korunmaya değerdir.

Yapının kent içindeki önemi ele alındığında korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması öncelikli ve gereklidir. Özetle;

- Yapının kent kimliğindeki yeri,
- Kurumun kent kimliğindeki yeri,
- Kentin gelişim süreci ve döneminin demografik yapısına ışık tutması,
- Kültürel varlık olarak kurum kimliği,
- Enderlik değeri,
- Kentin eğitim tarihinden bir kesiti yansıtmayı,
- Dönemin sanat anlayışı ve yapı teknolojisi hakkında bilgiler vermesi korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını gerektiren en önemli etkenlerdendir.

Yapının mevcut durumu değerlendirildiğinde, bazı yıpranmalar gözlenmektedir. Büyük bir bahçe içerisinde yer alan yapının cephelerinde malze-

me kaybı, nem sorunu, kirlenme gibi bozulmalar algılanmakta, bina bakım gerektirmektedir. Bodrum katta ise tavanda yer alan niteliksiz kaplamalar volta d   emeyi saklaması sebebiyle yapının özgün kimliğini bozmaktadır.

Öte yandan eserin etkisini daha çarpıcı duruma getirmek, bütüncül olarak işlevsel sürdürülebilirliğini sağlamak açısından kullanım bağlamında da bazı düzenlemelerin yapılması uygun olacaktır. Günümüzde okula yaklaşımda kullanılan yapının güneyindeki bahçe kapısı yerine, batı cephesinin tam karşısındaki girişin i lerli e kavuşturulması ağaçlarla tanımlanmış lineer bir aksın nihayetinde girişe ulaşılması eserin algısını güçlendirecektir. Metruk durumdaki teras katlarının yeniden özgün işleviyle lojman olarak ya atılarak korunması yapının özgünlük değerine katkı sağlayacaktır. Oyun alanlarının ve ögelerinin yapıya çok fazla yakla mı  olması da, eserin algısını olumsuz yönde etkilediğinden yeniden düzenlenmesi olumlu olacaktır.

Sonuç olarak, Namık Kemal Lisesi, kimlik, anlam, sanat değerleri yanı sıra, belgesel, simgesel, eğitsel, işlevsel değerleri açısından da korunmasının gerekliliği tartışılmaz yapılarıdır. Bu bağlamda kent kimliğinde özellikli yeri olan Namık Kemal Lisesi'nin geleceğe özgünlüğü korunarak aktarımı için bakım ve basit onarım çalışmalarının gerçekleştirilmesi, tüm mekânlarının yaşatılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kaynak belirtilmeyen görseller yazarlara aittir.

Atay, Çınar, 2014, **İzmir 1900**, İzmir, ESİAD.

Beyru, Rauf, 2000, **19. Yüzyılda İzmir’de Yaşam**, İstanbul, Literatür Yayınevi.

Beyru, Rauf, 2011, **19. Yüzyılda İzmir Kenti**, İstanbul, Literatür Yayınevi.

Goffman, Daniel, 1995, **İzmir ve Levanten Dünya**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Şenocak, Bülent, 2003, **Levant’ın Yıldızı İzmir**, Şenocak Kültür Yayını, İzmir.

Theodossiou E., Manimanis V.N. ve M.S. Dimitrijevic, **The theory of Pantache-kineton of Benjamin Lesvios**, Athens-Greece, 1-2.

Kütükoğlu, Mübahat, 1985, “Osmanlı Dış Ticaretinin Gelişmesinde İzmir Limanı ve Gümrüklerinin Rolü”, **1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100.Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, s. 99-120.

Sakaoğlu, Necdet, 2003, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ürük, Yaşar. Pınar, İlhan, 2013. İzmir Merkezdeki Bazı Okulların Adları ya da Tarihçeleri ile İlgili Kısa Bilgiler. **İzmir Kent Ansiklopedisi, İzmir’de Mahalli ve İdari Yer Adları** (C.1, s. 65-428), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir.

MİMARLIKTA BİLGİ VE BİLGİ ALANININ DEĞİŞİMİ

BÖLÜM

6

Öğr. Gör. Dr. Gülşah GÜLEÇ¹

¹ Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
gulsahgulec@gazi.edu.tr

GİRİŞ

Bugüne dek bilginin birçok farklı alanda birçok farklı tanımı yapılmıştır. Bilgi, özellikle felsefe alanında tanımlanmış ve tartışılmıştır. Mimarlık alanında ise bilginin anlamı ve tanımı sürekli olarak değişmiştir. Bu yazıda, mimarlığın bilgi alanında yaşanan değişim ele alınmıştır. Bu değişimin bilgi sözcüğünün tanımıyla ilişkili olduğuna işaret edilmiştir. Felsefede bilgi, kavramların ortaya çıktıkları, tanımlandıkları, uygulandıkları ve dönüştükleri alan olarak tanımlanmıştır (Foucault, 1999). Hatta felsefe, kavramlar aracılığıyla edinilen bilgi olarak tartışılmıştır (Deleuze, Guattari, 1992). Bu tanımlar ve tartışmalar, kavram ve bilgi arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Bilgi kavramlardan oluşmaktadır. Kavramlar ise düşünceleri ifade etmektedir. Yeni bir düşünceyi ifade etmek için genellikle yeni kavramlar kullanılır. Böylece bilgi değişir ve yenilenir. Bilimde yeni olan bilgi, doğru bilgi olarak kabul edilir. Bilimsel bilgi doğru, kesin ve gerçektir. Ancak sanatta ve felsefede olduğu gibi mimarlığın bilgi alanında da doğruluk, kesinlik ve gerçeklik tartışmalıdır. Buna karşılık, Modern öncesi dönemde mimarlığı bu tartışmalı kurallar belirlemiştir (1). Bu dönemde doğru mimarlığın, yani bir kolonun, duvarın, alınlığın ya da genel olarak mimari bir yapının nasıl tasarlanması gerektiği kesin olarak bilinmektedir. Mimarlık bilgisi doğruluk ve kesinlik içermektedir. Buna bağlı olarak, mimarlıkta gerçeklikten söz edilmektedir. Ancak bu belirlemeci kurallar, mimarlığı normatif bir alan haline getirmiştir. Modernizm ise mimarlıkta yalınlık, saydamlık, işlevsellik ve evrensellik gibi yeni normların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Diğer yandan, eski normların yerini yenilerinin alması mimarlıkta önemli değişimlere neden olmuştur. Bunların başında epistemolojik değişimler gelir (Tanyeli, 2017). Böylece mimarlığın bilgi alanı ve bu alanı oluşturan kavramlar değişmiştir. Bu, yalnızca kavramsal değil aynı zamanda yapısal bir değişimdir.

Bununla birlikte, Modern mimarlığın bilgi alanında Vitruvius'un yüzyıllar önce tanımlamış olduğu güzellik (*venustas*), sağlamlık (*firmitas*) ve kullanılabilirlik (*utilitas*) ilkelerinin önemli bir yeri olmuştur. Yine de betonarme, çelik ve cam gibi yeni yapı malzemeleri, mimarlıkta kavramsal ve yapısal bir değişimin yaşanmasını sağlamıştır. Ancak mimarlık, ilkelere ve kurallara bağlı normatif bir alan olmayı sürdürmüştür. Modern sonrasında ise bilgi alanında yaşanan değişim, mimarlığın normatif olmaktan çok kümülatif bir alan olarak görülmesine neden olmuştur. Mimarlıkta geçmişten gelen bir bilgi birikiminin bulunduğu ve bu birikimin, Modern mimarlıkta olduğu gibi, yeni bir mimarlık bilgisi ortaya koymak adına yok sayılamayacağı öne sürülmüştür (Jencks, 1990). Böylece mimarlıkta normatif bilginin yerini kümülatif bilgi almıştır.

Sanat ve felsefe gibi alanlarla kurulan disiplinlerarası ilişkiler, mimarlığın bilgi alanında yaşanan değişimi desteklemiştir. Bu ilişkiler, diğer disiplinler alanlarda kullanılan kavramların mimarlık alanında da kullanılmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak, disiplinler sınırlar tartışmaya açılmıştır. Tartışmalar, mimarlıkta epistemolojik bir belirsizlik yaşandığını ortaya koymuştur (Tanyeli, 2002). Belirsizlik, yalnızca mimarlığın bilgi alanının ve bu alanı oluşturan kavramların değişmesine değil aynı zamanda kavramların anlamlarının belirsizleşmesine yol açmıştır. Yine de disiplinler bilginin üretim yeri giderek disiplinlerarası bir alana doğru kaymıştır (Mennan, 2002). Özellikle sanat ve felsefeyle olan disiplinlerarası ilişkiler, mimarlıkta yeni kavramların ve yeni anlamların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Süper modern olarak adlandırılan bu son dönemde ise mimarlık yine bir değişim içindedir (Ibelings, 2002). Mimarlığın bilgi alanında yaşanan değişim, mimarlık bilgisinin ne normatif ne de kümülatif kavramlarıyla tanımlanamadığını ortaya koymaktadır. Çünkü mimarlık bilgisi artık daha önce hiç olmadığı kadar spekülattır. Normatif ve kümülatiften spekülattı doğru yaşanan bu değişimde teknolojik gelişmelerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle mimarlık yeni bir üretim, paylaşım ve tüketim ortamı edinmiştir. Mimarlık ürünleri artık bilgisayar destekli bir ortamda üretilmektedir. Bu ortam, mimarlık ürünlerinin dünyanın farklı yerleriyle paylaşılmasını sağlamaktadır. Dahası bu ürünler, bilgisayar ortamında oluşturulan üç boyutlu ve hareketli görüntülerle deneyimlenmektedir. Ancak yeni paylaşım ve deneyim ortamı, mimarlık ürünlerinin hızla tüketilmesine neden olmaktadır. Yine de bu ortam, mimarlık bilgisinin yeni kavramlarla yeniden üretilmesini sağlamıştır.

Diğer yandan, bilgi ve iletişim teknolojileri mimarlık bilgisini spekülattı hale getirmiştir. Böylece bilginin üretim hızı, bilgiyi kaydetme ve bilgiye erişme biçimi değişmiştir. Artık bilgiyi üretmek, paylaşmak ve kullanmak çok kolay; yönetmek ise çok zordur (Yılmaz, 2014). Burada bilgi ve iletişim teknolojileriyle üretilen ve spekülasyona açık olan bilgi (*information*) kastedilmektedir. Yani bu, kesinlik ve doğruluk içeren bilgi (*knowledge*) değildir.

Ancak, Tschumi'nin de belirttiği gibi, mimarlık biçim bilgisi (*knowledge of form*) değil bilgi biçimi (*form of knowledge*) dir (Tschumi, 1996). Buna karşılık, mimarlıkta genellikle biçim bilgisi tartışılır. Tartışmalar biçimin nasıl oluştuğu üzerinedir. Bu yüzden, bilginin nasıl oluştuğu tartışması arka planda kalır. Oysa bu, mimarlıkta yalnızca biçimsel değil kavramsal oluşumları da içine alan daha kapsamlı ve önemli bir tartışmadır. Bu tartışma, yazı kapsamında mimarlık bilgisinin ve bilgi alanının normatif ve kümülatif olmaktan spekülattı olmaya doğru değiştiğini ortaya koymaktadır.

Mimarlık Bilgisinin Değişimi

Modern öncesi dönemde mimarlık bilgisi yalnızca yapma bilgisini içermiştir. Mimarlığın yalnızca inşa ederek yapılabileceği düşüncesi, mimarlık bilgisinin inşa edilmiş olan yapı üzerinden oluşmasını sağlamıştır. Ancak mimarlığı inşa etmeye indirgeyen bu düşünce çoktan terkedilmiştir. Modern dönemde mimarlık bilgisi, mimarlığın inşa edilmiş olanla sınırlı olmadığı, onun üzerinden üretilmiş olan bilgiyi de kapsadığı düşüncesiyle önemli bir değişime uğramıştır. Böylece mimarlığın bilgi alanına inşa edilmiş, yani üretilmiş olan üzerinden üretilen bilgi de girmiştir. Tanyeli buna “kuramsal bilgi” demiştir. 20. yüzyıl öncesinde mimarlıkta yalnızca “yapma bilgisi” varken 20. yüzyılda ve sonrasında “reel mimarlık bilgisi”nin, yani “yapma bilgisi”nin yanı sıra “kuramsal bilgi”nin de bir üretim alanı oluşturmaya başladığına değinmiştir. Buna dayanarak, mimarlık bilgisini ikiye ayırmıştır: biri, reel mimarlık bilgisi, diğeri kuramsal bilgidir. Bu ayırım, mimarlığın bilgi alanında ikiliğe yol açmıştır. Tanyeli’ye göre, yapmak için düşünmekle anlamak için düşünmenin aynı şey olmadığı kabul edilmedikçe bu ikilik kavranamayacaktır (Tanyeli, 1999).

Uluoğlu da Tanyeli gibi mimarlık bilgisinin ikiliğini tartışmıştır. Bu tartışmayı mimarlık bilgisinin çifte kimliği olarak ele almıştır. Bunun nedeni, Uluoğlu’na göre, mimarlık bilgisinin somut ve soyut, objektif ve sübjektif, genel ve tikel olabilmesidir (Uluoğlu, 2002). Buna bağlı olarak, mimarlıkta kuram (*theory*) ve pratik (*practice*) genellikle birbirinden ayrı tutulmuştur. Kuram soyut, sübjektif ve tikel olanla; pratik ise somut, objektif ve genel olanla özdeşleştirilmiştir. Diğer yandan, kuramın ve pratiğin birbiriyle ilişkilendirilmesi praksisin (*praxis*) ortaya çıkmasını sağlamıştır. Praksis, Williams’ın da belirttiği gibi, kuramsal olan pratik (*theoretical practice*) anlamına gelir (Williams, 2018). Böylece mimarlığın bilgi alanı kurama ya da pratiğe indirgenen değil her ikisini de kapsayan bir alan haline gelmiştir.

Bu alan, Modern öncesi dönemde olduğu gibi, Modern dönemde de normatif bilgilerle oluşturulmuştur. Her ne kadar Modern mimarlık, kendisinden önceki mimarlıklardan, yani genel olarak mimarlık geleneğinden koptuğu iddiasında olsa da normatif bilgiler, ilkeler ve öğretiler ortaya koymuş olması açısından Modern öncesi mimarlıklarla benzer bir tavır sergilemiştir. Yine de Modern dönemde mimarlık yeni normlara göre biçimlendirilmiştir (**Resim 1**).

Resim 1. Yukarıda - Altes Müzesi, Friedrich Schinkel, Berlin, Almanya, 1823-1833 (<http://surveyofwesternart.tumblr.com>)

Aşağıda - Villa Savoye, Le Corbusier, Paris, Fransa, 1929-1931 (<http://divisare.com>)

Biri müze, diğeri konut olan bu yapılar işlevleri farklı olsa da dönemlerinin tipik mimarlık ürünleridir. Müze, Modern öncesi dönemin mimarlığını sütunları, alınlığı, heykelleri, taş yapı malzemesi ve anıtsallığıyla; konut ise Modern dönemin mimarlığını pilotileri, bant pencereleri, betonarme yapısı ve yalınlığıyla örneklemektedir. Her iki yapı da işlevsel ve biçimsel farklılıklarına rağmen döneminin mimarlık normlarına göre biçimlendirilmiştir.

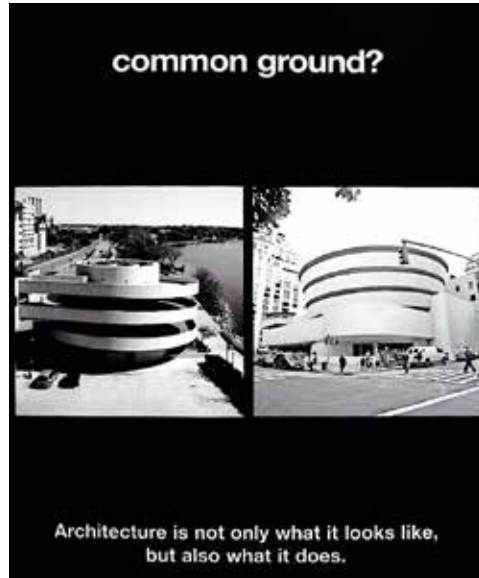
Bunlardan biri, Sullivan tarafından 1896 yılında ortaya atılmış ve Modern mimarlığın temelini oluşturmuş olan “Biçim, işlevi izler.” (“*Form follows function.*”) ilkesidir. Bu normatif ilke, biçim ve işlev arasında belirlenimci bir ilişki olduğuna işaret etmiştir. Yani, işlev biçimi belirlemektedir. Bu, belirli bir işlev için belirli bir biçim vardır ya da öyle olmalıdır, anlamına gelir. Ancak mimarlıkta biçim ve işlev ilişkisi, belirlenimci bir yaklaşımla açıklanamayacak dinamik bir ilişkidir (Tanyeli, 2017). Öyle ki, yüzyıllar boyunca aynı biçimde inşa edilmiş olan yapılar bile bugün de aynı işlevleri olmasına rağmen farklı biçimlerde tasarlanabilmektedir (**Resim 2**). Ayrıca aynı ya da benzer biçimleri olan yapıların farklı işlevleri olabilmektedir (**Resim 3**).

Resim 2. Yukarıda - Çamlıca Camisi, Bahar Mızrak, Hayriye Gül Totu, İstanbul, 2013,

Aşağıda - Sancaklar Camisi, Emre Arolat, İstanbul, 2013
(<http://www.arkitera.com>)

Aynı tarihlerde tasarlanan bu iki cami yapısından aşağıdaki ibadet mekanına ve işlevine getirdiği yenilikle dikkat çekmektedir. Yukarıda yapı ise, aynı işleve sahip olmakla birlikte, Mimar Sinan'ın yüzyıllar önce inşa ettiği cami yapılarının yeniden üretimidir.

Resim 3. Mimarlık İlanları (Advertisements for Architecture), Bernard Tschumi, Ortak Zemin (Common Ground) temalı

13. Venedik Mimarlık Bienali (Fotoğraf yazara ait)

Burada Tschumi, alelade bir otopark (solda) ile mimarlık tarihinin kült yapıla-

rından biri olan Guggenheim Müzesi'ni (sağda) (Frank Lloyd Wright, 1959) yan yana getirerek bu iki yapının biçimleri benzer olsa da işlevleriyle birbirinden ayrıldığına dikkat çekmiştir.

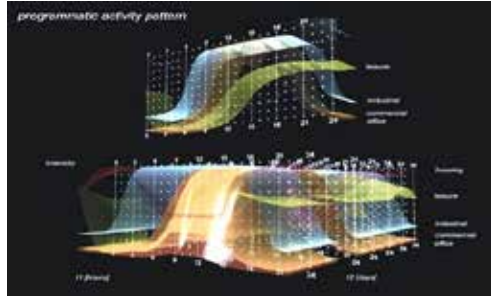
“Biçim, işlevi izler.” gibi normatif ilkeler, mimarlık bilgisini mutlak bir doğruluğa ve kesinliğe ulaştırmak için ortaya atılmıştır. Çünkü Modern mimarlık, matematiksel doğruluk ve kesinlik iddiasında olmuştur. Bu yüzden mimarlıkta problem ve çözüm metaforları kullanılmıştır. Ancak Modern sonrası mimarlıkta problem çözmekten çok problem tanımlama ve/veya bulma yaklaşımı vardır. Bu, mimarlığın bilgi alanında yaşanan değişime işaret etmektedir. Mimarlık bilgisi artık problem çözmeye ve mimarlığı doğru sonuca ulaştırmaya yönelik olan ilkeler, kurallar ya da yasalarla oluşturulmamaktadır. Mimarlık bilgisinin değişmesi, mimarın rolünü de değiştirmiştir. Mimarın rolü “yasa koyucu” olmaktan “yorumlayıcı” olmaya doğru değişim göstermiştir (Tanyeli, 2017). Buna bağlı olarak, mimarlık bilgisi yorumlanmış ve yeniden üretilmiştir. Yeniden üretilen mimarlık bilgisi artık normatif değil kümülatiftir. Mimarlığın geçmişten gelen birikimli bir bilgi alanının olduğu düşüncesi, mimarlık bilgisinin kümülatif olmasını sağlamıştır (**Resim 4**).

Resim 4. *Yeni Meydan, Aldo Rossi, Perugia, İtalya, 1982 (<http://www.fritzhaeg.com>)*
Rossi'nin bu tasarımı, başka birçok tasarımı olduğu, mimarlığın geçmişi ve geleneği vurgulanmaktadır. Tasarımda sütunların ve üçgen alınlığın kullanılması bu vurguyu artırmaktadır.

Mimarlığın bilgi alanı sürekli olarak değişmiştir. Bu değişim, mimarlıkta kullanılan kavramları da etkilemiş ve değiştirmiştir. 21. yüzyılda geometri yerine daha çok topolojinin kullanılması, mimarlıkta yaşanan kavramsal değişimin örneklerinden yalnızca biridir (Uluoğlu, 2002). Tip yerine tür, hareketlilik yerine canlılık gibi kavramların kullanılması da bu değişime örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca mimarlığın bilgi alanının değişmesi bu alana parametrik, dizinsellik, ilginçlik, incelmışlik, anlıksallık, kendiliğindenlik ve filogenetik gibi kavramların katılmasını sağlamıştır. Bu, mimarlıkta yalnızca kavramsallaştırma değil aynı zamanda tasarlama biçiminin de değiştiğine işaret etmiştir (Güleç, 2017).

Bu değişim, mimarlık bilgisinin normatif ya da kümülatif değil spekülative olarak tanımlanabileceğini ortaya koymuştur. Artık bilgisayar destekli bir ortamda, bu ortamda tanımlı parametrelerle tasarlanan mimarlık ürününün bilgisi tartışılmaktadır. Bu, sonuç ürünün değil bu ürünün tasarlandığı sürecin bilgisidir. Bilgi, bu süreçte bilgisayar teknolojileri kullanılarak dizinlenmektedir (**Resim 5**). Dizinlenen bilgiler, mimarlık ürününün ilginçleştirilmiş ve inceltilmiş bir biçiminin olmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, biçim (*emergent form*) bu süreçte neredeyse anlık olarak ve kendiliğinden oluşmaktadır (Kolarevic, 2003). Buna mimarlığın kendi kendisini oluşturması (*the autopoeisis of architecture*) denilir (Schumacher, 2011). Buna bağlı olarak, mimari biçimin artık tip değil tür oluşturduğu belirtilir (**Resim 6**). Mimarlığın türoluşsal, yani filogenetik bir alan haline geldiğine değinilir (Zaera-Polo, 2003). Mimari biçim bir canlı türü gibi bilgisayar ortamındaki değişimlere anında karşılık verebilmektedir. Bu nedenle hareketliliğin ötesinde olan bir canlılığa sahiptir (Lynn, 1999). Tüm bu kavramsal ve tasarımsal değişimler, mimarlığın bilgi alanının değişmesini; bu alanın yeni kavramlarla yeniden oluşmasını sağlamıştır.

Resim 5. Arnhem Tren Garı, UNStudio, Hollanda, 2015 (<https://tr.pinterest.com>)
Arnhem Tren Garı, bilgisayar ortamında yolcu kapasitesi, araç ve insan trafiği gibi birçok veri işlenerek ve dizinlenerek oluşturulmuş bir tasarımdır.

Resim 6. Yokohama Terminali, Foreign Office Architects (FOA), Japonya, 2002 (<http://cargocollective.com>)

Yokohama Terminali'nde güverte (*deck*) tipi yerine yeni bir tür olarak güverte tasarlanmıştır.

Mimarlık bilgisi artık biçime ya da işleve göre değil sürece göre oluşmaktadır. Bu nedenle mimarlıkta “Biçim, işlevi izler.” yerini “Biçim, süreci izler.” söylemine bırakmıştır. Bu, belirli bir ilkeye ya da kurala dayalı olmayan bir söylemdir. Çünkü bilgisayar destekli tasarım süreci kuralıdır. Rastlantısal ve kendiliğinden oluşumlara açıktır. Hatta bunlar çoğu zaman keyfi oluşumlardır. Bu nedenle Tanyeli, mimarlıkta artık sonuç ürünün sürecin sonunda neredeyse kaza eseri ortaya çıktığını belirtmiştir. Tanyeli’ye göre, bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte mimarlıkta yaşanan en önemli değişim, ürüne ulaşan sürecin ardındaki bilginin değişmesi olmuştur (Tanyeli, 2017).

Son dönemde mimarlığın bilgi alanı daha önce hiç olmadığı kadar değişmiştir. Modern dönemde de mimarlıkta önemli epistemolojik değişimler yaşanmış; ancak bugün bu değişimler yapısal teknolojinin yanı sıra dijital teknolojinin de gelişmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Bununla birlikte, mimarlıkta üretim süreci bu son dönemde olduğu gibi Modern dönemde de tartışma konusu olmuştur. Çünkü Modern dönemde üretim biçimi (seri üretim) ve üretim araçları (makineleşme) değişmiştir. Böylece yalnızca mimarlık ürününün kendisi değil üretim süreci de bir bilgi alanı oluşturmuştur (Uluoğlu, 2002). Ancak son dönemde mimarlıkta yeni üretim biçimleri (kitle üretimi ve kitlesel bireyselleştirme) ve yeni üretim araçları (dijitalleşme) vardır. Buna bağlı olarak, mimarlık ürünü ve üretim süreci yeni bir bilgi alanı tanımlamaya başlamıştır.

Uluoğlu, mimarlığın yeni bilgisinin ne olacağını ve bunun nasıl bir mimarlık oluşturacağını tartışmıştır (Uluoğlu, 2002). Tanyeli ise yeni mimarlık bilgisinin anarşizmle ortaya çıkacağını savunmuştur. Bu yüzden, yıkarak yapmayı önermiştir (Tanyeli, 2017). Burada kastedilen fiziksel değil kavramsal bir yıkım ve yapıdır. Mimarlığın bilgi alanının yıkılması ve yeni kavramlarla yeniden yapılması gerektiğine işaret edilmiştir. Bu yazıda da mimarlığın bilgi alanının bu alanı oluşturan kavramların değişmesiyle birlikte değiştiği ve yenilendiği belirtilmektedir. Bu değişim yalnızca mimarlık alanında değil sosyolojik, ekonomik, estetik ve politik birçok alanda yaşanmaktadır. Bu alanlarda yaşanan değişimler, mimarlığın bilgi alanının değişmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla mimarlığın bilgi alanını mimarlığın yanı sıra başka birçok disipliner alan oluşturmaktadır. Disiplinlerarası ilişkiler, mimarlık bilgisinin ve bilgi alanının değişmesini; mimarlıkta yeni kavramsallaştırma ve tasarlama biçimlerinin gelişmesini sağlamaktadır. Bu değişim ve gelişim, yalnızca kuramcılar değil tasarımcılar da yakından ilgilendirmektedir.

Sonuç Yerine

Mimarlık bilgisi sürekli bir değişim içindedir. Modern öncesi dönemde mimarlık bilgisi yalnızca inşa edilmiş olan mimarlık ürünü üzerine geliştirilmiştir. Modern dönemde ise mimarlık bilgisi, ürünün bilgisiyle sınırlı olmamış; üretim sürecinin bilgisi de mimarlığın bilgi alanı içinde yer almıştır. Mimarlık bilgisinin üretilmiş olanın yeniden üretimini, yani kuramsal bilgiyi de içermesi mimarlıkta önemli bir epistemolojik değişim yaşanmasını sağlamıştır. Ancak Modern mimarlık da Modern öncesi mimarlık gibi normlara dayandırılmıştır. Yine de eski normların yerini yenilerinin aldığı; bu nedenle Modern mimarlığın normatif olmakla birlikte yenilikçi bir mimarlık olduğu belirtilmiştir (Tanyeli, 2017). Modern mimarlığın yeniliğin yanı sıra yalınlık, saydamlık, işlevsellik, evrensellik gibi ilkelerinin ve kurallarının olması mimarlık bilgisinin bu dönemde de normatif olduğunu ortaya koymuştur. “Biçim, işlevi izler.”, Modern mimarlığın gerçekleştirilmesini ve normatif bilgi alanının geliştirilmesini sağlayan önemli kurallardan biri olmuştur.

Ancak Modern sonrası dönemde mimarlıkta normatif bilginin yerini kümülatif bilgi almıştır. Bu dönemde, gelenekten kopmayı ve yeni bir mimarlık ortaya koymayı öneren Modern düşüncenin aksine, mimarlığın kendi geçmişinden ve geleneginden kopamayacağı Modern sonrası ya da Jencks’in deyişiyle Yeni Modern düşünce ortaya atılmıştır (Jencks, 1990). Mimarlık düşüncesinin değişmesi mimarlıkta kullanılan kavramların da değişmesine neden olmuştur. Böylece mimarlığın bilgi alanı değişmiştir. Bu değişim, mimarlığın birikimli bir bilgi alanının olduğu; yani, mimarlık bilgisinin kümülatif olduğu yönündedir.

Son dönemde ise mimarlık bilgisinin artık normatif ya da kümülatif olmaktan çok spekülatif olduğu görülmektedir. Mimarlıkta bilgisayar teknolojilerinin, özellikle de bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmış olması spekülasyonu desteklemektedir. Mimarlık bilgisi bugün bilgisayar ortamında yapılan spekülasyonlarla oluşturulmaktadır. Mimarlık **ürünü-nün** bu ortamda hızla ve kolaylıkla paylaşılması, beğeni ve yorum alması, hatta ortamın üç boyutlu ve hareketli görüntüleriyle deneyimlenebiliyor olması spekülatif mimarlık bilgisinin oluşmasını sağlamaktadır. Bu bilginin doğruluğu, kesinliği ya da gerçekliği önemli değildir. Mimarlıkta artık doğruluk, kesinlik ve gerçeklik arayışı yoktur. Mimarlık bilgisi bu arayışlara göre biçimlendirilmemektedir. Mimarlıkta gerçeklik, bilgisayar destekli ortamın yaygın bir tasarım ve üretim ortamı haline gelmiş olmasıyla birlikte yerinden edilmiştir. Gerçekliğin yerine yeni bir gerçeklik diyebileceğimiz sanallık geçmiştir. Sınırsız sayıda bilginin işlendiği ve dizinlendiği bu sanal ortamda tek bir doğru olması mümkün değildir. Bu nedenle doğruluk gibi kesinlik de üzerinde anlaşılmaması mümkün olmayan göreceli kavramlar

haline gelmiştir. Buna bağlı olarak, mimarlık kurallara bağlı normatif ya da geleneklere bağlı kümülatif bir bilgi alanı olmaktan çıkmıştır.

Mimarlığın bilgisayar destekli yeni bilgi alanında “Biçim, işlevi izler.” yerini “Biçim, süreci izler.” söylemine bırakmıştır. Bunun nedeni, mimarlık bilgisinin artık biçim ya da işlev üzerinden değil biçimin tasarım ve üretim süreci üzerinden oluşturulmasıdır. Bu, bilgisayar destekli bir tasarım ve üretim sürecidir. Bu süreçte, mimari biçim bilgisayar parametreleriyle neredeyse kendiliğinden oluşmaktadır (Kolarevic, 2003). Mimarlık bilgisi ise bu oluşumu ifade etmek üzere kullanılan parametrik, dizinsellik, kendiliğindenlik gibi yeni kavramlarla yeniden oluşturulmaktadır. Yani, mimarlıkta artık biçimin değil sürecin bilgisi tartışılmaktadır.

Mimarlık bilgisi bugün yeni bir tartışmanın ortasındadır. Bu tartışma, mimarlık ürünü gibi mimarlık bilgisinin de tekrarlı hale gelmiş olmasıdır. Mimarlık ürünü bilgisayar ortamında tanımlı olan eğme, bükme, katlama gibi hareketler ve parametreler kullanılarak tekrarlanmaktadır. Yani mimarlık ürünü tekrarlı, hatta aynı biçimlerle oluşturulmaktadır. Bu oluşumlar, mimarlık bilgisinin de tekrarlı olmasına yol açmaktadır. Mimarlığın bilgi alanı tekrar tekrar kullanılan ve anlamı aşınmış olan kavramlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla değişime muhtaçtır. Mimarlığın bilgi alanının değişmesi, biçimin işlevi ya da süreci değil biçimin biçimi izlediği bugünün mimarlık ortamını değiştirecektir. Bu değişim ise kuramcılarının ve tasarımcıların mimarlıkta yeni kavramlar kullanmasıyla ve yeni biçimler kurgulamasıyla mümkün olacaktır.

Son not

(1) Bu yazıda Modern öncesi dönem, 20. yüzyıl öncesini; Modern dönem 20. yüzyılın ilk yarısını; Modern sonrası dönem ise 20. yüzyılın ikinci yarısını işaret etmektedir. Ibelings’in Süper Modern olarak adlandırdığı bu son dönem ise 21. yüzyıldır. Bkz. Ibelings, 2002.

KAYNAKÇA

- Deleuze, G., Guattari, F. (1992). *Felsefe nedir?. (Çev. T. İlğaz)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin arkeolojisi. (Çev. V. Urhan)*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Güleç, G. (2017). *Mimarlıkta orijinallik paradigmasının değişimi üzerine analitik bir çalışma*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ibelings, H. (2002). *Supermodernism: Architecture in the age of globalization*. Rotterdam: NAI Publishers.
- Jencks, C. (1990). *The new moderns*. New York: Rizzoli Publications.
- Kolarevic, B. (2003). Digital morphogenesis. In B. Kolarevic (Ed.), *Architecture in the digital age - Design and manufacturing*. London: Spon Press, 17-45.
- Mennan, Z. (2002). Bir mimari kurgu: Temelin kuramsal inşası. A. Şentürer, Ş. Ural ve A. Atasoy (Yayına hazırlayanlar). *Mimarlık ve felsefe*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Schumacher, P. (2011). *The Autopoiesis of architecture: A new framework for architecture*. Chichester: Wiley Publications.
- Tanyeli, U. (1999). Söylem ve kuram: Mimari bilgi alanının sınırlarını çizmek. *Mimarlık*, (289), 38-41.
- Tanyeli, U. (2002). Mimarlık-felsefe ilişkisine eleştirel bakışlar. A. Şentürer, Ş. Ural ve A. Atasoy (Yayına hazırlayanlar), *Mimarlık ve felsefe*. İstanbul: YEM Yayın, s. 185-187.
- Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak yapmak: Anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tschumi, B. (1996). *Architecture and disjunction*. London: The MIT Press.
- Uluoğlu, B. (2002). Mimarlık bilgisinin çifte kimliği ve kavramsallaştırılış biçimi üzerine. A. Şentürer, Ş. Ural ve A. Atasoy (Yayına hazırlayanlar), *Mimarlık ve felsefe*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Williams, R. (2018). *Anahtar sözcükler: Kültür ve toplumun sözvarlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, B. (2014). *Kültürel miras ürünlerinin dolaşımını hızlandırma bağlamında kent araştırmaları ve bilgi teknolojileri*. Üniversiteler ve Kent Araştırma Merkezleri Sempozyumu, Ankara.
- Zaera-Polo, A. (2003). Breeding architecture. In Bernard Tschumi and Irene Cheng (Eds.), *The State of Architecture at the Beginning of the 21st Century*. New York: The Monacelli Press.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE BAHÇE
VE EN GÖRKEMLİ HALKA;
OSMANLI SARAY
BAHÇELERİ

BÖLÜM

7

Hande Sanem ÇINAR¹
Funda YIRMİBEŞOĞLU²

¹ Dr. Öğretim üyesi , İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa ,Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Türkiye
e-mail (saneme@istanbul.edu.tr)

² Prof. Dr. ,İstanbul Teknik Üniversitesi ,Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,Türkiye

GİRİŞ

Bahçe kültürü; Tarihsel süreçte batıda seyretmek, doğuda içinde yaşamak fikri ile gelişmiştir. Hangi uygarlık olursa olsun hepsinin kendine özgü bir bahçe stratejisi vardır ve bulundukları coğrafyada topografik, ekolojik, sosyal ve kültürel nitelikler doğrultusunda, değişime uğramıştır (Çınar, Kırca 2010).

Doğanın kudreti, insanlarda kimi zaman hayranlık ve sevgi uyandırmış (*İnformel Bağ*), kimi zaman ise bilinmezlikleri nedeniyle korku ve gizem kaynağı (*Formel Bağ*) olmuştur. İslamiyet öncesi göçebe Türk boylarında bu ilkel ilişki ön plana çıkmıştır. Ardından ağaç, göl, dağ “Şamanist Yer-Su Kültünü” oluşturan kutsal doğa elemanları halini almıştır (Işın, 1999). Göçebe Şamanlara göre; “Dünya ruhlarla doludur. Dağlar, göller, ırmaklar hep canlı nesnelerdir. Irmak ve göller Şamanistler için yalnız coğrafi isimler değil; konuşan, duyan varlıklardır” (İnan, 2000). Bu inanç, daha sonraki yüzyıllarda Türklerin bahçelerine yansıttığı sevgi ve saygının kökenine de açıklık getirir niteliktedir.

Türk bahçelerinin her ne kadar İslam bahçe kültürünün bir bileşeni olduğu düşünülse de, Türk toplumlarının varlık gösterdiği Akdeniz, İran, Çin, Hint ve Bizans bahçelerinden etkilenmiş olduğu unutulmamalıdır. Bahçe, Türkler için göstermelik değildir; oturmak, yiyip-içmek, dinlenmek, dolaşmak, oyun oynamak gibi eylemler yanında bitkisel elemanların da yetiştirildiği alanlardır. Öyle ki, Türklerde bahçe her zaman yapıdan önce gelmiştir.

İslam inancının yerleşmesiyle birlikte, doğanın tüm bileşenleri Tanrı'nın yansıması olarak kabul edilmiştir. Bahçelerde de cennet bahçesinin bu dünyada yaratılması, yani “*Dünyevi Bir Cennet*”e kavuşma arzusu ön plana çıkmıştır (Laureano, 1986).

Türklerde bahçe, güzel bir çevreye özlemine de anlatmaktadır (Ertuğrul, 1983). Bu özlem ise yalnızca güzelliği değil, yarar ve kullanışlılık arayışını da içinde barındırmaktadır. Bu nedenle meyve ağaçları, eski Türk bahçelerinin vazgeçilmez unsurları arasında sayılabilmektedir (Korkut, 1992). Bahçeler genellikle setlidir. Setlere basamaklarla geçilir. Havuzun etrafında çiçek tarhları bulunur. Fakat tarhlar renk renk çiçeklerle değil, her tarh da aynı cins çiçeklerle düzenlenmiştir. Sırf güllerden oluşan gülistanlar veya lalelerden ibaret lalezarlar vardır, çünkü Türk zevki karışık şeyleri sevmez (Arseven, 1958). Türk bahçeleri; Dini etkileşim ve inançların bir ürünüdür. “Cennet Bahçesi” düşüncesi en anlamlı olanıdır. 17. yüzyılda iki aksla dört parçaya bölünmüş bir plan esasına dayanan bahçe, köşk, kameriye ile sonlandırılmıştır.

Türk kültürünün etkilendiği temel süreçler ise;

1. Göçebe Kültürü,
2. İslam Kültürü,
3. Batı Kültürü olarak sıralayabiliriz.

Eldem 1976'e göre; Türk bahçelerini iki grupta ele almak gerekmektedir:

- mesire yerleri ve çayırıllıklar,
- konak ve saray bahçeleri'dir.

Bunlardan saray bahçeleri, Osmanlı bahçe kültürünü en iyi anlatan bahçe mekanlarıdır.

Phillip Mansel de, Osmanlı kültürünün ne kadar önemli olduğunu şu dizelerinde vurgulamaktadır (Necipoğlu, 2007).

Zenginlik arıyorsan Hindistan'a git,

Bilgi ve bilim arıyorsan Avrupa'ya git,

Ama saray görkemi arıyorsan Osmanlı'ya gel.

OSMANLI' DA BAHÇE KÜLTÜRÜ

Osmanlı'da bahçe kültürü; Saray bahçelerinden, kamusal alanlara, min-yatür, dokumacılık ve edebiyata kadar birçok dalda uygulama alanı bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan son dönemlerine kadar bahçe ve çiçek sevgisi adeta bir devlet politikası olarak benimsenmiştir (Çınar, Kırca 2010). Ortak amaç, Kuran'da vaat edilen her çeşit meyveyle dolu, türlü çiçekle bezeli, akarsuların çağıldadığı bir "Cennet Bahçesi" imgesi yaratmak olsa da; göçebelikten yerleşik hayata geçmiş olan Osmanlı Devleti'nin yorumu hepsinden farklı olmuştur (Tournefort, 2005). Osmanlı'da doğanın bireysel objeleri olan ağaçlar, bitkiler, su ögesi, ışık ve gölge oyunları mekânda tek tek varlık bulmuştur (Cerasi, 1985).

Osmanlı'da bahçenin en doruğa çıktığı dönem, Edirne'nin başkent olmasıyla başlamıştır. Trakya'da kentler bir bahçe sistemi üzerine inşa edilmiştir. Başkent'in İstanbul'a taşınmasıyla batı etkisine giren Osmanlı, kendi kültüründen gelen bahçeleri terk ederek batıda gelişen park sistemlerine yönelmiştir (Memlük 2013).

16. yüzyılda saray seçkinlerinin ve şairlerin toplanma mekânları, tek-keler ve saraya ait bahçeler ya da hususî bahçelerden oluşmaktaydı. Bu seçkin insanlar şiir okumak ve eğlenmek için sultanın bahçelerinde (has

bahçelerde) ya da hususî bahçelerde toplanıyorlardı (Şekil 1). Türk-Osmanlı kültüründe, saray bahçelerine ya da padişaha ait dış bahçelere ‘Has Bahçe’ denilirdi. Bahçeye verilen önem, saray bahçeleri için kurulan geniş kapsamlı güvenlikten de sorumlu olan ‘Bostancı’ teşkilatı ile de ortaya çıkmaktadır.

Nurhan Atasoy, Has bahçelerin özelliklerini şöyle sıralar: “*Yüksek, çit benzeri duvarlarla çevrili; duvar kenarlarına ağaçlar dikilmiş; selvi ağacı ve çiçek açan ağaçlar; çiçek tarhları; bahçe köşkü; önünde bir havuz varsa sultanın oturması için bir oturak;* ” (Çalış, 2004).

Şekil 1.Osmanlı bahçesi-şiiir meclisi (Url 1, 2019).

Osmanlı Bahçeleri, cennet bahçelerini yansıtmayı amaç edindikleri ve bahçenin doğal halini korumaya özen gösterdikleri için diğer bahçelerden ayrılırlar (Necipoğlu, 1997). Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde çiçeklerin, Saray bahçeleri için sipariş edilmesi bahçelerin ne kadar çiçekli olduğuna işaret etmektedir (Çınar, Kırca, 2010) 16. yüzyıl sonrasına ait olan belgelerde, Halep’ten sümbül soğanı getirtilmesi (Refik, 1988), Edirne’den kırmızı gül ile sakız gülü sipariş edilmesi ve Maraş’daki dağlardan sümbül soğanının toplanması padişahların emirleri arasındadır (Refik, 1988a). II.Mahmud döneminde, Moltke (1969) de Edirne yakınlarındaki Kızanlık’ın Türkiye’nin Gülistan’ı olduğunu ifade etmiştir. Osmanlılar’ın gül kokusunun peygamberin terinden geldiğine dair inancı, gülün estetik güzelliğinin yanı sıra Türk bahçelerinin vazgeçilmez bir unsuru olmasının nedenleri arasında sayılabilmektedir (Çınar, Kırca, 2010). Servi de, Akdeniz ülkeleri ve Bizans’da olduğu gibi Osmanlı saray bahçelerinin de vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Bu ağaç, Osmanlı bahçelerinin mistik bir ögesi, edebi bir melankolinin simgesidir (Akdoğan, 1995). Servinin dimdik duruşu ve insan üzerindeki Tanrısal etkisi, zaman içinde bu

bitkinin saray bahçelerinden çıkıp mezarlıklara da dikilmesine ve kutsal sayılmasına neden olmuştur (Çınar, Kırca, 2010).

OSMANLI SARAY BAHÇELERİ

Saray ve Bahçe, iç yaşama mekânı ile dış yaşama mekânının bütünlüğüne dayanmaktadır. Bu nedenle, saray bahçeleri de saraylar gibi gerek mimari gerekse yaşam açısından aynı kültürün birer ürünü olmuşlardır (Yıldızcı, 1985). Güzellikleri genellikle ‘İrem bağı gibi’ diye tasvir edilen, tarih boyunca yaşamış uygarlıkları, kültür ve geleneksel yapılarını günümüze ulaştıran, saray bahçeleri estetik ile fonksiyonelliğin bir arada ele alındığı mekânlar olarak ortaya çıkmaktadır (Atasoy, 2002). Osmanlıda bahçeyi oluşturan ana mekanlardan biri olan ‘Avlu’, 18. yüzyılın büyük ölçekli saraylarında gerçek anlamıyla tam olarak yerini alamamıştır. Saray bahçelerinde de, konutta olduğu gibi, çiçek bahçeleri yanında meyvelikler, gülhaneler ve bostanlar düzenlenmiş, ayrıca avlanma alanları için koruluklara da yer verilmiştir.

XVIII. yüzyıla kadar saray bahçeleri kendilerine has Türk çizgilerini kısmen de olsa korumuşlardır. Ancak XIX. Yüzyılda ‘Batı Etkileri’ sarayın öncülüğünde bahçelere girmiştir. Bahçeler özgün karakterini hızla yitirmeye başlamıştır. Batılı bahçıvan, mimar ve ressamların çalışmak üzere davet edilmesiyle doğal formlar bir kenara bırakılarak, formal formlar ağırlık kazanmış, gösteriş ve abartı ön plana çıkmıştır.

Batı etkisinin hissedildiği dönem ‘Lale Devri’dir. Haliç ve Boğaz kıyılarına yayılan sahil, saray, köşk ve yalıların bahçe ve koruları, bir ‘bahçe ve su şehri’ görünümüne bürünmüştür. Yabancı bahçe uzmanlarının birçok saray ve kasır bahçelerini Osmanlı yaşam felsefesine ve zevkine uymayan, Rönesans ve Barok örnekleri olarak ortaya çıkarmış, bahçeler artık ‘yaşanılan’ olmaktan çok ‘seyredilen’ mekanlar haline gelmiştir. Batılılaşma sürecinde batı tarzında yeni yeşil alanlar düzenlenmiştir. Fransa’daki Halk Bahçelerinden esinlenerek halka açık park ve bahçeler yapılmış; başta İstanbul olmak üzere diğer Osmanlı kentlerinde de yer alan bu bahçelere “Millet Bahçesi” adı verilmiştir (Çelik, 2018). İstanbul’daki ilk millet bahçesi, Taksim Millet Bahçesidir. 1866 yılında Sultan Abdülaziz döneminde açılmıştır. İlk millet bahçesinden 3 yıl sonra, Üsküdar’da Sarıkaya Millet Bahçesi (1868-1869) oluşturulmuştur. İstanbul’da açılan üçüncü millet bahçesi, Sultan Ahmet Meydanı’na yaptırılan (1871-1872) Sultan Ahmet Millet Bahçesidir. Daha sonra Tepebaşı Millet Bahçesi ve Kısıklı Millet Bahçesi tesis edilmiştir (Memlük, 2009, Gürbüz, 2009, Ocak, 2006).

Devlet işlerinin görüldüğü, atıcılık, at yarışı, gezinti, avlanma, güreş, şölen, tören, vb. olaylara sahne olan (Evyapan, 1986) ve özellikle batı et-

kisinin sanat ve mimaride ön plana çıkmasından önce mimari yapılardan daha büyük önem verilen saray bahçelerinde, yüzlerce bahçıvanın çalıştığı yazılı belgelere dayanarak söylenebilmektedir (Çınar, Kırca, 2010).

Pâdişah’a ait olan bahçelerin başında sarayların bahçeleri gelmektedir. İmparatorluk temellerinin atıldığı kent olan Bursa Yenişehir’de, Osman Gazi tarafından yaptırılan saray, ilk Osmanlı Sarayı olarak kabul edilmiştir (Seçkin, 2000). Osmanlı Tarihi, İstanbul’un fethine kadar Bursa ve Edirne aksı üzerinde yönlenmiştir (Kuban, 2007). Devrinde Edirne, İstanbul ile yarışacak şekilde gelişmiş ve yapılandırılmıştır. İstanbul’un alınmasıyla Bizans’ın birçok kentsel ve mimari yapılarıyla karşılaşmıştır. Ancak, eşsiz sanat eserlerinin temelleri üzerinde tamamen kendilerine özgü bir sanat geliştirmişlerdir. (Akdoğan, 1995). Batı etkisine en çok büyük kentler açılmıştır. İstanbul çağın başkenti olduğundan, batıdan en çok etkilenen kent olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu’nun en önemli ve görkemli sarayları İstanbul’da inşa edilmiştir. İstanbul tarih boyunca birçok İmparatorluğa başkent olmuş ve bu imparatorluklar süresince pek çok padişah görmüştür. Bu nedenle de tarihi miras olarak çok sayıda saray, kasır, koru ve parklara sahip olmuş bir şehirdir.

Bu bahçelerde şiirler yazılmış felsefe konuşulmuştur. En çokta İstanbul üzerine beyitler yapılmıştır.

Divan şairi Nedim’in dilinden, İstanbul ile ilgili yazılmış kısa beyit şöyledir (URL 2, 2019);20

Bu şehri-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır

Bir sengine yek-pâre Acem mülkü fedâdır

Fatih Sultan Mehmet fetihten sonra İstanbul’da ilk önce bugün İstanbul Üniversitesi’nin yer aldığı arazide Eski Saray’ın (Saray-i Atîk) inşası başlamıştır. İç avlunun etrafında yer alan saray yapıları ile bunları çevreleyen bahçe ve duvarların yapımının 1458’de tamamlandığı tahmin edilmektedir (Necipoğlu, 2007). Saray, Pantocrator manastırı kalıntıları üzerinde kurulduğundan bir süre sonra padişahın dinsel inançlarının orada oturmaya uygun düşmediği düşünülmüş ve saray terk edilmiştir (Evyapan, 1972). Eski Saray başka bir işlev kazanmış, ölen padişahların anneleri, kadınları ve kız kardeşleri bu saraya gönderilmiştir. Padişahlar ise Yeni Saray’da yaşamaya başlamışlardır.(Atasoy, 2002).

İstanbul’da (Atasoy, 2002):

- Üç taraftan denizle çevrili bir tepeden aşağı doğru yayılan Topkapı Sarayı bahçeleri,
- Marmara Denizi'ne biraz yüksekten bakan Üsküdar Sarayı bahçeleri, Beylerbeyi Sarayı, Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Sarayı,
- Haliç kıyılarıyla Boğaziçi kıyılarındaki, sırtlarını tepelere dayamış olan ya da Küçüküsu, Kâğıthane gibi dere kenarlarında suyun keyfini çıkaran Hasbahçeler en güzel örnekleridir.

İSTANBUL'DA BİR OSMANLI BAHÇESİ: TOPKAPI SARAYI

Manevi ve uhrevi havasıyla, Topkapı Sarayı bahçesini incelemek İstanbul'da Osmanlı ve bahçesini anlamaya yardımcı olacaktır. Marmara Denizi'ne ve Boğaz'a hâkim olan Yeni Saray (Saray-i Cedid-i Âmire veya Saray-ı Hümayun), bugün Topkapı Sarayı olarak bilinen bu saray, Osmanlı sultanların resmi ikametgâhı olmuştur. Doğu ile Batı kültürünü muhteşem bir şekilde birleştiren ve yeni bir anlayış ortaya çıkartan bu saray, Osmanlı Devleti'nin ve saray teşkilatının mimarideki ifadesidir (Kaňal-Ferrari 2009). Topkapı Sarayı'na XIX. yüzyılın ortalarına kadar her dönemde çeşitli ilâveler yapılmıştır. Devlet teşkilâtına ve kullanım ihtiyacına göre şekillenen saray birçok mimari ve süsleme özelliğı göstermektedir. Genel olarak bulunduğu araziye uygun biçimde yatay bir genişlemeyle birbirine eklenmiş bir yapılanmaya sahip olmuştur (Ertuğ, 2012). Topkapı Sarayı Bahçesi'nin en önemli karakteristiklerinden biri, mekanların fonksiyonel olarak geçitlerle birbirine bağılı, beş adet avludan oluşmasıdır. Osmanlı yapı ve bahçe mimarisine dair Türk sanatının özelliklerini ve hemen hemen her evresini içinde barındıran en büyük Osmanlı sarayı özelliğini taşıyan Topkapı Sarayı bahçesi, öncelikli içerisinde yaşanılabilirlik ilkesiyle planlanmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Topkapı sarayı ve bahçesi (Url 3., 2019).

Bahçede insanın bir parçası olduğu doğayı seyirlik bir tablo, gösteri sahnesi veya prestij sembolü olarak değil, içine girip değişik ölçeklerde farklı manzaralar görerek yaşaması ve doğayı hissetmesi amaçlanmıştır. Yapımı en uzun süren devlet sarayıdır. Topkapı Sarayı, bir plana göre inşaatına başlanıp belli bir sürede tamamlanmış bir bina değildir. İstanbul'un fethini takip eden yıllarda yapımına başlanıp her Sultanın kendi ihtiyacına göre ilavelerle zenginleştirdiği bir saray kompleksidir. Bu özelliği sebebiyle onu Canlı Bir Organizmaya benzeten tarihçiler vardır. Çeşitli dönemlerde, değişik sultanların yaptırdığı ek binalar ve yenilemelerle görkemli bir boyut kazanan saray, bu görünümü ile Osmanlı devletinin merkezi yönetim sisteminin evrensel boyutu ile de paralellik gösterir (Çınar, Kart 2018).

Yaklaşık yedi yüz bin metrekarelik bir alana yayılan sarayın özellikle bahçeleri, yüzyıllar içinde büyük değişimler geçirdiyse de, sarayın ana şeması değişmemiştir. Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayûn, Bâbüsselâm ve Bâbüssaâde denilen üç ana kapı ile dört avlu, Harem ve Hasbahçeler'den meydana geliyordu. Etrafı, Sûr-ı Sultânî denilen bin dört yüz metre uzunluğunda yüksek bir duvar ile çevrilmiştir. Burası âdetâ saray değil, müstakil bir dünyadır (Şimşirgil, 2016). I.Avlu: Bâb-ı Hümayûn ile girilen asimetrik planlı bu avluya saray-kent-devlet üçlü yönetim sisteminin ikinci derecede önemli olan yapıları yerleştirilmiştir (Şekil3). II.Avluya Divan veya Adalet Meydanı da denilmektedir. Büyük kabul ve bayram törenlerinin yapıldığı yerdir. Girişten ışınsal dağılan beş yol belli yapılara yönelmiştir ve bu yapılar Kubbe Altı, mutfaklar, hazine, harem kapısı ve Akağalar kapısıdır. Bu yolların genişlikleri kullanıma göre hesaplanmıştır. Padişah Yolu olarak adlandırılan ve diğerlerine göre daha geniş olan bu yol sultanın kullanımına has olup Bab-üs Sade ile Bab-üs Selam'ı birbirine bağlamaktadır (Şekil 4), (Yirmibeşoğlu, 2009-2019).

Şekil 3. I. Avlu Bâb-ı Hümayûn ve II Avlu Divan Meydanı (Adalet Meydanı)
(Yirmibeşoğlu, 2009-2019), (Aksoy, 2009)

Grek tarihçi Kristovoulos, Topkapı sarayı bahçelerini *şöyle tasvir eder: Bu hoş bahçede çeşitli bitki ve ağaçlar bolluk içinde enfes meyveler verir. Soğuk, berrak ve içilebilir sular her köşeden şırıldayarak akar, güzelim ağaçlar ve çayırlar gözü okşar. Kuşlar cıvıdayarak etrafta uçuşurlar*” (Çınar, Kart 2018).

Simgesel özelliği nedeniyle sarayın en önemli kapısı Bâb-üs Saade'dir. III. Avluya geçişi sağlayan bu kapı, Birun ile Enderûn'un düğüm noktası olması, törenlerde padişahın bu kapının önünde oturması nedeniyle sarayın birinci derece önemli bir yeridir (Şekil 5). Mahremiyet derecesi en yüksek tutulan ve padişah ile ailesinin ve haremın yaşadığı prestij mekanı olan dördüncü avlu, Lala bahçesi olarak da bilinmektedir.

Şekil 5. III. Avluya Geçişi Sağlayan Kapı. Bâb-üs Saade (URL 4, 2019)

Bağdat köşkü, Sofa köşkü, Hekimbaşı kulesiyle çevrelenmiş ve Meci-diye köşkü ile sınırlanmış olan bu avlu; manzara hakim konumdaki saray köşkleri arasında yer alan havuzlu taşlık terası, bu terastan görülen nilüfer havuzunun bulunduğu incir bahçesi ve onun alt düzeyinde yer alan Fil bahçesi ile İstanbul'un eşsiz silüetinin seyredilebileceği, setler halinde padişahın kişisel köşklerinin ve havuzlarının bulunduğu manzara açık bahçe niteliğindedir (Hindistan,1993), (Şekil 6).

Şekil 6. IV. Avlu Sofa-İ Hümayun (Yirmibeşoğlu, 2009-2019), (Aksoy,2009)

Topkapı Sarayı has bahçesinin de 1819 yılına ait bir plana göre doğal karakterini korumuş, 1840 yılında Alman bir mimarın has bahçeden sorumlu olmasıyla tamamen klasik anlayışla düzenlenmiştir (Evyapan,1972). Topkapı Sarayı bahçesinde dönemsel farklılıklarla yenilenen bahçeler zamanla Batı sanatlarından izler taşımaya başlamıştır. Sanat tarihçisi Atasoy (2002), 18. yüzyılın ikinci yarısına ait belgelerden birinde Topkapı Saray Müzesi'nde yer alan Ağa Bahçesi'ne Ihlamur, Karanfil, Yediveren gülü, Frenk gülü, Sarı gül, Yasemin, Filbahri alındığı bilgisinin yer aldığı, yani çiçek bahçelerine büyük bir özenle bakıldığını ifade etmiştir. Ancak Çelebi Mehmet Efendi'nin büyükelçilik göreviyle Paris'e gitmesi ve Versailles saray ve bahçelerinden çok etkilenmesi, Osmanlı Devleti'nin doğa algısında bir dönüm noktası olmuştur. Böylece batı etkisi başlamıştır (Eldem, 1977; Pinon, 1994- 1995; Evin, 2000). Türk toplumunun kendi benliğine ve doğaya yabancılaşması, saraydan başlayarak dalga dalga yayılmış ve günümüzde, özellikle büyük kentlerde, insan-doğa ilişkisi belediyelerin çevre anlayışına emanet edilmiştir.

SONUÇ

Göçebe Türk toplumlarında doğa, adeta bir yuva olarak kabul edilmiş ve yerleşik hayata geçişin ardından bu anlayışın izleri, çeşitli ölçeklerdeki bahçelere “doğala yakın düzenlemeler” olarak yansımıştır. Türk bahçe kültürü, Batı kültürünün aksine her zaman yaşanabilirlik vasfı ile hareket etmiş ve bahçeler her zaman yapının önüne geçmiştir. Türk tarihinin görkemli halkası olan Osmanlı Dönemi bahçelerinde inancın yanı sıra, diğer devletlerle olan sosyo-kültürel ve politik etkileşimlerin izleri görülmüştür. Haytural'ın (2012) da belirttiği gibi, Saray bahçeleri; tarihi önemi, bitkisel ve yapısal materyalleri, estetik değeri, taşıdığı kültürel özellikleri ve özgün konumu ile açık hava müzesi özelliğini sergileyen mekanlardır. Tarihi değeri olan saray bahçeleri birer kültür anıtları olmalarının yanında her birinin çok yönlü, anlamlı ve etkili görevleri vardır. Bu bahçeler, bitkisel ve mimari eleman tasarımlarıyla işlevsel ve estetik yönden birçok özelliklere sahiptirler.

İstanbul'un başkent olmasından sonra batı etkisinin fazla görülmesi yine de Osmanlı bahçelerindeki içinde yaşanabilirlik vasfını silememiştir. Her ne kadar durum böyle olsa da saray bahçelerinde uygulama ve bakım hatalarının tespiti nedeni ile günümüzde tarihi saray bahçelerin tekrar gözden geçirilerek ele alınması kültürel mirasın gelecek kuşaklara doğru bir çerçevede aktarılması gereklidir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, G. 1995. “Dünden Bugüne Bahçe Kültürümüz.” Sanat Dünyamız Dergisi: Bahçe Kültürü. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı 58 (1995): S. 7-14.
- Atasoy, N., 2002. Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe Ve Çiçek. İstanbul: Koç Kültür Sanat Ve Tasarım Hizmetleri, 2002.
- Aksoy,L., 2009.Topkapı sarayı. İTÜ. Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama. Yüksek lisans dersi sunumu.
- Arseven, C. E. , 1958. Bahçe Mimarlığı, Sanat ansiklopedisi, T. C. M. E. B. milli Eğitimi Basımevi, 2. Fasikül.
- Cerasi, M.M., 1985. Open space, water and trees in Ottoman urban culture in the XVIIIth - XIXth centuries. Environmental Design: Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre. 2: 36-50.
- Çalış, B. Deniz. 2004 Ideal And Real Spaces Of Ottoman Imagination: Continuity And Change In Ottoman Rituals Of Poetry (Istanbul, 1453-1730). Phd Diss., Middle East Technical University.
- Çınar S., Kart N.,2018.Türk -İslam Sentezi Osmanlı Bahçesinde Bir Canlı Organizma: Topkapı Sarayı plant dergisi
- Çınar S.,Kırca S.,2010 Türk Kültüründe Bahçeyi Algılamak Journal of the Faculty of Forestry, Istanbul University 2010, 60 (2): 59-68.
- Çelik F. 2018. Geç Osmanlı Dönemi Kentsel Mekanda Batılılaşma Etkileri: Konya Millet Bahçesisutad, Güz 2018; (44): 331-350 E-Issn: 2458-9071
- Eldem S.H 1976. Türk Bahçeleri, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Eldem, S.H., 1977. Sa’dabad. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ertuğ, 2012 Topkapı Sarayı <https://İslam Ansiklopedisi.Org.Tr/Topkapi-Sarayı> Erişim Tarihi 10 09 2019
- Ertuğrul, Ö., 1983. Türk Bahçe Düzenleme Sanatı. Türkiyemiz.14 (39): 35-39
- Evin, A., 2000. Batılılaşma ve Lâle Devri. İstanbul Armağanı, İ. B. B.Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları. 4: 41-60.
- Evyapan, G. A. 1972. Eski Türk Bahçeleri Ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1972.
- Gürbüz, Elif, (2009), Tarih İçerisinde İstanbul’daki Mesire Olgusu ve Mesire Alanlarının Geçirdikleri Değişimin Kağıthane Mesiresi Örneği Üzerinden İrdelenmesi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü: (yüksek lisans tezi)
- Haytullah,N.,2012 Yıldız Sarayı Hasbahçesi Örneğinde Tarihi Bahçelerin Restorasyon İlkelerinin Belirlenmesi Yüksek Lisans Tezi Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Hindistan ,A., 1993.Avluların Peyzaj Tasarım Kriterleri Yönünden Değerlendirilmesi Yüksek Lisans Tezi. İTÜ Fen Bilimleri , İstanbul

- Işın, E., 1999. Türk Kültüründe Doğa Kavramının Evrimi ve İstanbul Bahçeleri. İstanbul'da Gündelik Hayat. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İnan, A., 2000. Tarihte ve Bugün Şamanizm. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Kançal, N-Ferrari 2009. Türk-Osmanlı Saray Literatürü (12.-20.Yüzyıl) Türkiye Araştırmalar› Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, 2009, 205-240
- Kançal, N-Ferrari 2015. Topkapı Palace” (“Topkapı Sarayı”), Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi. Mimari. 2015, Vol. 8.
- Kuban, D. 2007. Osmanlı Mimarisi. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2007.
- Korkut, A., 1992. Peyzaj Mimarlığı. Hasad Yayıncılık, İstanbul.
- Laureano, P., 1986. The Oasis: The Origin Of The Garden. Environmental Design: Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre. 1: 65-71.
- Memlük, Y., 2009. Bulvarın Yeşil Parçaları, (ed. H. Çağatay Keskinok), Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu: Atatürk Bulvarı, Ankara: Koleksiyoncular Derneği Yayını.
- Memlük, Y. (2013), “Anadolu’da Türk Bahçesi ve Bahçe Kültürü”, Plant Dergisi, 51, Erişim tarihi: 8.01.2018, <http://www.plantdergisi.com/yazi-profdryalcin-memluk-51.html>
- Memlük, Y., (2017), Osmanlı Modernleşmesi İle Ortaya Çıkan Bir Kentsel Mekan Olarak Millet Bahçeleri, Erişim Tarihi: 20.02.2018, [Http://Www.Skb.Gov.Tr/Osmanli-Modernlesmesi-İle-Ortaya-Cikanbir-Kentsel-Mekan-O-larak-Millet-Bahceleri-S25212k/](http://Www.Skb.Gov.Tr/Osmanli-Modernlesmesi-İle-Ortaya-Cikanbir-Kentsel-Mekan-O-larak-Millet-Bahceleri-S25212k/)
- Moltke, H.V., 1969. Moltke'nin Türkiye Mektupları. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Necipoğlu, G. 1997. The Suburban Landscape Of Sixteenth-Century Istanbul As A Mirror Of Classical Ottoman Garden Culture İn Gardens İn The Time Of The Great Muslim Empires: Theory And Design. Attilio Petruccioli (Ed). Leiden; New York: E.J. Brill. Pp. 32-71.
- Necipoğlu, G. 2007. 15.16.yy. Topkapı sarayı mimari tören ve iktidar. Yapı kredi yayınları-2428, İstanbul
- Ocak E. 2006. İstanbul'daki Tarihi Parkların Günümüz Kullanım İşlevleri Açısından İrdelenmesi İtÜ. Fen Bilimleri Enst. Yüksek Lisans Tezi
- Pinon, P., 1994-1995. L'occidentalisation de la maison Ottomane. Environmental Design: Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre. 1-2: 38-49.
- Refik, A., 1988. Onuncu Asr-I Hicrî'de İstanbul Hayatı. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Refik, A., 1988a. Onbirinci Asr-I Hicrî'de İstanbul Hayatı. Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Seçkin, Ç.Y., 2000, 19. Yüzyıl İstanbul Sarayları Ve Dış Mekan Düzenlemeleri, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Şimşirgil, 2016 Tarih ve İnsan 14. Bölüm, II. Abdülhamid Han'da Yanılanlar-1

Tournefort, J.P., 2005. Tournefort Seyahatnamesi. Editör: Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul.

URL 1 2019. https://www.academia.edu/15047626/16._Yu_zy%C4%B1lda_Osmanl%C4%B1_Bahc_e_Ku_ltu_ru_ve_%C5%9Eiir_Mecclisleri

URL 2, 2019. <https://www.dunyabizim.com/mercek-alti/divan-siirini-sevmek-h31115.html> Erişim tarihi 9.09.2019

Url 3 , 2019. https://yandex.com.tr/gorsel/search?pos=7&img_url=https%3A%2F%2Fcdn.thinglink.me%2Fapi%2Fimage%2F887646621825761280%2F1024%2F10%2Fscaletowidth&text=topkap%C4%B1%20saray%C4%B1%20vaziyet%20plan%C4%B1&rpt=simage Erişim tarihi 9.09.2019

Url 4 , 2019. <https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/mimari-bolumler/i-avlu> Erişim tarihi 30.08. 2019

Yıldızcı, A. C., 1985, “Saray Bahçelerimizin Dünyü Bugünü”, TBMM Milli Saraylar Sempozyumu Bildiriler, Yıldız Sarayı Şale 15-17. Kasım 1984, İstanbul.

Yirmibeşoğlu F.,2009-2019. Basılmamış Ders Notları İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama, İstanbul.

MİDYAT GELENEKSEL
YEZİDİ EVLERİNDE
ŞEFFAFLIK

BÖLÜM

8

Mehmet Akif KUYUMCU
F. Demet AYKAL

GİRİŞ

Toplumsal yaşam ve sosyal yaşantının bir sonucu olarak insanlar arasında karşılıklı ilişki ve iletişim kurma ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda insanlar içinde yaşadıkları çevreyi ve mekanları oluşturarak bunları tanımlamaktadırlar. İnsanlar bu mekanları oluştururken inançlarını, yaşam tarzlarını ve kültürlerini göz ardı edemezler. Çünkü içinde yaşamlarını sürdürecekleri konutların mimari biçimlenişi sahip oldukları mahremiyet olgusuna cevap vermelidir. Dolayısıyla bir konuttaki şeffaflık o konutta yaşayacak olan insanların mahremiyet anlayışlarına paralel olarak değişmektedir.

Şeffaflık ve mahremiyet kavramları, sosyal alanda olduğu gibi mimarlık alanında da önemli bir yere sahiptir. Mimari yapının şekillenmesinde kullanıcı konforunun sağlanması açısından konut; içinde yaşayacak olan insanların yaşam tarzı ve inançlarına uygun olarak tasarlanmalıdır. Her toplumun farklı yaşam tarzı, farklı dini inancı ve farklı kültürel öğeleri vardır. Bu farklılıklar nedeniyle her toplumun mahremiyet olgusu birbirinden farklıdır. Toplumlara göre değişkenlik gösteren bu mahremiyet olgusu mimari yapılaşmada şeffaflık kavramının da değişkenlik göstermesine neden olmuştur. Farklı kültüre sahip toplumların mimari yapılarındaki şeffaflık anlayışı da bu nedenle farklı olmuştur.

Geçmişten günümüze değişen dünya koşulları nedeniyle toplum yapısı ve yaşam tarzı da değişime uğramıştır. Toplumların uğradığı bu değişime paralel olarak gelişen ve değişime uğrayan şeffaflık kavramı, mimari yapının biçimlenmesinde önemli bir tasarım kriteri olmaya başlamıştır. Mahremiyet olgusu ve mimaride mahremiyetin yorumları Midyat'ta yaşayan farklı etnik gruplar ve bu grupların geleneksel konut mimarisinde incelenmiştir.

Etnik grupların mahremiyet anlayışları çerçevesinde şekillenen Geleneksel Midyat Evleri'ndeki şeffaflık yansımaları görsel, yapısal, algısal, kültürel ve psikolojik şeffaflık açısından değerlendirilebilir. Tasarım sürecinde çok önemli bir yere sahip olan şeffaflık kavramının mahremiyet olgusu açısından farklı etnik gruplara ait Geleneksel Midyat Evleri'ne nasıl yansıdığını tespit etmek için; hala orijinal özelliklerini korumakta olan 6 Yezidi konutunda inceleme yapılmıştır.

Midyat merkezde modern evlerde (apartman) yaşayan Yezidiler bulunsa da Yezidilerin kültürlerini ve yaşam tarzlarını yansıtan geleneksel konutlar daha çok kırsal kesimde bulunduğu Midyat'a bağlı köylerde bulunan geleneksel evler ele alınmıştır. Yezidilerin etnik kimlikleri ve dini inanışlarından kaynaklı olarak diğer etnik grupların baskısından bölgeden göç etmiş olmalarından dolayı Midyat'taki tüm Yezidi köylerine gidilme-

sine rağmen toplam 6 Yezidi evinin aktif bir şekilde bölgede yaşadığı görülmüş, bu 6 konutta inceleme yapılmıştır.

Toplumlar sahip olduğu sosyo-ekonomik yapı, sosyo-kültürel yapı ve dini inanışa göre şekillenen birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Her toplumun dini inancı, yaşam tarzı ve kültürel öğeleri birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar nedeniyle her toplumda mahremiyet anlayışı ve bu mahremiyet anlayışı çerçevesinde şekillenen mimari yapılaşmadaki şeffaflık kavramı da değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlikler neticesinde mimarinin biçimlenmesini etkileyen şeffaflık kavramı, değişen dünya koşulları ve çağın ihtiyaçlarına uygun olarak kullanıcıyı yönlendirmekte aynı zamanda kullanıcıya işlevsel ve simgesel mesajlar vermektedir. Kullanıcıda düz anlam ve yan anlamlar çağrıştıran şeffaflık kavramı, mimari yapıların kullanıcı tarafından algılanması ve yorumlanmasında önemli bir tasarım kriteri olmaya başlamıştır.

Toplumsal yaşam ve sosyal yaşantının bir gereği olarak birbirleriyle karşılıklı ilişki ve iletişim kuran insanlar bu ilişkilerin etkisiyle yaşadıkları çevreyi ve mekanları oluşturarak bu mekanları tanımlamaktadırlar. İnsanlar mekanları oluştururken inançlarını, yaşam tarzlarını ve kültürlerini göz ardı edemezler. Çünkü içinde yaşayacakları mekanın biçimlenmesi bu kavramların etkisiyle şekillenen mahremiyet anlayışlarına uygun olarak yapılmalıdır.

Mekan oluşumunda pek çok parametre vardır. Bunlardan bir tanesi, mahremiyet olgusu çerçevesinde şekillenen şeffaflık kavramıdır. Şeffaflık kavramı, mekanın biçimlenmesindeki rolü nedeniyle ele alınmıştır. Şeffaflık kavramı fiziksel boyutlarının yanı sıra, kültürel, psikolojik ve algısal boyutları da dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Konut biçimlenmesinde, tasarım kriterlerine ek olarak insanlara ait inanç ve kültürün etkisiyle şekillenen yaşam tarzları da dikkate alınmalıdır. İnsanların yaşam tarzları, inançları ve kültürleri içinde yaşayacakları mekanın hem plan kurgusuna hem de yapının dış dünyayla olan ilişkisine yansımaktadır. Konutların mimari biçimlenişi insanların sahip oldukları mahremiyet olgusuna cevap vermelidir. Dolayısıyla bir konuttaki şeffaflık ile o konutta yaşayacak olan insanların mahremiyet anlayışları paralel olarak değişmektedir.

Farklı inanç, kültür ve yaşam tarzına sahip toplumlarda mimari yapılarıdaki şeffaflık anlayışı; o toplumun sosyo-kültürel yapısı, yaşam tarzı ve mahremiyet olgusu doğrultusunda değişkenlik göstermektedir.

MİMARİDE ŞEFFAFLIK KAVRAMI

Şeffaflık kavramının tarihsel süreçte farklı tanımlamaları olmuştur. Zamanla değişime uğrayan bu tanımlar, şeffaflık kavramının da daha derin incelenmesine neden olmuştur. Şeffaflık tanım olarak 1591 yılında “saydam olma niteliği veya durumu”; şeffaflık, ışığı geçirgenlik olarak ya da özel, yarı şeffaf madde üzerinde, arkasından ışık verildiğinde görünür hale getirilen resim, baskı yazı veya işaret” şeklinde tanımlanmış, 1615 yılına gelindiğinde ise saydamlık kavram olarak “saydam olan” şeklinde açıklanmış; 1807 yılında ise “cam veya başka bir saydam madde üzerinde geçirdiği ışık yoluyla görülmesi tasarlanmış fotoğraf veya resim” şeklinde açıklanmıştır (Aytis ve Göker 2010: s. 88).

Şeffaflık kavramının genel kullanımının yanında mimarlık alanında da oldukça sık kullanılması, bu kavramın mimarlık açısından da açıklanmasına olanak sağlamıştır. Buradan hareketle mimarlıkta incelenen şeffaflık kavramı da tıpkı yukarıda belirtildiği gibi farklı tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Bu yorumlarla birlikte mimaride şeffaflık kavramı fiziksel, örgütsel ve simgesel nitelikte bir kimliğe bürünmüştür (İleriye 2007: s. 41).

Yapılan tüm bu farklı şeffaflık tanımlamalarının yanı sıra, hayatımızın her noktasına girmiş olan şeffaflık kavramı, çoğu zaman sosyal yaşamımızda da ortaya çıkmaktadır. Hayatımızın tüm alanlarında var olan şeffaflığa sanat ve tasarım alanlarından örnekler verilebilir. Şeffaflık kavramı; edebiyat, moda, sanat, teknoloji, heykel, resim, adalet sistemi endüstriyel tasarım, mimari vb. alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Konu kapsamında mimari alandaki şeffaflık kavramı ele alınmıştır.

Şeffaflık kavramını tanımlayan diğer bir olgu ise geçirgenliktir. Şeffaflık tanımında yer alan ‘ışığı ve görüntüyü geçirebilen cisim’ tanımından ‘geçirgenlik’ kavramı anlaşılmaktadır. Geçirgenlik hem maddenin fiziksel özelliğinden kaynaklanan bir nitelik olarak, hem de organizasyona dıştan yapılan bir etki olarak şeffaflığı yaratan kavramlardan biridir. Şeffaflık tanımındaki ‘arkasını gösterebilme niteliği’ geçirgen etki olarak nitelendirilir. Şeffaflığın derecelendirilmesi de bu geçirgenliğe bağlı olarak değişmektedir. Şeffaflık kavramını bu anlamda ele alındığında plan düzeyinde var olan bir geçirgenlikten söz edilebilir.

Mimaride Şeffaflığın Farklı Yorumları

Mimaride kullanılan şeffaflık kavramı, çok farklı anlamlarda yorumlanmış ve bu yorumlarla birlikte şeffaflığın fiziksel, örgütsel ve simgesel niteliklerine vurgu yapılmıştır. İnsanlar tarafından hayatın her alanında kullanılan şeffaflık kavramı mimaride de farklı anlayışlar ile birlikte yorumlanmıştır.

Görsel Eleman Olarak Şeffaflık

XX. yüzyıla girilmesi ile birlikte şeffaflık kavramında da değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler şeffaf olan cephe mimarisini teknolojik yeniliklerle zamanın gerektiğine uygun bir şekilde uyarlamış ve yeni şeffaflık algılarının oluşmasına neden olmuştur. Şeffaflık kavramının bu evrimi özellikle son yüzyılda şeffaf cepheler ve düzenlemelerin hafif malzemelerle oluşturulmasına imkân tanımıştır. Bu durum günümüzde saydam malzeme olarak nitelendirilebilecek birçok ürünün keşfedilmesine ya da gelişmesine olanak sağlamıştır.

Günümüz mimarisinde görsel bir eleman olarak şeffaflık kavramının mimari ifade ile kullanılmaya başlaması, özellikle cam malzemesinin kullanımıyla ilişkilendirilmiştir. XX yy'da mimari söylemde cam, kimi zaman şeffaflığın görsel bir anlamı olarak ilişkilendirilmiş, kimi zamanda form ile malzemenin bütünlüğü ile ifade edilmiştir. Görsel olan özelliği artırıcı etkisi bulunan cam malzemenin ışık ile birlikteliği, günümüz mimari anlayışının örnek teşkil edilebilecek başarılı örneklerle karşımıza çıkmaktadır (Asımgil, 2006: s. 72-73).

Şeffaf mimarinin en temel özelliği olan ve bina bileşenlerinin birbirinden ayrılması ve bağımsızlaşması anlamına gelen 'kütlenin çözülmesi' özellikle teknolojik malzemelerin devreye girmesiyle mümkün olmuştur. Kütlenin çözülmesi ile birlikte ortadan kalkan mimarideki kapalılık, gün ışığının camdan ve çok sayıda duvardan içeri alınması ile birlikte cam, mimarlıkta yapı malzemesi olarak yeniden yorumlanmış ve cam ile mimarlık kesin bir bütünleşme içine girmiştir. Bu durumun mimaride 'iç ve dış' ın yeniden yorumlanarak şeffaflık kavramının farklı boyutlarda yeniden algılanmasına zemin oluşturduğu söylenebilir (Asımgil, 2006: s. 73).

Camın yapısında meydana gelen değişiklikler ile birlikte cam kullanım olanaklarının geliştirilmesi, onun mimaride hem iç hem de dış alanlarda kullanımına olanak sağlamıştır. Bu sayede istenen şeffaflık hem dışarıdan içeriye hem de içeriden diğer alanlara doğru aktarılmıştır. Camın 'dış' ve 'iç' ışık unsurlarında kullanılması onu önemli bir tasarım unsuru haline getirmiştir.

Frank Lloyd Wright tarafından tasarlanan eserlerde de bu duruma sıklıkla karşılaşılabilmektedir. Wright'ın "camı materyalist olarak kullanım eğilimi" mimari alanda camın geometrisinin basitleştirmesini beraberinde getirmiş ve camın geometrik kullanımı basitleştirilerek şeffaflığın oluşturulması sağlanmıştır. Cam ve ışığın uyumundan hareketle mimari alanın bir uyum içerisinde hareket etmesi ayrıca ışığın dışarıdan içeriye ve oradan da diğer alanlara aktarımını kolaylaştırmıştır.

Yapısal Boyutta Şeffaflık

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da yenilenme hareketi hızlanmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak daha önceki yıllarda sadece limonluk ve sera gibi botanik bahçelerin oluşturulmasında kullanılan saydamlık, geçirgenlik kavramları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında pavyonlar, kuleler ve daha sonra Avrupa’da Gotik kilise yapılarında kendini göstermiştir. Daha sonraki yıllarda da kütüphaneler, garlar, hava alanları gibi kullanımı genele açık mekanlarda şeffaflığın daha yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Bu dönemde kullanılan metal konstrüksiyon sistemler dışarıdan yapıya monte edilmektedir. 1950’li yıllarda perde duvarlar ve cam duvarlar birbirleriyle kıyaslanır duruma gelmiştir. 50 ve 60’lı yıllarda teknolojinin gelişmesiyle cephelerde renkli camlar kullanılmaya başlanmıştır. Renkli reflektif camlar binalara yapısal olarak farklılık getirdiği gibi gün ışığı ve güneş ışığının şiddetine göre pembeden mavi-kahverengiye ve bronz giden renkleriyle yapılara ayrıcalık kattığı görülür (Göker ve Aytıs 2010: s. 91).

Şeffaflık kavramı yapısal anlamda düşünüldüğünde çıkarılabilecek en önemli sonuç, teknolojinin gelişmesine paralel olarak yapılarda şeffaflık kullanımının artmasıdır. Kullanılan şeffaf malzemenin niteliğinin artması yapılarda hem kullanım alanını genişletmekte hem de daha fazla tercih edilir hale gelmektedir.

Algısal Şeffaflık

Dış dünyada meydana gelen soyut/somut nesnelere ilişkin aldığımız duyuşsal (sensible) bilgi (information) algılama olarak tanımlanabilir. Algılamayı duyuşsal bir bilgilenme olarak tanımladığımızda, duyma, tatma, görme, koklama, dokunma duyularından oluşan beş duyu organımız aracılığı ile ve bunlara ek olarak da hissetme duyusu yardımı ile dış dünyadan bilgi edinme sürecinden bahsedilmiş olur (İnceoğlu, 2010: s. 74).

Algılama sürecindeki ilk durum seçiciliktir. Algısal seçimi etkileyen değişkenler ise uyarının ve algılayıcının özellikleriyle ilişkilidir. Uyarıcının büyüklüğü, şiddeti, hareketliliği; algılayıcının ise ilgi ve gereksinimi seçicilikte önem kazanmaktadır (İleriye 2007: s. 24).

Algının insan tarafından nasıl anlamlandırıldığı ve çevresindeki nesnelere bu anlamlar neticesinde nasıl yaklaştığı mimarının de temel konuları arasındadır. Nitekim insan algısının oluşturduğu seçicilik algısı, içinde yaşadığı mimari yapı ile birlikte bir anlam kazanacak ve bütünleşme gerçekleştirebilecektir.

Şeffaflığın algısında mesafenin de önemli bir yeri vardır. Şeffaf olan nesnenin arkasında bulunan diğer nesnenin algısının tekil olmamasını sağlayan, arkada kalan nesnenin önünde bir de şeffaf bir nesne olduğunu bize hissettiren etken mesafedir. Mesafe olarak algı, bir çeşit üç boyutlu görme olarak tanımlanabilir. Örüntülerde mesafe ve derinlik hissini uyandıran nesneler ise perspektif, gölge ve hareket olarak belirginleşen öğelerdir (İleriye 2007: s. 38).

Şeffaflıkta algı olarak nitelendirilen bütün bu olgular mimari yapıların göreceli olarak insanlar tarafından ‘güzel’ olarak tanımlanmasının önünü açmaktadır. Mimari yapılardaki şeffaflığın duyular yoluyla algılanmasının sağlanması özgün ve derinlikli yapıların oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Kültürel Anlamda Şeffaflık

İngilizce ‘culture’ olarak ifade edilen kültürün kökeni olarak, Latince bir kelime olan ‘Cultura’ kelimesinden türetildiği ifade edilmiştir. ‘Cultura’ kelimesi de ‘cultus’ kelimesi ile ilişkilidir. ‘Cultus’ kelimesi de ‘Cult ve Worship’ anlamlarına gelmektedir (Mendelhall vd, 1995: s. 70). Bu kelimeler Türkçe’de “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” anlamlarına gelmektedir (www.tdk.gov.tr, 2019). Mezhep ya da grup kelimesinin kültürü daha fazla yansıttığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, belli bir mezhep ya da gruptan olan kişilerin belli bir şeylere inanmaları ve tapınmalarıdır. Bu bağlamda kültürün, mezhep ile özdeşleştiği ifade edilmektedir.

Kültür kavramının bu katmanlı anlamlılığı şeffaflık kavramının da bu anlamlılık çerçevesinde, kültürlerde farklı yorumlanmasına neden olmuştur. Yakın toplumlardaki kültür ilişkileri nedeniyle oluşan küçük farklılıklar, birbirlerine uzak toplumlarda kesin bir şekilde ayırmakta ve bu ayırışım keskin bir şekilde hissedilmektedir.

Mimari yapılarda oluşan ve kültürün etkisiyle toplumdan topluma farklılık gösteren bu durum “kültürel şeffaflık” olarak değerlendirilebilir. Mimaride kullanılan ve kültürler arasında farklılık gösteren bu kavram aynı zamanda kültür karakterleri hakkında da yol gösterici niteliktedir.

Fiziki şartlar ve kültürel etkilerle oluşan mimari yapılarda bulunan temel algı, mahremiyet algısıyla birleşmekte ve yapıların şeffaflık dereceleri bu eksenler çerçevesinde oluşturulmaktadır. Mimari yapıların kültürel algılarla oluşturulması ile birlikte özellikle şeffaflık kavramı en aza indirgenmekte ve şeffaf kısımlar opaklığa yakın bir şekilde kapatılabilmektedir. Bu

durum kültür, mahremiyet ve şeffaflık eksenini etrafında değerlendirildiğinden; özellikle kültürün şeffaflığı, şeffaflığın ise mahremiyet olgusu üzerinde belirleyici etken olduğu söylenebilir.

Görüldüğü üzere mimaride şeffaflık kavramı toplum ve kültürlerde farklı olarak algılanabilmektedir. Yaşanılan toplumun mevcut yeri, gün ışığı ve görünebilirlik, geçirgenlik ve malzeme bağıntısı, iklim koşulları gibi etkenler kültür ile birlikte şeffaflığın kullanımına da etki ederek mimari açıdan farklı şeffaf eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Psikolojik Şeffaflık

Psikolojik şeffaflık, fiziksel bir özellik olmanın dışında ahlaki, yaşamsal ve zihinsel boyutları bünyesinde barındıran bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Şeffaflığın bir göstergesi olan sadelik insanlarda bencillikten, gösterişten, dünyevilikten uzak bir algı boyutu oluşturarak onların yaşam kalitelerine katkı sağlayabilmektedir. Psikolojik bir etki olarak bireylerde sadelik hissi uyandıran şeffaflığın mimari mekanlarda hayata geçirilmesi, insanları yaşamın karmaşıklığından uzaklaştıran, fazlalıklardan arındırma-ya yönlendiren ve içsel huzura kavuşturan bir etki oluşturabilmektedir.

Mimarlıkta arınma ve özgürleşme temalarıyla oluşturulan yapıların temelinde bulunan şeffaflık olgusu, insanlarda bir arınma hissi meydana getirerek psikolojik anlamda rahatlama sağlayabilmektedir. Özellikle günümüzde insanların yaşadıkları yoğun temponun izlerinden sıyrılabilmesi ve etkilerinden kurtulabilmesi için tasarlanan mimari yapılarda bu olguya sıklıkla rastlamak mümkündür.

Çelik konstrüksiyon ve camın birleşimi olarak oluşturulan bu mimari yapılarda kullanılan şeffaflık ile birlikte, insanlarda psikolojik etkilerin de oluşturulması sağlanmaktadır. Mahremiyet olgusuna ters olarak adlandırılabilir bu yapılarda özellikle kalabalık yerleşim yerlerinden uzak kalınarak şeffaflık etkisinin diğer psikolojik baskılardan arındırılması sağlanabilir. Böylelikle şeffaflığın içselleştirilmesinin sağlanması yoluyla psikolojik rahatlama sağlanabilmektedir.

YEZİDİ EVLERİNDE ŞEFFAFLIK

Etnik kimlikleri ve dini inanışlarından kaynaklı olarak Yezidiler bölgede azınlık olarak ve özellikle de Müslümanların dini baskısından dolayı içe dönük ve kapalı bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum konutlarının tasarımında ve biçimlenmesinde de etkili olmuştur. Yezidilerde yaşam tarzı olarak kadın-erkek mekanlarını ayırma kültürü olmadığından yapı planlama olarak oturma ve uyuma olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Aile bireyleri, kadın-erkek aynı mekânda oturup aynı mekânda

yemek yiyip aynı mekanda uyumaktadır. Dini inanışlarından dolayı ve diğer etnik gruplar tarafından dışlandıkları için kendi dindaşları dışında pek misafir ağırlamamaktadırlar. Ancak misafir olduğunda da aile bireyleri, misafirler kadın-erkek hep beraber yaşamaktadırlar. Islak hacimler ve mutfak konutun içinde bulunmaktadır. Yapıya gelen misafirlerin aile bireyleri ile aynı mekanları kullandığı ve aile bireylerinin bu durumdan rahatsızlık duymadığı gözlemlenmiştir. Yapılarda avlu ve terasa bakan pencereler de dahil pencerelerin demir korkuluklarla kapatıldığı, kapı çalındığında kendi dindaşları dışında kimseye güvenmedikleri için kapının açılmadığı görülmüştür. Kendilerinden olmayan diğer etnik gruplara ait bütün bireylere karşı korku ve kuşku duymaktadırlar. Kullanıcılarla yapılan anketler incelendiğinde Yezidilerin kültürel olarak şeffaf bir yaşam tarzlarının olduğu, bu özelliklerinin mekân organizasyonuna yansıdığı ancak güvenlik ihtiyacından yapı cephelerine yansımadığı görülmüştür.

Yezidilerle ilgili yapılan saha çalışmasında, Xerabya (Yenice), Baciné (Güven), Taqa (Oyuklu), Kefnas (Çayırılı), Deyvanke (Çayırılı köyü mezarası) ve Kočané (Koçan) köylerine gidilmiştir. Ancak sadece 2 ev Kefnas (Çayırılı) köyü, 3 ev Xerabya (Yenice) köyü, 1 ev Kočané (Koçan) köyünde olmak üzere toplam 6 geleneksel ev incelenmiştir.

Mimari biçimlenmeyi etkileyen sosyal yaşantı ve ilişkiler sürekli bir devinim halindedir. Dolayısıyla bu devinimden mimarlık ve mimarlığa ait olan kavramlar da etkilenmekte olup gün geçtikçe mimari yapılar değişerek yeniden şekillenmektedir. Şeffaflık kavramı, mimari yapıların tasarlanmasında mimarların kullandığı önemli argümanlardan biri olduğu için yaşamın ve dolayısıyla mimarlığın uğradığı bu değişimlerden etkilenmiştir. Geçmişte yapılan tüm geleneksel Yezidi evlerinin güvenlik nedeniyle opak cephelere sahip olduğu görülmüştür. Ancak günümüzde değişen dünya koşullarıyla birlikte aynı köyde yeni yapılan modern Yezidi evlerinin cephelerinin daha şeffaf olduğu, güvenlik faktörü olmayınca kültürel şeffaflığın yapı cephesine daha iyi yansıdığı görülmüştür.

Bu evlerin şeffaflığı, mahremiyet olgusu doğrultusunda şekillenen; cephedeki şeffaflık (açıklık-kapalılık) ve iç mekan düzenlenmesindeki şeffaflık açısından incelenmiştir. Yezidilerin mahremiyet anlayışlarının, şeffaflık açısından içinde yaşadıkları evlere görsel, yapısal, algısal, kültürel ve psikolojik şeffaflık boyutlarının hangisinde etkili olduğu araştırılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda; Midyat geleneksel yezidi evlerinde şeffaflık kavramının, mimari yansımalarının bulunduğu tespit edilmiştir. Tespitler kullanıcılara sorulan soruların Shaphiro Wilk Testi ile değerlendirilmesi sonucu elde edilmiş ve aşağıdaki çizelge ortaya çıkmıştır. Test kapsamında

sorulan sorulara kullanıcıların en az, az, orta, çok, en çok yanıtlarından birisini seçmeleri istenmiş ve 6 kadın, 6 erkek olmak üzere toplam 12 kullanıcıdan yanıtlar alınmıştır.

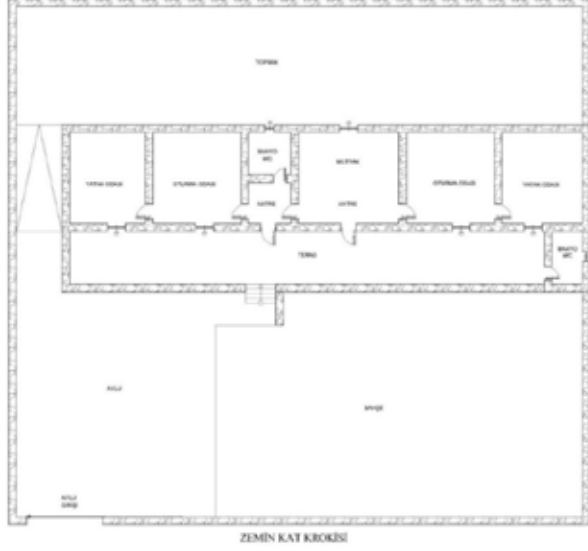
Yezidilere ait 6 geleneksel eve ait analizler görsel analiz ve anket değerlendirmesi olarak aşağıdaki gibi belirlenmiştir (Şekil 1-Şekil 6 ve Tablo 1- Tablo 7).

Tablo 1. *Shaphiro Wilk Testi (Anket sorularının yanıtlarına ait dağılım kontrolü testi)*

Anket Soruları		Yezidiler	
		Sayı	%
1. Apartman dairesinde yaşamak yerine içinde yaşadığınız evin aile yapınıza ve ailedeki birey sayısına uygun olmasının rolü var mıdır?	En az	0	0,0%
	Az	0	0,0%
	Orta	0	0,0%
	Çok	1	8,3%
	En çok	11	91,7%
2. Yaşam tarzınız ve mahremiyet açısından evinizde odalar, wc, mutfak, avlu gibi yerlerin düzeninden memnun musunuz?	En az	0	0,0%
	Az	0	0,0%
	Orta	1	8,3%
	Çok	3	25,0%
	En çok	8	66,7%
3. Eviniz sizin için yeterince mahrem midir?	En az	0	0,0%
	Az	0	0,0%
	Orta	0	0,0%
	Çok	2	16,7%
	En çok	10	83,3%
4. Ev içinde kadın ve erkeklere ait ayrı odaların olması sizin için ne kadar önemli?	En az	10	83,3%
	Az	2	16,7%
	Orta	0	0,0%
	Çok	0	0,0%
	En çok	0	0,0%
5. Evinizde planlama açısından gündüz bölümü ve gece bölümü ayrımı var mı? Evinize gelen yabancı misafirleri antrede karşılarken aile bireylerinin gece bölümü mahremiyetinin korunması sizin için önemli midir?	En az	11	91,7%
	Az	1	8,3%
	Orta	0	0,0%
	Çok	0	0,0%
	En çok	0	0,0%
6. Evinize gelen misafirlerin (kadın-erkek) aile bireyleriyle ortak mekanları (oturma-wc-mutfak) kullanması sizi rahatsız ediyor mu?	En az	12	100,0%
	Az	0	0,0%
	Orta	0	0,0%
	Çok	0	0,0%
	En çok	0	0,0%
7. Misafiriniz varken, aile bireylerinin rahatça kullanabilmeleri açısından mutfak ve ıslak hacimler, oturma odası ve salon gibi odalardan yeterince uzak mı?	En az	2	16,7%
	Az	0	0,0%
	Orta	4	33,3%
	Çok	3	25,0%

8. Evinize gelen misafirleri ayrı bir odada ağırlama ihtiyacı duyuyor musunuz?	En çok	3	25,0%
	En az	4	33,3%
	Az	3	25,0%
	Orta	2	16,7%
	Çok	0	0,0%
9. Evinizin ana giriş kapısının direkt sokağa açılması yerine avluya açılması sizin için önemli midir?	En çok	3	25,0%
	En az	0	0,0%
	Az	1	8,3%
	Orta	1	8,3%
	Çok	0	0,0%
10. Evinizin pencere, kapı, balkonlarının veya avluluysa avlu duvarının sokaktan geçen insanlara karşı görsel açıdan mahrem olup olmaması sizin için ne kadar önemli?	En çok	10	83,3%
	En az	3	25,0%
	Az	3	25,0%
	Orta	1	8,3%
	Çok	4	33,3%
11. Pencerelerinizin sokağa açılması psikolojik olarak sizi tedirgin ediyor mu?	En çok	1	8,3%
	En az	2	16,7%
	Az	0	0,0%
	Orta	3	25,0%
	Çok	4	33,3%
12. Sokağa açılan pencerelerden evin içinin görülmemesi için panjur veya kalın perde kullanma ihtiyacı duyuyor musunuz?	En çok	3	25,0%
	En az	2	16,7%
	Az	0	0,0%
	Orta	4	33,3%
	Çok	1	8,3%
13. Sokağa açılan pencerelerinizin büyük ya da küçük olması mahremiyetinizi etkiliyor mu?	En çok	5	41,7%
	En az	5	41,7%
	Az	4	33,3%
	Orta	2	16,7%
	Çok	0	0,0%
14. Avlu ve teraslarınızı kullanırken, komşularınız tarafından görülüyor olmanız, sizi rahatsız ediyor mu?	En çok	1	8,3%
	En az	7	58,3%
	Az	2	16,7%
	Orta	3	25,0%
	Çok	0	0,0%
15. Evinizde ibadet için özel mekan ve bölümlerin olması sizin için önemli midir?	En çok	0	0,0%
	En az	11	91,7%
	Az	1	8,3%
	Orta	0	0,0%
	Çok	0	0,0%
	En çok	0	0,0%

Yapı Adı	YEZİDİ 1	Yapı Tipi	YIĞMA YAPI
Yapı Nizamı	AYRIK NİZAM	Pencere Koruması	DEMİR KORKULUK
Cephe Sayısı	4 CEPHE	Bahçe Duvar Malzemesi	YÖRESEL TAŞ
KAT KROKİLERİ			

GÖRSELLER

ÖN GÖRÜNÜŞ

SOL YAN CEPHE

Şekil 1. 1 nolu Yezidi evi

Tablo 2. 1 nolu Yezidi evi gözleme dayalı şeffaflık analizi

GÖZLEME ve ANKETE DAYALI ŞEFFAFLIK ANALİZİ	
YAPI ADRESİ	Kefnas (Çayırılı) Köyü No: 12
GÖRSEL ŞEFFAFLIK	Yapı, eğimli arazide arka cephesi toprağa gömülü bir şekilde yapılmıştır. Bodrum katı yoktur. Yaşam birimleri zemin katta yer almaktadır. Yaşama birimlerindeki pencereler ön cephe boyunca uzanan terasa bakmaktadır. Arka ve yan cephede bulunan ıslak hacimlerin pencereleri havalandırma amacıyla açılmış olup, küçük boyutlu ve daha yukarıda yapılmıştır. Yaşama birimlerindeki pencerelerin sayı ve boyutlarına bakıldığında, aynı bölgede yaşayan diğer etnik grupların evlerine göre daha az sayıda ve daha küçük boyutta pencerelerin kullanıldığı gözlemlenmiş olup, kullanıcıların anketin 7., 10. ve 14. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alınarak yapının, görsel şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.
YAPISAL ŞEFFAFLIK	Tüm evlerde görüldüğü gibi yapı, yapımında kullanılan yapı malzemeleri açısından incelendiğinde; duvar ve döşemelerde malzeme olarak daha çok masif malzemelerin kullanıldığı, cam vb. ışıgı geçirebilen şeffaf malzemelerin kullanılmadığı görülmüştür. Mekanlarda bulunan pencerelerin sadece mekana gün ışığı alma ve mekanı havalandırma amacıyla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bundan dolayı yapısal boyutta bakıldığında yapının, şeffaf olmadığı (opak olduğu) söylenebilir.
ALGISAL ŞEFFAFLIK	Etnik kimlikleri ve dini inanışlarından kaynaklı olarak Yezidiler bölgede azınlık olarak ve özellikle de Müslümanların dini baskısından dolayı içe dönük ve kapalı bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum konutlarının tasarımında ve biçimlenmesinde de etkili olmuştur. Yapı, köy yerleşim biriminde yer almasına ve yüksek olmayan avlu duvarıyla çevrili olmasına rağmen içe dönük bir yaşam sunmaktadır. Mekanlardaki pencerelerin boyutları ve sayılarına bakıldığında, bütün yaşama mekanlarının ön cepheye bakan ve her mekanda sadece bir adet küçük boyutlu bir pencerenin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Kullanıcılara avlu girişi ve pencere boyutlarıyla ilgili sorulan anketin 9. ve 13. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, algısal şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.
KÜLTÜREL ŞEFFAFLIK	Yezidilerde yaşam tarzı olarak kadın-erkek mekanlarını ayırma kültürü olmadığından yapı, planlama olarak oturma ve uyuma olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Aile bireyleri, kadın-erkek aynı mekanda oturup aynı mekanda yemek yiyip aynı mekanda uyumaktadır. Dini inanışlarından dolayı ve diğer etnik gruplar tarafından dışlandıkları için kendi dindaşları dışında pek misafir ağırlamamaktadırlar. Ancak misafir olduğunda da aile bireyleri, misafirler kadın-erkek hep beraber yaşamaktadırlar. ıslak hacimler ve mutfak konutun içinde bulunmaktadır. Yapıya gelen misafirlerin aile bireyleri ile aynı mekanları kullandığı ve aile bireylerinin bu durumdan rahatsızlık duymadığı gözlemlenmiş olup, kullanıcıların anketin 1., 2., 4., 6., 8. ve 15. sorularına verdikleri cevaplar da incelendiğinde yapının, kültürel şeffaflık açısından şeffaf olduğu söylenebilir.
PSİKOLOJİK ŞEFFAFLIK	Yapıda avluya bakan terasta bulunan pencerelerin demir korkuluklarla kapatıldığı, kapı çalındığında kendi dindaşları dışında kimseye güvenmedikleri için kapının açılmadığı görülmüştür. Kendilerinden olmayan diğer etnik gruplara ait bütün bireylere karşı korku ve kuşku duymaktadırlar. Günümüzde bu bölgede yok denecek kadar azalan Yezidilerin, etnik kimlikleri ve dini inanışlarından dolayı azınlık oldukları için, güvenlik açısından bu tarz önlemler alma ihtiyacı duydukları düşünülmektedir. Dış dünyayla yapı arasındaki etkileşimin aynı bölgede bulunan Müslüman evlerine ve Süryani evlerine göre daha zor olduğu gözlemlenmiştir. Bu verilerle birlikte kullanıcıların anketin 3., 5., 11. ve 12. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, psikolojik şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.

Yapı Adı	YEZİDİ 2	Yapı Tipi	YIĞMA YAPI
Yapı Nizamı	BİTİŞİK NİZAM	Pencere Koruması	DEMİR KORKULUK
Cephe Sayısı	2 CEPHE	Bahçe Duvar Malzemesi	YÖRESEL TAŞ

KAT KROKİLERİ

ZEMİN KAT KROKİ

GÖRSELLER

ÖN GÖRÜNÜŞ

ÖN CEPHE

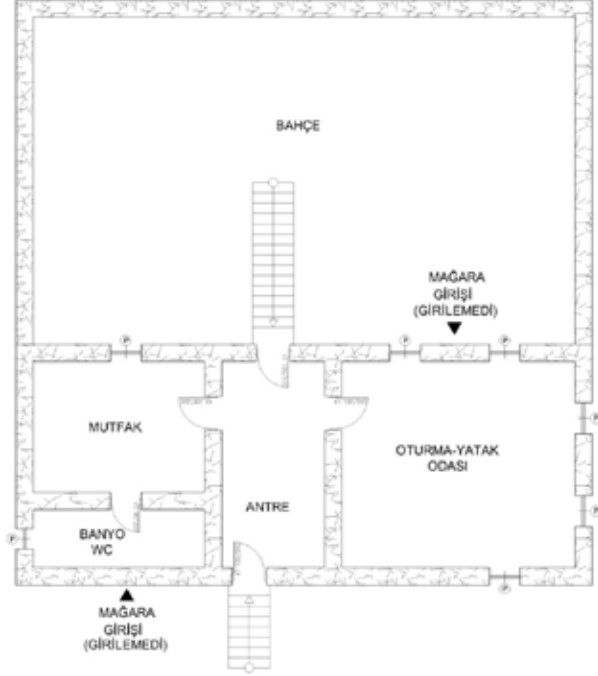
Şekil 2. 2 nolu Yezidi evi

Tablo 3. 2 nolu Yezidi evi gözleme dayalı şeffaflık analizi

GÖZLEME ve ANKETE DAYALI ŞEFFAFLIK ANALİZİ	
YAPI ADRESİ	Kefnas (Çayırılı) Köyü No: 8
GÖRSEL ŞEFFAFLIK	Yapı, bitişik nizam şeklinde yapılmış olup yanlara bakan iki cephede hiç pencere bulunmamaktadır ve yapı mevcuttur. Yapının bodrum katı yoktur. Yaşam birimleri zemin katta yer almaktadır. Yaşama birimlerindeki pencereler terasa ve bahçeye bakmaktadır. Bu birimlerdeki pencerelerin sayı ve boyutlarına bakıldığında, mekanlar için yetersiz sayıda ve boyutta olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlemlere ek olarak kullanıcıların anketin 7., 10. ve 14. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, görsel şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.
YAPISAL ŞEFFAFLIK	Tüm evlerde görüldüğü gibi yapı, üretiminde kullanılan yapı malzemeleri açısından incelendiğinde; duvar ve döşemelerde malzeme olarak daha çok masif malzemelerin kullanıldığı, cam vb. ışığı geçirebilen şeffaf malzemelerin kullanılmadığı görülmüştür. Mekanlarda bulunan pencerelerin sadece mekana gün ışığı alma ve mekanı havalandırma amacıyla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla yapısal boyutta bakıldığında yapının, şeffaf olmadığı söylenebilir.
ALGISAL ŞEFFAFLIK	Etik kimlikleri ve dini inanışlarından kaynaklı olarak Yezidiler bölgede azınlık olarak ve özellikle de Müslümanların dini baskısından dolayı içe dönük ve kapalı bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum konutlarının tasarımında ve biçimlenmesinde de etkili olmuştur. Yapı, köy yerleşim biriminde yer almasına ve yüksek olmayan avlu duvarıyla çevrili olmasına rağmen içe dönük bir yaşam sunmaktadır. Mekanlardaki pencerelerin boyutları ve sayılarına bakıldığında, bütün yaşama mekanlarının ön cepheye bakan ve her mekanda sadece bir adet küçük boyutlu bir pencerenin kullanıldığı ya da mekanda sadece havalandırma amaçlı başka bir mekana açılan bir adet pencerenin olduğu gözlemlenmiştir. Yapıdaki doluluk-boşluk (pencere oranı) oranı incelendiğinde, yapının iki cephesinin sağır duvarla kapalı olduğu ve ön cephedeki pencereler oran olarak az olduğundan yapı, dışarıdan bakıldığında algısal olarak opak bir izlenim vermektedir. Kullanıcılara avlu girişi ve pencere boyutlarıyla ilgili sorulan anketin 9. ve 13. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, algısal şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.
KÜLTÜREL ŞEFFAFLIK	Yezidilerde yaşam tarzı olarak kadın-erkek mekanlarını ayırma kültürü olmadığından yapı, planlama olarak oturma ve uyuma olmak üzere iki bölümden oluşmakta olup birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Aile bireyleri, kadın-erkek aynı mekanda oturup aynı mekanda yemek yiyip aynı mekanda uyumaktadır. Dini inanışlarından dolayı ve diğer etnik gruplar tarafından dışlandıkları için kendi dindaşları dışında pek misafir ağırlamamaktadırlar. Ancak misafir olduğunda da aile bireyleri, misafirler kadın-erkek hep beraber yaşamaktadırlar. Islak hacimler ve mutfak konutun içinde bulunmaktadır. Yapıya gelen misafirlerin aile bireyleri ile aynı mekanları kullandığı ve aile bireylerinin bu durumdan rahatsızlık duymadığı gözlemlenmiş olup, kullanıcıların anketin 1., 2., 4., 6., 8. ve 15. sorularına verdikleri cevaplar da incelendiğinde yapının, kültürel şeffaflık açısından şeffaf olduğu söylenebilir.
PSİKOLOJİK ŞEFFAFLIK	Yapıda pencere sayısının az olduğu, bazı pencerelerin depoya açıldığı, bahçe ve terasa bakan pencerelerin korkulukla kapatıldığı, kapı çalındığında kendi dindaşları dışında kimseye güvenmedikleri için kapının açılmadığı görülmüştür. Kendilerinden olmayan diğer etnik gruplara karşı korku ve kuşku duymaktadırlar. Günümüzde bu bölgede yok denecek kadar azalan Yezidilerin, etnik kimlikleri ve dini inanışlarından dolayı azınlık oldukları için, güvenlik açısından bu tarz önlemler alma ihtiyacı duydukları düşünülmektedir. Dış dünyayla yapı arasındaki etkileşimin aynı bölgede bulunan Müslüman ve Süryani evlerine göre daha zor olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlemlere ek olarak kullanıcıların anketin 3., 5., 11. ve 12. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, psikolojik şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.

Yapı Adı	YEZİDİ 3	Yapı Tipi	YİĞMA YAPI
Yapı Nizamı	AYRIK NİZAM	Pencere Koruması	DEMİR KORKULUK
Cephe Sayısı	4 CEPHE	Bahçe Duvar Malzemesi	YÖRESEL TAŞ

KAT KROKİLERİ

ZEMİN KAT KROKİSİ

GÖRSELLER

ÖN CEPHE

SOL YAN CEPHE

Şekil 3. 3 nolu Yezidi evi

Tablo 4. 3 nolu Yezidi evi gözleme dayalı şeffaflık analizi

GÖZLEME ve ANKETE DAYALI ŞEFFAFLIK ANALİZİ	
YAPI ADRESİ	Xerabya (Yenice) Köyü No:8
GÖRSEL ŞEFFAFLIK	Yapının bodrum katında mağara bulunmaktadır. Yaşam birimleri zemin katta yer almaktadır. Yaşama birimlerindeki pencerelerin sayısı olarak yeterli olsa da boyutlarının küçük ve yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Yapı, dışarıdan bakıldığında görsel açıdan arka bahçe ve yamaca bakan yan cephede şeffaf bir izlenim verse de ön cephe ve köy içine bakan yan cephede opak bir izlenim vermektedir. Bu gözlemlere ek olarak kullanıcılara uygulanan anketin 7., 10. ve 14. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, görsel şeffaflık açısından yarı şeffaf olduğu söylenebilir.
YAPISAL ŞEFFAFLIK	Tüm evlerde görüldüğü gibi yapısında; duvar ve döşemelerde malzeme olarak daha çok masif malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Cam vb. ışığı geçirebilen şeffaf malzemelerin kullanılmadığı görülmüştür. Mekanlarda bulunan pencerelerin sadece mekana ışık alma ve mekanı havalandırma amacıyla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla yapısal boyutta yapının, şeffaf olmadığı söylenebilir.
ALGISAL ŞEFFAFLIK	Etnik kimlikleri ve dini inanışlarından kaynaklı olarak Yezidiler bölgede azınlık olarak ve özellikle de Müslümanların dini baskısından dolayı içe dönük ve kapalı bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum konutlarının tasarımında ve biçimlenmesinde de etkili olmuştur. Yapı, köy yerleşim biriminde yer almasına ve ön cephesinde avlusu olmayıp ana giriş kapısı direkt sokağa açılmasına rağmen içe dönük bir yaşam sunmaktadır. Yapıdaki doluluk-boşluk (pencere oranı) oranı incelendiğinde, pencereler oran olarak az olduğundan yapı, dışarıdan bakıldığında algısal olarak opak bir izlenim vermektedir.
KÜLTÜREL ŞEFFAFLIK	Yezidilerde yaşam tarzı olarak kadın-erkek mekanlarını ayırma kültürü olmadığından yapıda planlama olarak oturma ve uyuma aynı bölümden oluşmaktadır. Aile bireyleri, kadın-erkek aynı mekânda oturup aynı mekânda yemek yiyip aynı mekânda uyumaktadır. Dini inanışlarından dolayı ve diğer etnik gruplar tarafından dışlandıkları için kendi dindaşları dışında pek misafir ağırlamamaktadırlar. Yapıya gelen misafirlerin aile bireyleri ile aynı mekanları kullandığı ve aile bireylerinin bu durumdan rahatsızlık duymadığı gözlemlenmiş olup, kullanıcıların anketin 1., 2., 4., 6., 8. ve 15. sorularına verdikleri cevaplar da incelendiğinde yapının, kültürel şeffaflık açısından şeffaf olduğu söylenebilir.
PSİKOLOJİK ŞEFFAFLIK	Yapıda pencerelerin, boyut ve yükseklik olarak sokakla ilişkilendirilmediği, yapının asıl cephesinin arka bahçeye ve yamaca bakan cepheye yönlendirildiği, kapı çalındığında kendi dindaşları dışında kimseye güvenmedikleri için kapının açılmadığı görülmüştür. Kendilerinden olmayan diğer etnik gruplara ait bütün bireylere karşı korku ve kuşku duymaları nedeniyle güvenlik açısından bu tarz önlemler alma ihtiyacı duydukları düşünülmektedir. Bu gözlemlerle birlikte kullanıcıların anketin 3., 5., 11. ve 12. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, psikolojik şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.

Yapı Adı	YEZİDİ 4	Yapı Tipi	YIĞMA YAPI
Yapı Nizamı	AYRIK NİZAM	Pencere Koruması	DEMİR KORKULUK
Cephe Sayısı	4 CEPHE	Bahçe Duvar Malzemesi	YÖRESEL TAŞ

KAT KROKİLERİ

GÖRSELLER

ÖN CEPHE

SAĞ YAN CEPHE

SOL YAN CEPHE

Şekil 4. 4 nolu Yezidi evi

Tablo 5. 4 nolu Yezidi evi gözleme dayalı şeffaflık analizi

GÖZLEME ve ANKETE DAYALI ŞEFFAFLIK ANALİZİ	
YAPI ADRESİ	Xerabya (Yenice) Köyü No:10
GÖRSEL ŞEFFAFLIK	Yapının bodrum katında mağara bulunmaktadır. Yaşama birimleri zemin katta ve 1. katta yer almaktadır. Yapının sokağa bakan cephelerinin sağır olduğu, yapıdaki pencerelerin avlu, bahçe ve yamaç cephesine açıldığı, yüksek avlu duvarıyla ev yaşamının sokaktan tamamen soyutlandığı gözlemlenmiştir. Yaşama birimlerindeki pencerelerin sayı ve boyutlarına bakıldığında mekanlar için yetersiz sayıda ve boyutta olduğu görülmüştür. Yapı, dışarıdan bakıldığında görsel açıdan avluya bakan cephede ve yamaca bakan cephede şeffaf bir izlenim verse de köy içine bakan diğer iki cephede tamamiyle opak bir izlenim vermektedir. Bu verilere ek olarak kullanıcıların anketin 7., 10. ve 14. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, görsel şeffaflık açısından yarı şeffaf olduğu söylenebilir.
YAPISAL ŞEFFAFLIK	Yapımında duvar ve döşemelerde malzeme olarak daha çok masif malzemelerin kullanıldığı, cam vb. ışığı geçirebilen şeffaf malzemelerin kullanılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla yapısal boyutta yapının, şeffaf olmadığı söylenebilir.
ALGISAL ŞEFFAFLIK	Etnik kimlikleri ve dini inanışlarından kaynaklı olarak Yezidiler bölgede azınlık olarak ve özellikle de Müslümanların dini baskısından dolayı içe dönük ve kapalı bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum konutlarının tasarımında ve biçimlenmesinde de etkili olmuştur. Yapı, köy yerleşim biriminde yer almasına rağmen yüksek avlu duvarıyla çevrili olup içe dönük bir yaşam sunmaktadır. Mekanlardaki pencerelerin boyutları ve sayılarına bakıldığında, bütün yaşama mekanlarındaki pencerelerin avlu cephesi veya yamaç cephesine açıldığı ve bazı mekanlarda hiç pencere olmadığı gözlemlenmiştir. Kullanıcılara avlu girişi ve pencere boyutlarıyla ilgili sorulan anketin 9. ve 13. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, algısal şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.
KÜLTÜREL ŞEFFAFLIK	Oturma odası ve mutfağın birleştirildiği, salon, yatak odası ve banyo mekanlarının birbiriyle bağlantılı mahaller olduğu görülmüştür. 1. katta misafir odası ve ilgili ıslak hacimler bulunmaktadır ancak yapılan anket ve görüşmelerde kalabalık misafirlere mekan ihtiyacından yapıldığı, mahremiyet açısından oluşan ihtiyaç olmadığı anlaşılmıştır. Yapıya gelen misafirlerin aile bireyleri ile aynı mekanları kullandığı ve aile bireylerinin bu durumdan rahatsızlık duymadığı gözlemlenmiş olup, kullanıcıların anketin 1., 2., 4., 6., 8. ve 15. sorularına verdikleri cevaplar da incelendiğinde yapının, kültürel şeffaflık açısından şeffaf olduğu söylenebilir.
PSİKOLOJİK ŞEFFAFLIK	Yapının bulunduğu sokaklara hiç penceresin olmadığı, avlu ve bahçenin yüksek duvarlarla kapatıldığı, yamaç cephesine bakan pencerelerin yüksek olarak konumlandırıldığı görülmüştür. Güvenlik nedeniyle kapının tanınmayan kişilere açılmadığı, içe dönük bir yaşam tarzının olduğu gözlemlenmiştir. Dış dünyayla yapı arasındaki etkileşimin aynı bölgede bulunan Müslüman evlerine ve Süryani evlerine göre daha zor olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlemlerle beraber kullanıcıların anketin 3., 5., 11. ve 12. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, psikolojik şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.

Yapı Adı	YEZİDİ 5	Yapı Tipi	YIĞMA YAPI
Yapı Nizamı	BİTİŞİK NİZAM	Pencere Koruması	DEMİR KORKULUK
Cephe Sayısı	2 CEPHE	Bahçe Duvar Malzemesi	YÖRESEL TAŞ

KAT KROKİLERİ

ZEMİN KAT KROKİSİ

GÖRSELLER

ÖN CEPHE

ÖN CEPHE

İÇ MEKAN GÖRÜNÜŞLER

ÖN GÖRÜNÜŞ

Şekil 5. 5 nolu Yezidi evi

Tablo 6. 5 nolu Yezidi evi gözleme dayalı şeffaflık analizi

GÖZLEME ve ANKETE DAYALI ŞEFFAFLIK ANALİZİ	
YAPI ADRESİ	Xerabya (Yenice) Köyü No:11
GÖRSEL ŞEFFAFLIK	Yapının bodrum katında mağara bulunmaktadır. Yaşam birimleri zemin katta yer almaktadır. Avlu yüksek duvarla çevrilmiş olup sokak cephesine pencere açılmamaktadır. Yaşama birimlerindeki pencerelerin sayı ve boyutlarına bakıldığında, mekanlar için yetersiz sayıda ve boyutta olduğu ayrıca bazı mekanlarda hiç pencere olmadığı gözlemlenmiştir. Bu gözlemlere ek olarak kullanıcıların anketin 7, 10. ve 14. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, görsel şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.
YAPISAL ŞEFFAFLIK	Yapımında kullanılan yapı malzemeleri açısından incelendiğinde; duvar ve döşemelerde malzeme olarak daha çok masif malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Cam vb. ışığı geçirebilen şeffaf malzemelerin kullanılmadığı görülmüştür. Yapısal boyutta bakıldığında yapının, opak olduğu söylenebilir.
ALGISAL ŞEFFAFLIK	Yapı, köy yerleşim biriminde yer almasına rağmen yüksek avlu duvarıyla çevrili olup içe dönük bir yaşam sunmaktadır. Pencereler avlu ve yan cephede bulunan bahçeye bakmaktadır. Sokak cephesi ve köy içine bakan cephesi yüksek ve sağır duvarlarıyla algısal olarak opak bir izlenim vermektedir. Kullanıcılara avlu girişi ve pencere boyutlarıyla ilgili sorulan anketin 9. ve 13. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, algısal şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.
KÜLTÜREL ŞEFFAFLIK	Yezidilerle yaşam tarzı olarak kadın-erkek mekanlarını ayırma ihtiyacı hissetmedikleri anlaşılmıştır. Yapıda oturma ve uyuma aynı mekanda olup mutfak ve ıslak hacimler evin içinde diğer mekanlarla bağlantılı bir şekilde konumlanmıştır. Aile bireyleri kadın-erkek aynı mekanda yaşamlarını sürdürmektedir. Yabancı misafirler pek ağırlanmamaktadır gelen misafir olduğunda da aile bireyleri, misafirler kadın-erkek hep beraber yaşamaktadırlar. Yapıya gelen misafirlerin aile bireyleri ile aynı mekanları kullandığı ve aile bireylerinin bu durumdan rahatsızlık duymadığı gözlemlenmiş olup, kullanıcıların anketin 1., 2., 4., 6., 8. ve 15. sorularına verdikleri cevaplar da incelendiğinde yapının, kültürel şeffaflık açısından şeffaf olduğu söylenebilir.
PSİKOLOJİK ŞEFFAFLIK	Yapıda sokağa pencere açılmadığı, avlu ve bahçeye açılmış olmasına rağmen pencerelerin boyut olarak küçük ve demir korkulukla kapatıldığı, dış kapı ve çevre duvarının ciddi yükseklikte olduğu görülmüştür. Kendilerinden olmayan diğer etnik gruplara ait bütün bireylere karşı korku ve kuşku duymaktadırlar. Günümüzde bu bölgede yok denecek kadar azalan Yezidilerin, etnik kimlikleri ve dini inanışlarından dolayı azınlık oldukları için, güvenlik açısından bu tarz önlemler alma ihtiyacı duydukları düşünülmektedir. Dış dünyayla yapı arasındaki etkileşimin aynı bölgede bulunan Müslüman evlerine ve Süryani evlerine göre daha zor olduğu gözlemlenmiştir. Kapının yabancılara açılmadığı, açılması halinde tedirginlik yaşandığı görülmüş olup, kullanıcıların yapılan anketin 3., 5., 11. ve 12. sorularına verdikleri cevaplar da bakıldığında yapının, psikolojik şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.

Yapı Adı	YEZİDİ 6	Yapı Tipi	YIĞMA YAPI
Yapı Nizamı	AYRIK NİZAM	Pencere Koruması	DEMİR KORKULUK
Cephe Sayısı	4 CEPHE	Bahçe Duvar Malzemesi	YÖRESEL TAŞ

KAT KROKİLERİ

ZEMİN KAT KROKİ

GÖRSELLER

ÖN CEPHE

ARKA CEPHE

SAĞ YAN CEPHE

AVLUDAN GÖRÜNÜŞÜ

Şekil 6. 6 nolu Yezidi evi

Tablo 7. 6 nolu Yezidi evi gözleme dayalı şeffaflık analizi

GÖZLEME ve ANKETE DAYALI ŞEFFAFLIK ANALİZİ	
YAPI ADRESİ	Koçané (Koçan) Köyü No: 1
GÖRSEL ŞEFFAFLIK	Yapının bodrum katında mağara bulunmaktadır. Yaşama birimleri zemin katta yer almaktadır. Bu birimlere ait pencereler terasa bakmakta olup demir korkuluklarla kapatılmıştır. Mutfak ve ıslak hacimlere ait yan cephelere açılan pencereler küçük boyutlu olup havalandırma amaçlıdır. Yaşama birimlerindeki pencerelerin sayı ve boyutlarına bakıldığında, pencereler sayı olarak yeterli olsa da boyutlarının küçük ve yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Yapının avluya bakan cephesi şeffaf bir izlenim verse de dışarıdan bakıldığında görsel açıdan köy içine bakan diğer üç cephesi tamamiyle opak bir izlenim vermektedir. Bu gözlemlere ek olarak kullanıcıların anketin 7., 10. ve 14. sorularına verdikleri cevaplar da incelendiğinde yapının, görsel şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.
YAPISAL ŞEFFAFLIK	Diğer evlerde görüldüğü gibi yapısında duvar ve döşemelerde malzeme olarak daha çok masif malzemelerin kullanıldığı, cam vb. ışıyı geçirebilen şeffaf malzemelerin kullanılmadığı görülmüştür. Mekanlarda bulunan pencerelerin mekana ışık alma ve mekanı havalandırma amacıyla kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bundan dolayı yapısal boyutta bakıldığında yapının, opak olduğu söylenebilir.
ALGISAL ŞEFFAFLIK	Yaşama mekanlarındaki pencerelere bakıldığında, bütün pencerelerin ön cepheye (terasa) açıldığı gözlemlenmiştir. Yapıdaki doluluk-boşluk (pencere oranı) oranı incelendiğinde, yapının iki cephesinin sağır duvarla kapalı olması ve ön cephedeki pencerelerin oran olarak az olmasından dolayı yapı dışarıdan bakıldığında algısal olarak opak bir izlenim vermektedir. Kullanıcılara avlu girişi ve pencere boyutlarıyla ilgili sorulan anketin 9. ve 13. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, algısal şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.
KÜLTÜREL ŞEFFAFLIK	Yezidilerde yaşam tarzı olarak kadın-erkek mekanlarını ayırma kültürü olmadığından yapı, planlama olarak oturma ve uyuma olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Aile bireyleri, kadın-erkek aynı mekanda oturup aynı mekanda yemek yiyip aynı mekanda uyumaktadır. Misafir olduğunda aile bireyleri, misafirler kadın-erkek hep beraber yaşamaktadırlar. ıslak hacimler ve mutfak konutun dışında bulunmaktadır. ıslak hacimler, mutfak ve yaşam mekanları terasla bağlantı olarak birbiriyle ilişkilendirilmiştir. Yapıya gelen misafirlerin aile bireyleri ile aynı mekanları kullandığı ve aile bireylerinin bu durumdan rahatsızlık duymadığı gözlemlenmiş olup, kullanıcıların anketin 1., 2., 4., 6., 8. ve 15. sorularına verdikleri cevaplar da incelendiğinde yapının, kültürel şeffaflık açısından şeffaf olduğu söylenebilir.
PSİKOLOJİK ŞEFFAFLIK	Yapıdaki pencerelerin terasa açılmış olup demir korkulukla kapatıldığı (Havalandırma amaçlı küçük pencereler yan cepheye bakmaktadır.), kapı çalındığında kendi dindaşları dışında kimseye güvenmedikleri için kapının açılmadığı görülmüştür. Kendilerinden olmayan diğer etnik gruplara ait bütün bireylere karşı korku ve kuşku duymaktadırlar. Günümüzde bu bölgede yok denecek kadar azalan Yezidilerin, etnik kimlikleri ve dini inanışlarından dolayı azınlık oldukları için, güvenlik açısından bu tarz önlemler alma ihtiyacı duydukları düşünülmektedir. (Söz konusu köyde 2 yezidi evi bulunmakta olup 1 aile aktif olarak köyde yaşamaktadır.). Bu gözlemlerle beraber kullanıcıların anketin 3., 5., 11. ve 12. sorularına verdikleri cevaplar da dikkate alındığında yapının, psikolojik şeffaflık açısından opak olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Midyat köylerinde bulunan Yezidilere ait geleneksel konutlarda yaşayanlarla anketler yapıp evlerin krokileri çizilmiştir. İncelenen evlere ait şeffaflık analizi opak, yarı şeffaf ve şeffaf olarak değerlendirilerek, aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 8. *Yezidi evleri gözleme ve ankete dayalı şeffaflık analizi*

YEZİDİLER EVLERİ						
	1	2	3	4	5	6
Görsel Şeffaflık	●	●	○	○	●	●
Yapısal Şeffaflık	●	●	●	●	●	●
Algısal Şeffaflık	●	●	●	●	●	●
Kültürel Şeffaflık	○	○	○	○	○	○
Psikolojik Şeffaflık	●	●	●	●	●	●

●opak ○yarı şeffaf ○şeffaf

Yezidi ailelerle yapılan anket ve mekan organizasyonları incelendiğinde Yezidilerin kültürel olarak şeffaf bir yaşam tarzlarının olduğu, bu özelliklerinin mekân organizasyonuna yansıdığı ancak güvenlik ihtiyacından yapı cephelerinin görsel açıdan bu şeffaflığı yansıtmadığı görülmüştür. Yapılan anket analizleri ve değerlendirmeler sonucunda; Yezidilerin şeffaflık kavramından rahatsız olmadıkları ve kültürel anlamda şeffaf bir toplum oldukları anlaşılmıştır.

NOT: Bu çalışma Farklı Etnik Gruplara Ait Konut Mimarisinde “Şeffaflık” Kavramının “Mahremiyet Olgusu” Açısından İncelenmesi: “Geleneksel Midyat Evleri Örneği” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Asımgil, B. (2006). Geçmişten Günümüze Şeffaf Mimari Uygulamalarda Tarihsel Yorumlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 6(1), 67-80.
- Aytıs, S., ve Göker, M. (2010). Mimari Yapılarda Saydamlık ve Mekan Tasarımında Işık Kontrolü. *Tasarım Kuram Dergisi* (9-10), 82-92.
- Göker, M., ve Aytıs, S. (2010). Mimari Yapılarda Saydamlık ve Mekan Tasarımında Işık Kontrolü. *Tasarım+Kuram* (9-10), 82-92.
- İleriye, M. U. (2007). Mimarlıkta Saydamlık Düşüncesi. İstanbul: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İnceoğlu, M. (2010). Tutum Algı İletişim. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayın evi.
- Mendelhall, M., Punnett, B., ve Ricks, D. (1995). Global Management. Oxford: Blackwell Publications.
- URL 1: [https:// www.tdk.gov.tr](https://www.tdk.gov.tr) (Erişim Tarihi:18.03.2019, 13:30).
- Kuyumcu, M. A. (2019). Farklı Etnik Gruplara Ait Konut Mimarisinde “Şeffaflık” Kavramının “Mahremiyet Olgusu” Açısından İncelenmesi: “Geleneksel Midyat Evleri Örneği” . Diyarbakır: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

ISPARTA'DA KENTSEL
HAFIZADA SİMGE BİR YAPI:
BÜYÜK ISPARTA OTELİ

BÖLÜM

9

Nurcihan AKDAĞ¹
Şefika Gülin BEYHAN²

¹ Doktorant- Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Planlama ve Tasarım nurcihanakdag@gmail.com

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı gulinbeyhan@sdu.edu.tr

1.GİRİŞ

Bergson bilinçle yakından ilgili kavramlardan birinin mekân olduğunu ortaya koymaktadır. Bilincin dallarından bir diğer kavram da zaman olmaktadır. Bergson, zamanın ancak mekân ile anlaşılabilceği kanaatinde (Eroğlu,2012). Zaman ve mekân kentsel algı ve bilinçte önemli kavramlardır. Bu çalışma kapsamında Isparta Otelı'nin kentsel bellekteki izlerini ortaya koyabilmek için, otele dair mekânsal değişim ve dönüşümlerin zaman kavramı içinde nasıl şekillendiği mimari planlar ve cepheler üzerinden incelenmiştir.

Türk Dil Kurumu (TDK)' ya göre; Bellek, yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin anlamına gelmektedir. Algı; bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak gücüdür. Hafıza ise; ruh bilimidir (TDK, 2019).

Hafıza sadece bireysel bir faaliyet biçimi olmayıp aynı zaman da toplumsaldır ve anılar da hafızayı ve konumlanmayı açıklayan bir kavramdır (Halbwachs,2016). Isparta'nın ilk çok katlı lüks oteli olan Isparta Otelı, inşa edildiği dönemde Isparta halkı için birçok yenilik getirerek toplum hafızasında önemli bir yere sahiptir.

Tarihi kent merkezinde, önemli yol güzergâhlarının kesişim noktasında yer alan Isparta Otelı, inşasıyla birlikte kent kimliğinde modernist bir etki oluşturmuştur. Otel, tarihi dokunun yer aldığı az katlı geleneksel doku içerisinde ölçü ve oran olarak zıtlık gösteren çok katlı yapısıyla kent kimliğine etki etmiştir.

Isparta Otelı, işlevsel olarak yıllar içinde birçok kez değişikliğe uğramıştır. Bergson 'yenilenmiş bir algının ancak ilk olarak ona benzeyen mevcut durumla canlandırıldığı takdirde, ilkel algıyla aynı anda olan durumları ortaya çıkarabileceğini' düşünmektedir (Halbwachs, 2016). Bu yüzden otelin kent kimliğine olan etkisini ortaya koyabilmek için ilk inşa edildiği dönemdeki kentlinin zihinsel coğrafyasında oluşturduğu etkiyi de göz ardı etmemek gerekir.

Çalışmada, Büyük Isparta Otelı'nin kentsel bellekteki izlerini yakalamak amaçlanmış olup Otelin yapım aşaması, Isparta Otelı'nin yapılış tarihinden günümüze kadar değişimi ve dönüşümü ele alınmıştır. Çalışma kapsamında Isparta Otelı'nin inşa edildiği dönemin özellikleri ve konaklama yapılarındaki dönüşüm, Isparta Otelı'nin inşa süreci ve Otelin plansal ve cephesel düzlemdeki kimlik değişimi irdelenmiştir.

2. Isparta Kenti'nde Konaklama Birimlerinin Tarihselliği

Rossi'ye göre; kentin yapısını, tekilliğini ve tekilliğinin göstergesi olan kent mimarlığını anlamak için topluluğun yaşadığı yerle ilişkisini ortaya koyan toplumsal bellek önemli bir yer tutmaktadır (Rossi, 2006). Isparta Kenti, kent belleğinde yer edinmiş tarihi, sosyal ve kültürel değerleri açısından zengin kent parçalarına sahiptir.

Isparta Kent tarihinde dönemin özelliklerini yansıtan sivil mimarlık yapıları, cami, hamam, ticaret binaları, turizm yapıları kapsamında pek çok tarihi ve mimari eserler bulunmaktadır. Isparta ilinde bulunan Dünder Bey Medresesi, Keçeci Mahallesi'nde bulunan Hızırbey Cami, Isparta'nın en eski çeşmelerinden Selçuklu eseri olan Yılankıran Çeşmesi, Kutlubey Cami, Hacı Abdi Cami, Firdevs Paşa veya Mimar Sinan Cami, Firdevs Bey Bedesteni, Kavaklı Cami, Aya Baniya Kilisesi, Aya Yorgi Kilisesi önemli tarihi yapı örneklerindendir.

Isparta kent merkezi Cumhuriyet Dönemi'nde iki aşamalı bir gelişim göstermiştir. İlki, 1960 yılına kadar olan dönem olup bu yıllarda sosyal, ekonomi ve imar ile ilgili çalışmalara başlanmıştır. Isparta'nın ikinci gelişme aşaması; 1960 yılından sonra başlayarak gelişme sürecinin arttığı, sanayileşme hızı ve şehirleşme faaliyetlerinin hız kazandığı bir dönemdir. 1936 yılında yapılan demiryolu bu dönemin önemli çalışmalarındandır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Isparta İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019).

Isparta kent merkezinde geçmişten günümüze konaklama yapıları; hanların yoğunlukta bulunduğu Hanlar Bölgesi, 1960 yılı öncesi ve 1960 yılı sonrası otellerin yoğunlukta bulunduğu Mimar Sinan Caddesi aksı Otel Bölgesi olarak sınıflandırılmıştır (Akdağ, 2018) (**Şekil 1**).

Şekil 1. Isparta Kent Merkezinde Yer Alan Hanlar Bölgesi (Google-Earth, 2018)

Isparta tarihinde dokuz adet han bulunduğu bilinmektedir. Bilinen Isparta hanları; Kerim Paşa, Antalyalıoğlu, Hatipoğlu, Alaybeyoğlu, Pamuk Hanları, Vakıf Hanları ve Kereste Hanı ve Nalbant Hanı olarak sıralanmaktadır (Böcüzade, 2012).

Süleyman Sami'ye göre; Kerim Paşa ve Nalbant Hanları Kaymakkapı Meydanında Büyük Isparta Otel'i'nin inşa edilmeden önceki yerinde bulunmaktadır (Böcüzade, 2012). (Şekil 2) (Şekil 3).

Şekil 2. 1956 yılı Hükümet Konağı ve Çevresinin Uçaktan Görünümü (Isparta Valiliği, 2001, Akdağ, 2018)

Süleyman Sami'ye göre; Antalyalıoğlu Hanı hayvan ve saman pazarında, Hatipoğlu ve Pamuk Hanları tuz pazarında, Alaybeyoğlu Hanı Camii Kebir olarak adlandırılan Ulucami karşısında yer almaktadır (Böcüzade, 2012).

Şekil 3. Yeni Ün Dergisi'nde Yer Alan Hava Fotoğrafı Altlık Kullanılarak Hazırlanan Hanların Gösterimi (Tufan, 2013, Akdağ, 2018)

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşmanın etkisiyle ve Tanzimat ile reformlar yapılmaya başlanmıştır. Yapılan reformlar kent yapılaşmasını etkilemiştir. Az katlı dükkânların ve hanların bulunduğu alanlar çeşitli düzenlemelerle yıkılmış, geleneksel konaklama yapı tipinden moderne doğru bir geçiş süreci yaşanmıştır.

Geçmişten günümüze Isparta Kenti'nin kültürel ve ekonomik yapısı değişmiş olup bu durum konaklama yapılarının da değişim ve dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Isparta hanları yoğun bir şehir yaşantısı ile ticaret hayatının ihtiyaçlarına cevap verebilecek eş değerlikte gelişmemişlerdir. Yıllar içerisinde de bölgedeki tarihi yapılar yeniden işlevlendirilerek canlandırılmamış ve 'Han Yapısı' kültürü yok olmuştur (Akdağ, 2018).

Isparta Kent Merkezi'nin yaşanan kent dokusundaki dönüşümünde; ahşap konutların inşasının azaldığı, betonarme konutların ve çok katlı apartmanların yapıldığı görülmüştür. Şehrin ilk modern oteli olarak bilinen Konak Oteli (Şekil 4) ve çok katlı bina şeklinde inşa edilen Büyük Isparta Oteli bu dönüşümü yansıtan önemli yapılarıdır.

Şekil 4. Konak Oteli (Isparta Valiliği, 2001)

Isparta kentinde gelişen seyahat anlayışı ile konaklama birimlerinin ihtiyaçlarının değişmesi otellerin kimliğini de etkilemiştir. Han-pansiyon tipindeki otellerden günümüze doğru gelindikçe yıldızlı oteller inşa edilmeye başlanmıştır. Bu geçiş sürecinde dahi simgesel bir yapı olma özelliğine sahip Isparta Oteli dikkat çekmektedir.

3.Isparta Kenti'nde Modern Dönem Otel İhtiyacı ve Isparta Oteli'nin İnşa Süreci

Büyük Isparta Oteli'nin inşa edileceği 1956'lı yıllar, Türkiye ekonomisinin dolayısıyla Isparta ekonomisinin sıkıntılı olduğu yıllardır. Şevket Demirel, o dönemi yurt dışından malzeme almanın zor olduğu ülkede nal çivisinin dahi bulunmasında sıkıntı çekildiği dönem olarak tasvir etmektedir. Demirel, ekonomik sıkıntılarla birlikte Isparta Kenti'nin konforlu konaklama birimine ihtiyaç duyduğunu kendi cümleleriyle şu şekilde anlatır:

‘Demokrat Parti (DP) Genel Kurulu Üyesi Baha Akşit, memlekette tan-siyonu ölçmek için Denizli’den Isparta’ya gelecekti. Aldığımız telgrafa göre Isparta’da kalacak, sabah kahvaltısını ilde yapacaktı. Kahvaltı kolaydı. Parkta bir kafe vardı fakat nerede yatacaktı. Geceleme sorundu. Temiz bir otel yoktu. Bugünkü Mimar Sinan Caddesi’nde sıra sıra han vardı. Buralar-da zemin kat ahır, üst kat yatakhane idi. Çok utandık. Bu ayıbımız bizi acele temiz bir otel yapmaya zorladı. Kerim Paşa Hamı belediyece istimlak edildi ve yerine Isparta Oteli yapıldı. Ekonomik sıkıntılardan dolayı belediyenin maddi gücü yetersizdi. İnşaat için imkân yoktu fakat çözüm bulundu. 1958’li yılların ikinci yarısında İşçi Sigortaları Kurumu’nun atıl parası vardı. Kuru-mun Yasası da fonları emlak üzerinde değerlendirmeye izin veriyordu. Bele-diye arsayı verdi. Sigorta binayı yaptı. Daha sonra Reis Fuat Uyar, Kovasa hisselerinin İller Bankası’na satışı ile aldığı parayla otelin kurum paylarını Belediye üzerine aldı ve otel Belediyenin oldu’ (Demirel, 2012).

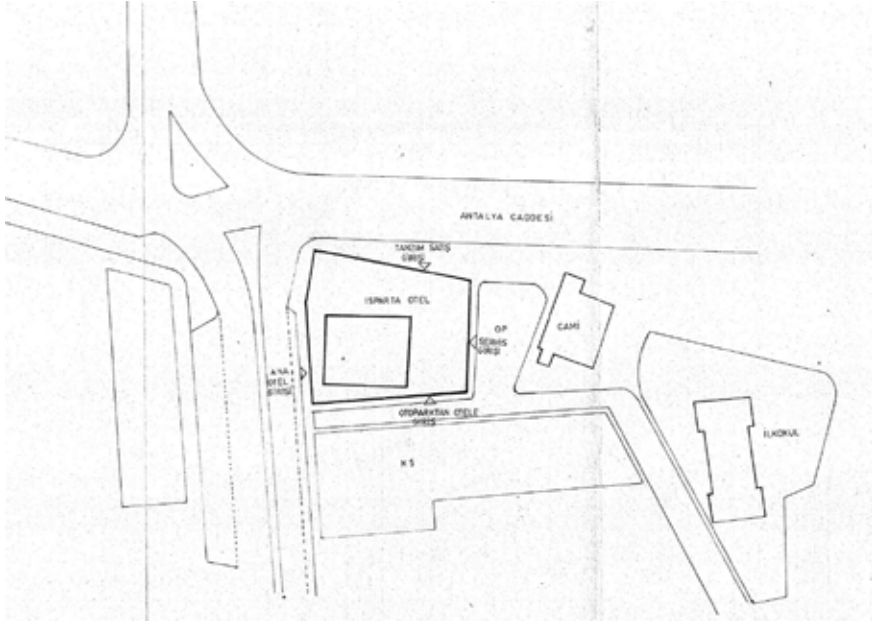
1970’li yılların sonunda dönemin Belediye Başkanı Fuat Uyar tarafın-dan yaptırılan Büyük Isparta Oteli, günümüze kadar işlevsel olarak birçok değişikliğe uğramıştır. İlk planlamasında, zemin katı işyerleri, banka, üst katlarda ise kafeterya, düğün salonu ve konaklama mekânları olacak şekil-de tasarlanmıştır. Ancak daha sonra değişen Büyük Isparta Oteli, bir süre işlevsiz olarak beklemiştir. Günümüzde ise; Büyük Isparta Oteli işletmesi, Isparta Belediyesi tarafından on yıl süre ile İyaş Anonim Şirketi’ne veril-miştir. İyaş Anonim Şirketi tarafından revize edilen kat planları ve cephe çalışmaları ile Isparta Oteli hem ticari bir merkez işlevine sahip olmuş hem de otel işlevini sürdürmüştür (Akdağ, 2018).

4.Isparta Oteli’nin Plansal Düzlemde Kimlik Değişimi/ Dönüşümü

Isparta Kenti için bir dönüşümün başlangıcı olarak kabul edilen Isparta Oteli, konumu, plan anlayışı, cephe biçimlenmesi ile görsel algıda simge-sel bir değere sahiptir. Şekil 5 ve 6’da Otelin Isparta haritası ve kent içeri-sindeki konumu gösterilmektedir.

Şekil 5. Isparta Kent Haritası ve Kent Haritası Üzerinde Isparta Oteli’nin Konu-mu (Google-Earth, 2019, www.ispartaya.com.tr)

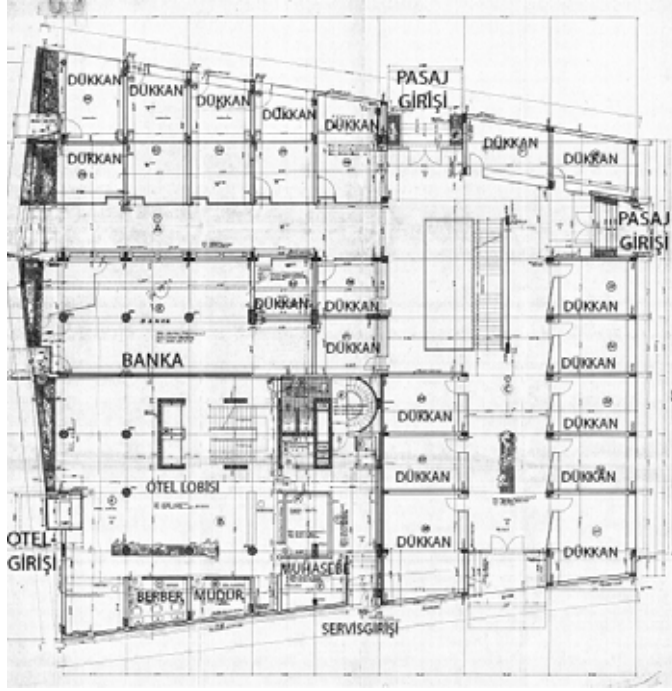
Şekil 6. 1984 Yılı Isparta Otel Vaziyet Planı (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018)

Isparta Otel, dikdörtgen planlı olup inşaat alanı 7798 m²'dir. Otelin girişi 112. Cadde üzerindedir. 1964 yılı zemin kat planında, 19 adet dükkân, banka birimi ve otel lobisi yer almaktadır. Otel, ticaretin yoğun olarak yapıldığı kent merkezinin ihtiyaçlarına hitap eden ve otelin konaklama işlevinden bağımsız bir şekilde düşünülmüş olan bir pasaja sahiptir. Pasaj girişleri; doğu cephesinde Hasan Fehmi Caddesi (121. Cadde) ve güney cephesindeki 1410. Sokaktadır. Kuzey cephesinde bulunan dükkân ve banka girişleri ise Kaymakkapı Meydanı cephesinden sağlanmaktadır (Şekil 7).

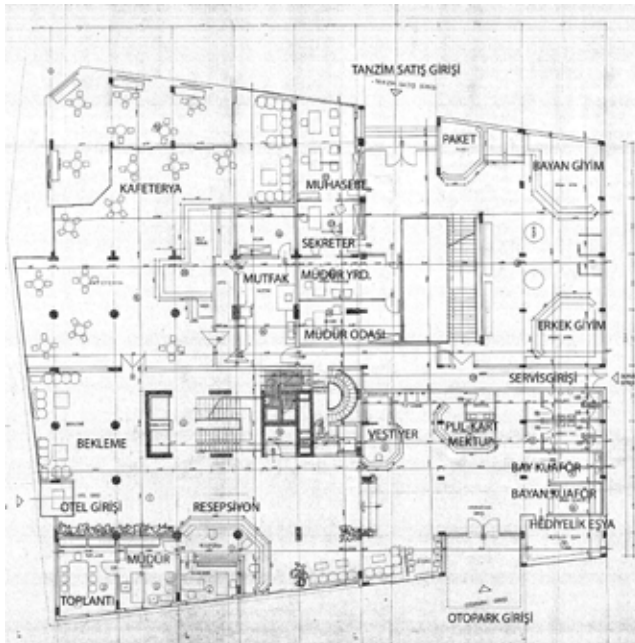
Otel 1984 yılında tadilat geçirmiş olup plansal değişiklikler işlev ve kullanıcı profiliindeki değişime de neden olmuştur. Yapının zemin katında bulunan banka ve dükkân birimleri kaldırılmıştır. Doğu cephesinde tanzim satış girişi ile muhasebe, sekreter, müdür odası ve bay/ bayan giyim satış birimleri yer almıştır. Batı cephesinde otel bölümü ile bağlantılı hediyelik eşya, bay-bayan kuaför, pul-kart mektup birimi vestiyer birimleri bulunmaktadır (Şekil 8).

2015 yılında ise; İyaş A.Ş. tarafından revize edilen Isparta Otel'i'nin kullanıcı profili değişmiştir. Zemin kat planına göre, kuzey cephesinde mağaza ve otel girişi vardır. Doğu cephesinde mağaza girişi, batı ve güney cephesinde ise acil çıkışlar bulunmaktadır.

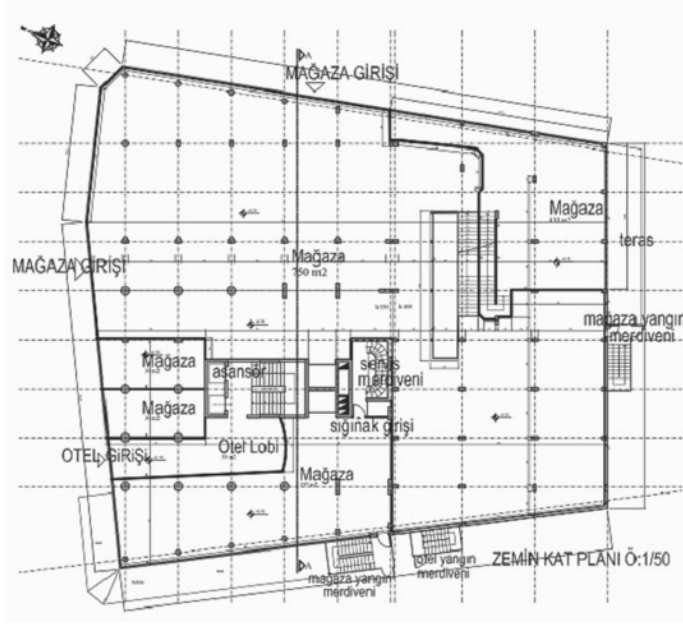
Ayrıca; zemin katta, AVM bölümü, otel lobisi ve iki adet mağaza yer almaktadır. AVM bölümü 750 metrekareden oluşmakta olup merdiven ve yürüyen merdivenle diğer katlara erişim sağlanmaktadır (Şekil 9).

Şekil 7. 1964 Yılı Isparta Oteli Zemin Kat Planı (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018)

Şekil 8. 1984 Yılı Isparta Oteli Zemin Kat Planı (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018)

Şekil 9. 2015 Yılı Isparta Otel Zemin Kat Planı (Şenol Çizim Arşivi, 2018)

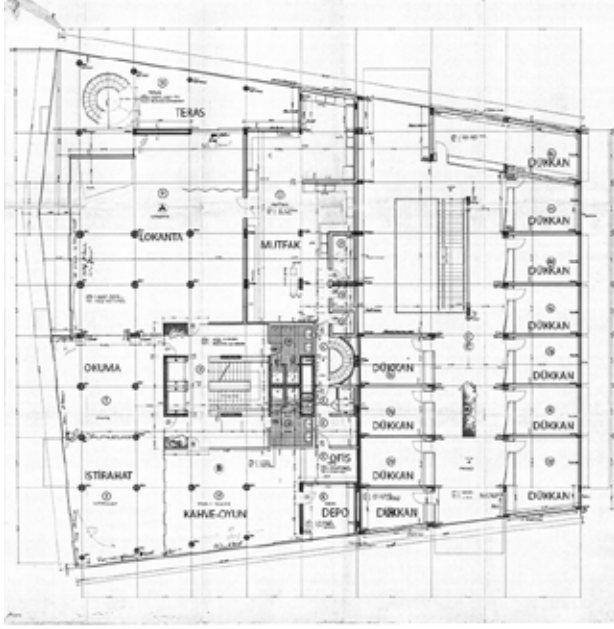
Yapının taşıyıcı aksı değişmemiştir. Tarih sıralamasında otelin ilk ve son planı arasında kaldırılmış olan duvarlar göze çarpmaktadır (Şekil 10).

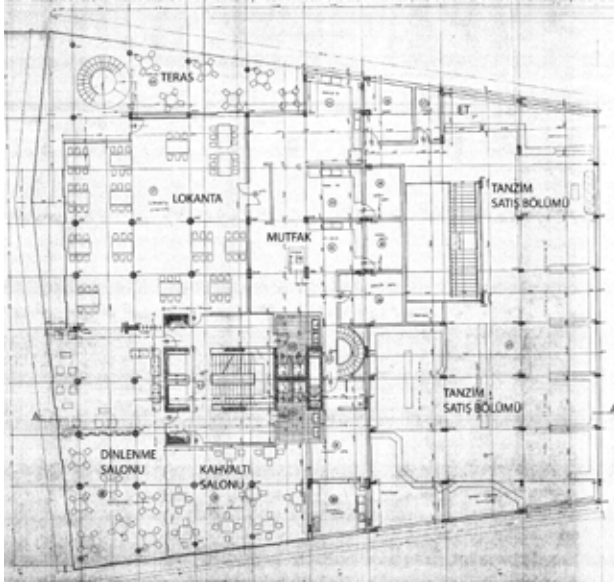
Şekil 10. Zemin Kat Planında Kaldırılan Duvar Analizi (2015-1964 Yılı) (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018) (Akdağ, 2018)

1964 yılı birinci kat planında, 11 adet dükkân biriminin bulunduğu görülmektedir (Şekil 11). Lokanta, teras, mutfak, ofis ve dinlenme birimleri de yer almaktadır. 1984 yılına gelindiğinde dükkânlar kaldırılmış ve tanzım satış mekânına dönüştürülmüştür. Konaklama hizmeti için otel birimlerinin yer aldığı mekânlarda ise değişiklik yapılmamıştır (Şekil 12).

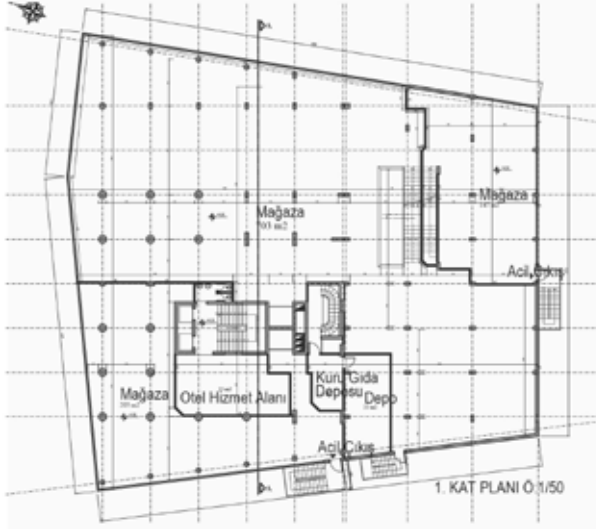
2015 yılında ise; 1984 yılı kat planında bulunan lokanta, mutfak ve kahvaltı salonu kaldırılmıştır. Otel hizmet mekânı değişikliğe uğramıştır (Şekil 13).

Şekil 11. 1964 Yılı Isparta Oteli 1. Kat Planı (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018)

Şekil 12. 1984 Yılı Isparta Oteli 1. Kat Planı (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018)

Şekil 13. 2015 Yılı Isparta Otel 1. Kat Planı (Şenol Çizim Arşivi, 2018)

1. Kat planında taşıyıcı sistemde değişiklik yapılmadan bazı iç duvarların kaldırıldığı gözlemlenmektedir (Şekil 14).

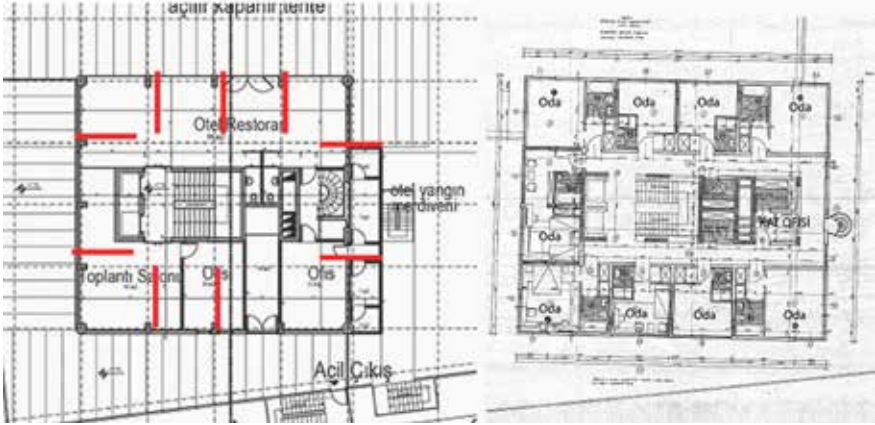
Şekil 14. 1. Kat Planında Kaldırılan Duvar Analizi (2015-1964 Yılı) (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018) (Akdağ, 2018)

Otel kat planlarında 1964 ve 1984 yılları arasında plan düzleminde değişikliğe gidilmemiştir. Kat planlarında dokuz adet otel odası, kat ofisi, personel odaları bulunmaktadır (Şekil 15).

2015 yılında ise; Büyük Isparta otelinin kullanıcı profilinin değişmesiyle ikinci katta ofisler, toplantı salonu ve restoran birimleri yer almıştır (Şekil 16). Açılır kapanır tente üst örtü sistemi eklenerek teras kullanım verimliliğinin artırılması amaçlanmıştır.

Şekil 15. 1964 Yılı Otel Katları (2-3-4-5-6-7-8-9 Kat Planları) (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018)

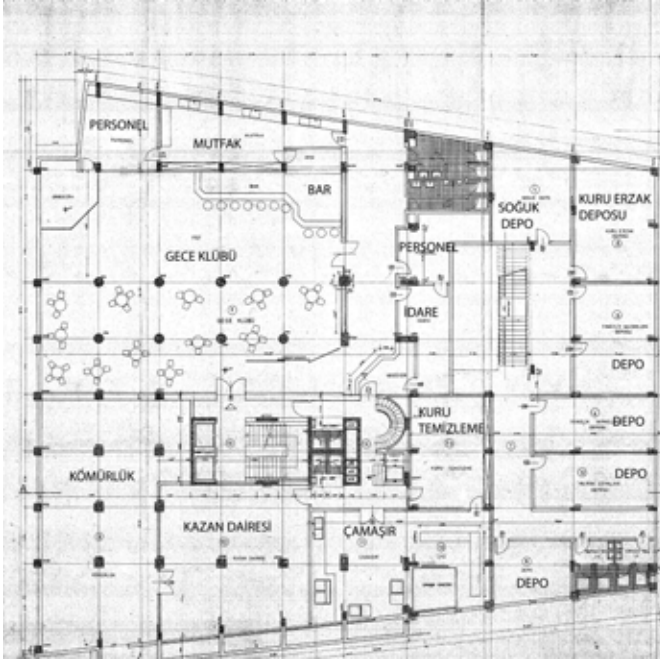

Şekil 16. 2. Kat Planında Kaldırılan Duvar Analizi (2015-1964 Yılı) (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018) (Akdağ, 2018)

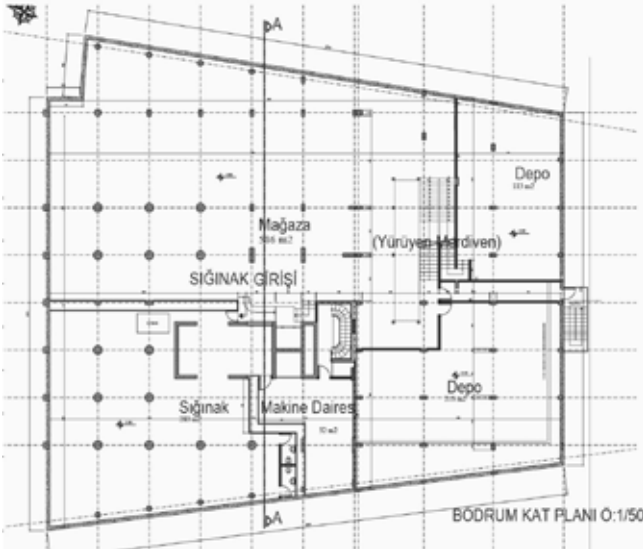
2015 yılında Isparta Otel'i'nin kullanıcı profilindeki değişim gelişen teknolojik imkanlar göz önünde bulundurularak iç mekanda birçok revizyon yapılmasını gerekli kılmıştır. Otelin dekorasyonunda altın rengi süslemeler tercih edilmiştir.

1984 yılı bodrum kat planında; servis bölümü, kömürlük, kazan dairesi, otel bölümüne hizmet veren gece kulübü, bar, mutfak ve depo birimleri yer almaktadır (Şekil 17).

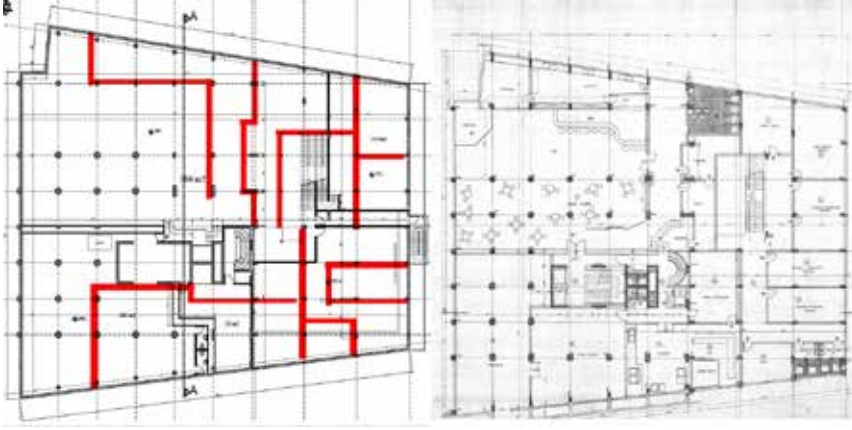
2015 yılı bodrum kat planında; mağaza, sığınak, makine dairesi ve depo birimleri bulunmaktadır (Şekil 18). AVM bölümündeki kullanıcı sirkülasyonu için iç duvarlar kaldırılmıştır (Şekil 19).

Şekil 17. 1984 Yılı Isparta Otel Bodrum Kat Planı (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018)

Şekil 18. 2015 Yılı Isparta Otel Bodrum Kat Planı (Şenol Çizim Arşivi, 2018)

Şekil 19. Bodrum Kat Planında Kaldırılan Duvar Analizi (2015-1964 Yılı) (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018) (Akdağ, 2018)

5.Isparta Otelі'nin Cephesel Düzlemde Kimlik Değişimi/ Dönüşümü

Halbwachs (2018)' göre; 'Tarih tüm geçmişten ibaret değildir fakat geçmişten tüm geriye kalanı da ifade etmez 'yazılı bir tarihin yanında, zamanın geçmişten günümüze sadece görünüşte yok olmuş fakat çok sayıda eski olaylar bütünü bulmanın yaşayan tarihle mümkün olacağını düşünmektedir.

Isparta Otelі'nin geçmiş ve günümüz yıllarına ait görseller tarihin aslında yaşayan bir dönüşümün parçası olduğunu göstermektedir. 1960'lı yılların tanığı Yücel Solak, 2015 yılında aynı yerden çekildiği fotoğrafla, Isparta Otelі'nin tarihsel süreçte cephe kimliğinde uğradığı değişikliği ortaya koymaktadır (Şekil 20).

Şekil 20. 1964 Yılı ve 2015 Yılı Isparta Otelі'nin Cephesi (Tufan, 2016)

Şekil 21. 1964 Yılı Isparta Oteli'nin Görünüşü (Uyar Arşivi, 2019)

Toplumsal çerçeveler toplumsal belleğin oluşmasıyla birlikte kişilerin geçmişlerini hatırlamalarına ve bir şeyleri teşhis etmelerine yardım etmektedirler. Dolayısıyla anılarını hatırlamaya devam eden kişi kendisini toplumsal belleğin ve toplumsal çerçevenin içinde bulmaktadır (Erman, 2017).

Isparta Oteli konumu, mimarisi ve kente kattığı değer ile toplumsal açıdan önemli bir yere sahiptir (Şekil 21). 1960-1970'li yıllarda Isparta Kaymakkapı Meydanı'nda şehrin merkezi ve kalbi noktasında bulunan Isparta Oteli'nin bir düğün konvoyu sırasında çekilen fotoğrafta otelin kuzey cephesi görülmektedir (Şekil 22).

Şekil 22. 1973 Yılı Isparta'da Bir Düğün Konvoyu ve Isparta Oteli'nin Görünüşü (Tufan, 2016)

Betonarme olarak inşa edilen yapı, asimetric dengeye sahiptir. Yapılış tarihinden günümüze değin Isparta Oteli cephesel olarak dönüşüme uğramıştır (Şekil 23).

Şekil 23. 1964 Yılından Günümüze Değın Isparta Oteli Cephesel Dönüşümü (Isparta Valiliğı, 2001) (Yeni Ün Dergisi, 2016) (Akdağ, 2019)

1964 yılı Isparta Otelı'nde minimalist ve rasyonalist yaklaşım otelin kent mimarlığına katkısını ortaya koymaktadır. Yatak bloğunun dikeyliği ve dükkânların yer aldığı ticari bloğun yataylığı cephede karşılıklı ilişkisi sunmaktadır (Şekil 24) (Şekil 25). 1984 yılında cephede düzeninde pencere sisteminin değiştiği görülmektedir (Şekil 26). 2015 yılında gelindiğinde; cephede bulunan giydirme cephe düz bir çizgi şeklinde süreklilik sağlamakta olup, yoğun cam malzeme dokusu ile yapıda doluluk- boşluk etkisi vurgulanmaktadır (Şekil 27).

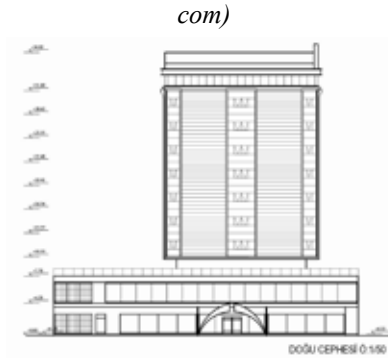
Şekil 24. 1964 Yılı Isparta Otelı Kaymakkapı Meydanı Cephesi (Isparta Valiliği, 2001)

Şekil 25. 1964 Yılı Isparta Otelı Ön Görünüşü (Isparta Belediyesi Arşivi, 2018)

Şekil 26. 1984 Yılı Isparta Otelı Kaymakkapı Meydanı Cephesi (www.kent32.

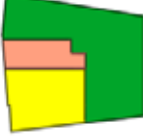
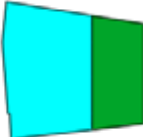
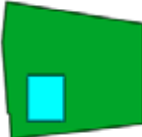
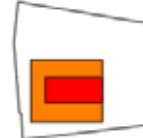
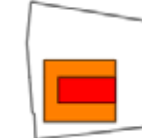
Şekil 27. 2015 Yılı Isparta Otel'i'nin Doğu Cephesi (Şenol Fotoğraf Arşivi, 2018)

6.Bulgular

Çalışma kapsamında kentin simgesi olan Isparta Otel'i plansal ve cephesel düzlemde incelenerek kent hafızasında simge olma durumu ortaya konmuştur. Isparta Otel'i üç ayrı yılda (1964, 1984 ve 2015) farklı plan tipleri ve fonksiyon şeması ile ilk tasarımının ardından renovasyon ve yenileme çalışmalarına tabi olmuştur. Kent belleğinde yer edindiği durumda ise geçmişten günümüze değin önemini korumuştur. Çalışmada arşivlerden elde edilen belgeler, fotoğraflar, plan ve çizimler üzerinden yapılan değerlendirmeler sonucunda Isparta Otel'i'nin kentteki önemi ve mimari kimliğine dair değeri ortaya konmuştur. Çizelge 1'de Isparta Otel'i'nin plansal ve cephesel düzlemde kimlik değişimi/dönüşümünün toplu sonuçları gösterilmektedir.

	1964 YILI ISPARTA OTELİ	1984 YILI ISPARTA OTELİ	2015 YILI ISPARTA OTELİ
Fonksiyonel Kimlik Değişimi/Dönüşümü	Ticaret (Pasa)+Banka+Konaklama	Ticaret (Tanzim Satış) + Yeme-içme mekanları+ Eğlence birimleri (Düğün salonu, gece kulübü)+Konaklama	Ticaret(Mağazalar)+ Yeme-içme mekanları+ Konaklama
Kent Hafızasındaki Değişimi/Dönüşümü	Kent merkezinde bir odaktır. Kentin sosyal ihtiyaçlarına cevap veren mekanlara sahiptir. Kentin modern yüzü olmuştur. İlk betonarme yüksek yapısıdır. Kentte üst gelir grubunun tercih ettiği bir yapı olarak hafızalara işlenmiştir.	Kentin ihtiyacına göre değişen plan şeması ile zemin katta kafeterya yer almıştır. Düğün salonu kentte pek çok insanı etkilenmiştir. Bu sosyalleşme mekanında pek çok düğün ve sünnet merasimleri yapılarak kentin belleğinde yerini almıştır. Isparta kentinin ilk gece kulübü de eğlence işlevi açısından kentte önem taşımaktadır.	Küçük ölçekli dükkanların yerini önü mağaza zincirleri almıştır. Yapı prestij olma özelliği kazanmıştır. Otel, konaklama fonksiyonunu devam ettirirken Isparta kentinin ekonomisini ve gelişmişliğini de yansıtırna görevi üstlenmiştir.
Simge Anlatım Kimlik Değişimi/Dönüşümü	Mimari ve yapım strüktüründe kente ilk olma, simge ve anlam özelliği taşır. Gelenekselden modernleşme geçişi yer alan rasyonel bir mimariyedir. Kentin konaklama tarihçesinin önemli bir parçasıdır. Yüksek bina olarak kentin simgesi ve odağıdır.	Konaklama fonksiyonunun devamlılığı ve eğlence mekanlarının varlığı ile toplumsal kaynaşma ve biraraya gelmenin temsilcisi olarak anlam kazanmıştır. Düğün salonu hafızada yer edinmiş ve simgeleşmiştir.	Yapı tekil işlevden çıkıp, cephesinde yer alan elektronik reklam panolarıyla kentin yüzü ve ekranı olma özelliği kazanmıştır. Buluşma noktası, haber alma merkezi görevi de üstlenmiştir.

Çizelge 1. Isparta Otel'i'nin Plansal ve Cephesel Kimlik Değişimi/Dönüşümü (Akdağ, 2019)

ISPARTA OTELI		1964 YILI ISPARTA OTELI MİMARISI	1984 YILI ISPARTA OTELI MİMARISI	2015 YILI ISPARTA OTELI MİMARISI
PLANSAL DÜZLEMDE KİMLİK DEĞİŞİM/DÖNÜŞÜMÜ		 Otel Zemin Kat Plan Şeması ■ ticari (dükkan) ■ otel lobisi/birimleri ■ banka Otelin zemin katında otel lobi ve yönetim, küçük ölçekli dükkan birimleri ve banka yer almaktadır.	 Otel Zemin Kat Plan Şeması ■ ticari (dükkan) ■ otel lobisi/yönetim birimleri ■ kafe/küçük Otelin zemin katında küçük ölçekli dükkan birimlerinin yerini benzeri satış birimi ve kafe'ler almıştır. Aynı zamanda otel lobi mekânı genişletilmiştir.	 Otel Zemin Kat Plan Şeması ■ ticari (dükkan) ■ otel lobisi/yönetim birimleri Otelin zemin katında büyük bir alan mağazalara ayrılmış olup otel lobi alanı küçültülmüştür.
		 Otel 1. Kat Plan Şeması ■ ticari (dükkan) ■ lokanta, kafe/salon ve dinlenme alanları Otelin sosyal içerikli birimleri daha fazla alan kaplamaktadır.	 Otel 1. Kat Plan Şeması ■ ticari (dükkan) ■ lokanta, kafe/salon ve dinlenme alanları Otelin yeme-içme işlevi mekânları görülmektedir.	 Otel 1. Kat Plan Şeması ■ ticari (dükkan) ■ otel birimleri Otelin hizmet alanı küçük bir yer alanına sahip iken ticari alan bu yer yer kaplamaktadır.
		 Otel Yatak Kat Plan Şeması ■ konaklama birimleri ■ merdiven holü ve kat ofisi	 Otel Yatak Kat Plan Şeması ■ konaklama birimleri ■ merdiven holü ve kat ofisi	 Otel Yatak Kat Plan Şeması ■ konaklama birimleri ■ merdiven holü ve kat ofisi
CEPHESEL DÜZLEMDE KİMLİK DEĞİŞİM/DÖNÜŞÜMÜ		 Otel Cephesi Şematik Çizim Kentin ilk çok katlı binasıdır. İnşa edildiği dönemin modern ve minimalist özelliklerini taşıyor. Griş cephesinde zemin katındaki geniş çıkma ve birinci katlı teras/yeri açık mekân ile doluluk beşlik etkisi vurgulanmıştır. Yüksek cam yüzeylerle şeffaflık sağlanmıştır.	 Otel Cephesi Şematik Çizim 1980'li yıllarda pencere sistemi değiştirilmiştir. Yaprın cephe rengi olarak pembe kullanılmıştır. Zemin kat ve üst katları boşluklar kapatılmıştır. Yataklar katından ileri yüzeylerin alanı artırılmış olup, 1964 yılındaki gertif ve yataklar cephe etkisi artık görülmektedir.	 Otel Cephesi Şematik Çizim Otel cephesinde giydirmeye cephe sistemi kullanılmıştır. Renkler değiştirilmiştir. Zemin ve birinci katlı mağaza cephe kısımları yapının cephesine hakim olmuş ve eski yapıdaki modernist minimalist etki kaybolmuştur.

Plansal düzlemdeki kimlik değişim/dönüşümü sonuçları değerlendirildiğinde; Isparta Otel'i'nin 1964 yılından günümüze kadar ticari ve konaklama kimliğinin devam ettiği ancak ticari birimlerin günümüzde daha fazla alansal artış gösterdiği tespit edilmiştir. Ticari kimlik bağlamında kullanım, iletişim, görünürlük ve algılanabilirlik artmıştır. Düğün salonu, gece kulübü mekânlarının varlığı Isparta kentinde yaşayanların Otele gitmelerini ve Otelin bir nevi sosyal buluşma noktası olmasını sağlamışken şu an bu işlevlerin olmaması nedeniyle Otel sadece şehir dışından gelen yerli ve yabancı turistler tarafından konaklama amacıyla kullanılmakta-

dır. 1960 ve 1984 yıllarında Isparta Otel'i buluşma, eğlenme, sosyalleşme amacı ile kentin prestij yapısı olmuştur. Bugün yapıda bu fonksiyonlar olmamakla birlikte otel hala daha cazibe mekânı olmayı sağlayabilmektedir. Cephesel olarak da Isparta Otel'i 1960'lı yıllarda gelenekselden moderne geçiş ve kentleşmenin getirdiği toplumsal gelişmeyi temsil eden bir şekilde cephede şeffaflaşma, malzeme kullanımı, dikeyde yükselme, taşıyıcı sistemde dönemin teknolojisini kullanma gibi yeniliklerin görüldüğü bir simge yapı olmuştur. Ancak zaman içerisinde şeffaflık azaltılmış, dönemin popülist yaklaşımları cephedeki renk kullanımını etkilemiştir. Günümüzde de Otel'in cephesi reklam panosu olarak kullanılmakta ve kentli ile diyalog kurmaktadır.

Çizelge 2. Isparta Otel'i'nin Kentsel Hafızada Fonksiyonel/Simge/Anlam/Kimlik Değişimi/Dönüşümü (Akdağ, 2019)

ISPARTA OTELİ	Fonksiyonel Kimlik Değişimi/ Dönüşümü	1964 YILI ISPARTA OTELİ	1984 YILI ISPARTA OTELİ	2015 YILI ISPARTA OTELİ
		Ticaret (Pasaj)+Banka+Konaklama	Ticaret (Tanzim Satış) + Yeme-içme mekanları+ Eğlence birimleri (Düğün salonu, gece kulübü)+Konaklama	Ticaret(Mağazalar)+ Yeme-içme mekanları+ Konaklama
		Kentin merkezinde bir odaktır. Kentin sosyal ihtiyaçlarına cevap veren mekanlara sahiptir. Kentin modern yüzü olmuştur. İlk betonarme yüksek yapıdır. Kentte üst gelir grubunun tercih ettiği bir yapı olarak hafızalara işlenmiştir.	Kentin ihtiyacına göre değişen plan şeması ile zemin katta kafeterya yer almıştır. Düğün salonu kente pek çok insanı etkilemiştir. Bu sosyalleşme mekanında pek çok düğün ve sünnet merasimleri yapılarak kentin belleğinde yerini almıştır. Isparta kentinin ilk gece kulübü de eğlence işlevi açısından kente önem taşımaktadır.	Küçük ölçekli dükkanların yerini ünlü mağaza zincirleri almıştır. Yapı prestij olma özelliği kazanmıştır. Otel, konaklama fonksiyonunu devam ettirirken Isparta kentinin ekonomisini ve gelişmişliğini de yansıtırma görevi üstlenmiştir.
		Mimari ve yapım strüktüründe kente ilk olma, simge ve anlam özelliği taşır. Geleneksel modern geçişte yer alan rasyonel bir mimaridir. Kentin konaklama tarihçesinin önemli bir parçasıdır. Yüksek bina olarak kentin simgesi ve odağıdır.	Konaklama fonksiyonunun devamlılığı ve eğlence mekanlarının varlığı ile toplumsal kaynaşma ve bir araya gelmenin temsilcisi olarak anlam kazanmıştır. Düğün salonu hafızada yer edinmiş ve simgeleşmiştir.	Yapı tekil işlevden çıkıp, cephesinde yer alan elektronik reklam panolarıyla kentin yüzü ve ekranı olma özelliği kazanmıştır. Buluşma noktası, haber alma merkezi görevi de üstlenmiştir.

Çizelge 2'de de Isparta Otel'i'nin geçmişten günümüze değin kentsel hafızadaki yerini, simge olma halini, yüklendiği anlam ve kimlik değişim ve dönüşümünü gösteren bir çalışma yapılmıştır. Fonksiyonel kimlik açısından ticaret fonksiyonu pasajdan tanzim satışa ve son olarak da zincir mağazalara dönüşmüştür. Bu durum, alışveriş yapma şeklinin değiştiğini, ölçeğin farklılaştığını ve alışveriş kültürünün ilk örneklerden günümüz toplumunun kitle alışveriş alışkanlığına evrildiğini göstermektedir. Kent hafızasında Isparta Otel'i tarihi dokudaki hanların yerine yapılan kentin ilk modern yapısıdır. Kentin gelişmişliğinin, malzemenin ve teknolojinin göstergesidir. 1980'li yıllarda ise toplum Otel'in prestijli düğün mekânını hatırlamaktadır. Özellikle üst gelir grubunun yemekli düğün merasimleri

Isparta Oteli ile birlikte hafızalara kazınmıştır. Günümüzün Isparta Oteli ise kent hafızasında alışveriş imkânı sunan, kolay erişilebilen bir mekân olarak yerini alacaktır. Simge olma özelliğini ilk modernist, rasyonel ve betonarme yapı olma durumu ile elde etmiştir. Düğün salonu ve gece kulübü de toplumun her kesimini buluşturmuş ve Isparta Oteli bu yıllarda eğlence kültürünün yerleştiği yılları temsil etmiştir. Günümüzde ise yapının cephesi elektronik reklam panosuna dönüştürülerek yapı kitle iletişim aracı görevi üstlenmiştir.

7. Sonsöz

Gündelik yaşamda lüks kavramı gösterişe, eğlenceye odaklı ve ihtiyaçtan fazlasının elde edilmesine karşılık gelen bir kavramdır. Isparta Oteli de Isparta Kenti için lükse ulaşılabilen mekânlar sunmuştur. Isparta'nın düğün, konser çeşitli sergi ve sanat gösterilerine ev sahipliği yapması kentlinin sosyal belleğinde önemli bir yer edinmiştir.

Isparta Oteli, 1960lı yıllarda kent mimarisinin modernist bir temsilcisi olmuştur. 1960 yılı itibarıyla kentli için ticari, sosyal, kültürel açıdan toplumsal bellekte kentsel bir simge olarak hafızada önemli bir konuma gelmiştir.

Isparta'nın ilk betonarme taşıyıcı sistemi ile yapılmış çok katlı konaklama yapılarındandır. Isparta'nın ilk yüksek katlı yapısı olarak kentin inşaat ve mimari tarihselliği ve hafızasında yer edinmiştir.

İnşa edildiği dönemde toplumun ihtiyaç duyduğu gereksinimleri karşılayan otel teknolojisinin ilerlemesiyle işlevsel ve cephesel olarak modern kent ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışmaktadır. Örneğin; günümüzde Isparta Oteli'nin cephesi bir reklam panosu olarak kullanılmaktadır. Bu durum kent belleğinde aslında sadece bir yapının konaklama için kullanılmasının yanında bir kitle iletişim aracına dönüşerek verilen reklamlar ya da duyurular ile kentli ile yapının bir bağ kurmasına imkân sağlamaktadır. Tekil işlevden çıkan bu kent elemanları bir 'Tüketim Nesnesi'ne dönüşmektedir. Dolayısıyla tüketim nesnesine dönüşen Isparta Oteli, geçmişten günümüze gelindiğinde hala kentsel yaşantının merkezinde ve kentin önemli bir parçası konumunda olup işlev ve özellikleriyle toplumsal hafızada gelecek nesiller için de farklı bir anlam ifade edeceği görülmektedir.

8. KAYNAKÇA

- AKDAĞ, N. (2018), *Isparta Kentinde Geçmişten Günümüze Konaklama Yapılarının Kentsel ve Mekânsal Açılardan İncelenmesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı.
- AKDAĞ, N. (2017-2019), Şema, Çizim ve Fotoğraf Arşivi. Isparta.
- BÖCÜZADE, S. S. (2012), *Isparta Tarihi*, Isparta: Isparta Valiliği.
- DEMİREL, S. (2012), *Hizmette Isparta'yı Seçtim*, İstanbul: Binay Matbaacılık.
- ERMAN, T. (2017), Hatırlamanın Yapıtaşı Mekanın Bellek İle İlişkisi Üzerine, S. Özaloğlu içinde, *Bir Varmış Bir Yokmuş, Toplumsal Bellek, Mekan ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* (s. 13-20). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- EROĞLU, A. (2012), Henri Bergson'da Bilinç-Sezgi İlişkisi, *SDÜ, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012(27), 81-102.
- HALBWACHS, M. (2016), *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, Ankara: Heretik Yayınları.
- HALBWACHS, M. (2018), *Kolektif Hafıza*, Ankara: Heretik Yayınları.
- [http:// www.kent32.com](http://www.kent32.com). Erişim Tarihi: 13.04.2018.
- <http://www.ispartaya.com/harita.asp>. Erişim Tarihi: 13.05.2019.
- <https://earth.google.com/web/>, Erişim Tarihi: 18.08.2018.
- <https://earth.google.com/web/>, Erişim Tarihi: 13.05.2019.
- ISPARTA BELEDİYESİ. (2018), Isparta Belediyesi Arşivi.
- ISPARTA VALİLİĞİ. (2001), *Isparta 1880–1980*, İstanbul: Isparta Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü.
- ROSSİ, A. (2006), Şehrin Mimarisi, İstanbul: Kanat Kitap.
- ŞENOL, F. (2018), Çizim ve Fotoğraf Arşivi. Isparta.
- T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ISPARTA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ. (2017), *Tarihsel Gelişim*. 8 Mayıs 2019 tarihinde [http:// www.İspartakulturturizm.Gov.Tr/Tr,71028/TarihselGelisim.Html](http://www.İspartakulturturizm.Gov.Tr/Tr,71028/TarihselGelisim.Html). adresinden alındı.
- TUFAN, M. (2013), Isparta Otelinin Yapılış Hikayesi. *Yeni Ün Dergisi*, 1(13), 8–9–10.
- TUFAN, M. (2016), Isparta Otel. *Yeni Ün Dergisi*, Mayıs 2016, 60-61-62-63-66.
- TUFAN, M. (2016), Isparta'da Bir Düğün Konvoyu. *Yeni Ün Dergisi*, Ekim 2016, 68-69.
- TÜRK DİL KURUMU. (2019), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UYAR, Ö. (2019), Fotoğraf Arşivi. Isparta.

BODRUM İLÇESİ'NİN 1990-2018 YILLARI ARASINDAKİ ARAZİ ÖRTÜSÜ DEĞİŞİMİ

BÖLÜM

10

E. Seda ARSLAN¹
Ömer K. ÖRÜCÜ²

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, sedaarslan@sdu.edu.tr

² Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, omerorucu@sdu.edu.tr

1. GİRİŞ

Artan nüfus ve gelişen teknoloji ile birlikte her geçen gün doğal kaynaklar üzerindeki baskı artmaktadır. Doğal kaynak değerini etkileyen arazi örtüsü değişimi küresel olarak en önemli çevresel sorunlarından biri olarak kabul edilmektedir (Guan vd., 2011; Veldkamp ve Lambin, 2001; Verburg, Schot, Dijst, ve Veldkamp, 2004). Bu değişim, habitat parçalanması ve kaybına yol açarak biyolojik çeşitliliğin azalmasına, ekosistemlerin işlevlerinin değişmesine, yerel ve bölgesel ölçekte iklim değişikliği ile küresel ısınmaya neden olmaktadır (Sala vd., 2000).

Turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin yapıldığı alanlar, alan kullanımı açısından dinamik özellikte olmasının yanında karmaşık bir arazi yapısını da barındıran alanlardır. Arazi kullanımları, turizm ve rekreasyon faaliyetlerinin hem sonucu hem de belirleyicisidir. Dolayısıyla toplumsal, ekonomik ve çevresel faktörlerle yakından ilişkili olan turizm faaliyetleri ile arazi örtüsünün dengeli bir şekilde yönetilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu nedenle turizm faaliyetlerinin neden olduğu arazi örtüsü değişiminin koruma-kullanım dengesi çerçevesinde incelenmesi, olumsuz çevresel etkileri hafifletirken, sürdürülebilir kaynak kullanımı ile turizm gelişimini desteklemeye yardımcı olacaktır (DeFries ve Eshleman, 2004; Gössling, 2002; Mao, Meng, ve Wang, 2014; Marín-Yaseli ve Martínez, 2003; Petrov, Laval, ve Kasanko, 2009; Wu, 2001).

Arazi örtüsü değişiminin haritalanması ve büyüklük bakımından hesaplanması çevresel değişikliklerle ilgili ölçülebilir veriler sağladığı için koruma yönetimi ve sürdürülebilir planlama için kritik öneme sahiptir. Pek çok araştırmacı, arazi örtüsü değişiminin belirlenmesinde uzaktan algılama bilim ve teknolojisi ile coğrafi bilgi sistemleri kullanımının öneminden bahsetmektedir. Dolayısıyla bu teknolojiler uzun yıllardan bu yana arazi örtüsü değişimini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır (Chou, Lei, Wan, ve Yang, 2005; Dwivedi, Sreenivas, ve Ramana, 2005; Goksel, 1998; Secker, Goksel, Kabdasli, Musaoglu, ve Kaya, 2003; Sönmez, Onur, Sarı, ve Maktav, 2006). Söz konusu teknolojilerin yoğun olarak kullanılmasının en önemli nedeni ise arazi örtüsüne ilişkin verilerin bu teknolojiler ile son derece doğru, hızlı ve kolay bir şekilde üretilmesidir.

Arazi örtüsü değişiminin tespitinde çeşitli yöntemler ve veri kaynakları kullanılmaktadır. Gerek dünyada gerekse Türkiye’de yaygın olarak uydu fotoğraflarından ve Avrupa Çevre Ajansı’nın oluşturduğu bir veri tabanı olan CORINE (Coordination of Information on the Environment) verilerinden faydalanılmaktadır (Bayar ve Karabacak, 2017; Gülçin, 2018; Karabacak, 2018).

CORINE Arazi Örtüsü (CLC), Avrupa Birliği (AB) üye ülkeleri ve ortak ülkelerin tümü için 1: 100.000 ölçeğinde bir arazi örtüsü haritasıdır. Proje Avrupa Birliği Komisyonu tarafından 1985 yılında başlatılmış, 1990 yılına kadar Komisyon tarafından yürütülmüş ve bu süre zarfında bir çevre bilgi sistemi oluşturulmuştur. Söz konusu sistemin terminolojisi ve metodolojisi geliştirilerek Avrupa Birliği düzeyinde kabul edilmiştir. Corine arazi örtüsü haritalarının üretilmesi sürecine iliskindetaylı bilgiler Buttner, Steenmans, Bossard, Feranec, ve Kolar (2000); Çivi vd. (2009); de Lima (2005); Feranec, Hazeu, Christensen, ve Jaffrain (2007) tarafından yapılan çalışmalarda yer almaktadır. CORINE arazi örtüsü Avrupa peyzajlarında 1985-2018 arası dönemde meydana gelen değişimler hakkında en eksiksiz ve tutarlı kartografik bilgi kaynağıdır.

Bu çalışmanın amacı ülkemizin turizm sektöründe uluslararası öneme sahip merkezlerinden biri olan Bodrum İlçesi'nin 1990-2018 yılları arasındaki arazi örtüsü değişimini ortaya koymaktır. Bodrum İlçesi'nin birinci derecede öncelikli turizm merkezleri arasında yer alması hem sahip olduğu doğal ve kültürel peyzaj değerleri hem de pek çok tarihi ve arkeolojik alanları içinde barındırmasından kaynaklanmaktadır (Özkan, 2018). İlçe 1975 yılında Bakanlıklar arası Turizm Komitesi tarafından 1. Derece Öncelikli Turistik Merkez, 1985 sonrasında da özel sektörün turizm yatırımlarını teşvik etmek üzere, Marina, Karaada, Türkbükü Yalçiftlik ve Yalıkavak olmak üzere 5 ayrı turizm merkezi ilan edilmiştir. Bu yüzden Bodrum İlçesi ve konumlandığı yarımada ekonomisinde lokomotif sektör turizmdir (Kiper, 2006; Zencir ve Çiçek, 2014). 1970 yıllarından itibaren, turizm sektörünün sağladığı istihdam olanaklarına bağlı olarak, ilçe merkezi ile birlikte yarımadaadaki belde ve köyler önemli ölçüde göç almış ve almaktadır. Böylece tarihteki adı ile Halikarnasos, küçük bir sahil kasabasından, turizm sektörünün en önemli destinasyonlarından biri haline gelmiştir. Bu duruma son yıllarda yaygınlaşan, yabancı uyruklu kişilerin ilçeye yerleşmeleri ve ikincil konut sahiplerinin bir bölümünün sürekli olarak burada yaşamaya başlamaları sebebiyle Bodrum İlçesi'nin hem kış hem de yaz aylarındaki nüfusu her geçen gün artmaya devam etmiştir (Özkan, 2018). Sonuç olarak, bölge son kırk yılda hızla gelişen turizm sektörüne bağlı nüfus artışıyla birlikte yoğun bir şekilde ulaşım sistemlerinin, konaklama tesisleri ve ticari yapılaşmalar ile konut alanlarının genişlemesine ve gelişmesine sahne olmuştur. Bu bağlamda Bodrum İlçesi'nin arazi örtüsü değişimlerinin yıllara bağlı olarak belirlenmesi doğal kaynakları temel alan turizm endüstrisinin sürdürülebilir gelişmesine katkı sağlaması sebebiyle büyük öneme sahiptir.

2. Materyal ve Metot

Çalışma alanı olarak seçilen Bodrum İlçesi; Türkiye'nin güney batısında bulunan ve coğrafi olarak Ege bölgesinde yer alan Muğla ilinin 13 ilçesinden biridir. Doğudan batıya doğru uzanan ilçe adını verdiği yarımada üzerindedir ve 62857.82 ha'lık yüzölçümü ile 215 km kıyı uzunluğuna sahiptir. Kuzeyde Güllük, Güneyde Gökova körfezi arasında kalan yarımada'nın batı uç noktası olan Akyarlar beldesi Yunanistan'ın Kos adasına sadece 6 km uzaklıktadır. ((Dilek, 1998; Özkan, 2018)

Şekil 1.1 Çalışma alanı sınırları

Çalışmada materyal olarak CORINE 1990, 2000, 2006, 2012 ve 2018 arazi örtüsü verileri kullanılmıştır. Çalışma alanına ait haritaların oluşturulması için CORINE arazi örtüsü sınıflandırması alanın doğal ve kültürel peyzaj özelliklerine göre yeniden değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda kentsel alanlar, endüstri, ticaret ve ulaşım birimleri ile maden çıkarma, döküm ve inşaat sahalarını içeren diğer yapay alanlar, spor ve eğlence alanları, tarımsal alanlar, orman ve yarı doğal alanlar ile sulak alanlar ve su yapılarını içeren diğer alanlar olarak toplamda 6 ana sınıf oluşturulmuştur (Tablo 1). CORINE verileri vektörel veri formatında Avrupa birliği Land Monitoring Services resmi internet sitesinden (<https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover>) shp dosya uzantılı veri olarak indirilmiş ve QGIS 3.8.2 programı kullanılarak çalışma alanı sınırları dahilinde kesilmiştir. Daha sonra belirlenen arazi örtüsü sınıflarına göre gruplandırma yapılmış ve bu gruplara ait alan hesaplamalar yapılarak arazi örtüsü değişimi ortaya konulmuştur.

Tablo 1 CORINE arazi örtüsü sınıfları (Çivi vd., 2009)

Arazi Örtüsü Sınıfları	CORINE Arazi Örtüsü Sınıfları
Kentsel alanlar	Sürekli kentsel yapı Kesikli kentsel yapı
Diğer yapay alanlar	Endüstriyel veya ticari birimler Karayolu ve demiryolu ağları ve ilgili araziler Limanlar Havaalanları Maden çıkarma sahaları Döküm sahaları İnşaat sahaları Yeşil kentsel alanlar
Spor ve Eğlence Alanları	Spor ve Eğlence Alanları
Tarımsal Alanlar	Sulanmayan Ekilebilir arazi Sürekli sulanan alanlar Meyve bahçeleri Zeytinlikler Mera Alanları Karışık Tarım Alanları Doğal bitki örtüsü ile birlikte bulunan tarım alanları
Orman ve yarı doğal alanlar	Geniş yapraklı orman İğne yapraklı orman Karışık orman Doğal çayırliklar Sklerofil bitki örtüsü Bitki Değişim alanları Seyrek Bitki alanları Yanmış alanlar
Diğer alanlar	Su kütleleri Karasal Bataklılar Deniz Yüzeyi

3. Araştırma Sonuçları ve Tartışma

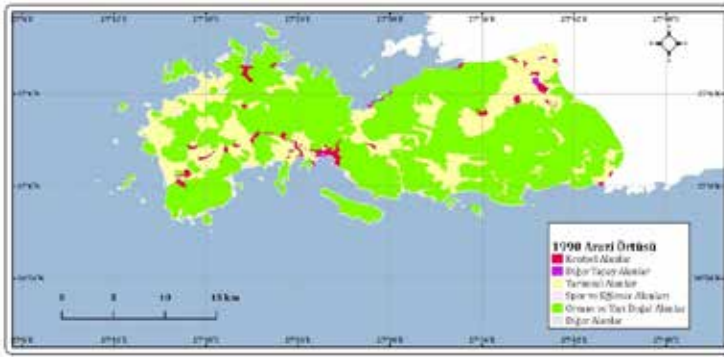
3.1 Bulgular

Yaklaşık 62.858 hektar alanı kaplayan Bodrum İlçesi'nin bu çalışma kapsamında yeniden sınıflandırılmış 1990 yılı arazi örtüsü sınıfları, kapladığı yüzey alanları ve yüzdeleri Tablo 2 de arazi örtüsü haritası ise Şekil 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2 Corine 1990'a göre arazi örtüsü sınıfları, kapladığı yüzey alanları ve yüzdeleri

Arazi Örtüsü	Alan (ha)	Yüzde
Kentsel Alanlar	1745.42	2.78
Diğer Yapay Alanlar	227.28	0.36
Spor ve eğlence alanları	1179.26	1.88
Tarımsal Alanlar	17499.50	27.84
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	41521.76	66.06
Diğer Alanlar	684.60	1.09
TOPLAM	62857.82	100.00

Tablo 2 incelendiğinde orman, yarı orman ve doğal alanlar %66 ile en fazla alan kaplayan arazi örtüsü sınıfını oluşturduğunu, bunu %27 ile tarımsal alanların izlediği görülmektedir. Kentsel alanlar tüm alanın %2.78'ini kaplamaktadır. Yarımada'nın geneline yayılmış olan yerleşimlerden en büyüğü Bodrum ilçe merkezidir. Daha çok yazlık olarak nitelendirilen ikincil konutları ile turizm tesisleri ve tatil köylerini kapsayan spor ve eğlence alanları ise %1.88 lik bir alanı kaplamaktadır.

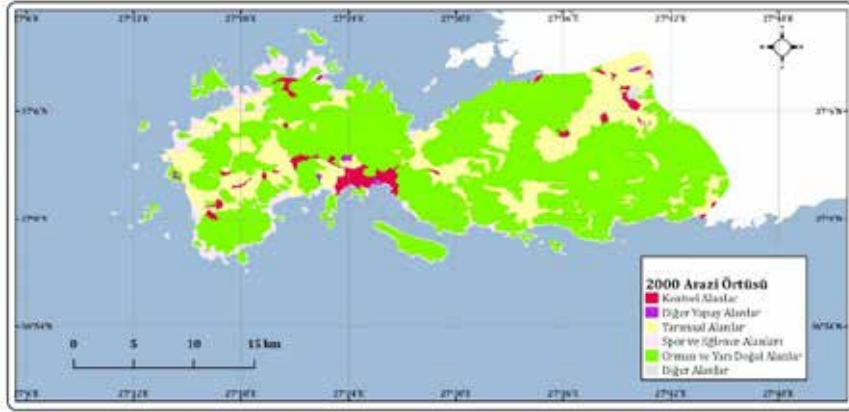
Şekil 2 1990 yılı arazi örtüsü sınıfları

Bodrum İlçesi'nin 2000 yılı arazi örtüsü Tablo 3'de bu çalışma kapsamında yeniden sınıflandırılmış arazi örtüsü haritası ise Şekil 3 de gösterilmiştir.

Tablo 3 2000 yılı arazi örtüsü sınıfları, kapladığı yüzey alanları ve yüzdeleri

Arazi örtüsü	Alan (ha)	Yüzde
Kentsel Alanlar	2299.00	3.66
Diğer Yapay Alanlar	218.62	0.35
Spor ve eğlence alanları	3401.13	5.41
Tarımsal Alanlar	15929.42	25.34
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	40229.67	64.00
Diğer Alanlar	779.99	1.24
Toplam	62857.83	100.00

Tablo 3'e göre orman, yarı orman ve doğal alanlar %64 ile en fazla alan kaplayan arazi örtüsü sınıfını oluşturduğunu bunu %25,34 ile tarımsal alanların izlediği görülmektedir. Yazlık konutlar ile turizm tesisleri ve tatil köylerini kapsayan spor ve eğlence alanlarının kapladığı alan %5.41 olarak hesaplanmıştır. Kentsel alanlar ise tüm alanın %3.66'sını kaplamaktadır.

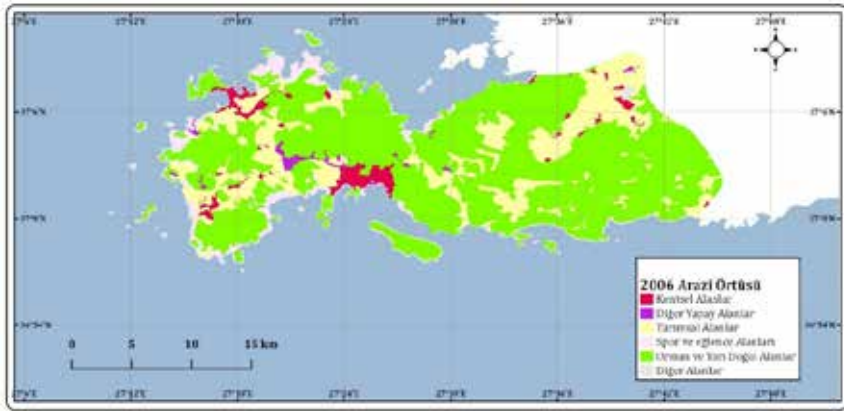
Şekil 3 2000 yılı arazi örtüsü sınıfları

Bodrum İlçesi'nin 2006 yılı arazi örtüsü Tablo 4 de bu çalışma kapsamında yeniden sınıflandırılmış arazi örtüsü haritası ise Şekil 4 de gösterilmiştir.

Tablo 4 2006 yılı arazi örtüsü sınıfları, kapladığı yüzey alanları ve yüzdeleri

Arazi Örtüsü	Alan (ha)	Yüzde
Kentsel Alanlar	2508.26	3.99
Diğer Yapay Alanlar	846.83	1.35
Spor ve eğlence alanları	3428.70	5.45
Tarımsal Alanlar	14572.52	23.18
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	40792.81	64.90
Diğer Alanlar	708.70	1.13
Toplam	62857.82	100.00

Tablo 4'e göre orman, yarı orman ve doğal alanlar %64,90 ile en fazla alan kaplayan arazi örtüsü sınıfını oluşturduğunu bunu %23,18 ile tarımsal alanların izlediği görülmektedir. Yazlık konutlar ile turizm tesisleri ve tatil köylerini kapsayan spor ve eğlence alanlarının kapladığı alan %5.45 olarak hesaplanmıştır. Kentsel alanlar ise tüm alanın %3.99'unu oluşturmaktadır.

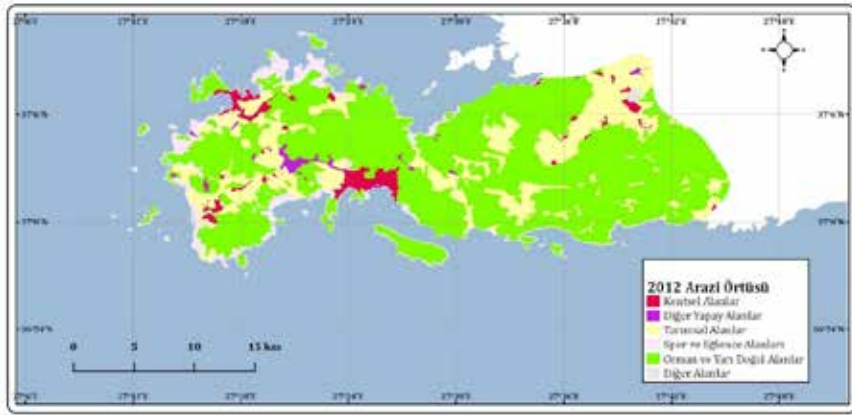
Şekil 4 2006 yılı arazi örtüsü sınıfları

Çalışma alanına ait 2012 yılı arazi örtüsü Tablo 5 de bu çalışma kapsamında yeniden sınıflandırılmış arazi örtüsü haritası ise Şekil 5 de gösterilmiştir.

Tablo 5 2012 yılı arazi örtüsü sınıfları, kapladığı yüzey alanları ve yüzdeleri

Arazi Örtüsü	Alan (ha)	Yüzde
Kentsel Alanlar	2508.26	3.99
Diğer Yapay Alanlar	895.73	1.43
Spor ve eğlence alanları	3677.86	5.85
Tarımsal Alanlar	14513.48	23.09
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	40553.79	64.52
Diğer Alanlar	708.68	1.13
Toplam	62857.82	100.00

Tablo 5'e göre orman, yarı orman ve doğal alanlar %64,52 ile en fazla alan kaplayan arazi örtüsü sınıfını oluşturduğunu bunu %23,09 ile tarımsal alanların izlediği görülmektedir. Yazlık konutlar ile turizm tesisleri ve tatil köylerini kapsayan spor ve eğlence alanlarının kapladığı alan %5.85 olarak hesaplanmıştır. Kentsel alanlar ise tüm alanın %3.99'unu oluşturmaktadır.

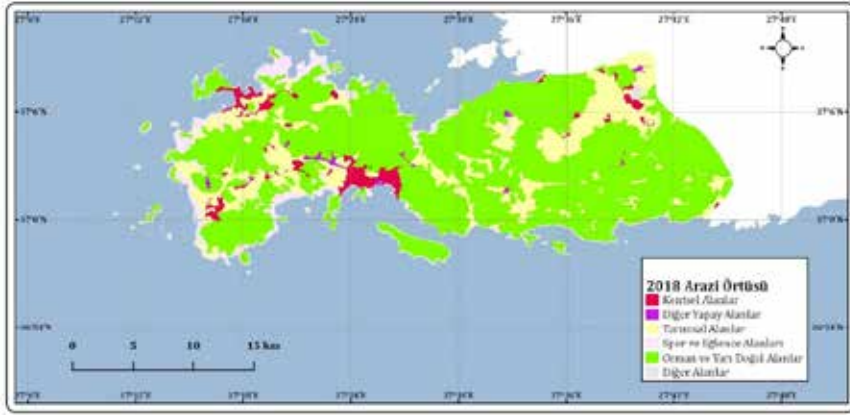
Şekil 5 2012 yılı arazi örtüsü sınıfları

Çalışma alanına ait 2018 yılı arazi örtüsü Tablo 6 da bu çalışma kapsamında yeniden sınıflandırılmış arazi örtüsü haritası ise Şekil 6 de gösterilmiştir.

Tablo 6 2018 yılı arazi örtüsü sınıfları, kapladığı yüzey alanları ve yüzdeleri

Arazi Örtüsü	Alan (ha)	Yüzde
Kentsel Alanlar	2763.94	4.40
Diğer Yapay Alanlar	589.58	0.94
Spor ve eğlence alanları	3883.26	6.18
Tarımsal Alanlar	13285.52	21.14
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	41581.51	66.15
Diğer Alanlar	754.01	1.20
Toplam	62857.82	100.00

Tablo 6'ya göre orman, yarı orman ve doğal alanlar %66,15 ile en fazla alan kaplayan arazi örtüsü sınıfını oluşturduğunu bunu %21,14 ile tarımsal alanların takip ettiği görülmektedir. Yazlık konutlar ile turizm tesisleri ve tatil köylerini kapsayan spor ve eğlence alanlarının kapladığı alan %6,18 olarak hesaplanmıştır. Kentsel alanlar ise tüm alanın %4.40'ını oluşturmaktadır.

Şekil 6 2018 yılı arazi örtüsü sınıfları

Yukarıda verilen farklı yıllara ait CORINE verileri doğrultusunda çalışma alanı olarak seçilen Bodrum İlçesi'nin yıllara göre arazi örtüsündeki değişimler Tablo 7'de alan büyüklüğü (ha) yüzde olarak ifade edilmiştir.

Tablo 7. Yıllara göre arazi örtüsü değişimleri

Arazi Örtüsü	1990 – 2000		2000 – 2006		2006 – 2012		2012-2018	
	Alan (ha)	Yüzde (%)	Alan (ha)	Yüzde (%)	Alan (ha)	Yüzde (%)	Alan (ha)	Yüzde (%)
Kentsel Alanlar	553.57	0.88	209.27	0.33	0.00	0.00	255.68	0.41
Diğer Yapay Alanlar	-8.66	-0.01	628.22	1.00	48.90	0.08	-306.16	-0.49
Spor ve eğlence alanları	2221.86	3.53	27.57	0.04	249.16	0.40	205.40	0.33
Tarımsal Alanlar	-570.08	-0.50	-1356.89	-2.16	-59.05	-0.09	-1227.95	-1.95
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	-1292.09	-2.06	563.13	0.90	-239.01	-0.38	1027.71	1.63
Diğer Alanlar	95.39	0.15	-71.29	-0.11	-0.01	0.00	45.33	0.07

Çalışmada elde edilen sonuçlar, ele alınan 4 farklı zaman dilimine göre kentsel alanların, diğer yapay yüzeylerin ve turizm odağında spor ve eğlence merkezlerinin kapladığı alanın yüzde olarak arttığını, buna karşın tarım alanlarında azalan yönde bir ivme olduğunu göstermektedir. Buna karşın orman ve yarı doğal alanlarda doğru orantılı bir artış ve azalış bulunmadığı gözlenmektedir.

3.2. Tartışma

Bodrum İlçesi'nin 1990-2018 yılları arasındaki arazi örtüsü değişimini CORINE verileri kullanarak tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada elde edilen bulgular ile arazi örtüsü değişimini konu alan benzer çalışmalarda elde edilen bulgular büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Boavida-Portugal, Rocha, ve Ferreira (2016) Portekiz kıyı bölgesinde arazi örtüsü değişimi için yaptıkları çalışmada yapay arazi örtüsünde kıyı bölgelerinde artışın daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca CORINE arazi örtüsü kullanılarak yapılan kentsel alan analizlerinde %2-3 hata payı ile hesaplanmış olan ölçümlerin doğru olduğu kabul edilmektedir (Diaz-Pacheco ve Gutiérrez, 2014). Bir turizm merkezi olan Bodrum İlçesi'nde de kentsel alanların yüzölçümü 1990 yılında 1745.42 ha iken - 2018 yılında 2763.94 ha' a yükselmiş ve yaklaşık 1000 ha'lık bir artış göstermiştir. Öte yandan Bodrum ilçesinde yerleşik yaşayan nüfus 1990 yılında 56.821 kişi iken 2018 yılında nüfus 171.850 kişi olmuştur. Bu bağlamda 1990 yılında brüt yoğunluk 33 kişi/ha iken 2018 yılında bu rakam 62 kişi/ha' ya ulaşarak yerleşik brüt yoğunluk yaklaşık 2 katına ulaşmıştır.

İkincil konutların bulunduğu bölgeler kıyı ve kıyıya yakın yerlerde yaz aylarında kullanılan, ancak yılın büyük bölümünde kullanılmayan yeni yerleşmelerin doğmasına neden olan alanlardır (Emekli, 2014). Spor ve eğlence alanları olarak sınıflandırılan ve genellikle ikincil konutları ile turistik ve eğlence tesislerini kapsayan alanlar 1990'da 1179.26 ha iken 2000 yılında 3401.13, 2006 yılında 3428.70 ha, 2012 yılında 3677.86 ha ve 2018 yılında ise 3883.26 ha olarak belirlenmiştir. Bu sınıftaki alanlar %330 artışla oransal olarak en fazla artış gösteren alanlardır. Konu ile ilgili benzer çalışmalar incelendiğinde ikincil konut yatırımlarının plansız bir biçimde kıyı alanlarında yoğunlaşması yapılaşma sorunları yaratmaktadır. Önemli bölümünün kıyılarda, verimli tarım topraklarında ve ormanlık alanlarda yer aldığı bu konutlar yılın yalnızca belirli bir döneminde kullanılmalarına karşın, bulundukları bölgede yoğunluğu artırarak büyük altyapı sorunlarına neden olmaktadır (Alpaslan ve Ortaçesme, 2009).

CORINE Arazi Örtüsü haritasının asgari 25 hektar eşleme ünitesine sahip olduğu düşünüldüğünde, yeşil kentsel alanlar gibi sınırlı bir dağılıma sahip arazi örtüsünün bu haritada doğru bir şekilde gösterilmesi mümkün değildir. Bu bakımdan kentsel yeşil alanların analizi için daha detaylı ve uzamsal çözünürlüğü daha yüksek olan haritalarda çalışmak gerektiği unutulmamalıdır (Zulian vd., 2018).

Yaklaşık 65 ha'lık bir alan kaplayan ve bölgeye gelen yabancı turist sayısına büyük katkı sağlayan Bodrum Havalimanı 1997'de işletmeye alınmış ve bölgenin turistik gelişmesine dikkate değer bir etkiye bulunmuştur. Diğer yapay alanlar olarak sınıflandırılan endüstriyel veya ticari

birimler ile limanlar, döküm, inşaat ve maden çıkarma sahaları 2000-2006 yılları arasında 628.22 ha'lık bir artışla en fazla artış gösterdiği dönemi yaşamıştır. Genellikle açık ocak işletmeciliği yoluyla yapılan madencilik faaliyetleri için önce ağaçlar kesilmekte ve orman örtüsü tıraşlanmaktadır. Daha sonra madenin üzerindeki toprak kaldırılarak bir başka yere depolanmaktadır. Dekapaj adı verilen bu işlem doğrudan arazi topografyasını hedef alırken, toprak ve bitki örtüsü kayıplarına, topografyadaki değişikliklere ve önemli miktarda maden atıkları oluşmasına sebep olmaktadır. Bu faaliyetler sonucunda doğal çevre morfolojisi bozulmakta, toprak kayıpları, dinamit patlamalarıyla yeraltı sularının yataklarının bozulması ve görsel kirliliğe neden olmaktadır (Atmış ve Günşen, 2016). Bodrum İlçesi'nde 2018 yılı arazi kullanımına göre yaklaşık 225 ha'lık bir alanın döküm ve maden çıkarma sahaları olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tarımsal arazi varlığı 1990-2018 yılları arasında en büyük kaybı yaşayan alanlardır. Yıldırım ve Ortaçşeme (2016) Türkiye'nin önemli turizm merkezlerinden Antalya Manavgat havzasında yaptıkları çalışmada orman arazilerinin azaldığını buna karşın tarımsal alanlarda artma olduğunu, Doygun, Berberoğlu, ve Alphan (2003) Hatay'ın Burnaz kıyı kumullarındaki hassas doğal yapıyı en çok baskılayan kullanımların tarım ve ikinci konut yapılması olduğunu belirlemişlerdir. Buna karşın Karabacak (2018) Girne İlçesi'nde arazi örtüsü değişiminde tarımsal alanların azalması ile yerleşim alanlarının artması arasında bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Bu çalışmada ulaşılan bulgulara göre Bodrum İlçesi'nde 1990 yılında 17499.50 ha olan tarım alanlarının 2018 yılında 13285.52 ha. olduğu ve azaldığı tespit edilmiştir. Özellikle kentsel alanlar ile ikincil konutlar ve turistik tesisleri içeren ve yapay alanlar olarak sınıflandırılan arazi örtüsündeki artış oranı, tarımsal alanlar ile ters bir korelasyon göstermekte ve büyük ölçüde tarımsal arazi örtüsünde bir azalma görülmektedir. Buna göre bu süreçte yaklaşık 4210 ha. lık bir tarımsal alan kaybedilmiş olmaktadır.

Orman ve yarı doğal alanlar açısından arazi değişimi yok denecek kadar azdır. 1990 yılında 41521 ha. olan orman ve yarı doğal alanlar 2018 yılında 41581.51 ha. olarak belirlenmiştir. Ancak bu arazi örtüsü sınıfını oluşturan alt sınıflar içinde çeşitli değişimler yaşanmıştır. Bodrum ilçesindeki ormanların tamamı birinci derecede yangına hassas özelliktedir. Son yıllarda alınan etkili önlemler sonucu orman yangınlarıyla savaş konusunda önemli aşamalar kaydedilmesine rağmen büyük bir çoğunluğu 2000-2006 yılları arasında olmak üzere yaklaşık 3530 ha. orman alanı yanmıştır. Tamamında yeniden ağaçlandırma çalışması yapılan bu alanlarda çıkan yangınların yaklaşık %30'ı ihmal dikkatsizlik, %14 kasıt, %30'unun yıldırım düşmesi gibi doğal sebepler, %26'lık bir bölümünde çıkış sebebi meçhul olarak rapor edilmiştir ((OGM, 2018).

Diğer alanlar olarak sınıflandırılan ve su kütlesi ile su yapılarını kapsayan yüzeylerde dikkate değer bir değişim tespit edilmemiştir. Ancak sulama ve içme suyu sağlanması amacıyla 1990 yılında işletmeye alınan Mumcular Barajı normal su kotunda 142 ha. bir alan kaplamaktadır. Baraj 1364 ha. bir alana sulama hizmeti verirken, yıllık 10 hm³'te içme suyu sağlamaktadır (DSİ, 2019).

4. Sonuç

Arazi örtüsü değişimlerinin belirlendiği önemli veri kaynaklarından biri olan CORINE; Avrupa Çevre Ajansının belirlediği kriterler ve sınıflandırma sistemi doğrultusunda Avrupa Çevre Ajansı'na üye tüm ülkelerde, arazideki çevresel değişimlerin belirlenmesi, doğal kaynakların rasyonel biçimde yönetilmesi ve çevre ile ilgili politikaların oluşturulması amaçlarına yönelik resmi olarak kabul gören ve yaygın olarak kullanılan standart bir veri tabanı olma özelliği taşımaktadır.

Turizm gelişiminin arazi örtüsü üzerindeki etkilerini araştırmak, arazi kullanım politikalarının belirlenmesini ve/veya geliştirilmesini mümkün kılarak arazi dönüşümü üzerindeki etkileri hakkında daha sağlıklı bilgiler sağlar. Türkiye'nin en önemli turizm merkezlerinden biri olan Bodrum İlçesi'nin CORINE verileri temel alınarak 1990-2018 yılları arasındaki arazi örtüsü incelendiğinde kentsel alanlar ile endüstri, ticaret ve ulaşım birimleri ile maden çıkarma, döküm ve inşaat sahaları, spor ve eğlence alanlarını içine alan ve yapay alan olarak sınıflandırılan arazi örtüsü %6.50 oranında artış göstererek 4084.82 ha. lık bir büyüklükle tüm alanın %11.52' lik bir kısmını kaplayacak boyuta ulaşmıştır. Buna karşın tarımsal alanlar %6.7 oranında azalış göstererek 13285.52 ha lık bir alan büyüklüğü ile tüm alanın %21.14'ünü kaplamaktadır.

Bodrum İlçesi'nde arazi örtüsünde oransal olarak en fazla artış ikincil konutlar ile turistik tesisler için ayrılan alanlarda görülmektedir. Özellikle ikincil konutlar alan kullanımı ve verimliliği açısından en elverişsiz turizm yatırımdır. Buna göre son yıllarda Bodrum yarımadasındaki doğal kaynakların kullanımına ilişkin algının yeni konutların inşası yönünde geliştiği görülmektedir. İkincil konut için yüksek talep, arazi tüketiminde artışa sebep olmakta bu da doğal kaynakların sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. Bu kapsamda çalışma alanında turizmin geliştirilmesi yönünde yapılması düşünülen yatırımların doğal kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını destekleyen doğrultuda geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpaslan, A., & Ortaçesme, V. (2009). Side-Manavgat kıyı kesimi alan kullanımlarının kıyı planlaması ve yönetimine yönelik değerlendirilmesi. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 169-178.
- Atmış, E., & Günşen, H. (2016). *Türkiye’de orman yıkımına karşı mücadelelerin analizi*. Paper presented at the Third Annual International Conference on Turkey and Turkish Studies, , Athens, Greece.
- Bayar, R., & Karabacak, K. (2017). Ankara ili arazi örtüsü değişimi (2000-2012). *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 15(1), 59-76.
- Boavida-Portugal, I., Rocha, J., & Ferreira, C. C. (2016). Exploring the impacts of future tourism development on land use/cover changes. *Applied geography*, 77, 82-91.
- Buttner, G., Steenmans, C., Bossard, M., Feranec, J., & Kolar, J. (2000). Land Cover - Land use mapping within the European CORINE programme. *Remote Sensing for Environmental Data in Albania : A Strategy for Integrated Management*, 72, 89-100.
- Chou, T., Lei, T., Wan, S., & Yang, L. (2005). Spatial knowledge databases as applied to the detection of changes in urban land use. *International Journal of Remote Sensing*, 26(14), 3047-3068.
- Çivi, A., Akgündüz, E., Kalaycı, K., İnan, Ç., Sarıca, E., & Toru, E. (2009). *CORINE (Coordination of Information on the Environment) Projesi*. Paper presented at the TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi, İzmir.
- de Lima, N. (2005). *IMAGE2000 and CLC2000 Products and Methods*, Joint Research Centre (DG JRC). Retrieved from
- DeFries, R., & Eshleman, K. N. (2004). Land-use change and hydrologic processes: a major focus for the future. *Hydrological processes*, 18(11), 2183-2186.
- Diaz-Pacheco, J., & Gutiérrez, J. (2014). Exploring the limitations of CORINE Land Cover for monitoring urban land-use dynamics in metropolitan areas. *Journal of Land Use Science*, 9(3), 243-259.
- Dilek, F. (1998). *Bodrum İlçesi katı atıklarının düzenli depolama olarak değerlendirilmesinde alternatif alan seçim olanaklarının saptanması üzerine bir araştırma*. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Doygun, H., Berberoğlu, S., & Alphan, H. (2003). Hatay, Burnaz kıyı kumulları alan kullanım değişimlerinin uzaktan algılama yöntemi ile belirlenmesi. *Ekoloji çevre dergisi*, 12(48), 4-9.
- DSİ. (2019). Mumcular Baraj Gölü. Retrieved from <http://bolge21.dsi.gov.tr/isletmedekitesisler/baraj-g%C3%B6l%C3%BC>

- Dwivedi, R., Sreenivas, K., & Ramana, K. (2005). Cover: Land-use/land-cover change analysis in part of Ethiopia using Landsat Thematic Mapper data. *International Journal of Remote Sensing*, 26(7), 1285-1287.
- Emekli, G. (2014). İkinci Konut Kavramı Açısından Turizm Coğrafyasının Önemi ve Türkiye’de İkinci Konutların Gelişimi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 23(1), 25-42.
- Feranec, J., Hazeu, G., Christensen, S., & Jaffrain, G. (2007). Corine land cover change detection in Europe (case studies of the Netherlands and Slovakia). *Land use policy*, 24(1), 234-247.
- Goksel, C. (1998). Monitoring of a water basin area in Istanbul using remote sensing data. *Water Science Technology*, 38(11), 209-216.
- Gössling, S. (2002). Global environmental consequences of tourism. *Global environmental change*, 12(4), 283-302.
- Guan, D., Li, H., Inohae, T., Su, W., Nagaie, T., & Hokao, K. (2011). Modeling urban land use change by the integration of cellular automaton and Markov model. *Ecological Modelling*, 222(20-22), 3761-3772.
- Gülçin, D. (2018). Arazi Kullanımlarının Sınıflandırılmasında Piksel ve Obje Tabanlı Sınıflandırmanın Karşılaştırılması. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 43-49.
- Karabacak, K. (2018). *Girne İlçesi 'nde (KKTC) Arazi Örtüsü Değişimi*. Paper presented at the International Geography Symposium on the 30th Anniversary of TUCAUM, Ankara.
- Kiper, H. P. (2006). *Küreselleşme sürecinde kentlerin tarihsel kültürel değerlerinin korunması: Türkiye-Bodrum örneği* (Vol. 9). Istanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Mao, X., Meng, J., & Wang, Q. (2014). Modeling the effects of tourism and land regulation on land-use change in tourist regions: A case study of the Lijiang River Basin in Guilin, China. *Land use policy*, 41, 368-377.
- Marín-Yaseli, M. L., & Martínez, T. L. (2003). Competing for meadows. *Mountain Research Development*, 23(2), 169-177.
- OGM. (2018). Orman Yangıları ile Mücadele 2018 Eylem Planı. Retrieved from [https://muglaobm.ogm.gov.tr/SiteAssets/Lists/Duyurular/NewForm/YAN.EYLEM.PLANI_2018_Baski_\(Onarildi\).pdf](https://muglaobm.ogm.gov.tr/SiteAssets/Lists/Duyurular/NewForm/YAN.EYLEM.PLANI_2018_Baski_(Onarildi).pdf)
- Özkan, G. (2018). *Coğrafi Bilgi Sistemleri Kullanılarak Golf Sahaları İçin Yer Seçimi, Bodrum yarımadası örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Petrov, L. O., Lavallo, C., & Kasanko, M. (2009). Urban land use scenarios for a tourist region in Europe: Applying the MOLAND model to Algarve, Portugal. *Landscape Urban Planning*, 92(1), 10-23.

- Sala, O. E., Chapin, F. S., Armesto, J. J., Berlow, E., Bloomfield, J., Dirzo, R., . . . Kinzig, A. (2000). Global biodiversity scenarios for the year 2100. *Science*, 287(5459), 1770-1774.
- Seker, D., Goksel, C., Kabdasli, S., Musaoglu, N., & Kaya, S. (2003). Investigation of coastal morphological changes due to river basin characteristics by means of remote sensing and GIS techniques. *Water Science Technology*, 48(10), 135-142.
- Sönmez, N. K., Onur, I., Sarı, M., & Maktav, D. (2006). *Hava Fotoğrafları ve Ikonos Uydu Verileri Kullanılarak CORINE Metodolojisine Göre Arazi Kullanımı/Arazi Örtüsündeki Değişimlerin İzlenmesi: Antalya-Kemer Örneği*. Paper presented at the 1. Uzaktan Algılama-CBS Çalıştay ve Paneli, Istanbul.
- Veldkamp, A., & Lambin, E. F. (2001). Predicting land-use change. In: Elsevier.
- Verburg, P. H., Schot, P. P., Dijst, M. J., & Veldkamp, A. (2004). Land use change modelling: current practice and research priorities. *GeoJournal*, 61(4), 309-324.
- Wu, B. (2001). A study on recreational belt around metropolis (ReBAM): Shanghai case. *Scientia Geographica Sinica*, 21(4), 354-359.
- Yıldırım, E., & Ortaçesme, V. (2016). Manavgat Nehri Havzası'ndaki peyzaj değişiminin peyzajların korunması, planlanması ve yönetimine yönelik değerlendirilmesi. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 29(2).
- Zencir, E., & Çiçek, D. (2014). *Bodrum'da Turizmin Gelişimi (1960-2000)*. Paper presented at the III. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, Kuşadası, Aydın.
- Zulian, G., Stange, E., Woods, H., Carvalho, L., Dick, J., Andrews, C., . . . Nowel, M. (2018). Practical application of spatial ecosystem service models to aid decision support. *Ecosystem services*, 29, 465-480.

SİVİL MİMARLIK
ÖRNEKLERİNDEN
AYŞE SEZGİN EVİ'NİN
RESTORASYONU

BÖLÜM

11

Özlem ÖZKAN ÖNÜR¹
Özgür YERLİ²

¹ Kompozit Malzeme Teknolojileri, Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye
E-mail: ozkanonurozlem@gmail.com

² Peyzaj Mimarlığı, Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye

1. GİRİŞ

Kentsel çevreyi oluşturan, yöreye karakter veren geleneksel yapıım tekniğiyle yapılmış yapılar, peyzaj ve kent görünümü açısından Anadolu mimarisinin özgün dokusunu oluşturmaktadır. Bu yapıların tarihi, estetik ve teknik açıdan değerlendirilmesi de gelecek nesillere aktarılması amaçlanan en büyük çabadır [1]. Tarihi geleneksel Türk evleri geçmiş kültürlerin önemli izlerini taşımaktadır. Bunların sürdürülebilirliği ve gelecek nesillere taşınması, bakım ve onarımları doğrultusunda sağlanır. Tarihi bir yapı; tarihçesi, estetik özellikleri, yapıım teknikleri, malzemesi, taşıyıcı sistemi, yasal statüsü incelenerek fotoğraf ve ölçekli çizimlerle belgelenir. Tarihi kentlerimizden biri olan Taraklı, sivil mimarlık örnekleriyle tarihi kimliğini koruyup günümüze kadar gelerek sosyal ve kültürel değerlerimizi gün ışığına çıkarmıştır [2].

Şekil 1. Taraklı Mimarisinden Genel Görünüş [3].

2. AYŞE SEZGİN EVİ’NİN RÖLÖVE PROJESİ

Taraklı mimarisinin sivil mimarlık örneklerinden biri olan Ayşe Sezgin Evi’nin mimari, yapısal özellikleri incelenmiştir. Mimari yerleşimi, iç mekân düzenleri, yapıım sistemi, çatı özellikleri, kat sayıları, yapının inşasında kullanılan malzemelerin özellikleri ve çevredeki konumu belirtilmiştir.

2.1. Yapının Konumu ve Genel Özellikleri

Ayşe Sezgin Evi; Adapazarı ili, Taraklı ilçesi, Hacı Murat Mahallesi, Şimşek sokakta yer almaktadır. Taş temel üzeri ahşap karkas tekniğinde

yapılmıştır. Kıрма çatılıdır. Yapı bodrum kat, zemin ve 1. kattan oluşmaktadır. 1912 yılında inşa edilmiştir. [4].

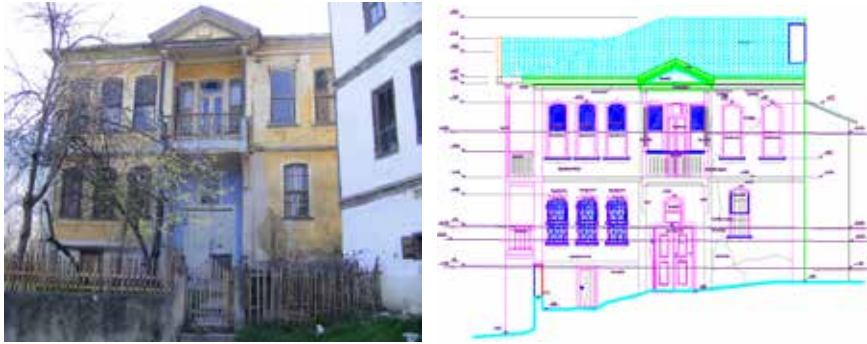

Şekil 2. Ayşe Sezgin Evi'nin Plan Örneği [4].

2.2. Yapının Cephe Özellikleri

Ayşe Sezgin Evi'nin taşıyıcı sistem analizi incelendiğinde düşey taşıyıcılar olarak bodrum kat kâgır, diğer katlar ahşap karkas tekniğinde yapılmıştır. Yapının korunmuşluk durumu orta durumdadır [5]. Cephe yüzeylerinde atmosferik koşullardan kaynaklanan sıvalarda çatlaklar ve dökülmeler mevcuttur.

2.2.1. Doğu Cephe

Şekil 3. Ayşe Sezgin Evi'nin doğu cephesi ve rölöve doğu cephesi görünüşü.

Binaya giriş yapının doğu cephesinden sağlanmaktadır. Bu cephede üçgen alınlıklı ahşap bir balkon yer almaktadır ve toplam 11 adet pencere mevcuttur

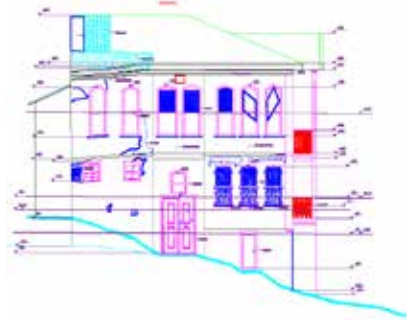
2.2.2. Güney Cephe

Şekil 4. Ayşe Sezgin Evi'nin güney cephesi ve rölöve güney cephesi görünüşü.

Güney cephenin zemin ve 1. katında balkonlar yer almaktadır. Bordum katla birlikte üç katlı olan yapının pencereleri basık kemer şeklinde ve üzeri kafeslidir.

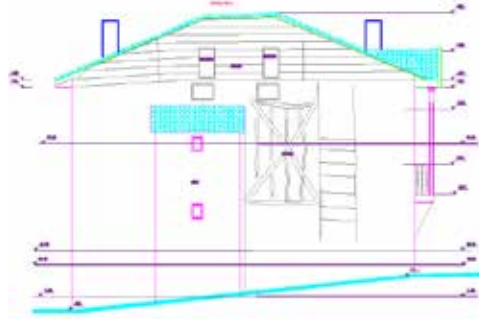
2.2.3. Batı Cephe

Şekil 5. Ayşe Sezgin Evi'nin batı cephesi ve rölöve batı cephesi görünüşü.

Orijinal ve bugünkü kullanımı konut olan yapı kullanım amacıyla daha sonra iki eşit bölmeye ayrılmış ve her iki bölmede de ayrı aileler yaşamaktadır. Bakımlı değildir. Girişler doğu ve batıdan sağlanmaktadır.

2.2.4. Kuzey Cephe

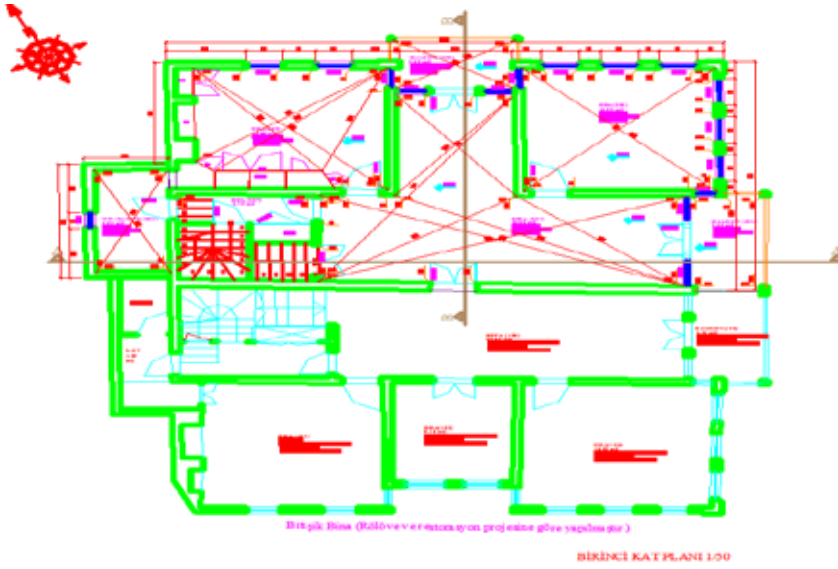
Şekil 6. Ayşe Sezgin Evi'nin kuzey cephesi ve rölöve kuzey cephesi görünüşü.

2.3. Yapının Plan Özellikleri

Yapı orta sofalı plan özelliği doğrultusunda, ortada sofa ve iki yanda odalardan oluşan plan tipi görülmektedir. Bu plan tipinde sofa, odalar sayesinde korunaklı bir hal almıştır. Oda içlerinde oturma elemanı olarak yerden yüksekliği 45 – 50 cm, genişliği 60 cm. olan sedirler yer almaktadır. Oda boyutları ortalama 4*4 m. dir. Odaların hemen hepsinde bir ocak ve yüklük vardır. Birçok yüklük dolabının içindedir. Dolaplar gusülhane amaçlı kullanılmıştır. Dolaplarda genel olarak üç modül sistem vardır. Orta modül ocak olarak tasarlanmıştır. Ocağın yan tarafındaki modüller ise iki kapaklıdır [6]. Kapaklar yerden 40 cm. yükseltilmiş, 1,5 cm. kalınlığında 8 cm. genişliğinde konstrüksiyonlu ahşap olup iki veya üç bölmelidir. Dolap içleri raflıdır. Ocaklar yarım daire planlıdır. Yanmadıkları zaman 1,5 cm. kalınlığında 15 cm genişliğinde ahşap giyotin kapaklar ile kapatılmıştır. Sofa odalara göre farklı tip pencere grubu ile cepheye yansıtılmıştır. Tavan göbekleri nakışlarla işlenmiştir. Bodrum kat; depo, taşlık ve odunluk mekânlarından oluşmaktadır. Zemin kat, ortada giriş kapısıyla bağlantılıdır. Girişte bulunan taşlık vasıtasıyla bütün katlara buradan çıkılır.

Şekil 9. Ayşe Sezgin Evi'nin merdiven görüntüşleri.

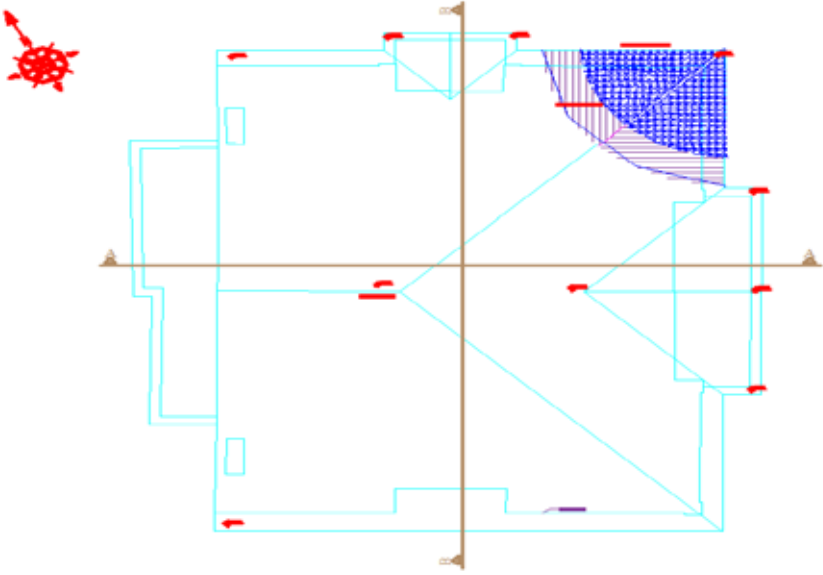
Şekil 10. Ayşe Sezgin Evi'nin rölöve 1. kat planı.

Zemin kattan birinci kata çıkış ahşap merdivenle sağlanmaktadır.

Şekil 11. Ayşe Sezgin Evi'nin merdiven görünüşleri.

Yapının çatısı kırma çatılı plan özelliğine sahiptir. Genellikle bu plan tipi orta sofalı yapılarda rastlanmaktadır. Çatı malzemesi alaturka kiremit, konstrüksiyon elemanları da ahşaptır.

Şekil 12. Ayşe Sezgin Evi'nin rölöve çatı planı.

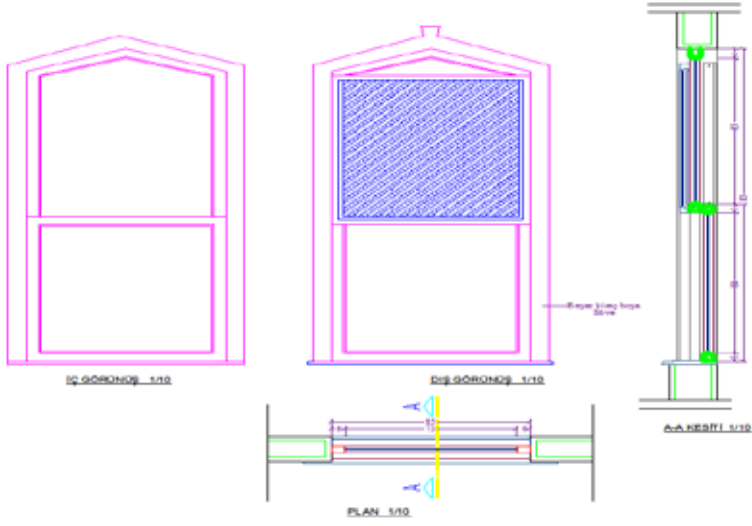
Şekil 13. Ayşe Sezgin Evi'nin rölöve aa-bb kesit görünüşleri.

2.4. Pencereler

Yapının pencereleri dikdörtgen formlu, kemerli ahşap giyotindir. Kemerli pencerelerin alt kısmı köşeli, üst kısmı ise dairesel formdadır. Dairesel kısım dikdörtgen kanadın üstünde, aydınlatma amacıyla sabit veya kanadın bir parçası haline getirilerek hareketli olarak kullanılabilir [6]. Cam üzerine çıtalar eklenmiştir. Kemerli pencereler dikkat çekici özelliği ile cephelerde dekoratif bir görüntü yaratır.

Şekil 14. Ayşe Sezgin Evi'nin pencere görünüşleri.

Şekil 15. Ayşe Sezgin Evi'nin rölöve pencere planı.

Şekil 16. Ayşe Sezgin Evi'nin pencere görünüşleri

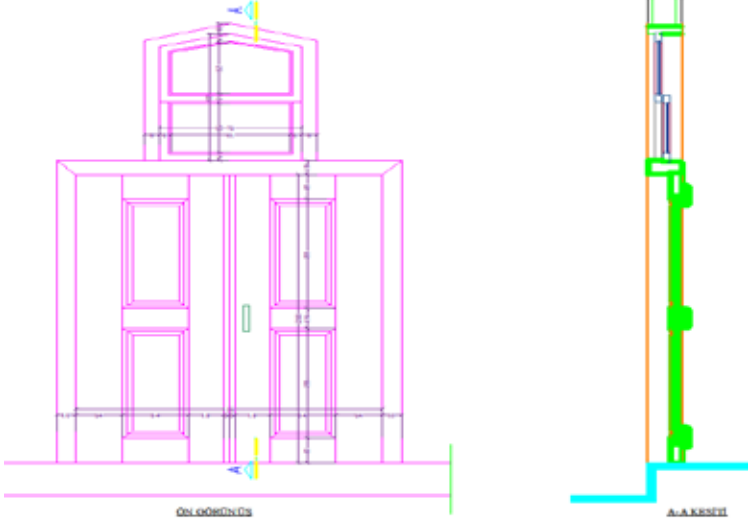
Şekil 17. Ayşe Sezgin Evi'nin pencere görünüşleri.

2.5. Kapılar

Yapıya giriş ahşap çatkılı tablalı kapıdan sağlanmaktadır. Dış kapı çift kanatlı olup 130 cm açıklığındadır. Dış kapının yüksekliği 230 cm olup, üst tarafında tepe penceresi bulunmaktadır. Kapının dış yüzeyi boyalıdır. Zamanla boyalarda çatlaklar oluşmuş ahşapta atmosferik koşullardan dolayı bozulmalar mevcuttur.

Şekil 18. Ayşe Sezgin Evi'nin giriş kapısı iç ve dış görünüşleri.

Şekil 19. Ayşe Sezgin Evi'nin rölöve giriş kapısı planı.

İç kapılar tek ve çift kanatlıdır. Kapılarda sarıçam ve köknar kullanılmıştır. 80-100 cm açıklığında ve 210 cm yüksekliğindedir. Kapılar daima mekânın içine doğru açılmaktadır. Kapı pervazlarında ve tablalarında bezeme yoktur.

Şekil 20. Ayşe Sezgin Evi'nin iç mekân kapı görünümleri.

Şekil 21. Ayşe Sezgin Evi'nin iç mekân kapı görünümleri.

2.6. Duvarlar

Yapıya ait duvarlar ahşap karkas arası kerpiç dolgu üzeri çamur sıva-
dır. Duvar bünyesinde atmosferik koşullardan kaynaklanan ciddi hasarlar
mevcuttur.

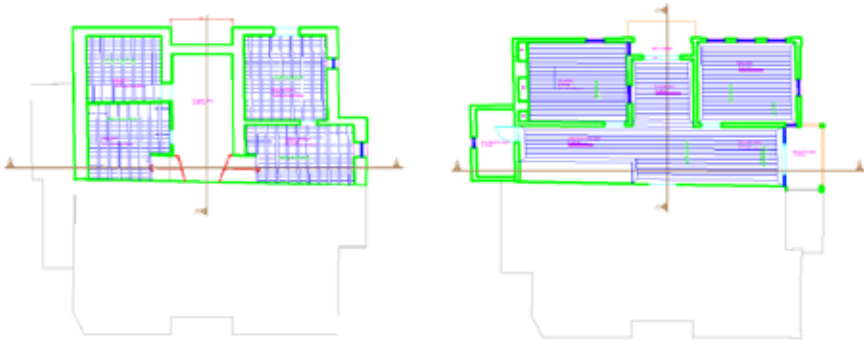
Şekil 22. Ayşe Sezgin Evi'nin duvar görüntüleri.

Şekil 23. *Ayşe Sezgin Evi'nin duvar görünümleri.*

2.7. Tavan ve Yer Döşemeleri

Zemin kat ve 1. katın mekânlarına ait tavan-yer döşemeleri ahşap kirişlidir. Tavan ve yer döşemelerinde sehimler mevcuttur.

Şekil 24. *Ayşe Sezgin Evi'nin zemin kat ve 1. kat rölöve tavan planı.*

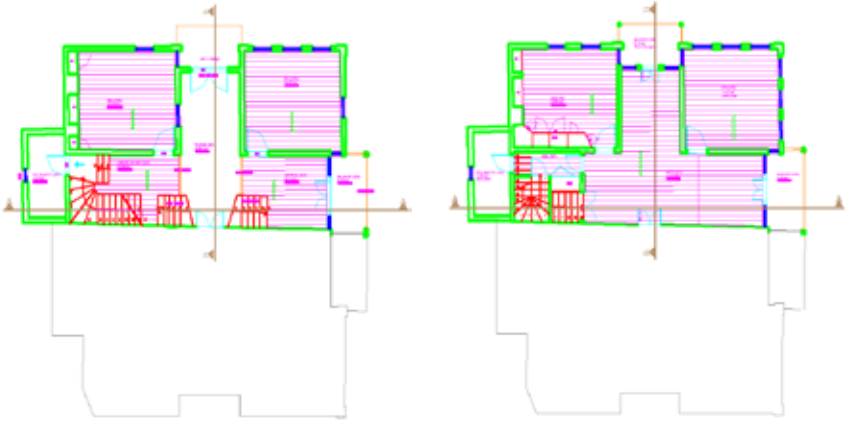

Şekil 25. *Ayşe Sezgin Evi'nin tavan görünümleri.*

Şekil 26. Ayşe Sezgin Evi'nin tavan görünüşleri.

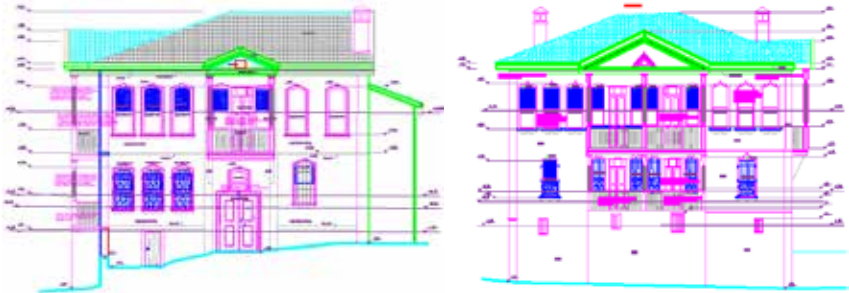
2.8. Kesit Görünüşleri

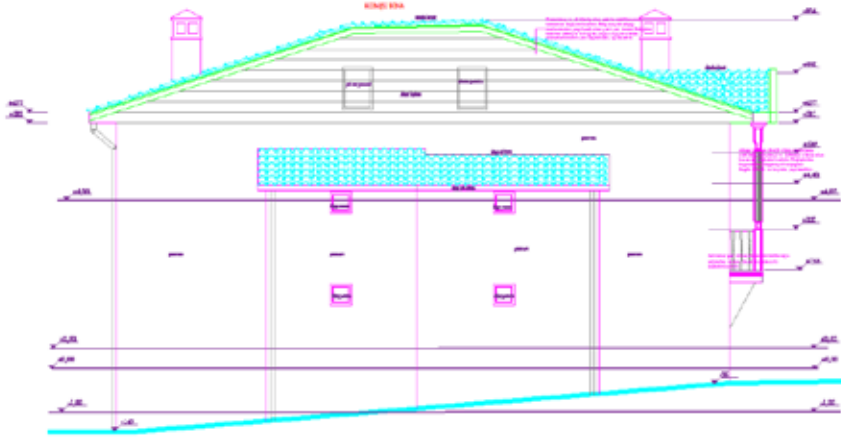
Şekil 27. Ayşe Sezgin Evi'nin zemin kat ve 1. kat rölöve yer döşeme planı.

3. AYŞE SEZGİN EVİ'NİN RESTORASYON PROJESİ

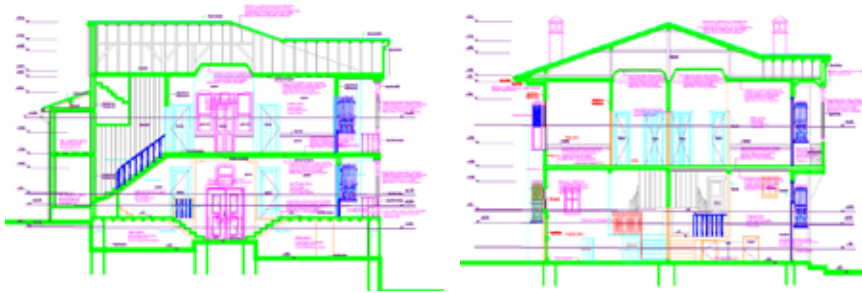
Bozulmuş ve çürümüş olan çatı konstrüksiyonu tamamen değiştirilecektir. Emprenyeli ahşap malzemeden yapılacak olan yeni çatı konstrüksiyonu üzerine dokuya ve özgün yapıya uygun olarak alaturka kiremit çatı kaplaması yapılacaktır [7].

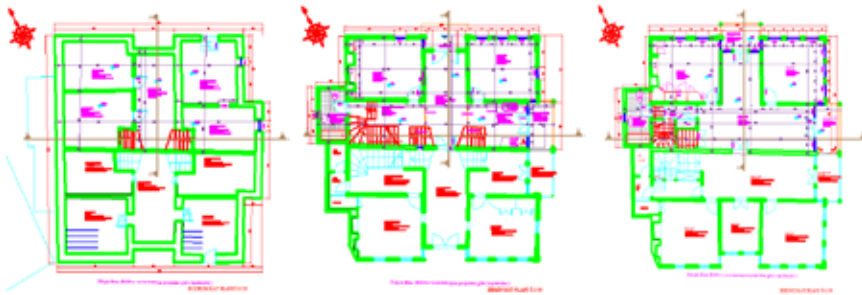
Şekil 28. Ayşe Sezgin Evi'nin restorasyon doğu-güney cephesi görünüşleri.

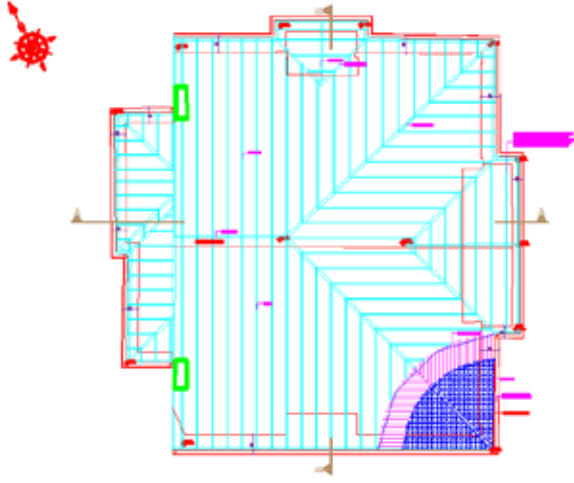
Şekil 29. Ayşe Sezgin Evi'nin restorasyon kuzey cephesi görünüşü.

Şekil 30. Ayşe Sezgin Evi'nin restorasyon aa-bb kesiti görünüşleri.

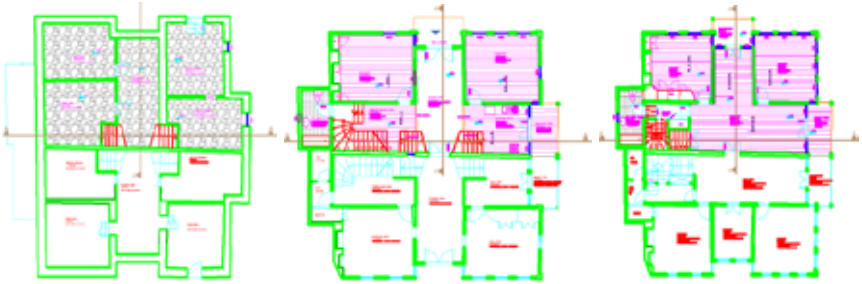

Şekil 31. Ayşe Sezgin Evi'nin restorasyon bodrum-zemin-1.kat plan görünüşleri.

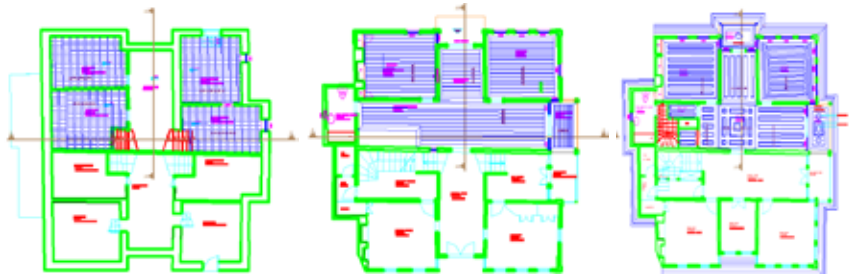
Şekil 32. Ayşe Sezgin Evi'nin restorasyon çatı planı görünüşü.

Ahşap yer döşemeleri elden geçirilerek çürümüş, bozulmuş ve deforme olmuş kısımlar değiştirilecektir. Değiştirilen kaplamalar emprenyeli ahşaptan özgün teknik ve boyutta yapılacaktır.

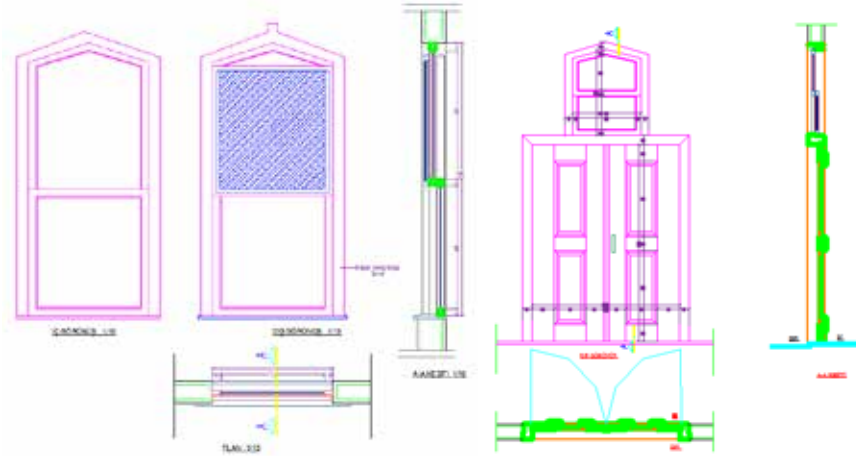
Şekil 33. Ayşe Sezgin Evi'nin restorasyon bodrum-zemin-1.kat yer döşeme plan görünüşleri.

Ahşap tavan kaplamaları elden geçirilerek çürümüş, bozulmuş ve deforme olmuş kısımlar değiştirilecektir. Değiştirilen kaplamalar emprenyeli ahşaptan özgün teknik ve boyutta yapılacaktır.

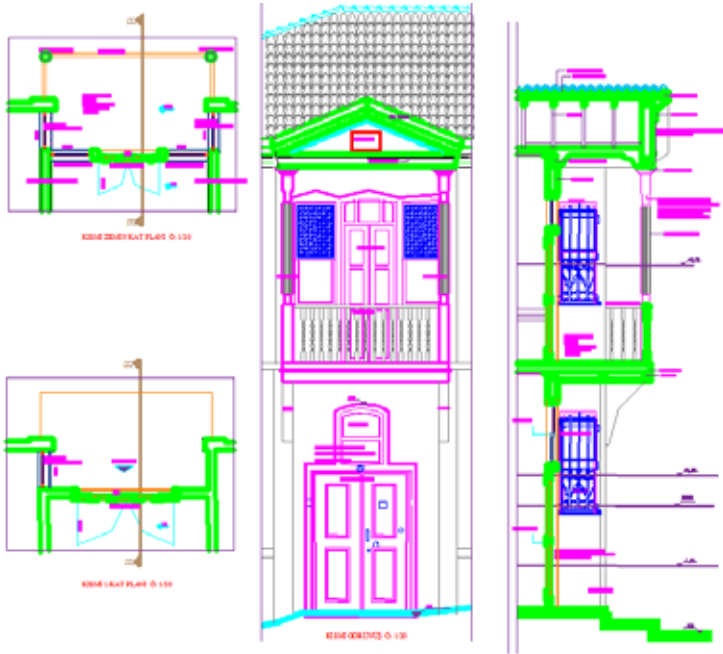
Şekil 34. Ayşe Sezgin Evi'nin restorasyon bodrum-zemin-1.kat tavan planı görünüşleri.

Bozulmuş ve çürümüş ahşap pencereler ve kapılar elden geçirilerek yenilenecektir. Emprenyeli ahşap malzemeden yapılmış özgün teknik ve boyutta ahşap pencere ve ahşap kapı doğramaları yapılacaktır.

Şekil 35. Ayşe Sezgin Evi'nin restorasyon pencere ve giriş kapısı detayı.

Ahşap balkon direği elden geçirilerek çürümüş bozulmuş ve deforme olmuş olan kısımları değiştirilecektir. Değiştirilen kaplamalar emprenyeli ahşaptan özgün teknik ve boyutta yapılacaktır. Aslına uygun olmayan balkon korkuluğu orijinaline uygun ahşap malzemeyle değiştirilecektir.

Şekil 36. Ayşe Sezgin Evi'nin restorasyon sistem detayı.

4. SONUÇ

19.y.y. konut mimarisinin en yalın örneklerinden biri olan Ayşe Sezin Evi mimari ve özgün dokusuyla yöreye karakter veren geleneksel sivil mimarlık örnekleri arasında yer almaktadır. Özgün işlevinde konut olarak kullanılan yapı günümüzde de bu işlevini korumaktadır. Yapı temel taş duvar, ahşap karkas tekniğinde olup dolgu malzemesi kerpiç olarak yapılmış çamur sıvalı Taraklı evlerine örnek teşkil edecek özelliktedir [7]. Yapının onarımı için orijinal malzeme kullanılmalı, yapının cepheleri, kat planları ve çatı planı özgün dokusuna uygun olarak yapılarak günümüz yapım teknolojisiyle birlikte ayakta kalmaları sağlanmalıdır. Geleneksel mimarinin korunması kent kimliğini gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir ögedir.

KAYNAKÇA

Sakarya Irmak Dergisi, 2004.

Ahunbay, Z., Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yapı Yayın, İstanbul, 1998.

[https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=tarakl%C4%B1&stype=ima-
ge&lr=103843&source=wiz](https://yandex.com.tr/gorsel/search?text=tarakl%C4%B1&stype=image&lr=103843&source=wiz)

Taraklı Belediyesi Arşivi, Taraklı, 2009.

Ö. Özkan, “Taraklı’daki sivil mimarlık örnekleri ile Halim Düzgün Evi’nin Proje ve Ali Pektaş Evi’nin Restorasyon Çalışmaları,” Sakarya, 2009.

S.S. Özkan, “Taraklı’nın fiziksel ve tarihsel dokusu, sivil ve anıtsal mimarlık örnekleri Hacı Rıfatlar Konağı restorasyonu,” İstanbul, 2008.

F. Seymen, “Taraklı’daki geleneksel sivil mimaride kullanılan yapım teknikleri ve Sadık Özen Evi restorasyon önerisi,” İstanbul, 2008.

KÜLTÜREL MİRASIN EKONOMİK BOYUTU

BÖLÜM

12

Sibel AKTEN¹

¹ Öğr. Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Eğirdir Meslek Yüksekokulu, Peyzaj ve Süs Bitkileri Programı, Türkiye,
Email: sibelakten@isparta.edu.tr

1. GİRİŞ

Kültür; endüstrisi, ürünleri, mirası, etkinlikleri, varlıkları ve gelecek öngörüsüyle geniş bir alanı kapsamaktadır. Kültür ve ekonomi arasındaki ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda, kültür unsurlarının tümünü kapsayan alanlar bu sektörlerin doğrudan ve dolaylı katkıları ile gelişmelerine yardımcı olup aynı zamanda turizm sektörü ve tanıtım hizmetleriyle kent ekonomisini destekleyerek yarışmacı bir alan oluşturulmasında katkı vermektedir.

Kültürel faaliyetler sahip oldukları değer ile iktisadi yaşama yönelik etkileri ve bu etkilerin göstergelerde neden olduğu değişimleri ile ulusal ve küresel ölçekte büyük artış göstermektedir. Ancak bu durumun gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı sonuçları olabilmektedir. Sosyal dönüşüm için vazgeçilmez öğelerden biri olan kültür, yaratıcı endüstrilerin iktisadi kalkınma üzerindeki rolü araştırıldığında kültür ekonomisinin, pek çok gelişmiş ülkenin iktisadi büyüme ve istihdam üzerinde etkin bir rolü olduğu görülmektedir.

Günümüz ekonomisinde ülkeler gelişme stratejilerini kültür üzerine kurgulamaktadır. Katma değeri gün geçtikçe yükselen kültürün mevcut konumu toplumların gelişmesi zarfında, sadece kültürel ve manevi yönden ve başka düzlemlerle sınırlı kalmamakta, ülke ekonomisi açısından da giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, kültür ekonomisi ekonomik bir güç olarak, AB ülkeleri, Avustralya ve Çin gibi ülkelerde kültür, yaratıcı ekonomisi sektöründe son zamanlarda düzenli bir şekilde hesaplanmaktadır (Şen, 2017).

Kültür ekonomik getiriden, turizme ve kültür endüstrisine kadar geniş bir alanda faaliyet göstermektedir. Yerel ve merkezi idareler, vakıflar, dernekler, meslek odaları ve kültür girişimcilerinin desteği ile güzel sanatların tüm dallarından kültür endüstrileri ve yaratıcı hizmetler sektörüne kadar geniş bir düzlemde işgücü, üretim, dağıtım, sergileme, satış ve yatırım verileri toplanarak kültürel değerlerin ekonomiye kazandırılması gerekmektedir. Kültürel faaliyetler çeşitli topluluklar arası yaşamın var olabilme senaryolarının denendiği sosyal bir iletişim kanalıdır. Bu senaryoların toplumsal yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması ile ihraç edilebilir olması ülkenin kültür stratejilerinin başarısı ile doğru orantılıdır. Kültür yaratıcı bir ortamın gelişmesini sağlayarak istihdam sağlamakla birlikte farklı bakış açısına sahip olan ülke içinde imajın iyileştiği, kültürel ürünlere talebin arttığı bir çekicilik sağlamaktadır.

Günümüzde turizmin etkilediği ekonomik, sosyal, kültürel ve politik faktörler ile uluslararası ekonomik-politik ilişkilerde ülkelere turizm konusunda yeni fırsatlar açmaktadır.

Sürdürülebilirlik ilke ve politikaları ile desteklenecek kültür turizmi, geliştirilerek milli değerlerin küreselleşme karşısında yozlaşarak yok olmasını engelleyecek ve kültürel mirasın korunmasında bir araç haline gelebilecektir. Aksi takdirde, kültürel unsurlar tüketim malı gibi algılanacak bunun sonucunda sahip olunan kültürel değerler üzerinde olumsuz etkilere neden olacaktır. Bu durum, bölgesel kültürel değerlerin bozulması, yabancılaşması ve özelliğini kaybetmesi sonucunu doğuracağından dolayı ülkelerin kültürel miraslarını bilinçli bir şekilde nesiller boyu koruması ve ekonomik katma değer yaratılması için politikalar geliştirmesini zorunlu hale getirmektedir.

2. KÜLTÜR EKONOMİSİ KAVRAMI

Turizmin, kültürel değerler üzerindeki olumlu etkilerinden en önemlisi ekonomik etkileridir. Ekonomik gelişme, bölge halkının yaşam seviyesini yükselterek, yeni iş olanakları yaratacak böylece sosyo-kültürel gelişmeyi de beraberinde getirecektir. Kültürel mirasın korunmasında gerekli finansal destek, kültür turizmiyle elde edilen gelirden sağlanacaktır. Çevre ve kültürel mirası korumak amacıyla gerçekleştirilecek yatırımlar, uzun vadede ekonomi bakımından pozitif gelişmeye neden olacaktır. Bu yüzden sürdürülebilirlik ve ekonomik gelişmenin sağlanabilmesinde, kültür turizmi ve kültürel miras birbirlerini destekleyen iki olgu olarak görülmektedir (Akgül, 2004; Uygur ve Baykan, 2007). Korumaya yönelik yatırımların devamının sağlanması ve artması ancak yerelde toplum bilincinin yükselmesi ile mümkündür.

Kültür çalışmaları, ekonomi, sosyoloji, sanat, edebiyat, tarih gibi sözel bilimlerle planlama ve tasarım disiplini gibi sayısal bilimlerin ortak faaliyet alanlarına sahip disiplinler arası bir özellik taşımaktadır. Fakat kültürel olayların doğasının sahip olduğu çok boyutluluk nedeni ile alana ilişkin en temel kavramsal çerçevenin henüz kesin bir şekilde yerleşmiş olduğunu söylemek mümkün değildir ve çok sayıda farklı kavramlar kullanılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi kültürün birçok disiplinle çalışma özelliğinin olmasına rağmen ekonomik özelliğinin ön plana çıkarılarak, değerinin ve öneminin ortaya konması, kültür alanından çok ekonomi alanındaki çalışmalarda ortaya konmuştur.

Kültürün temelini oluşturan “yaratıcılık”, bilim, teknoloji ve ekonomiyi araya getiren bir kavramdır. Yakın bir zamana kadar birbirlerinden farklı bir şekilde değerlendirilen “ekonomik, teknolojik ve kültürel yaratıcılık” kavramları, çeşitli ve zorunlu etkileşim ile farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına neden olarak kendilerine yaratıcılık ekonomisi ya da endüstrileri içerisinde yer bulmuşlardır (Özdemir, 2009). Bu nedenlerden dolayı, “kültür ekonomisi ve kültür sektörleri” ile “yaratıcı ekonomi ve yaratıcı

sektörler” kavramlarının yaygın olarak kullanılan kavramlar haline geldiği görülmektedir (Hesmondalgh, 2002).

Kültür sektörünün ekonomik organizasyonu, yaratıcılık ve özgünlük temelinde şekillenerek, üreticiler ve tüketiciler gibi sektördeki tüm unsurlar ile devletin davranışları kültür ekonomisini oluşturmaktadır.

Kültür ekonomisi, medeniyetlerin ve üzerindeki toplumun kültürleri ile yaşadıkları mekânları, şehirleri ve burada gerçekleşen yaşamı deneyimleyerek anlamak ve gelecek kuşaklara aktarmak temelinde şekillenmektedir. Journal of Cultural Economics de kültür ekonomisi; özel ya da kamusal olarak kültür sektörleri, kültürel miras ve sanata, iktisadi analiz faaliyetlerinin uygulanmasıdır şeklinde açıklanmaktadır (Seçilmiş, 2013).

Kültür ekonomisi, ekonominin kültürel mal ve hizmet üretimiyle ilgili kısmına odaklanmış olup, eserler, etkinlikler ve ürünlerin tüketiciye sunulmasını sağlayan endüstriler toplamıdır. Kültür ekonomisi özgünlüğü, bölgesel ve ulusal zenginliği fark etmeyi ve yerli kazanımların küresel yayılmacılığını da olanaklı hale getirilmesini sağlamaktadır (Erataş vd, 2013). Böylece, kültür endüstrilerinin kent ekonomisinde ön plana çıktığı görülmekte, geleneksel bilgi ve iletişim teknolojileri (müzik, medya, mimarlık, mühendislik vb) ile Ar-Ge yönetimi, reklamcılık gibi yoğun kültür ekonomisi öğeleri gelişmektedir.

Kentler, sadece meydana getirdikleri kültürle ekonomik faaliyetin merkezi değil aynı zamanda kültürlerin de merkezini oluşturmaktadır. 21. yüzyılda, kentler arası küresel diyalog giderek genişlemekte, kent ekonomileri ve yeni bir paylaşım ağı kentler birbirlerine bağlanmaktadır. Böylece sınırlarını aşarak birbirleriyle daha çok ve daha yakın ilişkiler kurabilmektedirler. Bunun sonucunda yeni bir “kent kültürü” doğmaktadır. Bu yüzden kültür politikalarının, günümüzde zorunlu bir şekilde kentleşme politikalarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir (Erataş vd, 2013).

Yerel yönetimin kalkınma amaçlı stratejileri ve ilgili tüm paydaşları içeren bir olgu olan kentsel politikanın önemli boyutlarından birisini kültür ekonomisi meydana getirmektedir.

3. KÜLTÜR VE TURİZM ETKİLEŞİMİ

Türkçeye Fransızcadan girmiş latince kökenli kültür; maddi ve manevi değerlerin tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulması ve sonraki nesillere iletmede insanın doğal ve toplumsal çevresine hakimiyetinin ölçüsünü gösteren araçların tümü olarak tanımlanmaktadır.

Başka bir deyişle, Diker ve Deniz (2017)'e göre kültür, bir bölgenin, ülkenin ya da bir topluluğun geçmişten günümüze kadar aktarılan gelenek, inanış, hayat ritüelleri, yemek alışkanlıkları, el sanatları, tarihi değerlere sahip varlıkları gibi farklı unsurları barındıran bir kavram ve bireylerin özgün yapılarını ortaya koyan, yapay olan ve aktarılabilen şekillerle ifade edilen düşünce, duygu ve davranış biçimleridir.

Kültür tanımlarına bakıldığında kavramı açıklayan iki özellik öne çıkmaktadır. Bunlar;

1. Oluşturulan değerlerin maddi ve/veya manevi unsurlar taşıması
2. İnsana/topluma ait özelliklerde ve ayırt edici bir anlam taşıması

Bu özellikleri ile kültür, olduğu topluma kimlik, benlik ve aitlik kazandıran ve bu birikimlerle toplumları birbirinden farklı kılan unsurlardır (Diker, 2014).

Kültür ve kültürü oluşturan insan arasında etkileşim sürekli bir döngü içerisinde. Toplumda mevcut her tür bilgi, geçmişteki alışkanlıkları, sosyal yapısı, tecrübelerle oluşan değer yargıları, genel tutumları, ekonomik etkenlerle oluşan genel tutumları, görüş düşünce ve tüm davranış şekilleriyle, yaşam alanındaki coğrafi özellikleri ile teknolojik etkenler gibi unsurlardan oluşan birikimler bütünü ile kültür meydana getirilir, öğrenilir, benimsenir, nesilden nesile aktararak paylaşılır, yaşanırken deneyimlerle yeniden yorumlanır ve daha sonra diğer kuşaklara aktararak döngü yeniden başlatılır. Bu durum hangi topluma ait olursa olsun kültürü sadece kurallar bütünü olmaktan çıkararak aksine öğrenilen, benimsenen, aktarılan ve yaşatılan maddî ve manevî değerler bütünü haline getirmektedir.

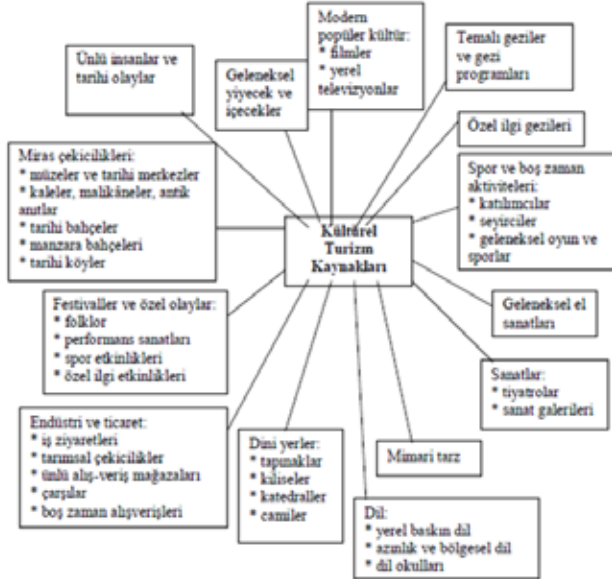
Kültürel değerlerin varlığı barındırmış olduğu özelliklerinden dolayı bulunduğu coğrafyanın turizm destinasyona dönüşmesini sağlarken çoğu ziyaretçi, doğası ile bütünleşen toplumlara ait kültürlerin izlerini yerinde görme, topluma ait yaşam tarzı, dini inanışları, geleneksel el sanatları, alışveriş ortamları ile kültürel temaslar ve eğlence biçimlerine ilgi duymaktadırlar. Turistlerin bu farklı kültürel çekiciliklerini görmek amacıyla yaptıkları seyahat ve konaklamaların bütünü “kültür turizmi” olarak tanımlanmaktadır (Arıncı, 2002).

Kültür turizmi içeriği oldukça geniştir. Ziyaretçiler, farklı deneyimler kazanmak, ziyaret edilen alanların özelliklerini yerinde görmek ve farklılıkları deneyimleyerek öğrenmek için kültür turizmi etkinliklerine katılmaktadır. Kültür turizminin kapsamı ve gerçekleştirilme biçimine göre, arkeolojik alanları, müzeleri, mimari yerleri, sanatsal galerileri, festivalleri, heykelleri, müzik ve dans etkinliklerini, tiyatro gösterilerini, dini festivalleri izlemek ve katılmak amacını taşımaktadır. Kültür turizminin sınıflandırılmasında;

Tablo 1. Kültür Turizminin Sınıflandırılması (Fagance, 2003)

Kategori	Örnek
Yüksek, Kurumsallaştırılmış Kültür	Müzeler, sergiler, görsel sanatlar, tarihi yerler, tiyatro, edebiyat, bilim ve teknoloji merkezleri
Halk, Popüler Kültür	Film, eğlence, spor, kitle iletişim araçları, alışveriş, etkinlikler, yemek, ürün, el sanatları, gelenekler, görenekler
Etnik Semboller	Dil, eğitim, ulaşım, din, giyim, süsleme, lehçe

Bir ülkenin kültürel sermayesi kültürel varlıklar olup son yıllarda, çeşitli turistik yöreler, farklı ve çeşitli kültürel varlıkları ile pazarlanmaya önem vermişlerdir. Bu kültürel kaynak değerleri, dini merkezler (değişik tarihi dönemlere ait cami, türbe, manastır, kilise, sinagog), etnik yöreler, ticari merkezler, müzeler, sanat galerileri, sportif etkinlikler ve turistlerin ilgi alanlarına göre planlanmış özel ilgi alanlarıdır. Bunlar arasında: eğlence ve doğa parkları; kültürel merkezler, alışveriş merkezleri gibi çevresel yapılar; gösteriler, etkinlikler ve festivaller sayılabilir (Uygur ve Baykan, 2007). Kültürel turizm kaynaklarını oluşturan etkenler, Şekil 1’de ayrıntılı olarak görülmektedir.

Şekil 1. Kültürel Turizm Kaynakları (Swarbrooke, 1999)

Kültür ve turizm ilişkisini, kültürün turizme neden olması ve turistlerin bulundukları bölge kültürüne etkileri olmak üzere iki şekilde söylemek mümkündür (Usta, 2001). Bu yüzden turizm etkinliklerinde kültürün önemli bir payının olduğunu, kültür ve turizm faaliyetleri bir araya geldiğinde ise ülkelere birçok açıdan kazanç sağlayabildiğini söylemek mümkündür.

4. KÜLTÜREL MİRAS VE YÖNETİMİ

“Miras” oluşumunda, insanların birbirlerini ve kültürlerini daha iyi tanıması, geçmişten günümüze aktarılan miras bilincinin yükseltilmesi ve ortak değerlerden oluşan mirasların korunması ile gerçekleşeceğine inanmaktadır.

Kültürel miras, bir toplumun bireylerine ortak geçmişlerini anlatan, varlıkları değerli ve anlamlı kılan, aralarındaki dayanışma ve birlik duygularını arttıran bir hazinedir. İnsanların kuşaklar boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve gelenek-göreneklerin devamlılığını, gelecek ile olan bağın doğru kurulmasını sağlayan kültürel mirastır. Bu miras evrensel değerlerin yanında gelecek kuşaklara yeni deneyimlerle öğrenme ve gelişme fırsatları sunarak yaratıcılığı ve keşfetme hissini ortaya çıkardığı, dünyaya ve hayata bakışımıza anlam kazandırdığı ve geçmişimizden öğrenecek çok şeyimiz olduğu için korunmalıdır.

Kültürel miras; kimliğimizle, kültürümüzle, tarihimizle bizi biz yapan tarihi kentler-dokular, kültürel peyzajlar, anıtsal yapılar, arkeolojik alanlar gibi somut ve dil, gelenek, dans, müzik, ritüeller gibi yaşayan ama somut olmayan değerler değerlerin tümüdür.

Kültürel miras sınıflandırması günümüzde şu şekilde ifade edilebilir:

1. Somut Kültürel Miras

- Taşınır Kültürel Miras (tablolar, heykeller, sikkeler, el yazmaları, arkeolojik eserler)
- Taşınmaz Kültürel Miras (anıtlar, arkeolojik sitler, tarihi kent dokuları vs.)

2. Sualtı Kültürel Mirası (batıklar, sualtı kalıntıları ve kentleri)

3. Somut Olmayan Kültürel Miras (sözlü gelenekler, gösteri sanatları, ritüeller)

4. Doğal Miras (kültürel boyutu olan doğal sitler, kültürel peyzajlar gibi, fiziki, biyolojik ve jeolojik formasyonlar)

Kültürel değerleri ya da kültürel mirasın ortak ilkelerini gözönünde bulundurarak küresel boyutta korumak amacıyla uluslararası kuruluşlar ara-

cılığıyla gerçekleştirilmiş birçok sözleşmeler vardır. Avrupa’da doğal ve kültürel değerler ile tarihi miras bilincinin yükseltilmesi, kültürel çeşitliliğe saygı boyutunda ülkeler arasında geliştirilen işbirliği, miras çerçevesinde yer alan çevre, sitler, peyzaj ve sanat eserleri ile birlikte sosyo-kültürel, geleneksel, ahlaki ve manevi değerlerin ön plana çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla Viyana’da 1993 yılında gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Birinci Zirvesinde kültürel zenginlikten kaynaklanan ortak bir mirasa sahip olunduğu dile getirilmiştir. 1999 yılında ise Bükreş’te “Avrupa Bir Ortak Miras” kampanyası başlatılmıştır. Kampanyaya OECD, UNESCO, Avrupa Kültür Yolları Enstitüsü, Becerileri Vakfı gibi kurumlarla, şirketler ve dernekler ile gönüllü kuruluşlar da destek vermiştir.

Son yıllarda kültürel miras öğelerinin yeniden ele alındığı çalışmalarda, kültürel mirasın günümüz yaşantısına etkisi, kaynakların kullanım özellikleri ve “miras” kavramının bugünle bağlantısında kültürel ve sosyal gelişim sürecinin önemi açıklanmaktadır. Bu çalışmalarda, kültürel süreçte, geçmişten günümüze ulaşan öğelerin niceliği, niteliği, fırsatlar, tehditler, sorunlar, bu alanların taşıdığı anlamlar gibi birçok faktörün etkili olduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2014).

Yukarıda belirtilen kapsamda, kültürel mirasın oluşumunda gerçekten hangi aktörlerin ve ne kadar rol aldığı önemli sorulardan biridir. Burada, UNESCO, ICOMOS gibi uluslararası sözleşmeler, tüzükler gibi belgeleri düzenleyen kurumların bu alandaki hâkimiyetlerini sürdürmeye yönelik çalışmalar yaptıkları belirtilir. Kurumların, kültürel miras özelinde ortaya çıkarttıkları temel eserler ile çoğu ülkede kültürel mirasla ilgili yasaları ve politikaları belirledikleri bilinen bir gerçektir. Bu durum bir bakımdan ülkelerin yasal ve politik altyapısının oluşmasına yardımcı olmakta iken, diğer bakımdan, kültürel mirasa ilişkin Batılı yaklaşımların dünyanın farklı yerlerinde hakim ve belirleyici olmasına ve yerel, ulusal yaklaşımların kaybına yol açmaktadır (Smith, 2006). Kültürel miras oluşum sürecinde özellikle tarihi doku özellikleri gibi miras öğelerinin araştırılması ve tanımlanmasında bilim uzmanlığının önemi ve gerekliliği kaçınılmazdır. Ancak, birçok çalışmada varlıkların sadece estetik değerlerine odaklanılarak yeniden biçimlendirilmeleri miras olarak adlandırılmasının kimin için gerçekleştirildiği sorusunu düşündürmektedir. Fao sözleşmesi ile kültürel miras üzerine yeni bir cevap ortaya çıkarılmıştır. Açıklamaya göre, kültürel mirastan yararlanmaya, toplumdaki tüm bireylerin zenginleşmeye katkı sağlamaya hakkı olduğu ve herkesin diğerlerinin kültürel mirasına saygı göstermesi yükümlülüğü olduğu vurgulanmıştır (madde 4). Ayrıca geçmişten bugüne bırakılan kültürel mirasın insanların inanç, bilgi ve göreneklerinin zamanla gelişerek aktardıkları, toplumu yansıtan kaynakların toplamıdır şeklinde (madde 2) ifade edilmiştir. 2001 tarihli UNESCO evrensel bildirgesinde de kültürel miras yaratıcılığın kaynağı olarak

gösterilmiş ve her özelliğinin korunması, zenginleştirilerek geliştirilmesi, insanların tecrübe ve isteklerini gelecek kuşaklara emanet edilerek kültür geçişlerinin benimsenmesi ve çeşitliliğinin korunması teşvik edilmelidir.

Bugün uluslararası platformlarda kültürel miras herkesin yararlanabildiği, yorumlanmasına ve inşasına katkıda bulunabildiği bir kaynaklar kümesi olduğu ve kişinin istediği kültürel mirasla ilgilenebilme hakkına sahip olduğunu görülmektedir (Şimşek, 2014). Ayrıca, mirasın oluşumunda ve yorumlanmasında sadece hükümetlerden eylem beklenmemesi gerektiği, insanları ve toplulukları eyleme geçmesi için teşvik edilmesi gerekmektedir (Fairclough, 2012).

5. SONUÇ

Kültürel faaliyetler, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerine esas teşkil eden kaynaklardan en önemlidir. Müzik, sinema, mimarlık, el sanatları, endüstriyel tasarım, moda, gösteri sanatları, edebiyat, dergi ve gazete yayıncılığı, fotoğrafçılık, radyo-televizyon yayıncılığı, folklorik ürün ve etkinlikler gibi geniş bir alan kültürel faaliyet içeriklerinden bazılarıdır. Söz konusu bu faaliyetlerin “yaratıcı/kültürel endüstriler” adı altında kavramsallaştırılması ve “kültür ekonomisi” olarak disiplinler arası bir çalışma alanı ortaya çıkması söz konusudur. Kuşkusuz bu alanla ilgili faaliyetler şehir merkezli gelişmektedir.

Şehirlerin, daha fazla ziyaretçi ve yatırımcı çekmek, şehirle özdeşleşen ürün ve hizmetlerini ihraç etmek, nitelikli yerleşimcilerle şehir nüfusunu artırmak ve şehir sakinlerinin gurur duyacağı bir şehir olabilmek için kendilerine özgü bir takım pazarlama stratejileri geliştirmeleri kaçınılmazdır. Festivaller, büyük organizasyonlar, sportif faaliyetler, tören ve şenlikler şehir pazarlamasının en etkin yoludur ve yerel otoriteler bu yollarla medyada yer almaya çalışmaktadırlar. Bu çabalara UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü), ISESCO, (İslam Eğitim, Bilim ve Kültürel Organizasyonu) gibi uluslararası örgütler kültür başkentliği, yaratıcı kentsel ağlar gibi uygulamalarla destek olmaktadır (Karakullukçu, 2013). Avrupa Birliği’nde turizmin önemli konularından biri Avrupa mirası ve kültürü diğeri ise turizm ve kültür arasındaki işbirliğinin artırılmasıdır.

Dünyada kültür mirasının koruma–kullanma ilkesi doğrultusunda, kültürel turizm aracılığı ile yapılan çalışmaların temel amacı kültürel turizmi geliştirmek olmalıdır. Bu doğrultuda yönetimin tüm birimlerini kapsayacak projeleri ortaya çıkarmak ve planlama çerçevesinde envanter çalışmalarının yapılması, mülkiyet durumlarını ve restorasyon proje uygulamalarının yapılması, koruma amaçlı imar planlarının uygulama safhasına geçmesi kaçınılmazdır. Konu ile ilgili paydaş tüm sektörlerin bölgenin

mevcut yapısını güçlendirmeye, fiziksel ve insan kaynaklarına yatırım yapmaya teşvik edilmesi gerekmektedir. Kültürel turizmde pazar olanaklarını genişletme açısından turistik ürünü çeşitlendirme ve geliştirme önem taşımaktadır (Emekli, 2005);

- Kültür mirasını meydana getiren envanter çalışmalarının oluşturulması,
- Tarihi kentlerin turizm amaçlı ziyarete açılması,
- Geleneksel Türk sanat eserlerine ilginin arttırılması amacıyla tanıtım yapılması, farkındalıkların arttırılması,
- Geleneksel mimari özelliklerin korunarak, halkın çevresel koşullara karşılık ürettiği yapısal çözümler ile oluşan bu dengenin turizme kazandırılması,
- Geleneksel yaşam tarzını yansıtan öğelerin, o bölgede yaşayan halkın doğa ile kurduğu ilişkinin uyumunun turizmde kullanılması ve ziyaretçilere bu bilgi aktarımının sağlanması
- Önemli kişi ve kahramanların-olayların yaşadıkları çevre ile tanıtılması,
- İnanç turizmine ilişkin tarihsel, dini değerlerin saptanması, mitolojik olaylar ve bunların meydana geldikleri yerlerin tanıtılması
- Müzelerin daha etkin kullanımının sağlanması, özendirilmesi,
- Geleneksel tarım ürünlerinin, yeme içme alışkanlıklarının ve yemek çeşitlerinin tanıtılması, beslenme kültürünün yansıtılması
- Yöreye özgü el sanatları değerlendirilerek turistik ürün özelliği kazandırılması amaçlanmaktadır.

Kültür varlıklarının değerlendirilmesi amacıyla, Avrupa Birliği'nde finansman sağlayan kuruluşlar, projenin desteklenmesinde önkoşul olarak çok ulusluluğu ve yönlülüğü referans almaktadır. Yürürlükte olan yasa ve yönetmelikler ile bu tür bir yapılaşma mümkün olmadığından sürekli problemler yaşanmakta, bu da kaliteli, çağın gereğine uygun hedeflere yönelik çalışmaları özendirmek bir yana, caydırıcı olabilmektedir. Bu yüzden, turizmin yüksek kalitede, çevreye uyumlu, finans gücü olan yasal ve yönetmeliksel düzenlemelerle özel teşebbüslerin uluslararası gelişmeleri takip ederek gerekli önlemlerin alınması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKGÜL, O., 2004. Kültür Turizmi. A. Yüksel, M. Hancer (Eds), Turizm, İlkeler ve Yönetim, (ss.209-226).Turhan Kitabevi, Ankara.
- ARINÇ, P.C., 2002. Selçuk'ta Kültür Turizmi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- DİKER, O., 2014. Algılanan Liderlik Tarzları, Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinin Turizm Endüstrisinde İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- DİKER, O. ve DENİZ, T., 2017. Coğrafya ve Tarih Perspektifinden Somut Kültürel Miras ve Türkiye. II. Baskı. Ankara. Pegem A., 1, 2.
- EMEKLİ, G., 2005. Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm. Ege Coğrafya Dergisi, 14 (2005), 99-107, İzmir.
- ERATAŞ, F., ALPTEKİN, V., UYSAL, D., 2013. Türkiye'de Kültür Ekonomisinin Gelişimine Yerel Bir Bakış. Anemon MŞÜ Sosyal Bilimler Dergisi. 1(2).
- FAGANCE, M., 2003. Tourism and Local Society and Culture, Tourism and Host Communities, CABI Publishing.
- FAIRCLOUGH, G., 2012. Mirasın Gelecek İçin Değeri. Kültür Politikaları ve Yönetimi, Yıllık 2011, 35-44.
- HESMONDHALGH, D., 2002. The Cultural Industries. Sage Publications, London.
- KARAKULLUKÇU, B., 2013. Kültür Ekonomisi Ve Şehir Pazarlaması İlişkisi: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkentliği Örneği. file:///C:/Users/Asus/Downloads/AydnniKongre-BildiriTamMetni-BayramKarakullukcu.pdf (23.04.2019)
- ÖZDEMİR, N., 2009. "Kültür Ekonomisi ve Endüstri ile Kültür Mirası Yönetimi İlişkisi". Milli Folklor Dergisi. Yıl:21. Sayı:84. ss:73-86.
- SEÇİLMİŞ, E., 2013. Ankara Kültür Ekonomisi: Sektörel BüyüklüklerinDeğerlendirilmesi.file:///C:/Users/Asus/Downloads/AnkaraKltrEkonomisi-SektörelByklklerinDeerlendirilmesi.pdf
- SMITH, L., 2006. The Uses of Heritage, Londra ve New York: Routledge.
- SWARBROOKE, J., 1999. Sustainable Tourism Management, New York: Cabı Publishing.
- ŞEN, F., 2017. Türkiye'de Kültür Ekonomisi. <https://dostbeykoz.com/turkiye-de-kultur-ekonomisi>
- ŞİMŞEK, G., 2014. Kültürel Miras ve Yeni Biçimlenme Süreci Üzerine Bir Değerlendirme. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum. Cilt 3 Sayı 8.
- USTA, Ö., 2001. Turizm 1-2. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul.
- UYGUR, S. M., BAYKAN, E., 2007. Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 30-49.

GENÇ ODALARI VE
DEKORASYONUNUN
ERGEN VE GENÇ
YETİŞKİNLER ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİNE DAİR BİR
DEĞERLENDİRME

BÖLÜM

13

Tuğba ANDAÇ GÜZEL¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi. Kayseri Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mobilya ve Dekorasyon Bölümü,
Kayseri/Türkiye. tugbaandac@kayseri.edu.tr,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4281-6652>

GİRİŞ

İnsanlar yaşadıkları mekânları daha yaşanılabilir bir ortama dönüştürme ihtiyacından dolayı donatır ve dekore ederler. Böyle bir ihtiyaç İnsanları çeşitli mobilya ve mefruşat eşyalarını satın alıp kullanmaya iter. Mefruşat bir ev veya odayı dekore etmek için kullanılan mobilyaları, perde ve halı gibi dekoratif aksesuarları ve onları tamamlayan parçaları ifade eden genel bir kavramdır (Oxford Sözlük, 2019). Mobilya ise bu mefruşatlar eşyaları arasında önemli bir yer kaplayan bir öğelerdir. Postel (2012)'e göre mobilyalar, bir oda veya binayı yaşamaya uygun hale getirmek için kullanılan masa, sıra, sandalye gibi eşyalardır (Postell, 2012).

Mekânları dekore etmek için kullanılan eşyalar bireylerin kimlikleri ve kendini inşa etme süreçlerini ifade eden bazı izler taşır. Özellikle genç insanların gelişiminde kendi inşa etme süreci “orta ergenlik” (14-17 yaşları arası) ve “son ergenlik” (17-21 yaşları arası) dönemi ile yirmili yaşlardan otuzlu başların başına kadar devam eden “genç yetişkinlik” döneminde yoğun olarak görülür. Bireyler bu dönemlerde ciddi fiziksel, biyolojik, psikolojik, bilişsel, duygusal ve sosyal değişimler yaşarlar (Salkind, 2006).

Ergen ve genç yetişkinlerin bilişsel ve duygusal yönden kendini yeniden inşa etmesi sürecinde, bir odaya ve o odayı kendi zevklerine göre dekore etme fırsatına sahip olmasının bireyler üzerinde önemli bir etkisi vardır. Örneğin Brown (1994)'e göre Bir ergenin için kendine ait bir yatak odasını olması, kendi kimlik oluşturma sürecinin önemli bir parçasıdır (Brown, 1994). Abbott-Chapman ve Robertson (2001)'göre ise genç yetişkinler, kendiyle baş başa kalmak istediklerinde öncelikli olarak geleneksel ev ortamını ve dolayısıyla odalarını tercih etmektedirler (Abbott-Chapman ve Robertson, 2001). Yine Abbott-Chapman ve Robertson (2009)'e göre gençlerin kendilerini iyi hissetmelerini sağlayacak yerler arasında ilk sırayı gençlerin kendine ait yatak odaları almaktadır (Abbott-Chapman ve Robertson, 2009).

Lincoln (2014), gençlerin yatak odalarının düzenlenmesinde nelerin etkili olduğunu araştırmıştır. Araştırmasının sonuçlarına göre genç odaları sürekli değişime uğrayan mekânlar olgunu, bireylerin sosyal ve kültürel yaşama alışma sürecinin yatak odalarının düzenlenmesine etki ettiğini belirlemiştir (Lincoln, 2014). Ergen ve genç yatak odası iç tasarım düzenlemeleri hakkındaki çeşitli çalışmalarda, bu mekânları düzenleme fırsatına sahip olmanın birey açısından çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin Gosling ve diğerleri (2005), göre bir birey için yatak odası iç tasarım düzenlemeleri sadece mobilyaların düzenlenmesi ve eşyaların sergilenmesi ibaret değildir. Onlara göre bu durum, bireylerin bir alana sığınma, kişisel mahremiyete sahip olma, süreklilik hissi ve güvenlik gibi çeşitli ihtiyacını karşılayan kişisel eşyalara sahip olmakla da ilgilidir (Gosling ve diğerleri,

2005). Woodward (2001) ise eşya seçimlerinin kişinin zevkinin ve estetik kimliğinin bir yansıması olduğunu ve sosyal olarak makul çözümlerle bu kimliği yansıttığını belirlemişlerdir (Woodward, 2001).

Literatürden de anlaşılacağı üzere bir odaya sahip olmak ve o odayı kendi kimliğini ve zevklerini ifade edecek şekilde dekore etme fırsatına sahip olmak, ergen ve genç bireyler için çok önemlidir. Bu çalışma, ergen ve genç yetişkinlerin bir odaya sahip olmanın ya da olmamasının onlar üzerinde yarattığı etkiler neler olduğunu keşfetmeyi hedeflemektedir. Ayrıca bu bireylerin odalarını kişileştirmek için çeşitli mobilya ve mefruşatlar ile dekore etme şansına sahip olmasının ya da olamamasının onlar üzerinde yarattığı psikolojik etkiler de keşfetmeyi amaçlanmış ve bu kapsamda bu çalışma yürütülmüştür.

YÖNTEM

Ergen ve genç yetişkinlerin bir odaya sahip olmasının ve o odayı mobilya ve mefruşat ile dekore etme imkânına sahip olmasının (veya tam tersi) bireyler üzerindeki etkilerini değerlendirmek amaçlı yürütülmüştür. Araştırmanın evreni Kayseri ilinde yaşayan 14-25 yaş arası ergen ve genç yetişkin bireylerle oluşturmaktadır. Çalışmanın başlarında Türkiye genelinde yapılması planlanmıştır. Fakat bireylerin tümüne ulaşmanın zor olması, ulaşım engelleri, personel ihtiyacı, maddi sıkıntılar ve zaman kısıtlaması gibi çeşitli sebeplerden dolayı örnekleme yapılması zorunlu görülmüştür. Araştırmanın evreni Kayseri ilinde yaşayan 14-25 yaş arası ergen ve genç yetişkin bireylerle ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın örneklem sayısını belirlerken Kayseri'deki ergen ve genç nüfus sayısı temel alınmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 adrese dayalı nüfus verilerine göre, Kayseri ili nüfusu 1.389.680'dir (TÜİK, 2018a). Kayseri'deki çocuk ve genç nüfus sayısı (14-25 yaş arası) 263.484'dir (TÜİK, 2018b). Cohen ve diğerleri (2011)'e göre, bu popülasyon büyüklüğünde (%95 güven aralığında ve %5 hata payı ile) 384 birey anket için seçilmelidir. Bu çalışma 384 birey ile yürütülmüştür ve çalışma için basit tesadüfi örnekleme yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir.

Çalışma için ilgili literatür gözden geçirilip incelenerek, ergen ve genç bireylerin görüşlerine başvurularak amaçlı bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçekte ergen ve genç yetişkinlerin bir odaya sahip olmasının ve ayrıca o odayı mobilya ve mefruşat ile dekore etme imkânına sahip olmasının (veya tam tersi) bireyler üzerindeki etkilerini değerlendirme boyutlarına ilişkin çeşitli ifade yer verilmiştir. Ölçek formu, "Kesinlikle katılıyorum", "katılıyorum", "Kararsızım", "Katılmıyorum" ve "Kesinlikle Katılmıyorum" seçeneklerini içeren 5'li Likert tipi maddelerden oluşmuştur.

Bu çalışmada kaliteli, tarafsız ve geniş kapsamlı veri elde edebilmek için “Yüz yüze anket metodu” seçilmiştir. Bu çalışma için Kayseri’de faaliyet gösteren ve ergen ve gençler için sportif ve sosyal aktivite sunan 10 farklı işletme uygulama yeri olarak seçilmiştir. Ergen ve genç yetişkin bireylerin yukarıda bahsi geçen konulardaki ilgili tutum ve yaklaşımlarını değerlendirmek için geniş kapsamlı soruları kapsayan bir anket formu, bu mekânlardaki ankete katılmak isteyen 384 bireye uygulanmıştır.

Anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bireylerin yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi demografik özellikleri analiz edilmiştir. İkinci bölümde bireylerin yaşadıkları evlerde bir odaya sahip olma durumları incelenmiştir. Ayrıca ergen ve genç yetişkinlerin bir odaya sahip olmasının ve o oda için mobilya ve mefruşat seçme ve kullanma imkânına sahip olmasının bireyler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise ergen ve genç yetişkinlerin bir odaya sahip olamamasının ve o oda için mobilya ve mefruşat seçme ve kullanma imkânına sahip olamamasının bireyler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise ortak oda kullanımının birey üzerindeki etkileri incelenmiştir. İkinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerdeki konuları incelemek amaçlı çeşitli ifadeler oluşturularak, anket formuna yerleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler tanımlayıcı istatistik yöntemleri (% 95 güven aralığında) analiz edilmiştir. Verilerin analizi için Genel Kamu Lisansına sahip olan WEKA 3.9 istatistik yazılımı kullanılmıştır (WEKA, 2019).

BULGULAR

Demografik Bulgular

Bu çalışmada ilk olarak ankete katılan 14-25 yaş arası ergen ve genç yetişkin bireylerin demografik özellikleri incelenmiştir (Tablo 1). Sonuçlara göre Katılımcıların %48.2’sini erkekler, 51.8%’ini kızlar oluşturmaktadır. Ankete katılanların %32’si 14-17 yaş aralığında ve %41.4’ü 18-21 yaş aralığındadır. Katılımcıların %49.2’si lise öğrencisi, %50.8’i üniversite öğrencisidir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik Özellikler	
Cinsiyet	(%)
Erkek	48.2
Kadın	51.8
Eğitim durumu	(%)
Lise öğrencisi	49.2
Üniversite öğrencisi	50.8
Yaş	(%)
14-17 yaş arası	32
18-21 yaş arası	41.4
22-25 yaş arası	26.6

Bir Odaya Sahip Olma ve Onu Dekore Etmenin Pozitif Etkileri

Çalışmanın bu bölümünde ankete katılan ergen ve genç bireylere kendine ait bir yatak odasına sahip olmasının ve kullandığı bu odaya kendisini ifade edecek dekorasyon öğelerini (mobilya, mefruşat ve diğer dekoratif eşyalar) ekleyeme fırsatına sahip olmasının onun üzerinde yarattığı veya yaratacağı olumlu etkiler araştırılmıştır. Bu amaçla olumlu anlam içeren bazı ifadeler oluşturulmuştur. Cevapları değerlendirmek için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmaya ilk olarak ergen ve genç yetişkinlerin bir odaya sahip olup olmadıkları sormakla başlanmıştır. Katılımcıların %54.2 sinin kendine ait bir odası varken, %30.4 sinin ortak kullandıkları bir oda bulunmaktadır. Bu katılımcıların %15.4 ü ise herhangi bir odaya sahip olmadıklarını, ebeveynleri tarafından ortak yaşam alanlarının (oturma odası gibi) onlar için gece bir uyuma ve dinlenme alanına dönüştürüldüğünü belirtmişlerdir.

Olumlu etkileri bulmayı hedefleyen ifade cümlelerinin analizlerinde katılımcıların yarıdan fazlası bir gencin kendine ait bir odasının olmasının bireyde mutluluk hissi yarattığına inandıklarını belirterek bu fikre kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir (%53.6). Bu fikri hem kız (%52.8) hem de erkek (%54.6) bireyler oldukça yüksek oranda desteklemektedirler (Tablo 2). Bireylerin çok azı (%1.6) bu fikre katılmadıklarını belirtmişlerdir. Bu hissi temelinde bireyin kendine ait bir odasının yani özel bir alana sahip olmasının pozitif etkileri olduğuna belirlenmiştir. Örneğin bireyin odasında kendine vakit ayırabilmesi, kişiliğini gelişmesine yardımcı olacak faaliyetlerde bulunma fırsatını ona verdiğine inanmakta ve bu fikre kesinlikle katıldıklarını belirtmişlerdir (%45.1). Ayrıca bu özel ortamın bireyi pozitif hissettirdiği, bu hissin onu hayata karşı motive ettiği belirterek, katılımcıların %41.1'i bu fikre kesinlikle katıldığını, 44.8%'i ise katıldığını ifade etmişlerdir

Katılımcılara göre, bir genç için kendi odasının olması ve onu dekore etme fırsatına sahip olmasının olumlu tarafları arasında şu hususlarda bulunmaktadır. Katılımcılara göre, bu tür imkâna sahip olma bireyin özel olma ve hissetme ihtiyacına pozitif katkı sağlamaktadır. Bu ifade katılımcılar tarafından oldukça fazla destek görmüştür. Bu fikri benimseyen bireylerin %39.3'ü kesinlikle katılmakta, %39.1'i ise sadece katılmaktadır. Ayrıca bu fikri erkekler (%43.2) kızlardan (%35.2) daha yüksek oranda desteklemektedirler (Tablo 1). İlâveten katılımcılar, böyle bir imkâna sahip olan bireyin derslerine karşı ilgisini arttığını ve başarılı olma isteği ve azminin pekiştiğini düşünmektedir. Bu fikre katılan bireyler katılımcıların %33.9'unu oluşturmakta iken, karasız kalan bireyler ise %31.3 oranındadır.

Tablo 2. Bir odaya ve onu dekorasyon imkânına sahip olmanın cinsiyete göre bazı sonuçları

Olumlu İfadeler	Cinsiyet	Kesinlikle Katılıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Kararsızım (%)	Katılmıyorum (%)	Kesinlikle Katılmıyorum (%)	Toplam (%)
Özel Olma ve Hissetme İhtiyacına	Kız	35.2	45.7	11.6	7.5	-	100
Katkı Sağlar	Erkek	43.2	32.4	19.5	4.9	-	100
Bireye Mutluluk Hissi Verir	Kız	52.8	42.7	3.0	1.5	-	100
	Erkek	54.6	32.4	11.4	1.6	-	100

Ayrıca katılımcıların, bu tür bir imkânı sahip olmanın, bir bireyin sorun çözme, karar verme ve uygulama yeteneğine büyük katkılarının olduğuna inançları yüksektir. Bu fikre bireylerin %42.7'si katılmaktadır, fakat bireylerin 22.9%'u bu konuda kararsız kalmayı tercih etmiştir. Fakat bu tür imkânların bireyin evi ve ailesi ile bağ kurmasına yardımcı olup olmayacağı konusunda katılımcılar çoğu kararsız kalsalar bile (39.3%), katılımcıların bu imkânın 29.9%'u bireyin evi ve ailesi ile bağ kurmasına yardımcı olduğu fikrine katılmaktadır. İlâveten katılımcılar bireyin ev ve ailesi ile bağ kurmasının, onu ev dışı farklı ortam arayışından uzak tuttuğuna inançları bulunmaktadır ve bu fikre destekleyen cümleyle katılmaktadırlar (34.4%).

Bir Odaya ve Onu Dekore Etme İmkânına Sahip Olmamanın Negatif Etkileri

Bu bölümde ergen ve genç bireylere kendine ait bir yatak odasına sahip olamamasının ya da ortak bir oda kullanmak zorunda olmasının onun üzerinde yarattığı veya yaratacağı olumsuz etkiler araştırılmıştır. Ayrıca kullandığı bu odaya kendisini ifade edecek dekorasyon öğelerini (mobilya, mefruşat ve diğer dekoratif eşyalar) ekleyememesinin de birey üzerinde yarattığı veya yaratacağı olumsuz etkiler de araştırılmıştır. Bu amaçla bireylere olumsuz anlam içeren bazı ifadeler sunulmuş ve bu ifadelere karşı olan cevapları incelenmiştir. Cevapları değerlendirmek için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır.

İfadelerin analizlerinde katılımcılar, bir gencin kendine ait bir odasının olmasının ve bu odayı dekore etme imkânına sahip olunmamasının, bireyde eksiklik hissi yarattığına (%42.5), bireyin özel olma ve hissetme ihtiyacını zedelediğine (%45.6) inandıklarını belirterek, bu fikirleri destekleyen cümlelere katıldıklarını beyan etmişlerdir. Kızlar (%56.3) bu konuda erkek (%27.6) bireylere göre daha hassas oldukları belirlenmiştir.(Tablo 3). Bire-

yin özel bir alanının olmaması onu özel hissettirecek mekânlara yönelmesine sebep olduğuna inanmakta ve bu fikre katılmaktadırlar (%40.1). Fakat bireyler %31.2'si bu yönelişin zaman içinde bireye dış ortamda yanlış alışkanlıklar kazandıracağı konusunda katılmadıklarını bir tavır sergilerken, %28.6'si bu konuda kararsız tavır takınmıştır.

Katılımcılar, bir gencin kendine ait bir odasının ve bu odayı dekore etme imkânının olmamasının bireyde çevresindeki kişi ve eşyalara karşı zamanla anlam ve önem kaybı oluşturacağına ve onu, duyarsızlaştıracağına (%37.5) inanmakta ve bu fikre katılmaktadırlar. Ayrıca bireyin etrafındaki kişi ve eşyalara karşı zamanla bağlanma sorunu yaşamaya başlayacağına inanmaktadırlar (%37). Fakat bireylerin %23.2'si bu fikre katılmadıklarını belirtmiştir. Ankete katılan bireylerin %34.4'ü bu bağlanma sorunlarının, bireyin kişilere karşı güven duygusu zedeleyeceğine inanmamakta ve bu fikre katılmazken iken, katılımcıların %20.3'ü böyle bir durumun oluşabileceğine inanmakta ve bu fikre katılmaktadır. Son olarak katılımcılar, bireyin özel bir alanının olmamasının, onda hayata karşı motivasyon düşüklüğüne yaratacağına (%30.2) ve bu gelişen tutumun bireyde derslerine karşı ilgi düşüklüğüne ve başarısızlık yaratacağına inanmaktadırlar (%32) ve bu fikirlere katılmaktadırlar.

Tablo 3. Bir odaya ve onu dekorasyon imkânına sahip olmamanın cinsiyete göre bazı sonuçları

Olumsuz İfadeler	Cinsiyet	Kesinlikle Katılıyor (%)	Katılıyor (%)	Kararsız (%)	Katılmıyorum (%)	Kesinlikle Katılmıyorum (%)	Toplam (%)
Özel olma ve hissetme	Kız	18.1	48.7	12.1	16.6	4.5	100
ihtiyacını zedeler	Erkek	16.2	42.2	8.1	21.1	12.4	100
Bireyde eksiklik hissi	Kız	19.6	56.3	13.6	10.6	-	100
yaratır	Erkek	21.1	27.6	25.9	18.9	6.5	100

Ortak Bir Odaya Kullanmanın Bireyler Üzerindeki Etkileri

Ergen ve genç bireylerin bir başkası ile ortak oda kullanmalarındaki muhtemel faydaların neler olabileceği üzerine verdikleri cevaplar incelendiğinde, ortak oda kullanmanın bireylerin sosyal ilişkilerinin kuvvetlendirdiğine inandıkları ve bu fikre katıldıkları (%45.8) ortaya çıkmıştır. Ayrıca katılımcılar, ortak oda kullanımının bireyi sorumluluk sahibi inanmakta ve bu fikre katılmakta iken (%44.5), katılımcıların çok azı bu fikre kesinlikle katılmaktadır (%0.8). Katılımcıların %41.1'i ortak oda kullanan bireyle-

rin insanlara karşı daha saygılı olduğu fikrine inanmakta iken, % 24'ü bu konuda karasız kalmıştır. Son olarak katılımcılar ortak oda kullanımının insanı hayata karşı daha pozitif ve paylaşımcı yaptığına inandıklarını ifade etmiş ve bu fikre katıldıklarını belirtmişlerdir (%39.1).

SONUÇLAR

Bu çalışma ile elde edilen sonuçlar aşağıda sıralandığı gibidir.

1. Araştırmamanın sonuçlarına göre bir gencin kendine ait bir odasının ve bu odayı dekore etme imkânının olmayışı ona duygusal olarak zarar verdiği belirlenmiştir. Bu durum bireyde eksiklik ve özel olamama hissi yaratmaktadır. Ayrıca onu düşük motivasyonlu, etrafına karşı duyarsız ve bağlanma sorunu yaşayan bir birey haline dönüştürmektedir. Derslerine karşı ilgi düşüklüğüne ve başarısızlık ortaya çıkmaktadır. Özellikle kızlar erkeklere göre bu konuda daha hassas olduğu belirlenmiştir.
2. Araştırma sonuçlarında, bir gencin kendine ait bir odasının ve bu odayı dekore etme imkânının olmasının onu duygusal olarak mutlu ve özel hisseden bir birey haline dönüştürdüğü belirlenmiştir. Bu hislerin bireyleri hayata karşı pozitif tavırlı yaptığı ve onları motive ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu tür bir imkân sahip olmanın bireye kişiliğini geliştirecek faaliyetlere ve kendine vakit ayırabilme fırsatı verdiği belirlenmiştir.
3. Son olarak katılımcıların, ortak oda kullanmanın sosyal ilişkileri kuvvetlendirdiğine inandıkları belirlenmiştir. Ayrıca onlar, ortak oda kullanımının bireyi sorumluluk sahibi, saygılı, paylaşımcı yaptığına da inanmaktadırlar.
4. Çalışmanın sonucunda ergen ve genç bireylerin bir odaya sahip olmasının onların kişisel, bilişsel ve duygusal gelişimi açısından çok önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Evlatlarının kişisel, bilişsel ve duygusal yönden gelişimini önemseyen ve desteklemek isteyen ebeveynlerin, imkânları dâhilinde onlar için ayrı bir oda temin etmeleri önerilmektedir. İlâveten ebeveynlerin evlatları için temin ettikleri bu odanın, ergen veya genç bireylerin zevklerine göre dekore etmelerine izin vermelerinin de onların kişisel, bilişsel ve duygusal gelişimin açısından tamamlayıcı bir etkisi olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbott-Chapman, J., & Robertson, M. (2001). Youth, leisure and home: space, place and identity. *Loisir and Societe-Society and Leisure*, 24(2): 485–506.
DOI: <https://doi.org/10.7202/000192ar>
- Abbott-Chapman, J., & Robertson, M. (2009). Adolescents' favourite places: Re-defining the boundaries between private and public space. *Space and Culture*, 12(4): 419-434.
DOI: <https://doi.org/10.1177/1206331209348091>
- Brown, J. D., Dykers, C. R., Steele, J. R., & White, A. B. (1994). Teenage room culture: Where media and identities intersect. *Communication Research*, 21(6), 813-827.
DOI: <https://doi.org/10.1177/009365094021006008>
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2011). *Research methods in education*. Routledge (7th edition). Routledge, Abingdon, Oxon, UK.
- Gosling, S. D., Craik, K. H., Martin, N. R., & Pryor, M. R. (2005). The personal living space cue inventory: An analysis and evaluation. *Environment and Behavior*, 37(5), 683-705.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0013916504274011>
- Lincoln, S. (2014). "I've Stamped My Personality All Over It" The Meaning of Objects in Teenage Bedroom Space. *Space and Culture*, 17(3): 266-279.
DOI: <https://doi.org/10.1177/1206331212451677>
- Postell, J. (2012). *Furniture Design*, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey, USA.
- Salkind, N. J. 2006. *Encyclopedia of Human Development - Volume 2*. Sage Publication, Oaks, CA, USA.
- Oxford Sözlük (2019). "Mefruşat (Furnishing)," (<https://www.lexico.com/en/definition/furnishing>), Erişim 15 Mart 2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018a). "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri," (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>), Erişim 15 Mart 2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2018b). "İl, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus, 2007-2018" (http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059). Accessed 11 March 2019.
- Waikato Environment for Knowledge Analysis (2019). "Yazılım ve indirme," (<https://www.cs.waikato.ac.nz/ml/weka/downloading.html>), Waikato Üniversitesi, Yeni Zelanda, Erişim 05 Nisan 2019.
- Woodward, I. (2001). Domestic objects and the taste epiphany: A resource for consumption methodology. *Journal of Material Culture*, 6(2), 115-136.
DOI: <https://doi.org/10.1177/135918350100600201>

İÇ MEKÂN DA ÜRETİMİ
VE TASARIMI İLE MAKİNE
HALILARI

BÖLÜM

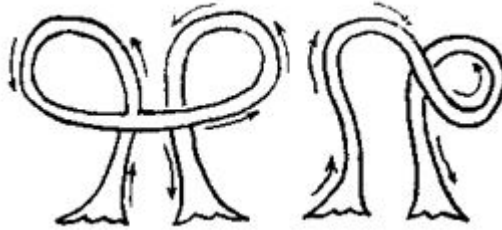
14

Yaprak ÖZEL

1.EL DOKUMASI HALININ TANIMI

Halılar, Geçmişinden bu güne dilek ve isteklerin durum hallerinilmekler ve özel sembollerle aktarıldığı bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlamlı, değerli hediyeler olmuş, ara bölücü duvarlarda kullanılmış, zenginliğin lüksün sembolü olmuştur. Halı, ısınma ve korunma amacı ile kullanılan hayvan postlarının büyüklük olarak ihtiyaca yeterince cevap verememesi sonucu post taklidi bir dokuma oluşturulması ile ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca kullanım alanları olarak duvarda, zeminde örtücü kapatıcı ve koruyucu olarak kullanılmıştır. Zeminde döşeme ile kullanıcı arasında yalıtıcı, kalın ve ısıtıcı bir yüzey oluştururken aynı zamanda görsel ve estetik değer olarak iç mekânı etkilemiş ve biçimlendirmiştir. Halı ve kilim yapı olarak birbirlerinden farklı olsa da kullanım olarak benzer işlevlere cevap verebilmek amacı ile yapımı ve kullanımı neredeyse insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadırlar. “Halı, bu dokuma işleri ve eserleri arasında en üst teknik ve yaratma yeteneği isteyen bir sanat eseridir”.¹

Bir başka kaynak tanımı ise; “Halı: Pamuk, kıl, ipek, yün ipliklerinin halının boyuna yan yana dizilmesinden meydana gelen çözgü iskeletinin her çift teline yün, ipek, floş iplerinin değişik tekniklerle, ilme bağlanıp, üzerine atkılı ipliği kirkitle sıkıştırılmak suretiyle dokunan havlı yüzü dokumadır. Halı imalinde atkılı sayısı iki veya üçtür. Yurdumuzda genellikle iki sıra atkılı kullanılmaktadır. Halı dokumalarda genellikle iki tip düğüm görülmektedir. Türk Düğümü (Gördes Düğümü-Çift Düğüm-Kapalı İlme) : Manisa’nın Gördes kazasında kullanıldığından bu ismi almıştır, yurdumuzda hâlâ halı dokumalarda kullanılmaktadır. Dünya literatürüne de Türk düğümü olarak geçmiştir. İran Düğümü (Sine ilmesi-Tek düğüm-Açık İlme) : Batı İran’daki bir yöreden adını alan Sine düğümü, İran düğümü olarak bilinmektedir. Bu düğümde, iplik yalnızca çözgü çiftinin önündeki teline bağlanıp, diğer çözgünün arkasından geçirilip aşağı doğru çekilerek sıkıştırılmaktadır.”²

Şekil1: Sol Türk düğümü, sağ İran düğümü örneği ³

“Kilim ise; Atkılı ipliklerinin çözgü iplikleri arasından bir alt, bir üst geçirilmesi, sıkıştırılması ile çözgü ipliklerinin gizlendiği atkılı yüzü dokumadır. Dokuma tekniklerine göre; renkler arasında çözgü aralığı oluşan

kilim, çözü aralıklarının yok edildiği kilim (tek kenetleme, çift kenetleme, çapraz dikişli, atkılar tek çözü üzerinden döndürerek dokuma), renkler arasında çözü aralıklarının yok edildiği kilim, desen çevresi çerçeveli kilim, sarma çerçeveli kilim, eğri atkılı kilim, atkılar arasında renkli iplik ilavesiyle kilim dokuma gibi çeşitlilik göstermektedir.”²

Halı sanatının kökleri Orta Asya Türklerine, düğümlü halıların tarihi geçmişi ise 2000 yıl öncesine dayanmaktadır. Uzun meşakkatli uğraşlar ile üretilen halılar sonrasında göçler ve ticaret yolları ile orta Asya’dan dünyaya yayılmıştır. “Bugünkü bilgimize göre halının vatanı 30-45 kuzey arz dereceleri arasında kalan ve bütün Asya’yı kuşatan bölgedir. 30 derecenin altında hasır kullanılır. Çünkü buralar sıcak bölgelerdir. Asıl düğümlü halıların vatanı ise 15 derece arz dairesinin batı kısmındaki bölgedir. Bir zamanlar burada avcı göçebe olarak yaşayan kavimler, ilk zamanlar avladıkları hayvanların postlarını kullanıyorlardı. Fakat daha sonra çoban göçebe haline gelince, hayvanlarının yünlerinden elde ettikleri yün iplikleri, uçları dışarı doğru sarkar şekilde düğümlyerek, suni post yapmak yolunda bir dokumaya gittiler. Bu şekilde düğümlü halının en iptidai şekli keşfedilmiş oldu. Desenin ortaya çıkması için bu sarkan uçların kesilmesi gerekliydi”.⁴

Bu gelişmeler doğrultusunda düğümlü halılar ortaya çıkmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Farklı yörelere göre kullanılan yüzlerce farklı motif mevcuttur. Doğal çevrede bulunan bitkilerden yapılan kök boyalar ile yünler renklendirilmektedir. Bu kök boyalar sayesinde yünlerin renkleri solmaz ve dayanıklılıkları artar. Düğüm sayısı, düğüm yöntemi, hav yüksekliği, dokunan halının biçimi ve ucundaki püsküllerdeki farklılıklar ile halılar, yörelere ve kültürlere göre değişiklik göstermektedirler.

Şekil:2 (Sol) El dokuması halı tezgâhında çalışma⁵

Şekil:3 (Sağ) Örnekten bakılarak motif çalışması yapılan el dokuma tezgâhında çalışma⁶

Düğümlü halılar kurulan tezgâhlarda (oldukça karışık bir kasnak sistemidir) atkılarının üzerine desen veya motife göre çıkartılmış örneğe bakıla-

rak düğümler atılması ile oluşturulur. Oluşturulan kasnak kadar düğümlerin sıkıştırılması veya düğüm sonrası artan ipin kesilmesi gibi işlemlerde kullanılan yörelere göre isimleri değişen pek çok alet de kullanılmaktadır.

Geçmişten günümüze ekonomik, sosyal ve kültürel olarak yaşama alanlarımızda etkinliğini sürdüren halılar, iç mekânların vazgeçilmez tamamlayıcı ürünü olarak yerini almıştır. Artık gelişmiş teknolojiler sayesinde ilmek ilmek dokunan el emeği halılarla birlikte makine halıları da kullanılmaktadır. Makine halıları, hızlı sonuç alınması, sonsuz renk seçeneği istenilen boyutta üretilebilmesi gibi faktörler nedeni ile öncelikli tercih olmaktadır. Halıları özel kılan ve değerini arttıran düğüm sayılarıdır. En ince düğümlerin atılabildiği ve en zor üretilen ipek halılar bu nedenle en kıymetli sayılmaktadır.

2.MAKİNE HALILARININ TANIMI

Makine halılarının ilk adımı olarak değerlendirilebilecek dokuma işlemini hızlandıran ilmekler atan basit el tabancaları kullanılmaktaydı. Halen bu yöntem ile üretim yapılmaktadır. Günümüzde teknolojik gelişmeler sayesinde artık makine halıları çok daha geniş kapsamlı fabrikalarda üretilmektedir. Bunun yanı sıra günümüzde, ilk el tabancasının mekanik olarak geliştirilmiş hali ile kalabalık ekiplerin açılması sayesinde de halı üretimi yapılabilmektedir.

Şekil 4: İlk taft el tabancası örnekleri⁷

2.1 MAKİNE HALILARININ DOKUMA TÜRÜNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI

İç Mekân makine halıları dokuma türüne göre, Tafting Wilton, Axminster, Nonwoven olarak sınıflandırılmaktadır.

2.1.1 Tafting

Tafting dokuma türüne göre iç mekân halıları; hand-taft (el makinesi ile dokunan) ve auto-taft (bilgisayar destekli tamamen makine tarafından dokunan) olarak ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca hand-taft hava üfleme ve

mekanik- hava üflemez olarak ikiye ayrılır. Benzer bir şekilde auto-taft yöntemi hava üflemez ve mekanik-hava üflemez olarak ikiye ayrılır.

Şekil 5: Sol hand-taft hava üflemez, sağ mekanik- hava üflemez el tabancaları⁸

Tafting halılar küçük boyutlu konut, otel odası, ofis gibi iç mekânlar için istenilen renk, biçim, ip atış biçimi, yüksekliği, ip tipi ve tasarımda üretilebilmektedir. Gerektiğinde ek yapılarak büyütülebilmektedir. Bu yapılan ek, halı tamamlandığında göz ile ayırt edilmez. Konut iç mekânlarda; salon, yatak odası, koridor, çocuk odası, merdiven, mutfak gibi alanlarda kullanılır.

Farklı bir işlem olan overtuft dokuma yöntemi ile makinede dokunması tamamlanmış halıya ek motifler ekleyebilmek mümkündür. Bu sistemde makineye yeni tasarım yüklenebilir veya halının arka yüzüne çizilen motif el tabancası ile dokunabilmektedir.

2.1.2 Wilton

Wilton dokuma türü, Farklı halı dokuma tezgâhlarının farklı tip konstrüksiyonlarla oluşturduğu geleneksel atkı-çözüğü dokuma tekniğinden kaynak alır. “Wilton tipi halılar, üretim yöntemlerine göre tel çubuklu ve yüz yüze olarak ikiye ayrılmaktadırlar”⁹

2.1.3 Axminster

Axminster olarak adlandırılan dokuma türü; “Halı tarihine göre ismin kendisi, 18.yüzyıldan beri Axminster halılarının dokunduğu İngiltere’nin Axminster kasabasından gelir.”⁹ Kullanım alanı olarak; Oteller konferans salonları gibi çok geniş metrekarelere sahip iç mekânlar için kilometrelerce üretilir.

2.1.4 Nonwoven

Nonwoven olarak adlandırılan dokuma türü; “Tarak makinesinde tül-bent haline getirilen liflerin, üst üste konmasıyla meydana gelen lif tabakasının, daha önceden üretilmiş bir taban dokusunun üzerine serilip, iğne yardımıyla mekanik olarak liflerin taban dokuya sıkıştırılmasıyla oluşmaktadır. Her iğne dalışında lifler birbiri içine girerek sabitlenmektedir.”⁹

Bu çalışma, iç mekânda kullanılan kişiye özel tasarlanabilen sonsuz renk ve desen imkânı sunan tafting dokuma türü ile üretilen makine halıları tarihlenmektedir. Ayrıca tafting halıların iç mekânlardaki kullanım alanları ve tasarıma katkıları anlatılmıştır.

Gelişim Halıcılık Ltd.'nin fabrikasındaki makine tipleri kullanılan ipler, dokuma, kasnak tipi, kasnak bezi tipi, üretim yöntemleri ve sonuçları üzerinden örnekleme ve anlatım yapılarak hazırlanmıştır. Çalışma içinde geçen ip atış yükseklikleri ve sıklıkları Hoffman el tabancası, Boria ve Hite tex makineler için en çok tercih edilen teknikler üzerinden verilmiştir.

3. İÇ MEKÂN MAKİNE HALILARININ ÜRETİM SÜRECİ

İç mekân halılarının üretimindeki süreçleri; ip, tip ve renk tercihlerinin yapılması, tasarımın oluşturulması, halının dokunması, dolguların yapılması, bitiş ve arka yüzey işlemleri, kenar kesilmesi boyut sabitlenmesi, kenar kapama işlemleri ve müşteriye hazır hale getirilme süreçlerinden oluşmaktadır.

Tafting halıları da el dokuması halılar gibi ilmekleri oluşturan iplerin önceden hazırlanmış zemini oluşturan dokumaya daldırılması ve bir yapıştırıcı veya kaplama yöntemiyle sabitlenmesiyle oluşturulmaktadır.

3.1 İç Mekân Makine (Taft) Halılarında Kullanılan İlmek ve İp Tipleri

Bu çalışmada incelenen parça makine halılarının üretimi: halının kullanılacağı iç mekân için tasarıma uygun kullanılacak ipin veya iplerin renginin, tipinin ve dokunma şeklinin seçimleri ile başlamaktadır.

İç mekân halı tercihlerinde kullanılacak alana uygun ip tipinin seçimi halının hem iç mekâna katacağı görsel etkiyi değiştirmekte, hem de halının kullanım ömrünü uzatmaktadır. Halının temizlenebilmesi, dayanıklılığı, ses yalıtım özelliği, alev almazlığı, antistatik ve antialerjik olma gibi özellikleri hem mekânı hem kullanıcıyı etkilemektedir. Halının temel malzemesi olan iplerin cinsine bağlı olarak düğüm sayıları artsa da belirli standartlarda sabittir. Bu nedenle makine halılarında kaliteyi belirleyen ilmek sıklığı kadar kullanılan ipin cinsidir.

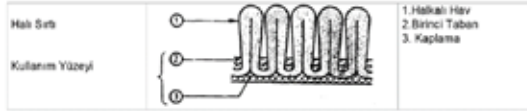
İpler dokunmak üzere seçilen elyafların bükülerek lif haline getirilmesi ile elde edilen bağlardır. Elde edilen bu bağların ip haline dönüşmesi için temizleme, renklendirme ağartma veya eğirme gibi işlemler yapılması gerekmektedir.

Özel tasarım iç mekân tafting halılarında beş tip ip ve karışımları kullanılmaktadır. Bunlar; Viskon, yün, ipek, polyester ve tenseldir. Makine halılarının dokunmasında ilmekler tek ipten oluşmamaktadır. Kullanılan tek ipin mikron kalınlığına göre bir ilmek 3 ile 8 ipten oluşturulabilmektedir. İstenilen etkiye, renge veya dayanıklılığa göre belirli oranlarda ipler karıştırılarak kullanılır. 3 viskon ip ile 1 yün ip veya 1 viskon ip ile 3 yün ip %25'e %75 gibi oranlarla karıştırılarak kullanılabilir. Ayrıca değişik renk karışımları elde edebilmek için aynı rengin koyusu veya açığı bir ilmek içinde olabilecek şekilde çeşitli oranlarda karıştırılarak kullanılabilir. Örneğin yoğun sirkülasyonu olan otel gibi iç mekânlarda; ip tercihi olarak yün seçimi, dokuma biçimi olarak buklev ve ilmek dokuma sıklığı olarak ev halısına oranla daha sıkı olacak şekilde seçilebilir.

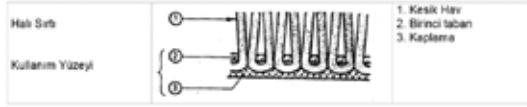

Şekil 6: Makaralar ve ip karıştırıcı ¹⁰

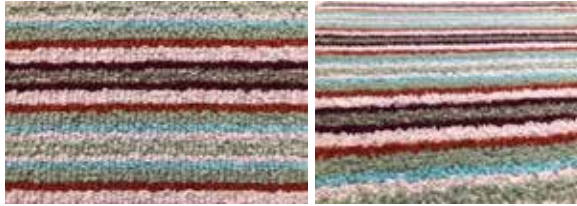
İp tiplerine ve ilmek atış biçimine göre (buklev ve kesik uç veya cutloop olarak adlandırılan ikisinin bir arada olduğu) ilmek yükseklikleri değişiklik göstermektedir.

ŞEKİL 11 - Tafting Tipi Halkalı Irmekli Halı (Boyuna Kesit)

ŞEKİL 12 - Tafting Tipi Kesilmiş Irmekli Halı (Boyuna Kesit)

Şekil 7: Buklev ve kesik uç örneği ¹¹

Şekil 8: Buklev ve kesik uç örneği gelişim halıçılık üretimi ürünleri¹⁰

Yün ipler; kesik uç dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makineler için en düşük 13 mm, en yüksek 25 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 7 mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir. Yün ipler bukle dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makineler için en düşük 9 mm, en yüksek 18 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 7 mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir.

Viskon ipler; kesik uç dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makineler için en düşük 13 mm, en yüksek 20 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 7 mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir. Viskon ip bukle dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makineler için en düşük 9 mm, en yüksek 20 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 5 mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir.

Polyester ip için; dokumada Halının daha sağlam ve ipliklerin daha dik durması için alt ip olarak yün kullanılması önerilmektedir. Polyester ip ile sadece bukle dokuma yapılabilmektedir. Bukle dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makineler için en düşük 18 mm, en yüksek 20 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 18 mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir. Peluş veya Shaggy olarak adlandırılan halılar için "j" dokuma yapılır. İlmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makineler için en düşük 20 mm, en yüksek 35 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 20 mm ile en yüksek 35 mm önerilmektedir. Polyester ip ile yapılan 3D olarak adlandırılan bir başka halı tipi sadece havalı auto-taft makineler ile dokunabilmektedir. İp yüksekliği en düşük 15 mm ile en yüksek 50 mm'dir.

Tensel ipler; kesik uç dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makineler için en düşük 13 mm, en yüksek 25 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 7 mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir. Tensel ip bukle dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makineler için en düşük 9 mm, en yüksek 18 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 7 mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir. Tensel ip kullanılarak "j" dokuma yöntemi ile peluş (shaggy) olarak adlandırılan halılar dokunabilmektedir. Bu dokuma tipi için; Hand-taft ve auto-taft havalı makinelerde en düşük 15 mm, en yüksek 50 mm dokunabilmektedir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 15 mm ile en yüksek 50 mm önerilmektedir.

İpek ipler; kesik uç dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makinalar için en düşük 13 mm, en yüksek 25 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 7mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir. İpek ip bukle dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makinalar için en düşük 9 mm, en yüksek 18 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 7 mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir. İpek ip bukle dokumalar için önerilen ilmek yüksekliği hand-taft ve auto-taft havalı makinalar için en düşük 9 mm, en yüksek 18 mm'dir. Mekanik-hava üflemesiz hand-taft ve auto-taft makineler için en düşük 7 mm ile en yüksek 20 mm önerilmektedir. Maliyeti nedeniyle tafting sistemlerinde ipek ip kullanımı tercih edilmemektedir. Alternatif olarak geliştirilmiş olan viskon ve tensel ipler sayesinde ipek halının parlaklık etkisi elde edilmektedir. İpek halıya kıyasla daha düşük maliyetle aynı etki elde edilmektedir.

Bu ip tipleri arasında en düşük maliyetli olan polyester ip ile dokunan halılardır. Yün halılar polyester halılara göre daha maliyetlidir. Ardından viskon sonra tensel ve en son ve en yüksek maliyeti olan ipek halılar gelmektedir.

Viskon ip: kavak ağacı liflerinden elde edilmektedir. Bukle veya kesik uç ilmekleri için farklı görsel etkiler sunar. Diğer iplere göre dokunduğunda daha parlak ve daha yumuşak bir etki oluşturur. İpin atılacağı yükseklik yumuşaklığını ve parlaklığını etkiler. Sadece viskon ip kullanarak halı dokunabildiği gibi çok düşük bir oranda kullanılacak yün ip ile desteklendiğinde hem halının ömrü uzamakta hem de halı daha parlak gözükmektedir. Viskon ipler kalınlık ve kat olarak numaralandırılan ipliciklerden oluşmaktadır. 28/2, 30/2 (kalınlık/ kat) gibi numaralandırılır. İstenilen renge boyanabilir. Kuru köpük yıkama yöntemi ile temizlenmesi uygundur.

Şekil 9: viskon halı örneği¹⁰

Yün İp: Tamamen koyundan elde edildiği için %100 doğal bir üründür. En yumuşak yünün elde edildiği bölüm koyunun sırt kısmıdır. Türkiye'de elde edilen yünler koyunun farklı bölümlerinden toplanarak üretildiği için daha serttir. Yeni Zelanda yünleri koyunların sadece sırt kısmından üretildiği için daha yumuşaktır. Yünlerin Elyaflarının ip haline getirilmesi

aşamasında ömrünü uzatmak için en az % 5 oranında polyamid(naylon) katılmaktadır. Polyamid oranı%20 oranına kadar yün ipler %100 doğal kabul edilir. Birçok ipçiğin bir araya gelmesiyle yün İp elde edilmektedir. Bu sayede ipçikler arttırılarak istenilen ip kalınlığı elde edilir. Yün iplerin numaralandırılarak kalınlıkları ifadelendirilir. Bir en kalın yün ipi ifade ederken beş daha ince ipi ifade etmektedir. Viskon ipe göre daha mat bir görüntü verir. İstenilen renge boyanabilir. Doğal bir malzeme olduğu için özellikle çocuk odası halısı için en uygun seçimdir. Yıkılarak kolaylıkla temizlenebilir. Aşınma direncinin yüksek olması nedeniyle yoğun sirkülasyonlu iç mekânlarda tercih edilmektedir. Yün elyafı ağır eşyalar altında sıkışsa da kendini bir süre sonra toparlamaktadır. Alev almaz özelliği vardır. Esnektir ve antistatik özelliğe sahiptir. Ses yalıtım özelliği vardır. Doğal bir malzeme olduğu için mekân içindeki nem dengelemesinde yardımcı özellik gösterir.

Şekil 10: Yün halı örneği¹⁰

Polyester ip: “Mükemmel renk berraklığına sahip olan bu iplik türü kolaylıkla temizlenebilmekte ve aynı zamanda su bazlı lekelerle karşı da oldukça dirençlidir. Polyester de Polyamid (Naylon) gibi aynı şekilde üretilir ancak aşınma direnci Naylondan aşağıda yer alır. Polyester fazla esnek olmayan bir elyafır, ıslandığı zaman sertliği bozulmaz. Polyesterin rutubeti emme oranı diğer elyaf çeşitlerine oranla çok daha düşüktür. Bu nedenle dış mekânlardaki halılarda rahatlıkla tercih edilebilir.”⁹

İstenilen renkte boyanabilmektedir. Görsel etkisi en yumuşak olan halılardır. Peluş- Shaggy olarak adlandırılan yüksek ip atımı ile elde edilen tipleri vardır. Özellikle küçük parça halı olarak tercihe edilmektedir. 3D olarak adlandırılan bir diğer tipi daha bulunmaktadır.

Şekil:11 Peluş- Shaggy örneği¹⁰

Şekil 12: 3D halı örneği¹⁰

Tensel ip: Okalıptüs ağacı liflerinin çeşitli kimyasallarla karıştırılması ile elde edilmektedir. Viskon ip ile dokunmuş halılar gibi parlaklık özelliğine sahiptir. Antibakteriyel özelliğe sahiptir. Bukle veya kesik uç ilmekleri için farklı görsel etkiler sunar. Diğer iplere göre dokunduğunda daha parlak ve daha yumuşak bir etki oluşturur. İpin atılacağı yükseklik yumuşaklığını ve parlaklığını etkiler. Viskon ipte olduğu gibi sadece tensel ip kullanarak halı dokunabildiği gibi çok düşük bir oranda kullanılacak yün ip ile desteklendiğinde hem halının ömrü uzamakta hem de halı daha parlak gözükmektedir. Tensel ipler kalınlık ve kat olarak numaralandırılan ipliciklerden oluşmaktadır. 28/2, 30/2 (kalınlık/ kat) gibi numaralandırılır. İstenilen renge boyanabilir. Yıkılarak temizlenir. Viskon halılara göre daha dayanıklıdır. İp olarak özgül ağırlığı viskon ipe göre daha yüksektir. Maliyet olarak tensel ip ile dokunan halılar viskon ip ile dokunan halılara göre daha pahalıdır.

Şekil 12: *Tensel halı örneği*¹⁰

İpek ip: İpek böceği tarafından meydana getirilir. İpek kozası liflerinin porselen gaytlardan geçirilerek bükülmesiyle iplik haline getirilir.⁹

Doğal bir üründür. Alev almazlık özelliği vardır. Viskon ve tensel ip ile dokunan halılara göre ipek ip ile dokunan halılar daha parlaktır. İstenilen renge boyanır. Dokunduğunda maliyeti ve kalitesi en yüksek olan halı tipidir. Taft sistemiyle dokunabilmektedir. Kullanılan ip miktarı gramaj olarak yüksek olacağı için el dokuma tezgâhlarında atkı çözgü sistemi ile kısa hav olarak dokunmaktadır. Bu sayede ip miktarında tasarruf sağlanmaktadır.

Şekil 13: *İpek makine halısı örneği*¹²

Bu iplerin dışında taft dokuma işleminde kullanılmayan naylon, polipropilen ve akrilik ipler ile farklı işlevler için halılar üretilmektedir.

3.2 İç Mekân Makine Halılarında tasarım Süreci

İç mekândaki kullanım alanı belirlenmiş ve istenilen görsel etkiye bağlı olarak kurgulanmış halının bilgisayar destekli programlar yardımı ile tasarımının yapılması gerekmektedir. Tasarım, makinanın okuyacağı formata getirilmeden önce halının dokunacağı yön, desenlerin oluşturulması, ilmek

yükseklikleri, bir ilmeğin kaç ipten oluşacağı gibi detaylar belirlenir. Çizim programında tasarımı tamamlanan halı, boyutları, desenleri, renkleri ve diğer özellikleri belirtilmiş olarak makinanın okuyabileceği uygun formata kaydedilir ve halıyı dokuyacak makinarya aktarılır.

Bu aşamada makine belirtilen sıra ile halıyı dokumaya başlar. Sistemin düzgün çalışabilmesi için makine başında bir görevli kontrolünde çalışılmaktadır. İpin kopması veya ilmek atlanması gibi durumlarda durdurup devam ettirerek dokuma işlemine müdahale etmektedir. Halı dokundukça kasnakta sarkma oluşmaması için dokunacak desenin iyi bir şekilde organize edilerek makine sistemine yüklenmesi gerekmektedir.

3.3 Kasnak Bilgileri

İç mekân tafting halıları kullanım alanları ve yapım şekillerine göre kendi içinde farklılıklar göstermektedir. Yapım aşaması; el dokuması halıların yapımında tek tek atılan düğümlerin yerine kasnakta gergin bir şekilde konumlandırılmış kanaviçe kumaşına ilmekler atan bir hand-taft veya auto-taft makine tarafından yapılmaktadır. Kasnağa gerilerek kullanılan bu kanaviçe kumaş, dokuma tabanı, birinci taban veya kasnak bezi olarak da adlandırılır. Farklı dokuma sıklıklarına sahiptir. Bu sıklıklar rakamsal olarak büyüdükçe aralıkları daralmaktadır. 4mmx4mm sıklık polyester ipler için uygunken, 6mmx6mm, 6,5mmx6,5mm 5mmx5mm sıklık yün ipler için, çok daha ince bir ip olan ipek için ise 7mmx7mm sıklıkta kanaviçe tercih edilmektedir. Bu kanaviçe kumaş polyester, polipropilen veya jütten yapılabilmektedir. Polyester dokuma, duvardan duvara halıların döşenmesi sırasında halının kesildiği yerlerde dökülme yapmadığı için tercih edilmektedir.

Şekil 14: Kasnak ve dokumaya hazır kasnak örneği¹⁰

Kasnak boyutları; 430x420 eksiz tek parçada halı dokunabilmektedir. Buna bağlı olarak kasnak boyutu da üretim mekanına bağlı olarak genişlik 15 metreleri bulabilmektedir. Genel kullanım ideal olarak 5-6metre genişlik kullanılmaktadır.

3.4 İç Mekân Makine Halılarında Dokunma İşlemi

Makine halılarında doku; gergin kanaviçe kumaşının dokuması arasına bir başlık üzerine yerleştirilmiş hav ipliğini taşıyan iğnelerin dalması ve sonra geri çıkması ile oluşmaktadır. Makine başlığı halının sırt tarafından dokuma işlemini gerçekleştirir. Dokunacak ipin makinenin başlığı tarafından istenilen yükseklikte ve biçimde kasnak bezinin ilmekleri arasına sıkıştırılması ile gerçekleştirilir. İpler u, j veya v biçiminde kasnağın içine sıkıştırılır. İstenilen görselliğe ve kullanılacağı yere göre bukle ve, veya kesik uç, ikisinin ortak kullanıldığı cutloop olarak ilmekler atılır. Cutloop dokumayı sadece Boria makineler dokuyabilmektedir. Ayrıca yüksek-alçak ip atımı yapılarak rölyef olarak adlandırılan bir başka yöntemle de halı dokunmaktadır. Makine veya el tabancalarında fazla ip, içindeki makas sayesinde kesilir, başlık veya tabanca ile bir sonraki ilmek atılır.

ŞEKİL 24 -Taft Örnekleri

Şekil 15: ilmek tipleri örnekleri¹¹

Şekil 16: Boria makine dokuma işlemi¹⁰

3.5.Halı Bitiş İşlemleri

Parça halıların bitiş işlemleri sırasıyla dolgu yapılması, ikinci tabanın uygulanması, birinci tıraşlama, ikinci tıraşlama, kenar kapama, hav alma ve paketleme işlemlerinden oluşmaktadır.

3.5.1 Dolgu İşlemi

Dokunması tamamlanan halının belirli ilmeklerinde hatalar veya eksiklikler olabilmektedir. Bu eksiklikler ve hatalı ilmekler temizlenerek el tabancası ile doldurulur. Bu işlem dolgu olarak adlandırılır. Bu aşama ile

halının taban işlemlerine geçmeden önce yüzey ve tasarımının desen, renk, doku gibi son kontrolleri yapılmaktadır.

Şekil 17: Dolgu işlemi¹⁰

3.5.2 İkinci Taban Kaplaması İşlemi

Birinci tabanın üzerine dokunması tamamlanmış ilmeklerin yerinden çıkmaması için uygulanan, halının sırt kısmına özel taft halı tutkalı sürülmesi ve arka yüzeyinin ikinci bir taban ile kaplanması işlemidir. Birinci Kat tutkal sürüldükten sonra kuruması için 1 ile 1,5 gün kadar halı kasnakta bekletilir. İkinci tabanın yapıştırılması için yeniden tutkal sürülür ve hemen yapıştırılır. Kuruması için bu şekilde bir gün daha kasnakta halı bekletilir. Çekme payı olarak %3 büyük dokunan halı burada gerçek boyutuna kurudukça ulaşmaktadır. Halı kaldırıldığında arka yüzey olarak görülen kısmı oluşturmaktadır. Halının arka yüzünün görsel olarak tamamlanması, sırt yüzeyinin düzgünleştirilmesi ve halının hava almasının sağlanması için bu ikinci taban pamuk kumaştır. Parça halılarda kullanılan pamuk ikinci taban yerine duvardan duvara taft halı uygulamalarında; halının kullanılacağı yüzeye yapıştırılabilmesi için actionback denilen özel bir taban kullanılmaktadır.

Şekil 18: halı sırtına tutkal sürülmesi ve ikinci tabanın yapıştırılması¹⁰

İkinci tabanın kurumasının ardından halı kasnaktan indirilip tezgâha alınmakta fazla kasnak bezleri kesilerek temizlenmektedir.

3.5.3 Birinci Tıraşlama

Dokuma esnasında uzun atılan iplerin düzeltilmesi ve halının yüksekliğinin dengelenmesi için yapılan ilk tıraşlama işlemidir. Bu işlem kesik uç ve bukile dokunmuş halıların tamamında uygulanabilir. Bukle halıların tıraşlanması istenmiyorsa yüzeyde oluşan artık ipler tutkallama işleminden önce arka yüzeyden çekilerek bütün iplerin aynı hizaya gelmesi sağlanır.

Şekil 19: Tıraşma işlemi¹⁰

Bu işlemin ardından düz bir yüzey üzerine alınan halının arka yüzü çevrilir, halının kenarları halı kesme bıçağı ile kesilerek gönyeye alınmaktadır.

3.5.4 Oyma İşlemi

Oyma işlemi yüzeyde yapılan özel bir işlemdir ve her halı için uygulanmaz. Tasarıma bağlı olarak uygulanır. Tıraşlanarak temizlenmiş halının oyma makinası kullanılarak yüzeyinde farklı yükseklikler oluşturulması işlemidir. Oyma işlemi sayesinde halı yüzeyinde derinlik etkisi yaratılabilir. Yapısı itibarı ile daha yoğun olmasından dolayı yün ip ile üretilmiş halılarda oyma işlemleri daha etkili olmaktadır.

Şekil 20: Oyma işlemi¹⁰

3.5.5 İkinci Tıraşlama

Önceki işlemlerin ardından ikinci tıraşlama işlemi yapılmaktadır. Oyma yapılsın yapılmıyın tüm halılar tekrar bu işleme tabi tutulur. Bu sayede oyma işleminde araya sıkışan ip parçaları da temizlenmiş olur.

3.5.6 Kenar kapama işlemleri

Kenar bandı çekilmesi: halının kenar bitişlerinin düzgün gözükmesi için arka yüzeyinden yapılan bir işlemdir. İkinci taban kumaşı gibi pamuklu bir kumaş kullanılır. Tutkal yardımı ile yapıştırılır. Farklı kenar bandı ile kapama yöntemleri vardır.

Şekil 21: *kenar bandı çekilme işlemi¹⁰*

Bordür dikilmesi: farklı bir halı kenarı kapatma yöntemidir. Pamuklu kumaş deri gibi çeşitli profiller ile bordür yapılabilir. Öncelikle Halının arka tabanına ardından çevrilerek ön yüzüne dikilerek uygulanır. Bir çerçeve görevi görmektedir.

Şekil 22: *Bordür örnekleri¹⁰*

Ayrıca overlok ve biye ile de halı kenar kapama işlemi yapılabilir. Ancak tercih edilmemektedir.

Şekil 23: Biye örnekleri ¹⁰

Halının kullanma talimatları ile ilgili bilgiler halının arka yüzeyine bir bilgilendirme etiketi şeklinde yapıştırılır.

3.5.7 Hav Alma

Tüm işlemlerin ardından halının düzgün bir yüzey üzerinde sanayi tipi hav alma makinesi ile süpürülmesi işlemidir.

Şekil 24: Hav alma işlemi¹⁰

3.5.8 Paketleme

Halının ön yüzü içte kalacak şekilde bir mukavva boruya halının sarılıp rulo haline getirilmesi ve naylon bir poşet içerisine yerleştirilerek sevkiyata hazır hale getirilmesi işlemidir.

İç mekânda kullanılan Tafting halı üretimi; sınıflandırılması, kullanılan yüzeye ait terimler, halı sırtı ile ilgili terimler, renklendirilmesi, desenleri ve döşenmesi ile ilgili terimler Türk standardı TS 5627 ISO 2424 / Nisan 1996 Tekstil yer döşemeleri - Sınıflandırma ve terimler başlığı altında tanımlanmaktadır.

4. MAKİNE HALILARININ İÇ MEKÂNA ETKİSİ

Özel tasarım halıların iç mekâna etkisi; tamamlayıcı, bütünleyici, işlev belirleyici ve mekân sınırları içinde iç bölümlemeler için sınırlayıcı özellikte olmasıdır. Mekân sınırlarının belirlenmesi için düşey bölücü elemanlara ihtiyaç duyulmadığı günümüz tasarımlarında bu sınırlama ve işlev belirleme özellikleri halılar ile oluşturulabilmektedir. Farklı döşeme kaplamalarının bir arada kullanılması ile de sağlanabilecek bu sınırlar, sonsuz boyutsal, renksel, dokusal ve biçimsel farklılıkları sayesinde, halıların iç mekânlar için vazgeçilmez birer tasarım ürünü haline gelmesini sağlamıştır. Hızla değişen moda ve trendlere uyum sağlama açısından da sabit yüzeylere göre hareketli bir iç mekân elemanı olan halı öncelikle tercih edilmektedir.

Parça makine halıları; üretiminde kullanılan ip çeşidine bağlı olarak alev almazlık özelliğine sahip olması sayesinde yangın gibi bir tehlike durumunda mekânı terketme zamanı kazandırmaktadır. Benzer bir şekilde ses yalıtımı, ısı yalıtımı, antistatik, antibakteriyel, dayanıklılık gibi pek çok özelliğe sahip olması bazı diğer tercih edilme nedenleri arasında yer almaktadır.

Örneğin çocuk odaları için doğal bir malzemeden üretilmiş yün halılar antibakteriyel özelliğe sahip olması yıkayarak temizlenmeye müsait olması nedeniyle en uygun seçenektir.

İç mekândaki oluşturulmak istenen tasarımın etkisi kapladığı yüzeyin genişliği nedeniyle halı ile sağlanabilmektedir. Farklı yüzey kaplamalarının birbiri ile uyum sağlaması istendiği durumlarda halı yüzeyine dokunabilecek ortak bir motif veya doku ile bütünlük sağlanabilmektedir. Örneğin duvar kâğıdı, perde veya nevresim takımı ile ortak bir desene sahip olarak tasarlanan halılar gibi.

Şekil 25: Özel tasarım parça halı örnek¹³

Halı tasarımında kullanılacak renge bağlı olarak iç mekân olduğundan daha geniş, daha dinamik, dinlendirici veya daha ferah hissedilebilmektedir. Mekân içindeki odak noktalarını pekiştirmek veya bir odak noktası oluşturabilmek için parça halılar kullanılabilir.

Farklı yüksekliklerde dokunabilen halılar ile iç mekânda derinlik gibi çok çeşitli etkiler oluşturulabilmektedir. Yüzeyine yapıştırılan veya işlenen parlak taşlar, vidalanan metal parçalar veya eklenen deri yüzeyler ile parça halılarda çok farklı etkiler elde edilebilmektedir.

Makine halıları; hızlı üretim, deneme yanılma ile yeni dokuma yöntemlerine açık olması, farklı dokular ve biçimler oluşturabilme, sonsuz renk ve karışımlarının kullanılabilmesi nedenleriyle, iç mekân tasarımının en etkin öğelerden birini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı e- kitap website [Online]. Available: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80196/hali-ve-halicilik.html>
- T.C. Kültür ve Turizm bakanlığı e- kitap website [Online]. Available: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-81025/dokumacilik.html>
- Halı Dokumacılığı 1973 Tarım Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları ss.15
- Yetkin. Ş. Türk Halı Sanatı, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, ss.1-2, 1991
- (2017) Twitter Profile:Derman Ülken website [Online]. Available: <https://twitter.com/dermanulken/status/857147975377747970>
- (2019) Türkiye objektif website [Online]. Available: <http://www.turkiyeobjektif.com/ev-kadinlari-evlerInde-hali-dokuyup-alle-butcesIne-katkida-bulunacak-yazdir-9169.html>
- (2012) Rjohnhowe website [Online]. Available: <https://rjohnhowe.wordpress.com/2012/09/06/rug-hooking-and-tufting-materials-and-tools-1840-to-present/>
- (2018) Machinetufting website [Online]. Available: <https://machinetufting.com/manual>
- (2011) Mesleki ve Teknik eğitim programlar ve öğretim materyalleri website [Online]. Available: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Hal%C4%B1da%20Kalite%20Hesaplama.pdf
- Gelişim Halıcılık Ltd. Seyrantepe üretim tesisi.
- (1996) Türk Standardı TS 5627 ISO 2424 / Nisan 1996 Tekstil yer döşemeleri - Sınıflandırma ve terimler
- (2019) Şirvan Halı website [Online]. Available: <https://www.sirvanhali.com.tr/urun/floss-ipekli-el-dokuma-hali-24/>
- (2012) Baker Design Group website [Online]. Available: <https://interiordesigner-dallas.wordpress.com/2012/03/07/interior-design-to-market/>

KENTSEL ÇEVREDE YAŞAM KALİTESİ

BÖLÜM

15

Murat AKTEN¹
Merve ELBİ²

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ISPARTA

² Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ISPARTA

1. GİRİŞ

Sosyal, ekonomik, teknolojik gelişmelere bağlı olarak küreselleşme ile başlayan süreç kentlerin hızlı bir değişim ve dönüşümüne neden olmuştur. Bu dönüşümün olumlu taraflarının yanında, ortaya konan yanlış politikalarla plansız, alt yapısı yetersiz ve buna bağlı gelişen sağlıksız ve kimliksiz kentlerin varlığına neden olmuş kentsel çevreler ile insan ihtiyaçlarına cevap verme konusunda yetersiz alanlar haline dönüşmüştür. Bu dönüşüm merkezde kentsel dokunun bozulmasına, tarihi ve kültürel özellikle de doğal değerlerin tahrip olmasına ve geçmişten günümüze sahip olduğu imkanları geliştirmeyi amaç edinen insanoğlunun kendi eliyle oluşturduğu yeni yaşam formunun kalitesinin önemli derecede azalmasına hatta yok olmasına neden olmuştur.

Yaşam kalitesi olgusu ise her yaş grubunda önemli olup günlük hayatı, çevre ile ilişkileri, insanları fiziksel ve ruhsal olarak davranışlarını doğrudan etkilemektedir.

Yaşam kalitesi kısaca, kişinin yaşadığı hayattan aldığı haz, kendini iyi hissetmesi olarak ifade edildiğinde; kentsel yaşam kalitesi, kent ve çevre standartlarının bir kentte oluşturulması, kişinin kendini iyi hissedeceği kentsel koşulların varlığını ve haklarının uygulanmasını ifade eder. Bu bağlamda insanların yaşadıkları hayatta ya da kentte kalite aramaları bir ayrıcalık değil haktır. Bütün insanlar kaliteli bir kent yaşamını hak ederler.

Kentte yaşayanların insan haklarını kullanabilmelerinin yolu sağlıklı ve güvenli ortamlara sahip kentsel alanlarda mümkün olmaktadır. Dünya Bankası Kentsel Çevre Öncelikleri Raporu'na göre: "Sağlıklı ve onurlu yaşanan bir çevre, yaşanabilir kendir. Yaşanabilir kentler oluşturmak için çevresel bozulmanın nedenlerini ortaya koymak, kentteki yoksulların temel hizmetlere ulaşmalarını sağlamak ve çevresel tehlikelerle karşılaşma oranını azaltmaktır."

Son yıllarda yaşam kalitesi kavramı, sıklıkla literatürde yer almaktadır. Ölçütler ile kriterlere yönelik belirlemelere rağmen tam anlamıyla kesin bir saptama yapmak mümkün olmadığı gibi, ülkeye, bulunduğu ülkenin siyasal gelişmişlik düzeyine, sosyo-kültürel ve zamana göre ölçütler farklılıklar görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, planlama ve tasarım disiplinleri ile sosyoloji gibi birçok disiplini ilgilendiren yaşam kalitesi kavramının kent ölçeğinde değerlendirilerek kavramın çok boyutluluğu üzerinden disiplinler arası çalışmanın gerekliliğinin ortaya konulmasıdır.

2. KURAMSAL TEMELLER

2.1. Yaşam Kalitesi Kavramı ve Bileşenleri

Yaşam koşullarının iyileşmesi ile mükemmele ulaşma düşüncesi, var oluş ile eşittir. Kalite, toplumdaki refah gelişimini açıklamak için uygulanan bir terimdir. Kalite kavramının, refah tesislerinin yaşam koşullarını ve bireylerin refahını yansıttığı söylenmektedir. Geçmiş yıllar boyunca, toplum kalkınmasının asıl amacı olan yaşam kalitesi birçok ülkenin politika yapımında etkilidir. Günümüzde, zenginlik fikri, toplumsal kalkınmanın temel amacı yerine, tesis ve yaşam kalitesi kavramı gündeme gelmektedir (Schmit, 2002).

Günlük yaşantıda, politik ve ekonomik yazınlarda yaşam kalitesine yönelik söylemler görsel basında da yer almakta, ekonomik ve çevre sorunları, kentsel yaşamdaki problemler ile sağlık sorunları, eğitim ve trafikten suç oranlarına kadar yaşamın pek çok alanı ile ilişkili olup ülkelerin gelişmişlikleri artık yaşam kalitesi ile belirlenmektedir.

Yaşam kalitesi ifadesinin temelini oluşturan yaşam hakkı ilkesi her vatandaş için adil ve onurlu bir yaşam sunmayı hedefler. En genel ifade ile bireysel ve toplumsal açıdan yaşamın genel durumunu ifade eder (Sapançalı, 2009).

Yaşam kalitesi, felsefe, sağlık, kentsel yaşam, sosyoloji vb. birçok alanla ilişkili olduğundan farklı açılardan, farklı önceliklere göre yapılan pek çok yaşam kalitesi tanımlamaları yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Yaşam kalitesi, Dünya Sağlık Örgütüne göre; “kişilerin hedefleri ve beklentileri ile standartları ve ilişkileriyle bağlantılı olarak, bireylerin kültür ve değer yargılarını içeren bütünün algılama şekli” olarak ifade edilmiştir. Yaşam kalitesi başka bir ifadeyle; sosyokültürel ortamda bulunan bireyin öznel algılayışını anlatmaktadır. Yani yaşam kalitesi nicelik olarak ölçülebilen değil, sübjektif olarak yaşatılan bir özelliğe sahiptir. Asıl amaç bireylerin fiziksel, sosyal ve psikolojik işlevlerinden memnun olup olmamaları ve hayatlarına ait bu yönlerin mevcudunun veya yokluğunun onları hangi seviyede rahatsız ettiğinin ortaya konmasıdır (Öztürk, 2013).

Ulusal Çevre Eylem Planında yaşam kalitesi; gelişim üzerinde bedensel, ruhsal, zihinsel ve kültürel etkileri üzerinde olumlu etkileri olan etmenlerin niteliği ve niceliği ile birlikte ulaşılabilirliği ve kullanım düzeyi olarak ifade edilmiştir (Kabadayı, 2006).

Yaşam kalitesi konusunda çalışmalar yapan Van Kamp ve araştırma arkadaşları (2003), çevrenin ölçülebilir bileşenleri olan fiziki ve mekansal, bileşen ile sosyal bileşenlerinin algılanış biçimlerini birlikte ele alan ve

bunun sonucuna göre, kişisel algılamalarını yalnız objektif özellikleriyle değil, sübjektif özellikleriyle de ele alınan bir yaklaşım göstermişlerdir. Szlai de yaşam kalitesini, kişinin refahı ve hayatından duyduğu memnuniyet düzeyiyle ilişkilendirmektedir. Böylece yaşam kalitesinin, objektif etmenlerle birlikte kişisel algı ve değerlendirmelere dönük sübjektif etmenlerle oluştuğunu belirtmektedir (Marans and Stimson, 2011).

Campbell'e göre ise yaşam kalitesi, hayattan kazanılan tecrübelerin bireyin kendisini yaşamında öznel açıdan iyi hissetmesi halidir (Öksüz ve Malhan, 2005). Yaşam kalitesi Hoernquist'in yaptığı çalışmada, bireylerin fiziksel, sosyal, psikolojik açıdan elde ettiği memnuniyet ihtiyacının karşılanma durumudur. Cella ise yaşam kalitesini, sosyal faktörlerin fiziki ve fonksiyonel ile etkileşimi sonucunda ortaya çıkan iyilik durumu olarak tanımlamıştır (Arslan ve Gökçe, 1999).

Amerika Birleşik Devletleri'nde birçok çalışma yapan Liu, yaşam kalitesini; “ Benzer beşeri ve kültürel çevrede hayatlarını sürdüren insanların, fiziki ve ruhsal refahının algılanışı” şeklinde tanımlamaktadır (Liu, 1975).

Yaşam kalitesine yönelik olarak üç genel yaklaşım vardır (Allen and Meyer, 1991);

- İlk olarak, **bireycilik yaklaşım**, bir kişinin arzuları ve beklentileri ile ilgili başarılarına odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, birinin yaşam kalitesini etkilediği gibi dış güçlere ya da çevreye pek dikkat etmez.
- Bireyci yaklaşımın aksine ikinci yaklaşım olan **aşkın yaklaşım**, dış çevre üzerine odaklanır. Daha büyük toplumun düzeni ve bakımı gerçekleştiğinde kişinin yaşam kalitesi elde edilir. Ayrıca, bu yaklaşım bireysel özgürlüğü göz ardı eder ve bireyciliği topluluğun ve toplumun iyiliği ile değiştirir.
- Üçüncü bir yaklaşım, bireysel ve kişisel bir araya getirerek, bir alanın (birey veya toplum) diğerinden üstün olmadığını ortaya koymaktadır; bunun yerine ikisi devam eden müzakere ve karşılıklı alışverişte yer alırlar, her alan diğerinden etkilenir ve diğerini etkilemektedir. Dolayısıyla, yaşam kalitesi, çevresindeki “birey ve çevreyle” ilgili çeşitli yaşam deneyimlerini değerlendirmeyi içerir. Bu yaşam deneyimleri memnuniyet alanlarında kişisel, mahalle ve topluluğun her birinin çeşitli özelliklerden etkilenir (Bramston vd., 2002). Bu, bireylerin “her bir alanla ilgili memnuniyetin, yaşam kalitelerine karşılık geldiğini” düşündüren aşağıdan yukarıya doğru bir yaklaşımdır.

Yaşam kalitesinin bileşenlerini yukarıda yer alan açıklamalara göre 2 kısım altında toplanabilir.

- Çevresel bileşenler; çevrenin mevcut durumu, mimaride zenginlik, estetik ve kimlikli bir çevre, çevresel sorunlar, altyapı, hizmete ulaşılabilirlik, pahalılık, suç oranı, işsizlik vs.
- Kişisel bileşenler; ekonomik ve eğitim durumu ile sağlık meslek ve kişisel yetenekler vs.

Yukarıda birbirinden farklı olarak verilen bu tanımlamalara rağmen, bu tariflerin ortak noktası, yaşam kalitesinin kişinin yaşamına yönelik objektif değişkenlere ve kişinin algılaması doğrultusunda biçimlenen subjektif değişkenlere göre oluşturulan, çok boyutlu bir kavram olduğudur. Çalışmalar; genelde objektif ve subjektif olan değişkenlerin, toplumun refahına yönelik toplam etkiyi öne çıkarmaktadır (Öztürk, 2013).

Toplumsal memnuniyet ve yaşam kalitesi ilişkilerinin sosyal alandaki önemini ortaya koyan çalışmalar iç psikolojik faktörlere odaklanırken, çevresel unsurlar Potter ve Cantarero (2006) tarafından dört alan üzerinde araştırılmıştır:

- Komşular, aile ilişkileri ve topluluk duygusu gibi kültürel ve sosyal yaşam yönleri,
- Konut koşulları ve mahalle gibi fiziksel ortam,
- Yangın ve polis koruması, ulaşım ve rekreasyon gibi konut sakinlerinin erişebileceği kamu hizmetleri ve
- İstihdam ve perakende koşulları gibi ekonomik koşullar.
- Bu açıklama ve tanımlar ile birlikte yaşam kalitesine yönelik özellikler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:
- Çok boyutlu olan yaşam kalitesi, hayatın tüm alanlarına yönelik bir kavramdır.
- Yaşam kalitesine yönelik bileşenler kültürle ve ülkelere hatta kentlere göre değişiklik gösterse de toplum tarafından temel yaşamsal faktörlerin (barınma, eğitim, spor vb.) nasıl algılandığının hesaplanması önem taşır.
- Yaşam kalitesi, yaşamın doğal ve kültürel çevrelerden oluştuğundan bu çevrelerin tek tek kalitelerinin birbirlerini etkilemesi ile ortaya çıkan bir bileşkidir.

- Yaşam kalitesine yönelik sadece ekonomik açıklamalar yeterli değildir.

Yaşam kalitesi, Mcdoniel ve Bach tarafından kavramın temel olarak gördükleri dört özelliği ile açıklanmaktadır. Bu yoruma göre birinci olarak yaşam kalitesi zamanla değişen dinamik bir yapıdır ve bu yüzden farklılıklar arz edebilir. İkinci olarak yaşam kalitesi, pek çok farklı bileşeni olan çok boyutlu bir özellik taşımaktadır. Üçüncü olarak yaşam kalitesi, birey ve çevre etkileşiminden ortaya çıkan interaktif bir kavramdır. Dördüncü ve son olarak ise yaşam kalitesi kişisel beklentiler ile yaşamda karşılaşılan olayların uyumuna bağlı olarak oluşmaktadır (Arslan ve Gökçe, 1999).

Birçok akademik tartışmaya konu olan yaşam kalitesi kavramının tanımlanmasındaki karmaşıklık, ölçülmesinde de geçerlidir. Yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde yararlanılacak göstergelerin türü ve kriterleri konusunda ise henüz tam bir uzlaşma bulunmamaktadır.

Pacione (2003)'e göre, genel olarak yaşam kalitesinin ölçülmesinde kullanılan göstergeler iki ayrı başlıkta ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi insanın içinde yaşadığı çevreyi anlatan objektif göstergelerdir. İkincisi ise, kişilerin bu çevreyi algılayışlarına biçimlerine göre subjektif göstergelerdir.

Objektif (nesnel) göstergeler: kişilerin algılayışından bağımsız oluşan şartların değerlendirildiği ilkesine dayanmakta, kültürel ve doğal çevrenin, sosyo-ekonomik alanın somut görünüşlerinin değerlendirilmesidir. Objektif veriler sistemli olarak ülkelerin ve kentlerin ilgilileri tarafından toplanan istatistiki bilgilerden oluşmaktadır.

Subjektif (öznel) göstergeler: sosyal oluşumların kişilerin algılamalarına yönelik ölçülmesi ve kişinin refah duygusunun ve hayatın belli bir kısmından memnuniyetinin ortaya konuş şeklidir. Subjektif göstergeler ikincil bilgi kaynaklarına dayanmakta olup objektif göstergelere göre direkt bireylerden veya anket tekniği ile öğrenilen bilgileri gerektirmektedir.

Rogerson'a (1989) göre, yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde kullanılabilecek göstergeler için mutlak bir listenin mümkün olmadığını iddia etmektedir.

Kaynaklarda objektif ve subjektif göstergelerin birlikte ele alınarak birey ve çevresinin etkileşimi ile yaşam kalitesinin hesaplanması gerektiği belirtilmektedir (Grayson ve Young, 1994; Cummins, 2000; Dissart ve Deller, 2000). Buna rağmen çalışmalarda, bu konuları bütünleşmiş şekliyle açıklayan çerçeve oluşturulamamış, fiziksel ve sosyo-ekonomik göstergelerin geliştirilmesi sağlanamamıştır (Van Kamp vd., 2003).

Literatürde farklı yaklaşımları ele alan ve yaşam kalitesinin kentlerde ölçülmesi-değerlendirmesinde kullanılan üç temel yaklaşım bulunmaktadır (Dissart ve Deller, 2000). Bu yaklaşımlar;

Yalnızca öznel göstergeleri ele alan birinci yaklaşım; Yaşam kalitesinde hangi faktörün ne kadar önemli olduğu, belli bir yerde yaşayanlardan yaşam kalitesi anketine verecekleri yanıtlar ile belirlenmekte, verecekleri yanıtlar likert ölçeği ve regresyon analizleri ile ortaya konmaktadır (Jeffres ve Dobos, 1995). 1980-1990 tarihleri arasında bireylerin refahını ölçen bu yaklaşım, fen ve sosyal bilimlerde kullanılarak doğrudan kişilerin memnuniyetine yönelik göstergelerin hangilerinin katkıda bulunduğunu belirlemek amacıyla uygulanmıştır.

Yaşam kalitesi ifadesi sübjektif olarak ele alındığında, kişilerin yaşamsal durumlarından algısal değerlendirmelerin yansıtılmakta olduğu ve bunun öznel endeksler ile ölçülmesi gerektiği ifade edilmektedir (Lee, 2008).

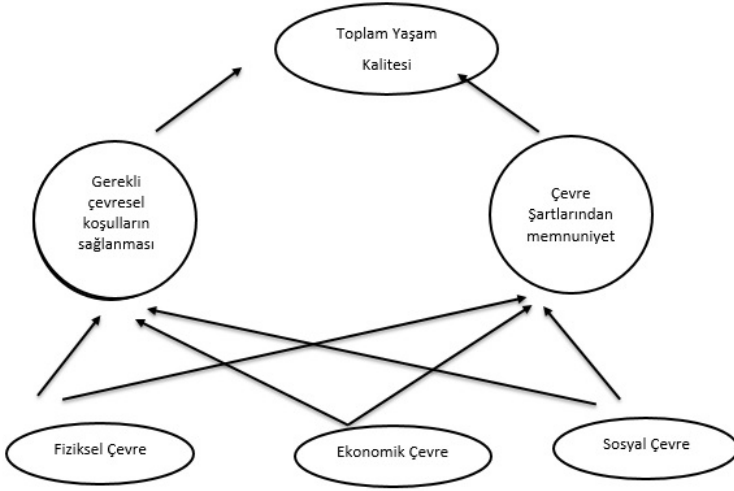
Subjektif yaşam kalitesi farklı yöntemlerle ölçülmekte olup, en önemlilerinden olanı; farklı yaşam alanlarında memnuniyet seviyesinin birikimi farklı olacağı görüşü temel alınarak, yaşam alanları farklı alanlara ayrılır ve her bir bölgede meydana gelen tatmin kombinasyonu genel yaşam kalitesini gösterir. Nesnel yaşam kalitesi, dış yaşam koşullarını gösterir. Yaşamın objektif kalitesi, hayatın görünür ve somut gerçekleriyle ilgili objektif endeksler kullanılarak ölçülür. Bu endeksler, aile özellikleri ve eğitim düzeyi ile suç oranı gibi ikincil verilerden elde edilmiştir. Yaşam kalitesi, ancak bireylerin refahı göz önün alındığında önem taşımaktadır (Foo, 2004; Sarmast ve Motevasseli, 2010).

Öznelciler, yaşam kalitesinin yalnızca yaşam bağlamında bireylerce öznel olarak tanımlanan anlamlı bir kavram olduğuna inanmaktadır. Bu endeksler bir kişinin hissine ait yer yüzdesini, güvenliği, şansı, yaşamın genel memnuniyetini, cinsel yaşamı ve ilişkilerin kalitesini içerir. Subjektif yaklaşımın en güçlü eleştirilerinden biri, ölçülen olanın, yaşam deneyimine sahip bireylerin ayarlanmasından etkilenebilmesidir. Bu sorunun önlenmesi için, nesnelcilik, yaşam kalitesinin somut olarak ölçülebileceğine ve bireylerin yaşam deneyiminin bağımsızlığına inanılabileceğine inanmaktadır. Dolayısıyla, yaşam kalitesinin endekslerinin (Anderson, 2005) nesnel ve öznel endeksleri içermesi konusunda görüş birliğine varılmaktadır. Nitekim, günümüzde objektif indekslerin öznel ölçümlerle tamamlanması ve bireylerin yaşamdaki kişisel deneyimlerinden bilişsel (öznel) değerlendirme (Martin ve Marques, 2009) önerdiği genel olarak kabul edilmektedir.

Yaşam kalitesini hesaplayarak ve sıralamak için sadece nesnel verileri kullanan ikinci yaklaşımda; 1970-1980ler arasında kişilerin yaşam kalite-

sini iyileştirmek ve yaşama alanlarının kalitesini kıyaslamak ve politika için sosyal göstergeler kullanılmıştır.

Önceki iki yaklaşımı birleştiren üçüncü yaklaşımda; nesnel ve öznel veriler birarada kullanılmaktadır. Şekil 1’de Das, 2008’e göre kentsel yaşam kalitesinin bileşenlerinden bahsedilmiştir.

Şekil 1. Kentsel yaşam kalitesi bileşen toplamları (Das, 2008)

Anket yöntemiyle önem ve algısal değerlendirme ölçülmekte, sonra objektif göstergelerle yaşam kalitesi belirlenmekte ve bunların çarpımıyla kentlerin yaşam kalitesi ölçülmektedir. Bu yöntem birçok araştırmacı ile plancılar tarafından kullanılmaktadır (Wish, 1986; Myers, 1988).

Araştırmalarda yaşam kalitesi için, subjektif göstergelerinde önemli olduğu kadar objektif göstergelerin de önemli olduğu konusunda görüş birliği bulunmasına rağmen, objektif göstergelerin, yaşam kalitesinin değerlendirilmesinde anlamlı olmadığı, yaşam kalitesinin objektif çevre tarafından değil, bireylerin bu çevrenin nasıl algılandığı ile ölçüldüğünün kabul edildiği farklı bir görüş de bulunmaktadır.

Yaşam kalitesinin hesaplanmasında kullanılacak göstergelerin belirlenmesinde; önemli olan araştırmanın bilimsel veya politika oluşturmaya yönelik amaçları ile yerel veya ulusal ölçeğidir (Cicerchia, 1996). Örnek vermek gerekirse ulusal politika önerileri üretmek amacıyla yaşam kalitesinin hesaplanması ve kavramsallaştırılması araştırmalarında, öznel ölçütlerin bireyselliği içermesinden dolayı bu ölçütlerin politika hedefleri için dönüştürülmesinde yaşanacak zorluklar nedeniyle; belirlenen amaç doğrultusunda nesnel göstergelerin kullanılması tercih edilmelidir.

Yaşam kalitesinin objektif hesaplanması ile elde edilen sonuçlar ve kişisel algıları (öznel ölçüm) arasında, bireylerin farklı ve değişebilir tercihlere sahip olması nedeniyle oldukça fark olabilir. Kişisel tercihlerinin değerlendirilmesinde üç unsur etkili olmakta ve buna bağlı karmaşıklıklaştırmaktadır. İlk olarak; kişilerin birbirlerinden farklı olması nedeniyle çok sayıda farklı tercih meydana gelmektedir. İkinci olarak; kişiler, zaten tercihlerini baştan kullanarak beğendikleri yerlerde yaşamayı seçmişlerdir. Üçüncü olarak ise; bireyler yaşadıkları yere göre uyum sağlamışlar ve tercihlerini eldeki imkanlara göre değiştirmişlerdir.

Çalışmalarda sadece öznel veya nesnel göstergelerin değerlendirilmesi ve hesaplanması hatalı olmasına ve yanıltıcı çıktıların elde edilmesine neden olabilir. Bu yüzden araştırmalarda bu durumun göz önünde bulundurulması daha anlamlıdır.

2.2. Kentsel Yaşam Kalitesi Kavramı

Dünya genelinde kentlerde nüfus oranının artması, kentsel yaşam kalitesini küresel ölçekte güncel bir sorun haline getirmiştir. Dünya nüfusunun yarıya yakınının kentlerde yaşıyor olmasıyla birlikte yaşam kalitesi tanımları, kriterleri ve değerlendirilmesine yönelik araştırmaların da artması “yaşam kalitesi” ve “kent” kavramlarını bir araya getiren etkenler olmuştur.

Kentsel yaşam kalitesi ile yaşam kalitesi arasındaki temel fark insanların daha az ya da daha çok mutlu olmaları olarak tanımlanan yaşam kalitesi, sadece insan yaşamından bahsetmekte, kentsel yaşam kalitesinin ise kentin içerisinde barındırdığı tüm canlıları kapsamaktadır (Koyuncu, 2013). Kent içerisinde bazı hayvanların korunması ya da yaşam koşullarının iyileştirilmesi örneği, yaşam kalitesi ve diğer canlılar arasındaki dengeyi göstermektedir (Veenhoven, 2000).

Planlama ve tasarım disiplini ile yerel yönetimlerdeki uzmanlarca geliştirilen tanım olan kentsel yaşam kalitesi, dar kapsamıyla, kent tanımına (toplumsal ve mekânsal özellikler vb) giren yerlerde, kentsel olanakların (spor tesisleri, altyapı vb) ifade düzeyinin belirlenen ölçütlerin üstünde olması halidir. Geniş anlamıyla ise, toplumsal, kültürel, politika süreçlerini de kapsamakta ve kentin sağladığı olanak ve fırsatlardan her kesimde yer alan kişilerin eşit ve dengeli, ihtiyaçları oranında yararlanması ve her türlü eğitsel kültürel etkinliklere etkin biçimde katılabilme fırsatlarına sahip olabilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu yüzden kentsel sorunları fazla olan ülkelerde kentsel yaşam kalitesini değerlendirmek ve analiz etmek kolay değildir.

Kentsel hayatın standartlarını artırmada ele alınabilecek kavramlar olan çevre ve kentli hakkı, planlı kentsel mekanlara bağlı olarak çağdaş ve yaşanabilir çevre birer girdi olarak kullanılabilir (Türkoğlu, 2008). Ancak sorun tek başına iyi planlanmış ve tasarlanmış çevrelerin yaratılmasında yatmamaktadır. Asıl cevap verilmesi gereken kentin fonksiyonların ne şekilde yerine getirdiğidir. Kentte yaşayanların katılımcı anlayışla demokratik şekilde söz sahibi olmaları ile ilişki kurulmalıdır (Öztürk, 2013).

Çok uzunca bir sürede meydana gelen, belirli ve belirsiz çoğu faktörün bir araya gelmesiyle oluşturduğu etkileşim sonucunda fiziksel bir oluşum haline dönüşmüş kentler dinamik yapıda olup sürekli değişim halindedir. Bu değişiminin sebebi, ekonomik ve teknolojik gelişimlere ve ihtiyaçların çeşitlenmesine ve kentten beklentilerin değişmesine bağlanabilir. Bu farklılaşmanın neden olduğu, kentsel yapılar (özellikle konutlar) ve kent (dokusu, biçimi, vb.) arasında bulunan etkileşimin de hızla değişmesine neden olmaktadır (Hoşkara, 2008). Sebep sonuç ilişkisine neden olan bu değişim, aynı şekilde ekonomik ve sosyal yaşamı da etkilemekte ve bireylerin yaşam kalitesine tesir etmektedir.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından Nisan 2009 yılında toplanan “Kentleşme Şurası”nda, bir kente ait kalitenin iyileştirilmesi için aşağıdaki yer alan eylemlerin uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır (Anonim, 2009).

1. Ülkesel ve bölgesel ölçekte dengeleri koruyacak şekilde kentsel standartlarda ihtiyaçların karşılanması ve sosyal hakkı göz önünde bulunduran bir planlama görüşü ile ele alınması,
2. Kentlere ait doğal ve kültürel unsurların koruma ve kullanım dengesi içinde sürdürülebilirliğin sağlanması,
3. Kentsel yaşamda sürdürülebilirliğin sağlanabilmesinde kentlilik bilincinin olduğu, kentin sahip olduğu olanakların eşitlikçi anlayışa uygun dengeli dağıtıldığı sağlıklı bir yaşam,
4. Kültürel ve sosyal anlamda yeterli düzeyde donanımın sağlanması,
5. Özgürlüklerin sunulduğu gelişmeye açık ve fırsatların sunulduğu ortamlara fırsatlar verilmesi,
6. Kültür ve bilginin, siyaset ve ekonomiyle ilişkilendirilmesiyle daha geniş bir kent olgusunun oluşturulması,
7. Hoşnutluk, konfor, güvenlik,

8. Kentliler arasında sosyal iletişimi en üst noktaya çıkartacak uygulamaların gerçekleştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Yine aynı toplantıda kentsel tasarım aracı, bu eylemlerin hayata uygulanabilmesi konusunda bir fırsat olarak görülmüştür. Kentsel mekanda fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda üst ölçekteki plan kararları doğrultusunda detay çözümleri üreten ve bu bağlamda denetleme görevi üstlenen bir süreç olarak ifade edilmektedir.

3. KENTSEL YAŞAM KALİTESİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNDE PLANLAMA VE TASARIMIN ROLÜ

Kentsel yaşam kalitesinde mekân duygusuna ilişkin düşünceler, daha önce de söz edildiği üzere, sadece insan unsurunu temel alamaz. Çok önemli bir unsur da mekândır. Gans (1962), Suttles (1968) gibi bazı araştırmacılar çalışmalarında toplulukların oluşturulmasına odaklanmıştır. Örneğin, cemaat oluşturan dini bir grubun New York City’de örneğini veren Rivlin (1982) ve dini cemaat örneklerinin nasıl kurulduğunu açıklayan Abrahamson (1996) bunlardan bazılarıdır.

Topluluk, çoğu sosyolog için, kişiler arasında ilişki kuran sosyal düzenlemeleri oluşturur. Bu sosyal bağlar birçok düzlemde gerçekleşen sosyal etkileşimden meydana gelmektedir. Bir gruba dahil olmak insanlara amaç, anlam ve değer hissi verir. Bir kişinin bir topluluğa dahil olma hissi kentsel yaşam memnuniyetini artırır. Yüksek bir aidiyet duygusu olan kişiler diğer toplum üyeleriyle yakın ilişki kurarlar. Sonuç olarak, sosyal ilişkileri ile daha mutludurlar ve fiziksel çevrelerine karşı daha olumlu olup kentsel memnuniyet düzeylerini artırır. Tönnies’a göre (1957), özellikle modernleşen topluluklar bağlamında, bir topluluk duygusu ve bunun eksikliği arasındaki ayrımı ilk yapanlardan biriydi. Birçok sosyolog, modern toplumdaki topluluk duygusunun yok olması karşısında üzüntüsünü dile getirmiştir. Georg Simmel, Louis Wirth, Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber kentsel alanlarda topluluk duygusunun yok olduğunu öne sürmüşlerdir. Kentleşmenin hızlanması ve büyük kentlerde çok sayıda insanın yaşamaya başlamasının topluluk duygusunun ve mekâna bağlılığın yok olmasına, genel olarak ise yalnızlaşma ve yabancılaşmaya yol açtığını, bunların da kentsel yaşam kalitesinin düşmesiyle sonuçlandığını savunmuşlardır.

Mimarlar ve şehir plancıları insanı, insan varlığının etkisini ve insan-mekân etkileşimini ihmal ederek neredeyse tamamıyla mekânın fiziksel unsuruna odaklanmıştır. Onlar için iyi veya güzel fiziksel bir mekâna sahip olmak iyi bir yaşam kalitesine sahip olmak anlamına gelmiştir.

Kentsel iyileştirme (urban improvement) ve kentsel yenileme (urban renewal) projelerine 1960'lar ve 1970'lerin başları öncelik verilen yıllar olmuştur. Bu dönemde, fiziksel bozulma ile toplumsal bozulma arasındaki doğrudan bağlantı kabul edilmekle birlikte toplumsal sorunlara duyarlı ve alan odaklı kentsel iyileştirme ve yenileme projeleri geliştirilmiştir (Akkar, 2006). Bu projelerin temel hedefi, kentin doğal yapısının korunarak, kent konforu ve altyapısını geliştirmek, kentliler arasındaki iletişimi ile kararlara ve etkinliklere katılma olanaklarını arttırmak, kentin anlamlarını, imgelerini, karakterini, biçimini, mimarlığını ve estetiğini tarihsel geçmişi ile ilişkisini kurgulayacak ve yükseltecek mekân ve yerleri üretmektir. Bu amaçla insan ve mekân arasında bağlar kurmak için kentsel kaliteyi yükseltecek çalışmalar yapılmaktadır (Anonim, 2009).

Mekânlarla insanlar arasında kurulan bağlar;

- İlişki kurabilecekleri,
- Bağlanabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri
- Kendileriyle özdeşleştirebilecekleri,
- Hatırlayacakları,
- Özleyecekleri, yerlerdir.

Mekân, yerleşik kişinin kimliğindeki ana unsur olduğundan, insan mekânı anlayarak kendisini anlamayı başarabilir. İnsanlar, farklı görüntüleri akılda tutarak farklı mekânlarda tutar. Duyguları çevre algısı ve yerden zihinsel görüntü oluşumu üzerinde etkili olabilir. Aynı zihinsel imgeler yere kimlik kazandırır. Fiziksel yapıya ek olarak, insanların anıları yerin kimliğini de etkiler. Bu bağlamda, tüm toplum üyelerinin (engelliler, çocuklar, yaşlılar ve gençler gibi) ihtiyaçlarına uygun olan bir topluluk, her grup topluluğun bir parçası olarak gördüklerine inandıkları için aidiyet duygusunu teşvik eder.

Mekâna bağlılık hakkındaki literatür bize yol göstermekte olup, insanları belirli yerlere çeken, bir mekâna aidiyet hissedilmesinde psikolojik bir unsur bulunmaktadır. Mekâna aidiyet duymak, insanlara anlamlı görünen alanlarla oluşur. Önemli coğrafi konumlara sahip mekânlar veya unsurların bir etken olduğu görülmektedir. İstanbul'un coğrafyası, özellikle iki kıtayı birleştirmesiyle, Boğaz ve Haliç'le iyi bir örnektir. Ama daha az görkemli coğrafyalara sahip mekânlar da yerel halkın aklında anlamlı bir yer edinebilir. İnsanların keyif aldıkları ve içinde bulunmak istedikleri mekânlar, aidiyet gelişmesine yardımcı olur.

Mazumdar (1993), mekâna ait hissetmede, mekânı öne çıkaran ritüeller aracılığıyla aidiyet hissinin oluştuğu bir sosyal unsur bulunduğunu ileri sürmektedir. İnsanların duyguları ile bağ kurdukları, kendilerini bir parçası olarak hissettikleri ve sevgiyle hatırladıkları mekânlar, muhtemelen onlar için yaşam kalitesi iyi mekânlardır (Cooper, 1992).

Aidiyet duygusunu arttırmak için, kamusal hizmetler merkezi olarak karışık kullanım alanına yerleştirilmiş, yeterli işaret ve kolay erişilebilir durumdadır. Uygun sokak aydınlatmalı, erişilebilir, düzenli ve kolaylıkla korunan sokakları ve güvenli yürüyüş yollarını içeren kamusal alanların bir araya getirilmesi için tasarlanan alanlar, emniyet ve güvenlik hissi verir, sosyalleşmeyi artırır. Sonuç olarak bu durum izolasyonu azaltan, topluluk bağlılığını ve aidiyet duygusunu arttıran sosyal etkileşimi teşvik eder. Evin önündeki geniş bahçeli konut tasarımları, düzenli ve erişilebilir güvenli rekreasyonel alanların olması, sokaklarda emniyetin oluşturulması ve bu da suçun azaltılmasını sağlamakta ve komşu etkileşimini de teşvik etmektedir. Bu, insanları evlerinden çıkarmaya yönlendirir, sakinlerin diğer topluluk üyeleriyle etkileşimde bulunmalarına, bu topluluklara katılmalarına ve aidiyet duygusunun iyileştirilmesini sağlar. Farklı yoğunluktaki konut alanları, bireylerin kalabalığın içinde “kaybolmama” hissi uyandırdığından, bir topluluğa ait olma duygusunu artırır; yoğunluğun artırılması ise yalnızlığın artmasına ve aidiyet duygusunun azalmasına yol açar.

Artan yoğunluk, anlamlı sosyal etkileşim geliştirme şansı az olduğu için sosyal güven ve komşuluk davranışını azaltır. Bağımlılık duygusu yüksek alanların sosyo-ekonomik durumu ve mahalle özelliklerine bakılmaksızın daha düşük suç seviyeleri vardır. Bireyler sokaklarda fiziksel olarak tehlikede hissedersen içeriye geri çekilirler, toplumsal etkileşimi ve sosyal bağları zayıflar ve dolayısıyla topluma ait olma duygusunu azaltır. Topluluk grubuna üye olma (örneğin, spor dernekleri, cami cemaati vb.) veya rekreasyonel tesisler (örneğin, piknik alanları, yeşil alanlar, park alanları, toplum merkezleri) gibi topluluğa katılmak, bir topluluk içinde suçun azaltılmasına ve aidiyet duygusunun gelişmesine yol açar. Spor ve fiziksel aktivitenin bulunması suçu azaltır; bunlar, destekleyici bir bağlamda erişilebilir ve uygun faaliyetler sağlarlar. Buna ek olarak, topluluğa katılarak oluşan toplumsal bağlar, bireylerin topluluğa bağlı hissetmelerine ve aidiyetlerine yardımcı olurlar (Harrison, 2007). Aidiyet duygusu artarsa insanların çevreleri ile olan ilişkileri de dolaylı olarak yaşam kalitesi değişmesiyle, refah seviyesini yükseltebilir.

Kentleşme, büyüklük ile ilişkili avantajları nedeniyle son yıllarda yoğunlaşan bir olgudur. Gelişen ekonomiler, şehir hane halklarına daha yüksek gelir sağlamadaki en önemli faktördür. Bununla birlikte, belli bir büyüklüğe ulaşıldığında, tıkanıklık ve gidip gelme maliyetleri gibi olumsuz

dışsallıklar üretildiğinde, fiziksel boyutların daha da artmasının genişleme avantajlarını azalttığı bir optimum şehir boyutunun varlığı önerilmektedir (Henderson, 1974). Richardson'un, (1972) önerdiği üzere, "en uygun şehir boyutu" teorik görüşü gelişmekte olan ülkelerde kentlerin genişlemeye devam ettiği gerçeği arasında dikkate değer bir paradoks vardır. Richardson tarafından verilen açıklama, kentsel yığılma ekonomilerini etkileyen fiziksel boyut dışındaki belirleyicilerin varlığına dayanmaktadır.

Kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi için bir kamusal alanda ki 4 özellik önem ifade etmektedir. Kamusal alanın başarılı olmasında etkili dört özellik ise; ulaşılabilirlik, halkın değişik aktivitelerde bulunmalarına fırsat veren mekanlar, mekanın iyi imaja sahip olması ayrıca sosyal anlamda faaliyetleri destekleyen, insanların birbiriyle sosyal etkileşim sağlayabileceği bir mekan özelliği olmasıdır (Whyte, 2000).

Gehl (1987) ise, kentsel mekanda gerçekleştirilen aktiviteler ile fiziksel mekanın niteliği arasındaki ilişkiyi, aktiviteler açısından üç başlık altında incelemiştir. Bunlar gerekli, opsiyonel ve sosyal aktivitelerdir. Gehl, bu üç kentsel mekan aktivitesinin her birinin farklı bağımlılıklar ile fiziksel çevreye etki ettiğini savunmaktadır.

Bu bağlamda planlama ve tasarım araçları sosyal aktiviteye olanak vererek halkın aidiyet hissettiği ve içinde bulunmaktan keyif aldığı mekanlar haline dönüşmesine neden olabilmektedir.

4. SONUÇ

Günümüzde sadece fizik mekan özellikleri dikkate alınarak kamusal alanların oluşturulması, mekan kalitesinin ölçülmesi ve değerlendirilmesinde sadece çevresel ölçütlerin ele alınmasını karşımıza çıkarmaktadır. Oysa ki, bir alanın mekansal kalitesinde fiziksel etmenler rol aldığı gibi sosyo-ekonomik etmenlerde mekanın niteliğinde etkiye sahiptir. Bu bağlamda mekansal kalite ile ilgili yapılacak çalışmalarda kavramın farklı birçok etkenin etkileşimini içermesinden dolayı faaliyetlerin çok yönlü gerçekleştirilmesini ayrıca kentsel mekanlarda faaliyetlerini göz ardı etmeme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Mekan kalitesi yükseldikçe, alanda gerçekleşen aktivitelerin çeşitliliğinde, zamansal dağılımında ve niteliğinde de pozitif bir gelişme görülmektedir.

Çevresinde olan sokakları ve varsa oluşturulan kamusal alanları güçlü sınır öğeleri ile kendilerinden ayırıştırırken, sınır öğeleri arasında kalan bölgelerin canlılığını yok edip kentle bağlantısını zayıflatmaktadır. Bunun sonucunda bu alanlar kentteki kullanışsız ve güvensiz boşluklara dönüşmektedir. Bu problemin çözümü için kentsel mekânda karşılaşma dene-

yimlerini artırabilmeliyiz. Bunun için kamusal alanların konut alanlarında yeniden ele alınması gereklidir.

Kamusal alanlar sosyal yapının oluşumunda, insanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin gelişiminde önemli yer tutan mekânlardır. Bu mekânlarda bireyler kendi iç dünyalarından çıkarak kendilerinden farklı ve yeni düşüncelerin varlığını görme imkânına sahiptirler. Caddeler, parklar ve meydanlar; kültürel farklılıkların bir araya geldiği, kişilerin kendilerini, inançlarını, düşüncelerini birbirlerinden farklı olarak ortaya koydukları alanlardır.

Bir alanın mekansal kalitesi arttıkça, alanda ortaya çıkan aktivitelerin niceliği ve niteliği de gelişmektedir Jan Gehl'in "üç tür kentsel mekan aktivitesi" yaklaşımından yola çıkılarak yapılan analizler göstermektedir ki; kamusal açık alanlardaki gelişmeler, insanların sosyal hayatlarının kalitesini, kentsel mekandaki davranışlarını ve psikolojisini pozitif yönde etkilemektedir.

Kentsel alanlarda mekânsal ayrışmayı tetikleyen kapalı yerleşimler yerine, farklı biçimlerde kullanılan toplumun her kesimine hitap edebilecek, birbirinden çok farklı kentsel aktivitelere ve sosyal etkileşime zemin hazırlayabilecek kamusal ortak alanlarla, bağları güçlü sert erişim kısıtlılıkları olmayan fiziksel ve görsel olarak bağlantılı yerleşimler planlanmalıdır.

Ancak bu şekilde birey yaşadığı kente ait hisseder ve ait hissettiği alanı sahiplenerek mutlu olur, pozitif hislerin etkisiyle, içinde yaşadığı toplumu kendi istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda özgürce şekillendirir. Sosyal, ekonomik, kültürel açıdan duyguları doğru yansıtan, özgün, birleştirici, özgürleştirici ve sosyal hayatı geliştirici kentler ve kentsel mekanlar ortaya çıkararak yaşam kalitesinin artmasına katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abrahamson, M., (1996). *Urban Enclaves: Identity and Place in America*, St. Martin's Press, New York.
- Akkar, Z.M., (2006). Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye. *Planlama-Planning*, ss.29-38, 2006.
- Allen, N.J., and Meyer, J.P., (1991). A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*.
- Anderson, B., (2005). *Social Capital, Quality of Life and Information and Communication Technologies*, Rutledge Research.
- Anonim, (2009). *Kentleşme Şurası Sonuç Bilgilendirmesi*. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- Arslan, Ş., ve Gökçe, K.Y., (1999). Quality of Life Assessments in Geriatrics. *Turkish J Geriatr*, 2, 173-8.
- Bramston, P., Pretty, G., Chipuer, H., (2002). Unravelling Subjective Quality of Life: An investigation of individual and community determinants. *Social Indicators Research*.
- Cicerchia, A., (1996). Measures of Optimal Centrality: Indicators of City Effect and Urban Overloading. *Social Indicators Research*, 39(3), 321-358.
- Cooper M., (1992). *Environmental Memories, Place Attachment*, ed. I. Altman ve S.M. Low, Plenum, New York, ss.87-112.
- Cummins, R., (2000). Objective and Subjective Quality Of Life: An Interactive Model. *Social Indicators Research*, 52, 55-72.
- Das, D. (2008). Urban quality of life: A case study of Guwahati. *Social Indicators Research*, 88(2), 297-310.
- Dissart, J.C., and Deller, S.C., (2000). Quality of Life in the Planning Literature. 15 issue: 1, page (s): 135-161.
- Foo, T.S., (2004). Subjective Assessment of Urban Quality of Life in Singapore (1997- 1998), *Habitat International* 24(1).
- Gans, H., (1962). *The Urban Villagers*, Free Press, NY.
- Grayson, L., and Young, K. (1994). *Quality of Life in Cities*, British Library in London.
- Gehl, J. 1987. *The Life between Buildings*. New York: Van Nostrand Reinhold, 200 p.
- Harrison, D., (2007). What's the Difference? Diversity Constructs as Separation, Variety, or Disparity in Organizations. *Academy of Management Review*, 32, 1199-1228.
- Henderson, J.V., (1974). The Sizes and Types of Cities. *American Economic Review*, American Economic Association, vol. 64(4), pages 640-656, September.

- Hoşkara Ş., (2008). Urban Design for Architects: Global Education and Local Implementations, 50 Years On Resetting the Agenda of Architectural Education, University of Oxford, The Oxford Conference 2008.
- Jeffres, L.W. and Dobos, J., (1995). Separating People's Satisfaction with life and Public Perceptions of the Quality of Life in the Environment, Social Indicators Research, 34, pp
- Kabadayı, H., (2006). Yaşam Kalitesi ve Kullanıcı Memnuniyetinin Kentsel Tasarımdaki Etkisine Çok Boyutlu Yaklaşım. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Disiplinler Arası Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Koyuncu, A., (2013). Kimliğin İnşasından Kent: Konya Örneği. Akademik İncelemeler Dergisi, 8(2), 155-179.
- Lee, Y.J., (2008). Subjective Quality of Measurement in Taipei. Building and Environment, 43, 1208.
- Liu, B., (1975). Quality of Life Indicators in U. S. Metropolitan Areas, 1970, U.S. Environmental Protection Agency, Washington, Environmental Research Center, Washington DC.
- Marans, R. W., and Stimson, R., (2011). An Overview of Quality of Urban Life. In Investigating quality of urban life (pp. 1-29). Springer Netherlands.
- Martin, I., and Marques, T.S., (2009). Evaluating Quality Of Life in Cities-Towards New Tools to Support Urban Planning.
- Mazumdar, S., (1993). Sacred Space and Place Attachment, Journal of Environmental Psychology, 13 (3), ss.231-242.
- Myers, D., (1988). Building Knowledge About Quality of Life for Urban Planning. Journal of the American Planning Association.
- Öksüz, E., ve Malhan, S., (2005). Sağlığa Bağlı Yaşam Kalitesi Kalitemetri. Ankara: Başkent Üniversitesi, 2005. Physical Description: xiv, 268 s.
- Öztürk, A., (2013). Kıyı Yerleşimlerinde İkinci Konutun Kentsel Yaşam Kalitesine Etkileri Ayvalık Örnekleme. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pacione, M., (2003). Urban environmental quality and human wellbeing-a social geographical perspective. Landscape and urban planning, 65 (2003) 5-18.
- Potter, J., and Cantarero, R., (2006). How Does Increasing Population and Diversity Affect Resident Satisfaction? A Small Community Case Study.
- Richardson, H., (1972). Optimality in city size, systems of cities and urban policy-A Sceptic's view, Urban Studies 9, pp. 29-47.
- Rivlin, L.G., 1982, Group Membership and Place Meanings in an Urban Neighborhood, Journal of Social Issues, 38 (3), ss.75-93.
- Rogerson, R., (1989). Quality of Life and City Competitiveness. Urban Studies, 36, 969-985.

- Sapancalı, F., (2009). Toplumsal Açıdan Yaşam Kalitesi. İzmir: Altın Nokta Basım Yayın Dağıtım.
- Sarmast, B. and Motevasseli, M., (2010). Examination and Analysis of Urban Scale Role in Belonging Sense to the Place. Case Study: Tehran city, Journal of Urban Management 26 133-146.
- Schmidt, L., (2002). Quality of life measurement: bibliographic study of patient assessed health outcome measures. BMJ 2002. 324(7351): 1417.
- Suttles, G.D., (1968). The Social Order of the Slum, IL University of Chicago Press, Chicago.
- Tönnies, F., (1957). Community and Society. Oxford, England: Michigan State Univer. Press.
- Türkoğlu, H., (2008). İstanbul'da Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi. İTÜ Dergisi/A, S.2, 103-113.
- Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., & De Hollander, A., (2003). Urban Environmental Quality and Human Well-Being: towards a conceptual framework
- Veenhoven, R., (2000). The Four Qualities Of Life Ordering Concepts And Measures Of The Good Life. Journal of Happiness Studies, 1, 1-39.
- Whyte, W. H. (2000). The Social Life Of Small Urban Spaces, Common Ground? Readings and Reflections on Public Space, Ed.: A.M. Orum and Z.P. Neal (editors), New York, Routledge, s.32-39.
- Wish, N. (1986). Are We Really Measuring The Quality Of Urban Life Well Being Has Subjective Dimensions As Well As Objective Ones. The American Journal of Economics and Sociology, 45(1), 93-99.

ULAŞIM PLANLAMASI
SORUNLARI VE
İMAR PLANLARI
AÇISINDAN ELEŞTİREL
YAKLAŞIMLARLA NİĞDE

BÖLÜM

16

Aziz Cumhur KOCALAR¹

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehircilik A.B.D. Merkez, Niğde.

1. GİRİŞ

Çalışmada öncelikle Niğde'nin son yıllarda yaşadığı kentsel dönüşüm ve kentsel gelişim şeklinin şehir yaşamına etkileri farklı boyutlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bu amaçla araştırmada, 1980 sonrasında itibaren kentlerin uğradığı bütüncül planlardan yoksun, plansız ve parçacıl (plan tadilatları odaklı) değişimler, kapsamlı planlama bakış açısıyla incelenerek değerlendirilmektedir.

Niğde'de kentsel dönüşüm deneyimleri ise soylulaştırma ve memnuniyet açısından sorunlu olmuş, Selçuk Mahallesi bile zemin problemlerine karşın imara açılmıştır (Kocalar, 2018b). Kentsel adaletin sağlanmasında gecikildiği de yine başka çalışmalardan görülebilmektedir (Yıldırım, 2017). Son yıllardaki süreçlerde yaşanan bu tür değişimlere zemin olan imar yaklaşımları ise yer yer gözden geçirilerek, kentin bütünlüğü açısından yeniden değerlendirilmiştir.

Çalışma alanı en yapılmaması gereken adımların çoktan atılıp, hızla gerçekleştirildiği bir rant alanına dönüşmüştür. Şehir potansiyellerini çoktan harcamış, kendini çok kötü yönetmiştir. Kent şehircilikten aciz bir haldedir. Bu yaklaşımlara ait imar uygulama örnekleri ise, şehircilik bilimi açısından bütüncül bir bakış açısıyla irdelendikçe bazı ciddi sorunlar göze çarpmaktadır.

Diğer yandan çevre kirliliği vb. biriken kentsel sorunlar ise acilen çözülmek zorundadır. Ayrıca kentsel gelişmenin (Batı yönündeki) nitelikli bağ ve bahçeler ile tarımsal alanları yok edişine göz yumulabilmektedir. Özellikle ulaşım planlamasının eksikliği ve mevcut durumu da, gelişmeler ve beklentiler ışığında çalışmada yine ayrıca bu geniş kapsamla birlikte tartışmaya açılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma; "İç Anadolu Bölgesinde Kentsel Gelişim ve Niğde Örneği" proje kapsamında 2015-2019 yılları arasında yapılmıştır. Bu kitap bölümünün ilk hali, bir etkinlikte bildiri olarak sunulmuş ve tam metin kitabında da ayrıca kısmen yayımlanmıştır (Kocalar, 2019a). Bu kitap bölümü ise daha sonra görsellerle de genişletilerek yayımlanmaktadır.

Araştırmada, 1980 sonrasında itibaren kentlerin uğradığı bütüncül planlardan yoksun, plansız ve plan tadilatları odaklı parçacıl değişimler, kapsamlı planlama bakış açısıyla geniş bir çerçeveden başlayarak incelenmektedir. Son yıllardaki imar süreçlerinde yaşanan değişimlere zemin olan imar yaklaşımları da, yer yer gözden geçirilerek, kentin bütünlüğünü etki-

leyiş şekli ve ulaşım ağıyla birlikte olan etkileşimi de çalışmada birlikte değerlendirilmektedir.

Çalışma İç Anadolu Bölgesi'nin diğer şehirlerinin (Sivas, Konya, Aksaray, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir) mevcut durumu ve izlediği imar çizgileri ile kısmen karşılaştırmalı yanlar da içermektedir (Kocalar, 2018a). Bölgede ve genel hatlarıyla Türkiye'de imar uygulamalarının yıllardır eleştirilebilecek yanları olması diğer çalışmalarla (Kocalar, 2018b; 2019a) birlikte incelemenin de bakış açısını oluşturmuştur.

Karayolları odaklı ulaşım planlaması ise yarattığı tüm sorunlarıyla çalışmanın ana çatısını oluşturmaktadır. Niğde ise şehirlerarası yol ağının önemli bir geçit noktasında yer almaktadır. Tarihi kent bu anlamda hep değer taşımıştır.

Kent içine gelince ise aslında kentin oldukça ufak bir alana yayılmış olduğu dikkat çeker. Niğde'nin karayolu yatırımları ve şehrin giriş çıkış noktalarındaki sayısal fazlalık ise dikkat çekicidir (Kocalar, 2018b).

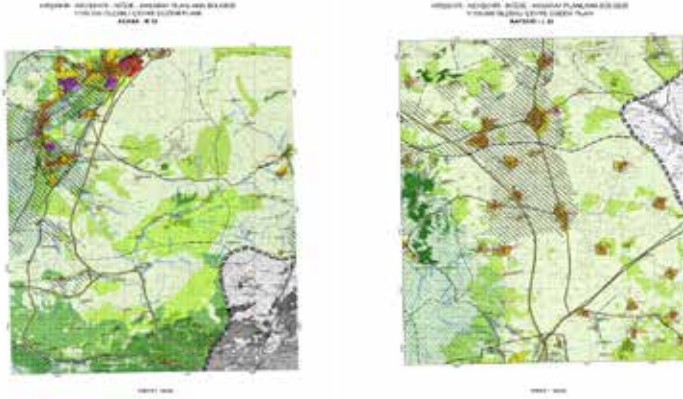
Çalışmada, kentin imarı sırasında gelişme akslarındaki imar uygulamaları, öncelikle görseller eşliğinde de değerlendirilmiş ve kentin ulaşım planlaması anlamında tehditler ve fırsatlarla birlikte avantajları ve dezavantajları bir Swot analizi yöntemi ile birlikte ele alınmıştır.

İmar uygulama örnekleri, şehircilik bilimi açısından bütüncül bir bakış açısıyla irdelendikçe, bazı ciddi sorunlar göze çarpmaktadır. Diğer yandan çevre kirliliği vb. biriken kentsel sorunlar ise yine acilen çözüm beklemektedir.

3. BULGULAR

Çalışmanın saha araştırmaları ile toplanan bulgular kısmında sırasıyla şu alt başlıklar yer almıştır: “Niğde'nin Modern Kent Meydanı ve Çevresi”, “Şehirlerarası Ulaşım ve İlçelerle Bağlantılar”, “Kamu Binaları-Ana Akslar ve Trafik”, “Tarihi Kentin Sivil Mimari Örnekleri ve Dar Sokakları” ve “Ara Yollar ve Sokaklar” başlıklar halinde incelenmiştir.

Çevre Düzen Planı Paftaları (ÇŞB) üzerinden de görülebileceği gibi Merkez İlçe yerleşim alanları Batı yönüne doğru gelişme göstermektedir (Plan 1).

Plan 1. Çevre Düzen Planı Paftaları (ÇŞB).

3.1. MODERN KENT MEYDANI VE ÇEVRESİ

Niğde'nin Cumhuriyet dönemine doğru gelindiğinde ise kentsel görünümde yayılma belirginleşmiştir. Kentin idari merkezi önemli bir yerdir ve tarihteki görünümü alttaki fotoğrafla da (Fotoğraf 1) verilmiştir. Alâeddin tepesinden bakıldığında bugün karşıda yer alan Yukarı Kayabaşı Mahallesi görünmekte olup, bu alanda “konut dokusundan izlere rastlamak mümkündür”

Fotoğraf 1. 1909 yılında Niğde görüntüsü. (Kaynak. Gertrude BELL)

Cumhuriyet Dönemi mimari mirasına sahip bu alanda idari yapılarla, eğitim ve yakın geçmişte sağlık yapılarının da bulunduğu bilinmektedir. Son dönemde hastanenin kentin merkezinden kentin çeperine doğru taşınması kararıyla birlikte merkezin adeta içi boşaltılmaya başlanmıştır.

Eski Devlet Hastanesi (Fotoğraf 2) kent meydanının (Fotoğraf 3) arkasındaki yerinden taşınmıştır. Önemli ve erişilebilir olması gereken bir kamu binası olan hastane, bu son dönemde yerinden edilerek yarım saatlik mesa-

fedede daha uzağa götürülmüştür. Şu an bu alanlara hızla otoparklar yerleşmiş gözükmemektedir (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 2. Devlet Hastanesinin eski yerinden taşınması (Hürriyet, 2018).

Bu taşınma konusunun kent meydanındaki (Fotoğraf 3) taşıt yoğunluğunu 2013 yılı altıncı aydan sonra yüzde elli oranında azaltacağı öngörülmüş ancak kalan yüzde 50 kısmını da meydanın altına yapılacak ve hastane yerine kullanılacak açık otoparkla çözmek hedeflenmiştir (Borhaber, 2013). Kentte ki özel araç ayrıcalığı artmış, kentsel adalet ise hiç önemsenmemiştir.

Fotoğraf 3. Kentin son yıllarda artık asfaltlanmış hale gelen boş meydanı ve meydan altına otopark.

Niğde ilginç bir kenttir, zaten özellikle araç sayısındaki aşırılık en çok dikkat çeken yanındır. Türkiye'nin illeri arasında bu konuda en üst sıralarda olduğu bilinmektedir.

3.2.ŞEHİRLERARASI ULAŞIM VE İLÇELERLE OLAN BAĞLANTILAR

Şehirlerarası ulaşım sistemine gelince ise sanki büyük bir şehirmiş gibi pek çok noktadan bağlanacak kadar kente yol yapılmıştır. Alttaki fotoğrafta, Doğu Roma İmparatorluğu döneminin Güney-Doğu kapısı olan Çiftelhan'dan bir yol görüntüsü yer almaktadır (Fotoğraf 4). Bu eski Adana yolu

tren yoluna paraleldir, günümüzde farklı bir güzergâhta birçok tüneller açılarak bir çevre yolu daha yapılmıştır.

Fotoğraf 4. Eski Adana yolu ve paralel tren yolu. *Çiftelhan, Ulukışla*

“Niğde’nin “ticaretinin ve turizminin gelişmesine büyük katkı sağlayacak olan ve Avrupa’ya açılan sınır kapılarımızdan, güney sınır kapımıza kesintisiz ulaşım projesi kapsamında yapımı devam eden, Ankara-Niğde otoyolunun 2022 yılında bitirilmesi öngörülmüşken, kapasitesini artırmasıyla projeyi 2020 içinde hizmete alması hedeflenmektedir” (Niğde Vakfı, 2018, s.3)¹.

Ankara-Niğde arasındaki güzergâh tamamlandığında mesafe kısılacak ve sürücüler otoyol konforunda kesintisiz şekilde yol alacaklardır. Şu anda çalışmaların %37’si tamamlanmıştır. 2019 yılı sonunda ilk 100 km’si devreye alınacak olan bu otoyolun geriye kalan bölümü de 2020 yılı içinde devreye alınması hedeflenmektedir (Fotoğraf 5).

Ülkemizde ve özellikle Niğde’de otoyol sevgisi hiç bitmek bilmeyecektir. Üniversite öğrenci sayısı artan bir şehir olarak gençler otobüslere ve gecikmeli aktarımlara mecbur bırakılmıştır. Kentin tren yoluyla olan teması ise Kayseri gibi unutturulmuştur.

Fotoğraf 5. Adalet Sarayı.

Demiryolu ulaşım şekli de son derece ekonomik, konforlu ve temiz çevreyi destekler olduğu halde devre dışı bırakılmıştır. Özetle bir kentte

olması gerekenlerin hiçbiri ulaşım da özellikle İç Anadolu’da ve çalışma kapsamında ele alınan Niğde’de yaşatılmamıştır. Sadece Konya, o da hızlı tren getirildiği için, demiryolu kullanım güzergâhı haline gelme durumundadır. Konya’da bile istasyon ile kentin toplu taşıma bağı özellikle kurulmamıştır. Bu durum da oldukça düşündürücüdür. Ulaşım tekelleri kent içinde otobüs kooperatiflerinin lobisine ve şehirlerarasında da otobüs firmalarının insafına ve keyfilğine terk edilmiştir. Kırsalla bağlantılar ise halen tamamlanmaktadır. Örneğin; Çiftlik – Tepeköy Dağ Yolu toplam 33 km uzunluğunda olup TY Standardındaki yolun 10,5 km’si sathi kaplama seviyesinde tamamlanarak, trafiğe açılmıştır (Niğde Vakfı, 2018, s.32)².

Bulvar (3+3 şeritli) şeklindeki Bor Yolu altta (Fotoğraf 6) görülmektedir. Çevresi yüksek katlı bloklarla dolmuştur.

Fotoğraf 6. Boş Bor Yolu (Güney-Batı Gelişim Aksı) (A.C.Kocalar).

Niğde Merkez ve Bor İlçesi arasında sürekli bir çekişme vardır. Bu durum, kentsel gelişmeyi de bu iki ilçe arasına yönlendirerek, bulvar tipi 3+3 şeritli geniş bir yol yapılarak, giderilmeye çalışılmıştır (Fotoğraf 6, 21).

3.3.KAMU BİNALARI - ANA AKSLAR VE TRAFİK

Kente ilçelerinden yönelen trafiği arttıran bir diğer unsurda Adalet Sarayının merkeze taşınmasıdır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Adalet Sarayı.

Cumhuriyet Döneminin mimarlık mirası ise aslında kentin yeni merkezinde geniş bir alana yayılmıştır, ancak kentin giderek kimliksizleşmesi ile birlikte bu yapıların çoğu artık algılanılamaz hale gelmiştir.

Eski Hastane merkezde önemli bir kamu binası olmasına karşın yıkılarak yeri otopark halinde bırakılmıştır. Arabaların kente hakimiyeti böylece merkezde kendini hissedilir derecede göstermektedir. Hastane ise merkezin dışına erişimi oldukça zor bir alana taşınmıştır (Fotoğraf 8). Hastanın nakli veya erişimi, erişim süresi ile birlikte otobüslere bağımlı bırakılarak problemlili bir hale getirilmiştir.

Fotoğraf 8. Eski Hastane yerindeki otopark (A.C.Kocalar).

Kentin trafiği ise genellikle tek bir ana cadde üzerinden yürüdüğünden (Fotoğraf 9) trafik akışı özellikle yoğun saatlerde yavaşlamaktadır. Aynı fotoğraftaki gibi merkez ilçenin tam ortasından geçen bu ana cadde, birleştiği diğer cadde (Fotoğraf 10) ile birlikte kentin rant alanı haline getirilmiştir.

Fotoğraf 9. Ana cadde

Bunların dışındaki caddeler ise bunun yanında adeta önemini yitirerek sık kullanılamaz hale gelmiştir (Fotoğraf 11). Kent esnafı ise ana akslar dışında kalmış ise çok daha az yoğunluk yaşamakta olduğundan ötürü isyan etmektedir.

Fotoğraf 10. Rant alanı haline gelen ana caddeler

Fotoğraf 11. Kullanım dışında kalan caddeler (A.C.Kocalar).

Kentsel dönüşümle ise alttaki hava fotoğrafında (Fotoğraf 12) işaretlenen alan kentin çehresinde yoğun ve yükselen bloklar ile son yıllarda hızla artmaya devam etmiş ve bunlar yeni açılan geniş yollar değişimin diğer bir belirleyicisi olmuştur.

Fotoğraf 12. Kentsel Dönüşüm Efendibey Mahallesi (Kaynak. Niğde Belediyesi)

Kentsel dönüşüm alanları olan Kuzey-Doğu tarafında ise, kentin buradaki eski mahallerinden ve sokak dokularından artık hiçbir eser bırakmamıştır (Fotoğraf 13).

Kent ölçeği de giderek insandan uzaklaşarak, adeta 30-40 yılda bir yenilenmesi beklenen konut stoğunu yok ederek yine, birkaç dönemin yükseklik düzeyine tek bir dönemde sıçrayarak atlamıştır.

Fotoğraf 13. *Kentsel Dönüşüm Efendibey Mahallesi.*

Diğer ana akslardan birinde de yüksekliklerin (Fotoğraf 14) yine abartılı olduğu görülmektedir. Cadde üstlerindeki bu tür yoğunluk artışlarına emsal teşkil eden bu bina uzun süredir yargıda olup ve durdurulan bir örnek olarak altta görülmektedir.

Fotoğraf 14. *Rant alanı haline gelen ana caddeler (A.C.Kocalar)*

Haliyle bu cadde de gereksiz yere yaşanan trafik ise genellikle yoğun olup, rahatsızlık vericidir. Bu cadde kenti aslında ikiye bölen yoğunluğun da adeta biriktirildiği en sorunlu yer durumundadır. Kentin diğer caddelerinin ise bunun yanında unutulduğu söylenebilir. Dolayısıyla kentsel adaletsizliğin de yine yerleştiği en yegâne yer bu ana akstır. Süren diğer sorunlar

ise (trafik kargaşası, ulaşımında ki yetersizlikler, vb.) olup; bu çalışmada kısmen ele alınmıştır.

Kentin Batı tarafındaki Derbent girişinde iki döner kavşak (Fotoğraf 15) görüldüğü gibi diğeri ile birlikte yakın dönemde nedense çok ciddi maliyetlere yapılabilmektedir.

Fotoğraf 15. *Derbent girişinde döner kavşak.*

Diğer Anadolu kentlerindeki gibi son yıllarda kentlerin zorunlu ziyaretçisi halinde olan üniversite gençliği ise çağdaş ve sportif hızlı ulaşım olanaklarından halen yoksundur. Kent düzlük olmasına karşın bisiklet dahi kullanılamamaktadır.

Gençliğin harcamalarını sürekli gıda ve eğlen-dinlen odaklı tüketime yönlendiren bu caddelerdeki hızlı yemekler ve kafe hizmetleri sunan lobi şeklindeki yapılandırmalar etkilemektedir.

3.4.TARİHİ KENTİN SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ VE DAR SOKAKLARI

Üniversitenin restorasyonunu yaparak, tamamlayıp, kale bölgesinde konuk evine dönüştürdüğü tarihi doku önemli bir girişim olarak bu sokakları yaşanılır kılmaktadır (Fotoğraf 16). Aksi halde eskisi gibi bir çöküntü alanına dönüşmüş durumda kalabilir, buralarda suçlar ve madde kullanımı artabilirdi.

Fotoğraf 16. *Cullaz sokak Goncü Konağı.*

3.5.ARA YOLLAR VE ARKA SOKAKLARDA KARMA KULLANIMLAR

Kent merkezi içinde ise tarihi dokuda sokak yapısı ve kış manzarasında yollarda ki zorlukları gösteren bir fotoğraf aslında kent içi ulaşım ağının şekillendirilmesinde düzlüğe kayılarak bu eski mahalle alanlarının terkedişine önemli bir örnektir (Fotoğraf 17).

Fotoğraf 17. Tarihi dokuda sokak yapısı ve kış manzarasında yollarda zorluklar. (Kaynak. A.C.Kocalar, 4 Mevsim Niğde fotoğraf arşivi)

Kentin aslında diğer pek çok kent için olduğu gibi hiçbir ulaşım master planı yapılmadan farklı dönemlerde alınan kararlarla hatalı şekillendirildiği yine açıkça görülmektedir. Kale eteğinde sanayi birlikte tarihi konut dokusu karma bir şekilde halen yer almaktadır (Fotoğraf 18).

Fotoğraf 18. Kale eteğinde yollar. (Kaynak. A.C.Kocalar, 4 Mevsim Niğde fotoğraf arşivi)

3.6.GÖLET VE ÇEVRESİNDEKİ ÜNİVERSİTE KAMPÜSÜ

Demirel döneminin taşkın önleme çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan Akkaya Baraj Göleti (Fotoğraf 19) üniversite Kampüsüne de oldukça yakın olup, halen çevresindeki koruma bandı ile nispeten korunmaktadır.

Fotoğraf 19. *Akkaya Baraj Gölünün Üniversite Kampüsü ile teması. (Kaynak. A.C.Kocalar; 4 Mevsim Niğde fotoğraf arşivi)*

Ancak içinden fay hattı geçmesine karşın kampüsle olan temas noktasında yeni yapılan yoğun yurt binaları ile (Fotoğraf 19, 20) çok yakın bir gelecekte koruma bandının da önemini yitireceği kanısı uyandırmaktadır, bu durum alttaki İl Özel İdaresi arazisinde yaptırılan fotoğraftan görülebilir.

Fotoğraf 20. *Akkaya Baraj Gölet kıyısında yurt binaları.*

2010'lar sonrası şehre artarak gelen üniversiteli öğrenciler ise kent merkezindeki hareketliliğin ve ticari canlılığın da önemli bir parçasını oluştururlar. Ancak yazın tatil için ayrıldıkların da, şehrin sosyal mekânları (ana caddesi de) boşalmaktadır. Üniversitenin kuruluşundan oldukça sonra yeni bölümlere de kavuştuğu 2010-11 yıllarında şehirde yurt sorunu yaşanmış, ancak sonraları üstteki fotoğraftaki gibi yerleşkede (Fotoğraf 20) gölet kıyısına yapılan yurt bloklarıyla bu sorun giderilebilmiştir.

Anadolu'da bir üniversitenin Niğde'de yarattığı etkileşim alanı bir çalışmada ayrıntılarıyla değerlendirilmiştir (Özbay, 2011).

3.7.KARAYOLUNA BAĞLI ULAŞIM SİSTEMİ

Yerleşke ve çevresindeki yerleşmelere ulaşım ise halen ve sadece otobüslerle sağlanmaktadır. Üstelik yoğun saatlerde yüksek bir doluluk dahi söz konusu olmakta, bu duruma hafif raylı sistemli bir çözüm aranmadığı da açıkça gözlemlenmektedir.

Niğde’de toplu taşıma genellikle karayoluyla ve otobüslerle yürütülmektedir. Kent içinde ulaşım tekeli haline gelen otobüs kooperatifi ve lobi-si kentte sürekli baskın olmuştur. Buna karşın ulaşım kalitesi ise son derece tartışmalıdır.

Hafif raylı sisteme uygun olan Niğde Merkezin ve Bor Yolu güzergâhının (Fotoğraf 21) tüm yoğunluğuna karşın, çok daha sağlıklı ve konforlu olan hafif raylı toplu taşımacılık açısından hiç değerlendirilmediği gözük-mektedir (Fotoğraf 6). Karayolu fazlalığı motorlu araç sayısındaki artışın başlıca sebebidir. Kent içine sokulan araç sayısı Niğde’de ölçümlense, di-ğ er illere nazaran bu kadar küçük alanı işgal edip, kenti değişime uğratan başlıca sebep olarak şaşırtıcı oranlarla üst planda kalacaktır.

Fotoğraf 21. *Bor Yolu (Güney-Batı Gelişim Aksı).*

Kentin gelişim alanları bu anlamda yeni geniş yüzölçümlü bloklarla bir konut bölgesi olarak Güney - Batı güzergâhında (Bor Yolu) yeni bir çekim merkezi oluşturması istenmiştir.

Konutlarda yaşam koşulları lüks denilebilecek niteliklerde olsa da, Bor Yolunun özellikle gölete yakın olan alt (Güney) kısmının zemini bataklık niteliği de taşıyacak derecede aslında sakınca bir alandır. Bu alan tarıma ayrılmış ve kısmen de otlak-çayır-mera iken, 1992 sonrası üniversite kam-püsünün de buraya taşınmasıyla gelişme alanı ilan edilmiştir.

Buradaki tüm tarım alanlarının yok olduğu ve çoktan unutulduğu görülmektedir. Geniş düzlük alan, dar kaldırımlı 3+3 şeritli bulvara dönüşmüş, ancak halen araçlarla da pek doldurulamamıştır. Genellikle boş gözüken bu yolda sadece otomobillerin ve otobüsler bulunmaktadır. Bisiklet ve yürüyüş yolu geçmiş dönemlerden kalma olsa da üstüne asfalt dökülmüştür. Yolda yayaların da sıkça ölümüyle sonuçlanan hız kaynaklı kazaların da olduğu ayrıca bilinmektedir (Fotoğraf 6).

3.8.SWOT ANALİZİ

Kentte ulaşım planlamasının eksikliği ve mevcut durumu, gelişmeler ve beklentiler ışığında çalışmada ayrıca yukarıda ele alınan geniş görsel eşlikli kapsamlı saha örnekleriyle birlikte tartışmaya açılmadan önce bu anlamda tehditler ve fırsatlarla, avantajları ile dezavantajları bir Swot analizle birlikte altta ele almıştır.

Analiz bu yolla, öncelikle ulaşım bağlantıları ile kentin daha geniş bir swot analizinin yapılmasını sağlayacak bazı öncelikleri üzerinden değerlendirilebilmesini sağlamıştır:

3.5.1.Tehditler

- Ülke çapında inşaat sektörü lobisi ve baskınlığı
- Kent içi otobüs kooperatifi lobisi ve etkinliği
- Tarım alanlarına yönelik yapılaşma tehditleri
- Göletin kirliliği ile başa çıkılmamış olması, halk ve çevre sağlığı açısından tehlikeler
- Kayardı Vadisinin yeterince iyi korunamamış olması
- Trafğin yoğun saatlerde nispeten sıkıştığı kavşak noktalarında abartılı kavşak tasarımları gibi ihalelerle idarelerin borç yüklerinin altına sokulması
- Bu noktalarında batıp-çıkan tünelle oluşabilecek yeni projelere çanak oluşturmaları yönünde tehditlerin sürmesi

3.5.2.Fırsatlar

- Kentin düzlük alanlarındaki ulaşım akslarına bisiklet yok edilen eskisi gibi tartar pistli yürüyüş yolları yapılması

- Göletin çevresinin koruma bandını yapılaşmaya açmadan özenle koruma altında tutarak yürüyüş yolları ve parklarla eğlen-dinlen faaliyetlere açılması
- Doğal alanlara eğlen-dinlen faaliyetlere uygun şekilde yürüyüş ve bisiklet yolları yapılması
- Kayardı Vadisinin daha sıkı bir şekilde koruma altına alınarak, eğlen-dinlen faaliyetlere açılacak şekilde koruma amaçlı imar planı yapılması
- Alternatif turizm olanaklarının arttırılması

3.5.3. Avantajlar

- Aşırı lüks konut stokunun oluşmuş olması
- Bor Yolunun bulvar yapısının yürüyüş ve bisiklet yolları yapılmasına uygun olması (Sağlıklı kent vizyonu).
- Kentin düzlük akslarının hafif raylı sistemin öncelikli planlanması-na çok daha uygun olması (Temiz ulaşım vizyonu).
- Araç çokluğu özellikle öğrenciler için (otostop gibi) araç paylaşım olanaklarını ve kolaylığını da yaygınlaştırmaya uygundur.
- Kentin doğaya yakınlığı ile doğa sporları açısından çekiciliği alternatif kırsal turizm için oldukça yeterlidir
- Alternatif kırsal turizm güzergâhları belirleyip, tanııtma ve yaşatma kolaylığı

Vizyon geliştirilerek Niğde çok daha uygun şekilde geliştirilebilir. İl alttaki fotoğraftan da (Fotoğraf 22) görülebileceği gibi Aladağlar, ayrıca Bolkarlar, vb. doğal alanlara çok yakındır. Her mevsim özellikle kış ve yaz aylarında bile tırmanış ve doğa yürüyüş tarzı doğa sporları turizmi ile alternatif pek çok kırsal ve kültürel turizm güzergâhları destek ve teşviklerle birlikte canlandırılabilir.

Fotoğraf 22. Melendiz dağlarından Aladağlar **görüntüsü**. (Kaynak. A.C.Kocalar, 4 Mevsim Niğde fotoğraf arşivi)

3.5.4.Dezavantajlar

1. Kentte nazım imar planları eksikliği
2. Kentte ulaşım planlamasının eksikliği
3. Tarım alanlarının yapılaşma baskısı altında bırakılarak yitirilmiş olması (Kocalar, 2019b).
4. Araç çokluğunun gürültü ve egzoz gazı emisyonlarını arttırması
5. Kışın kent merkezinde kalitesiz kömür yakılması ile oluşan hava kirliliği
6. Konut bölgesi ile sanayinin yakınlığının çevre gürültüsüne ve kirliliğine sebep olması

4. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Çalışmada, İç Anadolu Bölgesi'nin şehirlerinin izlediği imar çizgileri de aslında eleştirilebilecek yanlar barındırması, incelemenin yine kısmen karşılaştırmalı bir parçası olmuştur. Bu duruma bir örnek olarak Aksaray ili, yüksek katlı yapılaşmayı sınırlayarak, Niğde'den kopmuş olmasına karşın kentini, imar açısından daha kontrollü bir çizgide geliştirebilmiş olması nedeniyle, takdir uyandırabilir üstünlüğü ile kısaca değerlendirilmiştir. Ancak Aksaray'da bile çekme mesafeleri yetersiz kalmış, kent birbirine yakın yerleşmiş binalar ormanına benzemekten yine kurtulamamıştır.

Kayseri ve Konya gibi büyük şehirler ise öncelikle Ü(18. madde) imar uygulamaları ve planlı gelişimleri ile kent içi ulaşımının rahatlatıldığı iller bazında planlı izlenimler vermektedir. Hafif raylı sistemleri ağır aksak çalışsa da Niğde gibi karayolu ağırlıklı bir toplu ulaşım kısmen alternatif sunabilmişlerdir. Büyükşehir olmalarının avantajını kullanan bu şehirlerde uçtan uca gitmekte yine 1 saatten fazla süre almaktadır. Sivas ve Niğde'de ise ufak otobüslerle sağlanan toplu ulaşımında durum aynı sürede ve çok

daha sıkıcı bir yolculuğa katlanmayı gerektirmektedir. Sivas'ta gecikmeler ise başlı başına bir sorundur. Tarifeler ise bölgedeki hiçbir şehirde şeffaf ve yolcu dostu bile olamamıştır. Yolcuya eğitimsiz şoförlerin gösterdiği muamele ise hala oldukça düşündürücüdür. Bu kentler modern kültürden ve ilişkilerden oldukça uzakta kalmıştır.

Ancak bunların içinden özellikle Kayseri'de yüksekliklerin son derece arttığı bloklarda ne kadar aşırılıklar yaşandığı da görülmektedir. Kayseri'nin artık tarihi kent merkezi dışında bir Anadolu şehri izlenimini vermekten çok uzaklaştığı bazı mahallelerinden biri olan Talas'ın yüksek katlı blokları kent kimliğinin yitirilmiş olduğunu göstermektedir. Burası birbirinin güneşini engelleyen sık ve dik yapılaşmış yerler arasında başta gelmektedir.

Konya'da Mevlana bölgesi ise turizmin yarattığı sterilizasyona uğramış ve yine ruhunu yitirmiş bir merkezdir. Hafif raylı sistemin ise arkeolojik niteliği bilinen önemli bir höyük alanının çevresinde daire şeklinde güzergâh belirlenmesiyle yarattığı gereksiz titreşimler bu alanda ciddi bir tehdit olmuştur.

Ulaşımın belirleyici olduğu bölgenin tüm kentlerinde düzlük (ova, plato) fiziki coğrafya olanaklarına karşın, toplu taşıma sürekli zayıf bırakılmıştır. Motorlu araçların yoğunluğu tüm bu kentlerin gürültü ve hava kirliliğinin ana sebeplerinin başında gelmektedir. Bu bölgenin çevre koruma duyarlılığının da yine oldukça zayıf kaldığı görülmektedir.

Niğde'ye gelince ise durum daha da vahimdir. Kentte ciddi dereceye varan araç fazlalığı öncelikle dikkat çekmektedir. Türkiye'nin en çok araç sayısının olduğu kentler arasında olmakla kalmamış, şehirlerarası ulaşım sistemine de sanki büyük bir şehirmiş gibi pek çok noktadan bağlanacak kadar yollar açılmıştır. Adana sadece iki noktadan çevre yollarına bağlanırken, Niğde'de bu dörde ulaşmıştır. Bu yol çalışmalarının arkeolojik kazılar gibi işlev görmüş olduğu da kendini açıkça belli etmektedir ve özellikle de kırsal halkın çoğunun da arkeolojik alanlara denk gelen noktalarda defineciliğe oldukça fazla ilgi göstermiş olması saha çalışmalarında ki görüşmelerden de anlaşılmıştır.

Niğde'de toplu taşıma da tamamen karayoluyla yürümektedir. Kent içinde ulaşım tek haline gelen otobüs kooperatifi ve lobisi baskındır. Şehirlerarasında da ise otobüs firmalarının ilgisizliğine terke edilmiş kent halkının suskunluğu dikkat çekmektedir. Gece 23:00 sonrası toplu ulaşım 07:30 olana dek durmaktadır. Taksi dışında seçenek yoktur.

Konya'da da Büyükşehir olmasına karşın hızlı trenden inilince, ilginç bir şekilde tek alternatif taksidir. Bölgede böyle bir keyfiliğe terk edilmişlik söz konusudur. Bu tür kısır anlayışlar kenti şekillendirdiği sürece geleceğin çokta kolay bir şekilde aydınlatılmayacağı açıktır.

Bölgede ve Niğde’de geleceğin karanlık bir yanı da sürekli giderek artan araç sayısı olmaktadır. Trafik bazı kavşaklarda sadece yoğun saatlerde tıkanıyor diye günümüzde tünel geçişler bile düşünülebilmektedir. Ulaşım harcanan bütçe payı ise kenti borçlu hale getirmiş ve yapılanlar çözüm olmaktan hep uzaklaşmıştır.

Kentin merkezine sokulan araç sayısındaki artışlar ve otopark sorunu yüzünden devlet hastanesi de kent dışına rahatlıkla taşınabilmiştir. Kentte aracı olmayanlar için yaşam ulaşım olanaklarının sınırlılığı açısından da adaletsiz ve yaşanılmaz bir kent yaratmıştır.

Yaya geçişleri ise hızlı araçların yavaşlamayı sürekli ihmal ettiği hatta yarış yaptığı alanlar olmuştur. Bu yüzden kazalar ve can kayıpları da kentte belirgin derecede yüksektir. Yaşlı ve engelliler için de uygulamalar iç karartıcıdır.

Niğde’nin sürekli küçük ölçekli imar uygulamalarına maruz bırakıldığı da ayrıca ortada duran başka bir gerçekliktir. Geçmişte selleri meşhur olan şehir barajlarla desteklenmiştir. Ancak küresel ısınma ve iklim değişikliği ile birlikte kentsel altyapıda yeni hazırlıklara gereksinim olabilir.

Niğde’nin, geleceğin planlı şehirleri arasında yerini bu şekilde almakta geciktiği sürece, kalıcı atılımlardan mahrum, sadece karayollarına bağımlı ve çarpık gelişmelere açık bir durumda kalacağı rahatlıkla söylenebilir.

TEŞEKKÜR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Kamu Yönetimi, Sosyoloji, Coğrafya ve Mimarlık Bölümlerine, sayın Mimarlık Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Selim KILIÇ ve sayın Rek. Yrd. Prof. Dr. Cahit Tağı ÇELİK hocamıza özellikle teşekkür ederim. Niğde ÇŞB İl Md’ne ve Niğde AFAD İl Md. ve çalışanlarına da ayrıca teşekkürler.

Bu yayını; ”İç Anadolu Bölgesinde Kentsel Gelişim ve Niğde Örneği” proje kapsamında 2015-2019 yılları arasında çalışılarak yapılmıştır. Bu kitap bölümünün ilk hali, bir etkinlikte bildiri olarak sunulmuş ve tam metin kitabında da ayrıca yayımlanmıştır.

Kocalar, A. C., (2019a).

Özet Bildiri Kitabı: 233 s.

<http://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/portallar/utufem//sayfalar/16722/qgbh4tlz.pdf>

Tam Bildiri Kitabı: s: 1456-1463 <http://static.ohu.edu.tr/uniweb/media/dosya/utufem.pdf>

KAYNAKLAR

- Kocalar, A.C. (2018a). İç Anadolu Bölgesinde Kentsel Gelişim ve Niğde Örneği / [Urban Development in Central Anatolia Region: Niğde], Mühendislik Mimarlık Çalışmaları 2018, (Ed. Prof.Dr. Nizamettin ÇİFTÇİ, Prof.Dr. Yusuf YANAR) ÇİZGİ KİTABEVİ, ISBN • 978-605-196-227-6, s:181-190, Tokat.
- Kocalar, A. C. (2018b). Niğde’de İmar Uygulama Süreçleri ve Biriken Sorunlar (Artan Yoğunluk-Yükseklikler-Trafik-Zemin-Kent ve Çevre Hakkı-Kamusal Alan), “Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar” / [Development Applications Process and Accumulated Problems in Niğde (Increased Density-Heights-Traffic-Ground-City and Right of Environment-Public Space)], (Ed. Prof. Dr. Latif Gürkan KAYA, Dr. Öğ. Üyesi Şirin Aslan DÖNMEZ, Dr. Öğ. Üyesi Namiq ABBASOV), Gece Kitaplığı Yayınevi, ISBN 978-605-288-796-7, 14. Bölüm, s: 189-214. Web: www.gecekitapligi.com
- Kocalar, A. C. (2019a). İmar Planları Açısından Niğde’nin Güncel Durumuna Yönelik Eleştirel Yaklaşımlar ve Ulaşım Planlaması Sorunları, Uluslararası Türk Dünyası Fen ve Mühendislik Kongresi (UTUFEM) Book of Proceedings, 17-18 Haziran 2019, Öz: 233 s., ISBN: 978-975-8062-31-7, Tam: s: 1456-1463, ISBN:978-975-8062-32-4, <http://www.utufem.org/>, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Kocalar, A. C. (2019b). Doğal Alanlarda ve Tarımsal Arazilerde Yapılaşma-İmar Kararları ve Uygulamaları ile Niğde, Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi (UKAK), 16-18 Ekim 2019 Kent Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- Özbay, Özden. (2011). Anadolu’da Bir Üniversite ve Kent: Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Yıldırım, Y. (2017). Şehir Hakkı Bağlamında Açık Alanların Siyasal ve Sosyal Kullanımı: Niğde Örneği. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (4), [online] 1-14. Available at: DOI: 10.25287/ohuibf.322874
- İnternet Haberleri
- BorHaber, İnternet Adresi <http://www.borhaber.net>, Erişim Tarihi: 18.11.2018
 - Hürriyet, İnternet Adresi <http://www.hurriyet.com.tr/nigde-eski-devlet-hastanesi-yikiliyor-40333072>, Erişim Tarihi: 18.11.2018
- Fotoğraflar
- BELL, G. (1909) Eski bir Niğde fotoğrafı.
 - Kocalar, A.C. (2012-2019) 4 Mevsim Niğde Fotoğraf Arşivi)

Son notlar

1. 275 kilometresi anayol, 55 kilometresi bağlantı yolu olmak üzere 330 kilometre uzunluğundaki projenin bedeli yaklaşık 11 milyar liradır. Proje kapsamında 12 adet köprülü kavşak, 77 adet üst geçit, 5 adet viyadük, 34 adet köprü, 451 adet kutu menfez, 5 adet park alanı, 2 adet bakım alanı yapılacaktır.
2. 18,6 km'lik kesim için 27.04.2017 tarihinde ikmal ihalesi yapılmış olup, bu ihalenin de planlanan iş bitiş tarihi 31.12.2019'dur. Yolun tamamlanmasıyla il merkezi ile ulaşım mesafesi 35 km'ye inecek ve Çiftlik Niğde'ye en yakın ikinci ilçemiz olacaktır.

KAPADOKYA GEOPARKI
ÖNERİSİ-
YERALTI ŞEHİRLERİ VE
KÜLTÜREL MİRAS İÇİN
KORUMA ve KULLANMA
DENGESİ (NEVŞEHİR-
AVANOS VE KAYSERİ-
YEŞİLHİSAR)

BÖLÜM

17

Aziz Cumhur KOCALAR¹

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehircilik A.B.D. Merkez, Niğde.

1. GİRİŞ

Çalışmadaki amaç, jeomirasın jeoturizm bağlamında önemini vurgulayarak özellikle önerilen Kapadokya Jeoparkı alanında yeraltı şehirleri üzerinden bu potansiyeli yerel ve bölgesel kalkınma için önemseyen projelerle harekete geçirecek disiplinlerarası çalışmaların gerçekleştirilmesine zemin hazırlamaktır. Böylece bölgede gerçekleştirilebilecek jeoturizm aktiviteleri sayesinde kırsal ve bölgesel kalkınmaya da katkı sağlamaktır.

Yeraltı şehirleri her yıl önemi giderek artan bir jeomiras alanıdır. Günümüzde doğal ve kültürel değerleri görmek üzere yüzbinlerce insan bu tür sahaları ziyaret etmektedir. Dünyada kültürel jeomiras olarak değer taşıyan kaya oyma kiliseler, vb. bazı mimari eserler ile peri bacaları gibi doğal jeositler, vb. güzellikler her yıl artan bir şekilde turizme açılmaktadır.

Türkiye'nin tek jeoparkı olan yer Kula'dır. Kula, ayrıca tarihi geleneksel dokuya da sahiptir. Buradaki tescilli tarihi evlerin de korunamadığı bazı örnekler (Akyüz 2006) koruma ve yenileme çalışmalarının, günümüzde şehircilik ve mimarlık alanlarının tüm gayretlerine karşın, çeşitli sebeplerden ötürü başarı oranını düşürmektedir. “Jeopark oluşumu için çalışmalar hızlandırılmalı, korunan alan statüsü kazandırılmalıdır” (Emekli, 2006). Bu görüşlerin paylaşıldığı yıllardan bu yan jeopark statüsü kazandırılan yeni alanların olmadığı görülmektedir. AB örneklerinde son yıllarda nispeten daha hızlı fonlanarak korunabilen ve turizme de kazandırılan alanlar olduğu bilinmektedir. Bu anlamda Midilli Adası da Jeopark örnekleri arasına girebilmiştir. Türkiye’de ise örneğin; Bafa Gölü Tabiat Parkı ve yakın çevresinde ki Latmos dağlık alanları da vadi ve yaylalarının yanı sıra, daha pek çok kültürel zenginliği ile birlikte jeopark olarak değerlendirilerek (Kocalar, 2019), doğa ve eğitim turizmine kazandırılabilir nitelikte nadir alanlardan olduğu yine bildirilmektedir (Kocalar, 2018a).

Günümüzde doğal ve kültürel değerleri görmek üzere yüzbinlerce insan bu tür sahaları ziyaret etmektedir. Dünyada kültürel jeomiras olarak değer taşıyan kaya oyma kiliseler, vb. bazı mimari eserler ile peri bacaları gibi doğal jeositler, vb. güzellikler her yıl artan bir şekilde turizme açılmaktadır. Anadolu’daki jeoturizm potansiyeline dair bazı örnekler incelenmiştir.

Çalışmanın giriş kısmında kavramsal inceleme ve literatür araştırması yapılmıştır. Çalışmanın teorik arka planı öncelikle bu jeoloji (ve yer bilimleri) ile coğrafya alanlarının bilimsel çalışmalarına dayanmaktadır. Öncelikle jeopark, jeosit, jeomiras, jeoturizm kavramlarının tanımı ve kullanımına temas edilmiştir. Bu doğal jeolojik ve hassas alanların şehircilik alanı açısından da koruma ve yenileme sorunları ele alınmıştır.

Konuya jeoloji alanından gösterilen ilgi Türkiye Jeoloji Kurultayları olmuş ve periyodik olarak ele alınmıştır. 1990'ların sonlarında ülkemizde hareket kazanan jeolojik miras olgusu, son yılların vazgeçilmez oturum konularından biri olmuştur. Kurultaylar bünyesinde bu konunun oturum olarak yer alması, ilk olarak 57. Türkiye Jeoloji Kurultayı (2004) ile başlar (Tablo 1). “Arkeojeoloji – Jeolojik Miras” başlığı altında düzenlenen bu oturuma iki bildiri ile katılım sağlanmıştır. 58. Türkiye Jeoloji Kurultayı’nın (2005) ilgili oturumuna 4 bildiri gelmiştir. İlerleyen yıllarda; Jeolojik Miras, JeoArkeoloji-Jeolojik Miras, Kültürel Jeoloji, Jeolojik Miras ve Jeoturizm, Jeoparklar ve Jeoturizm, Jeomitoloji, Toplum için Jeoloji, Kültürel Miras başlıkları altında düzenlenen oturumlara ilde önemli artışlar gözlenmiştir.

Tablo 1. *Bazı Bilimsel Etkinlikler*

Yıl	#	Etkinlik	Oturum başlığı	Bildiri	Poster
2004	57.	Türkiye Jeoloji Kurultayı		2	
2005	58	//	“Arkeojeoloji – Jeolojik Miras”	4	
2016	69	//	“Kültürel Jeoloji ve Jeolojik Miras”	18	8

69. Türkiye Jeoloji Kurultayı’nda (2016) “Kültürel Jeoloji ve Jeolojik Miras” oturumuna gösterilen ilgi, kurultay bünyesindeki oturumlar arasında en fazla bildiriye sahip oturumlardan biri olmasıyla kendisini göstermiştir (18 sözlü/8 poster bildiri) (Kazancı, 2010). Konunun güncel bazı çalışmalarındaki önemi ise alttaki tablolarda sorunlarıyla birlikte (Tablo 2) özetlenmiştir. Önemli bazı kavramların ise ayrıca tanımları verilmiştir.

Tablo 2. Güncel Bazı Makaleler-1 ¹

Sıra	Yazar	Başlık	Önemi	Sorunlar
1	Erturaç vd.	“Göllüdağ Volkanik Kompleksi İçerisinde Kültürel ve Jeolojik Miras Öğeleri”	Obsidiyen oluşumlar, Anadolu’da tarih öncesi insan faaliyeti	Bölgenin 1. ve 3. dereceden arkeolojik sit alanı olmasına rağmen yerleşim alanları yakınlarında giderek artan altyapı faaliyetleri sonucu jeositlerde tahribatın arttığı gerçeği
2	Sinanoğlu vd.	“Kültürel Jeoloji Açısından Hasankeyf (Batman) Yerleşmesi”	Bilim ve kültür merkezi, medeniyetleri barındıran yer	Hasankeyf yerleşmesi ve çevresindeki jeolojik-jeomorfolojik yapılar, kültürel jeolojik
3	Akköprü vd.	“Doğu Anadolu’daki Obsidiyen Kaynak Alanlarının Belirlenmesinde Jeomorfolojik ve Volkanolojik Göstergelerin Önemi”	Obsidiyen kaynakları belirleme	Volkanolojik-jeomorfolojik göstergeler önemi http://geobs.univ-rouen.fr
4 2014 2015	Karadoğan ve Kuzucuoğlu	“Diyarbakır Hevsel Bahçeleri ve Dicle Nehri: Arazi Değişimlerinin Jeomorfolojik Kayıtları”	“Diyarbakır Akarsu ve Vadi Sistemleri”nin evrimi	UNESCO Dünya Doğal ve Kültürel Miras listesinde

“Jeosit: Yer kabuğunun oluşumu veya evrimi sırasındaki bir olayı, bir süreci veya bir oluşumu ortaya koyan kayaç-mineral-fosil topluluğu, istif, yerşekli, jeolojik yapı, doku türünden, bilimsel belge niteliği, bazı durumlarda görsel güzelliği bulunan doğal varlıklardır (Wimbledon, 1996; ProGEO Group, 1998; www.progeo.se).”

1 Türkiye Jeoloji Bülteni / Geological Bulletin of Turkey, 2018-10-23, 60, 1.

“Jeolojik miras (jeomiras): Yok olması durumunda bulunduğu bölgeye ait bilgi ve jeolojik bir belgenin kaybolacağı, nadir bulunan, yok olma tehdidi altındaki jeositler (Wimbledon, 1996; Kazancı, 2010).”²

Jeosit ve onun daha özel hali olan Jeolojik Miras kayaç, fosil, mineral, istif, yapı vb. somut objeler olup, yerkürenin geçirdiği önemli olayların ürünleri veya belgeleridir. Çatı Liste ise jeositlerin temsil ettiği olayların ifadesi olup, yer adı verilmeksizin onların belirlenmesi işidir. Her ülke için bir tane Çatı Liste bulunur. Bir çalışmada; Türkiye için önerilen Çatı Liste on grup veya kategori içinde seksen beş (85) başlık (= çatı) kapsamaktadır. En çok çatı stratigrafi ile volkanik ve metamorfik olaylar kategorilerinde bulunmaktadır. JEMIRKO’ya önerilmiş ancak kesinleşmemiş jeosit sayısı ise 815’tir. Bunların çoğunluğu da stratigrafi ve volkanizma kategorilerindedir. (Önerilen Türkiye Jeositleri Çatı Listesi)³. Jeosit, Jeolojik Miras, Çatı Liste, Jeopark vb çalışmaların ortak sonuçlarından birisi yerküreye ait oluşumların bir bütün olduğu, bunları inceleyen disiplinlerin birbirlerinin rakipleri değil, birbirlerini tamamlayıcı olduklarını göstermesidir. Stratigrafi, tektonik ve magmatik olaylara ilişkin jeolojik evrimin kendisi bu üç süreç içinde gerçekleşirken, meydana getirdiği oluşumlar da, günümüzde gerçekleştirilmeyi bekleyen jeoturizmin doğal kaynaklarını oluşturmuştur⁴.

Korunması gerekli olan jeolojik alanların önemi ve özetlenen koruma sorunları (Tablo 2) devamında yine altta verilmiştir.

Tablo 2. Güncel Bazı Makaleler-2 ⁵

Sıra	Yazar	Başlık	Önemi	Sorunlar
5	Sağlam Selçuk ve Zorer	“Başkale Bölgesi’nin (Van) Jeolojik ve Jeomorfolojik Öğeleri” Vanadokya Volkanik Alanı (VVA)	Basra Havzasında yer alan Başkale Bölgesi’ndeki yok olmuş birçok medeniyet	Tektonik ve volkanik kökenli Jeomiras Neojen-Kuvaterner volkanik ürünlerin oluşturduğu, yaklaşık olarak 55 km ² ’lik alan, 1700’den fazla peri bacası Vanadokya Volkanik Alanı (VVA)
6	Kaygılı	“Paleontolojik Bir Jeosit Örneği: Hasanağa Deresi, Malatya”	Hasanağa Deresi fosil topluluğunun paleontolojik bir jeosit özellik	Fosil örnekler ve vadi boyunca yer alan ve bazılarında insan faaliyet izlerinin de bulunduğu karstik oluşumlu mağaralar, Hasanağa vadisinin bir jeolojik rota olarak değerlendirilmesi

2 Kazancı, N., Şaroğlu, F., Suludere, Y. (2015). Jeolojik Miras Ve Türkiye Jeositleri Çatı Listesi. Maden Tetkik Ve Arama Dergisi, s.264.

3 (Liste: Grup a-j)

4 Kazancı, N., Şaroğlu, F., Suludere, Y. (2015). Jeolojik Miras Ve Türkiye Jeositleri Çatı Listesi. Maden Tetkik Ve Arama Dergisi, 263-272.

5 Türkiye Jeoloji Bülteni / Geological Bulletin of Turkey, 2018-10-23, 60, 1.

7	Günok	“Türkiye’de Mevcut İlk ve Orta Öğretim Programlarının Jeomiras ve Jeopark Bilincinin Oluşmasına Etkileri”	(Hayat Bilgisi, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler dersleri) (Ortaöğretim: Coğrafya)	İlköğretim ve ortaöğretim müfredatlarında Jeolojik Koruma, Jeopark, Jeolojik Miras kavramlarının yer alması
8	Uzun	“Bir Açık Alan Dersliği: Kandıra Kıyıları (Kocaeli, Türkiye)”	Jeolojik ve jeomorfolojik miras niteliği	Türkiye kıyılarının giderek artan antropojenik baskılarla doğal özelliklerini yitiriyor. Yüksek turistik albenisi var.
9	Toprak ve Şahin	“Niksar (Tokat) Yöresinin Jeodeğerleri”	Kuzey Anadolu Fay Zonu (KAFZ) üzerinde doğal, kültürel ve bilimsel önemi potansiyeli olan jeodeğerler ⁶	Efkerit Vadisi, vadide bulunan mağaralar, Sisma Mağarası ve traverten oluşumu, Dilimkaya Kanyonu, Ayvaz kaynak suyu ve fay zonu boyunca gelişen genç volkanik kayalar çalışma jeoturizm

Jeoçeşitlilik: *Jeoçeşitlilik derecesi bir sahanın sahip olduğu abiyotik değerlerin çok açık göstergesidir. Doğanın korunması ve doğru yönetilmesi için bu potansiyelin belli ölçütleri esas alan objektif bir yöntemle belirlenmesi gerekmektedir.*

Jeoturizm: *Jeoturizm, jeolojik kaynaklara sahip alanlara yönelik seyahatleri içeren bir turizm tipidir. Son yıllarda turizm talebi içerisindeki payı artmaktadır.*

Bu doğrultuda Karadeniz Bölgesi’nin Doğu Karadeniz Bölümü’nde yer alan Tortum Gölü-Tortum Boğazı ve yakın çevresi bir çalışmada incelenmiştir. Buna göre araştırma sahasında jeoçeşitlilik derecesine esas teşkil eden jeolojik, jeomorfolojik, hidrografik ve edafik 74 temel unsur tespit edilmiş ve diğer bileşenlerle (gerçek alan, engebililik katsayısı) birlikte değerlendirmeye alınmıştır. Sonuçta elde edilen jeoçeşitlilik indeksi (9,13) araştırma sahasının jeoçeşitlilik derecesinin çok yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu bakımdan araştırma sahası milli park ya da jeopark gibi bir koruma statüsü almayı hak etmektedir. Nitekim saha jeoturizme kazandırıldığı takdirde hem doğal yapısı korunacak hem de yöresel kalkınmaya önemli katkılar sağlayacaktır⁷ (Kopar ve Çakır, 2013).

6 (Jeodeğerler açısından önemli çek-ayır (pull-apart) havzalarının güzel bir örneği olan Niksar Havzası.)

7 Kopar, İ ve Çakır, Ç. (2013). Tortum Gölü-Tortum Boğazı Vadisi Ve Yakın Çevresinin (Uzundere-Erzurum Ve Yusufeli-Artvin) Serrano Ve Ruiz-Flaño Yöntemiyle Jeoçeşitlilik Derecesinin Belirlenmesi. Coğrafya Dergisi / Journal Of Geography, 0 (27), 46-66.

Jeomorfositler son yıllarda giderek artan bir hızla turizme konu olmaktadır (Ekinci, 2010; Uzun, M. 2015). Halen dünya da kıyı kemeri, parmak kaya ve deniz mağarası gibi birçok kıyı şekli her yıl on binlerce turist tarafından ziyaret edilmektedir (Geremia & Massoli-Noveli, 2005; May, 2008). Jeoturizme yönelik artan ilgiyi destekler kaynaklar olduğu açıktır.

Ancak artan turist sayıları turizm baskısını da beraberinde getirmekte, bazen kapasite aşımı, kontrolsüz yapılaşma ve kirlenme gibi nedenlerle bu şekiller tahrip olmakta ya da çekicilikleri azalmaktadır. Sorunun giderek büyümesiyle ulusal ve uluslararası kuruluşlar devreye girmiş ve bazı koruma statüleri geliştirilmiştir. Bunlardan biri de Jeopark statüsüdür. Nitekim jeoparkların kuruluş amaçları arasında, doğal ve kültürel miras alanlarını gelecek nesiller için korumak; yer bilimleri ve çevre konularında geniş halk kitlelerinin eğitim ve öğretimine katkı yapmak, yerbilimleri için araştırma olanakları sağlamak ve turizm yoluyla sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak gibi seçilmiş öncelikler bulunmaktadır (Eder & Patzak, 2004). Jeoturizmin gerçekleştirileceği alanlarda kontrollü bir turizm yapılacağı için söz konusu kayıplar azalacaktır.

Kandıra kıyıları son yıllarda giderek artan bir turist kitlesine ev sahipliği yapmaktadır. Bu nedenle daha şimdiden Bağırkanlı, Kerpe, Kefken, Cebeci ve Babalı gibi yerleşmelerin çevresinde dikkat çeken bir yapılaşma başlamıştır. Bununla birlikte Kandıra kıyıları halen doğal özelliklerini büyük kısmıyla korumaktadır. Sahada jeolojik ve jeomorfolojik miras niteliğinde çok sayıda jeosit bulunmakta ve bunların turistik önemleri giderek artmaktadır. Bu şekiller daha önce de bazı araştırmacıların ilgisini çekmiş oluşum ve turistik potansiyelleri üzerinde durulmuştur (Ertek, 1992; Uzun, A. 2015; Uzun, M. 2015). Jeoturizm sahalarında ve çevrelerinde kontrol sağlanmadığı takdirde artan çarpık yapılaşmanın da baştan önüne geçilmesi gerekmektedir.

+ Jeolojik çeşitlilik bir coğrafi alanın doğal yapısı, kimliği ve kültürü hakkında bilgi veren temel unsurlardandır. Jeolojik kaynakların bulunduğu alanlar ziyaretçiler için doğal açık hava müzesi formundadır. Bir başka çalışmanın temel amacı, jeoturizm kavramının ortaya konulması ile jeolojik çeşitliliğe sahip Safranbolu destinasyonunun coğrafi kaynaklarının jeoturizm açısından değerlendirilmesi ve potansiyelinin belirlenmesi olmuştur. Bu bağlamda Safranbolu’da jeoturizm faaliyetleri için uygun dört kanyon, bir nehir vadisi, karstik şekillere sahip bir mağara, dağlık saha ve kayalık-lardan teşekkül yer şekilleri tespit edilmiştir. Diğer yandan yapılan SWOT analizleri neticesinde Safranbolu sahasının hâlihazırda turizm altyapısının bulunması, bilinir olması, coğrafi konumunun merkezi olması, zengin kültürel mirasa ev sahipliği yapması gibi birçok güçlü yönünün yanında jeoturizm arzının bölge için yeni olması, rekabetin bulunmaması, bitki örtüsü

bakımından sahip olduğu zenginlik gibi fırsatlara ev sahipliği yaptığı belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre Safranbolu arazisinin birçok açıdan jeoturizme uygun olduğu tespit edilmiştir⁹ (Diker, Deniz, Çetinkaya, 2016).

Tarihi kentlerin koruma-kullanma dengesi açısından Avrupa'dan başarılı bir örnek olarak Prag şehri ile ilgili bir çalışma¹⁰ (Kocalar, 2018b) (Kocalar, 2018d) ve bundan esinlenerek Türkiye açık hava müzeleri ile ilgili örneklerin karşılaştırmalı bir şekilde yer aldığı diğer bir çalışmada da Kapadokya bölgesi (Göreme ve Zelve) yine ele alınmıştır¹¹ (Kocalar, 2018c). İlk çalışmada bu alanların korunmasında katılım ve yönetim, kentsel alan yönetimi, müzecilik, şehir planlama, turizmde çevre yönetimi ile yenileme ve restorasyon ön plana taşınarak, Prag'da Türkiye'ye rol model olabilecek uygulamalar¹² görsellerle birlikte ele alınmıştır. Sonraki çalışmada ise tarihi çevre koruma, turizmde alan yönetimi, koruma amaçlı imar planları gibi konular, yine şehircilik kapsamında ele alınarak, Kapadokya Jeoparkı önerisine destek amaçlı olarak nitelikli jeolojik alanların korunması açısından alanın uzmanlarının katılımını da ön plana taşıyacak şekilde değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Türkiye, konumuna ve yeryüzü şekilleri ile ilişkili olarak oldukça zengin doğal ortam özelliklerinin ile birlikte Türkiye topografyasının büyük bölümünde dağlık alanlara sahiptir. Söz konusu alanların taşıdığı doğal güzellik ve birbirinden farklı jeomorfolojik üniteleri olduğu bilinmektedir. Ayrıca pek çok endemik bitki ve hayvan türü de bu alanlarda yaşamaktadır. Dağlar önemli sulak alanların oluşmasında da suyun kaynağını oluşturmaktadır.

Son yıllarda hızla gelişen ve çeşitlenen turizm etkinlikleri içerisinde, bu dağlık alanların taşıdığı önem gün geçtikçe artmakta, pek çok yeni hizmet kolunun da doğmasına neden olmaktadır. İlgili başka bir çalışmada, Türkiye'nin fiziki yapısı içerisinde dağlık alanların taşıdığı turizm potansiyeline

9 Diker, O ve Deniz, T , Çetinkaya, A. (2016). Jeoturizm Kapsamında Safranbolu'da Coğrafi Kaynakların Değerlendirilmesi ve Safranbolu Jeoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (2), 334-348.

10 Kocalar, A. C. (2018-l). Tarihi Kentlerin Koruma-Kullanma Dengesi: Şehir Müzesi Prag. Journal of Strategic Research in Social Science, 4 (3), 55-78.

11 Kocalar, A. C., (2018-m) Kültür Turizmi ve Açık Hava Müzeleri: Prag-İstanbul Tarihi Yarımada-Kapadokya (Göreme, Zelve), ASOSJOURNAL, ISSN: 2148-2489, 2018 / Ekim Sayı: 80.

12 (Tarihi eser yoğunluğu olan çevrede ve meydanlarda yayalaştırma, çık hava müzesi bütünlüğü, toplu taşımacılık, özel araç azlığı, klasik koruma anlayışı, korunan alan ve çevrelerde cephe ve bina yüksekliği bütünlüğü, görkemli binalarda başarılı yenilemeler, özele ve kamuya ait müze binaları, ırmak ile ilişkinin sürekli ve güçlü bir biçimde kurgulanmış olması, afet tehlikelerinin başarılı bertaraf edilebilmiş olması vb.)

dikkat çekilmiş, kırsal kalkınma açısından yine bu alanlardaki alternatif turizm imkânları araştırılmıştır¹³ (Duran, 2015).

Kırsal kalkınma, kent ile kır nüfusu arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkları azaltmayı, kırsal nüfusun göç ve istihdam problemlerini yerinde çözmeyi amaçlamaktadır. Kırsal turizm ise tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı kırsal bölgelerde tarımsal faaliyetlere bağlı olarak gelişim gösteren bir turizm türüdür. Günümüzde kırsal turizm kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi açısından önemli bir unsur olarak görülmektedir. Kırsal turizmin yerel boyutta kırsal nüfusa istihdam olanağı sağlamak ve yerel ekonomileri canlandırarak göçü önlemek gibi etkileri olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple örnek bir çalışmada, Muş ili ele alınmıştır¹⁴ (Türk ve Toprak, 2019). Kırsalda nüfusun büyük bir bölümünün geçimlerini yine kırsal kaynaklardan sağladığı düşünülürse, Muş ilindeki gibi kırsal turizm potansiyelinin harekete geçirilmesi, benzer illerin verdiği göçü önleyebilir. Yerel halkın sosyo-ekonomik açıdan kalkınmasına yardımcı olacak şekilde illerin kırsal turizmin geliştirilebilmesi amacıyla ilin kırsal turizm potansiyelinin daha geniş kapsamlı şekilde değerlendirilmesi gerekir. Bu amaçla Bölge Planları kaynakların doğru, yerinde ve zamanında kullanılması açısından çok ciddi bir rol oynamaktadır. Jeoturizmin de bu kapsam içinde yeniden ele alınarak ön plana getirilmesi gerekmektedir.

Kültür turizmi günümüzde dünya ekonomisinin gelişmekte olan en önemli sektörlerinden biri haline gelmiştir. Dünya Turizm Örgütü, yapılan turizm seyahatlerinin %37'sini kültür turizmin oluşturduğunu ve bu talebin her yıl %15 oranında artacağını tahmin etmektedir (McKercher; Cros, 2002:135). Kültür turizminde kültürel kaynakların sürdürülebilir olması ve planlı bir gelişime çizgisine uyulması da büyük önem arz etmektedir. Özellikle hizmet sektörü içinde turizm yine son yıllarda oluşturduğu yarattığı istihdam imkânları ve sağladığı ekonomik faydalar ile önemli gelişmeler göstermektedir. Kültür turizmi konuyla ilgili bir çalışmada aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

Türkiye'de sayısı 100'ü geçen açık hava müzesi, antik kent ve öğren yeri olduğu söylenebilir¹⁵. Bu alanlarda sürdürülebilir bir yaklaşımın sergilenmesi için, ülkemizin sosyal, kültürel ve politik varlıklarının organize edilmesi ve mekânsal dağılımının yapılması gerekmektedir. Bu noktadan hareketle yaptığımız bu çalışmada, kültür turizmindeki çeşitlenme, nasıl

13 Duran, C . (2015). Türkiye'de Dağlık Alanların Kırsal Turizm Açısından Önemi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2012 (1), 45-52.

14 Türk, O. ve Toprak, L . (2019). Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Muş İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 185-192.

15 (<https://www.neredekal.com/blog/turkiyenin-en-iyi-10-acik-hava-muzesi/>).

tüketildiği, nasıl algılandığı ve pazarlandığı konuları işlenmektedir (Alaeddinoğlu; Yıldız, 2011).

Plansız yerleşmelerin içindeki kültür turizm alanlarına gelen turist sayısında taşıma kapasitesinin üzerinde yoğunluk söz konusu olduğunda çevresel ve sosyal sorunlar gecikmeli olarak görünürlük kazanmaktadır. Bölge halkı gelişen turizm sektöründen ekonomik bir yarar beklerken, bazı tehditlerle karşı karşıya gelebilmektedir. Önlem alınmadığı takdirde çevresel etkiler düzeltilmeyecek boyutlara ulaşılabilen, plansız yapılaşma, kaynakların kullanımının aşırı artması, sosyo-kültürel çatışma, toplumsal değerlerin kaybolması gibi beraberinde telafisi olmayan daha büyük sorunlarla karşılaşılabilir¹⁶ (Özdemir; Kervankıran, 2011).

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Türkiye’de Kapadokya özellikle İç Anadolu Bölgesinde ki yeraltı şehirleri eşsiz bir değere sahiptir. Bunlar (Kapadokya Jeoparkı sınırları içinde sayılabilecek Nevşehir, Kayseri, Niğde, ve Aksaray İlleri) tarihi yerleşim alanlarında yer almaktadır.

Çalışmanın amacı da, yer bilimlerine ve tüm insanlığa ait olan bu konuyla ilişkili kavramların, turizmde yer bulan kullanımları ile birlikte ön plana taşınmaktır. Ayrıca Kapadokya Jeoparkı önerisine destek sunmak ve ardından bölgede gerçekleştirilebilecek jeoturizm aktiviteleri sayesinde, kırsal ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlayarak, şehircilik-koruma ve yenileme bilim dalı üzerinden koruma-kullanma dengesinin sağlanmasına yönelik öneriler getirmektir.

Çalışma konusunun kapsamı içinde uygulama sahası olarak Kızılırmak kenarı olan Nevşehir İli Avanos İlçesi ile Kayseri Yeşilhisar İlçesi Doğanlı Köyü yeraltı şehri seçilmiştir. Korunan alanlara yakın yerleşmelerin çevresinde dikkat çeken çarpık yapılaşmalara izin verilmemelidir.

Türkiye’de Kapadokya Bölgesi özellikle İç Anadolu’daki Nevşehir, Niğde ve Kayseri illeri sınırları içinde yer alan yeraltı şehirleri de Kapadokya Jeoparkı sahası içinde değer verilmesi gereken yerlerdendir. Bunlara başka çalışmalardan örnekler verilecek olursa, Nevşehir’den hemen Derinkuyu ve Kaymaklı yeraltı şehirleri sayılabilir (Kocalar, 2018b). Bu alanlarda da şehir planlama disiplini açısından koruma ve yenileme sorunları ile çözüm yaklaşımları ele alınarak tartışmaya açılmıştır.

16 Özdemir, Mehmet Ali; Kervankıran, İsmail, (2011), “Turizm ve turizmin etkileri konusunda yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi: Afyonkarahisar örneği”, Marmara Coğrafya Dergisi, 24(2011), 1-25.

Çalışma teorik araştırma dışında alttaki bölümde sunulan sahadan gözlemlere ve görsellere dayanmaktadır.

3. BULGULAR

Doğa ve yer bilimlerindeki açık alan ders uygulamalarında jeolojik miras ve koruma alanları önemsenip, geziler düzenlenerek, buralarda eğitim turizmi geliştirilebilir. Alana katkı sağlayıcı saha çalışmaları da yapılabilir. Bu sahalarda, eğitim turizmi ile birlikte yerel kalkınma dinamiklerini de canlandıracaktır. Ayrıca bu sahalardan elde edilen veriler ile uygulamadan kaynaklanan birikimler de zamanla birleştirilerek planlama ve koruma alanı ile birlikte değerlendirilebilecektir.

Söz konusu hassas doğal jeolojik alanları korumaya yönelik olarak koruma sorunlarına yönelik sahadan bulgulara yer verilmiştir. Böylece seçilen saha örnekleri üzerinden bazı bulgular tartışmaya açmıştır. Türkiye’de Kapadokya Bölgesi özellikle İç Anadolu’daki Nevşehir, Niğde ve Kayseri illeri sınırları içinde yer alan yeraltı şehirleri de Kapadokya Jeoparkı sahası içinde değer verilmesi gereken yerlerdendir. Özel saha çalışması kapsamında ise Kapadokya Jeoparkı önerisi önemsenerek, Avanos ve Yeşilhisar yerleşimleri alan çalışması olarak ele alınmıştır.

3.1.KAPADOKYA JEOPARKI

Teorik araştırmalar ve bulgular bölgemizden seçilen bazı saha örnekleri üzerinden elde edilen bulguları da ayrıca tartışmaya açmamızı gerektirmektedir.

Şekil 2. Göreme, Uçhisar.

2013 yılında Göreme Millî Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı kabul edilmiştir (UNESCO, 2014: 8). Koruma planları ve tedbirleri, münferit yerlerde yürürlükte olmakla birlikte Bölge yönetiminden sorumlu başlıca taraflar, Kapadokya Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi'nin Dünya Mirası olma özelliklerini ve değerlerini korumak için bütünleşik bir bölgesel planın gerekli olduğunu kabul etmektedirler (UNESCO).

Tablo 3. *Kapadokya'daki Dünya Mirası Listesindeki Yerler ve Bölge*¹⁷

Alan	İli	İlçesi
Göreme Milli Parkı	Nevşehir	Merkez-Avanos-Ürgüp
Kaymaklı Yer altı şehri	Nevşehir	Merkez
Derinkuyu Yer altı şehri	Nevşehir	Derinkuyu
Karain Köyü	Nevşehir	Ürgüp
Karlık Köyü	Nevşehir	Ürgüp
Yeşilöz Köyü	Nevşehir	Ürgüp
Soğanlı Mahallesi	Kayseri	Yeşilhisar

Göreme Açık Hava Müzesi (G-AHM) ise uluslararası öneme sahip olan bir kültürel miras alanıdır. Alan 1980'lerin ortalarından sonra, Kapadokya Bölgesi ile birlikte Türkiye'nin kültür turizmi açısından gelişmesinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Ayrıca Turizm Teşvik Kanunu Kapadokya Bölgesi'nin gelişmesine katkı sağlamıştır. Alanın yönetimi Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndadır. Çalışma konusunun kapsamı içinde uygulama sahası olarak özellikle Kızılırmak kenarı olan Nevşehir İli Avanos İlçesi ile Kayseri Yeşilhisar İlçesi Soğanlı Köyü yeraltı şehri seçilmiştir.

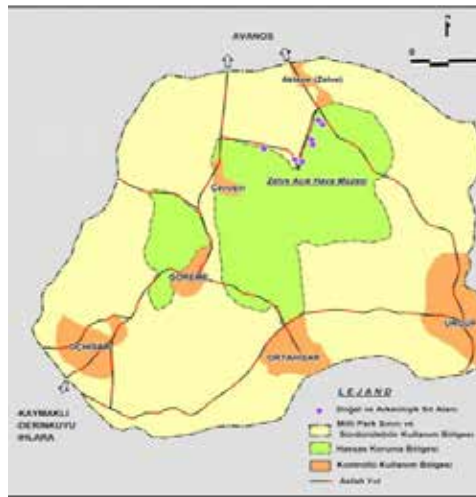
Şekil 3. *Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Sitleri.*

3.2.AVANOS VE YER ALTI YERLEŞMELERİ

Kızılırmak yatağına bakarak ardındaki tepelik alanın eteğinde yer alan tarihi kent ve yer altındaki katmansal alanlarıyla birlikte son derece ilgi çekicidir. Bölgenin özellikle yeraltı alanlarıyla birlikte korunması son derece

¹⁷ (<http://whc.unesco.org/en/list/357>).

önemlidir. Ancak halen koruma amaçlı imar planı tamamlanamamıştır. İrmak yatağı ile birlikte ele alınması gereken tarihi yerleşmenin bu nedenle Koruma Amaçlı İmar Planı gecikilmeden yapıp, onanması ve böylece şehircilik alanı ile koruma ve yenileme açısından bu zorunluluğun öncelikle sağlanması halen büyük önem taşımaktadır.

Şekil 4. a. *Avanos ve Kızılırmak. b. Zelve Açık Hava Müzesi (ZAM) ve c. ZAM'nin Göreme Tarihi Milli Parkı içinde haritadaki yeri d. Paşabağları.*

Irmak yatağı ve kenarı bir yerleşme olarak Avanos stratejik öneme sahiptir ve yer altı geçiş potansiyeli de taşımaktadır. Arazinin görünümünden de anlaşılabilceği gibi bu potansiyel tarihsel geçiş noktaları ile birlikte disiplinlerarası açıdan incelenmelidir. Avanos'un doğa ve yer bilimciler tarafından çok daha ayrıntılı bir şekilde araştırılması ve mutlaka koruma amaçlı plan ile birlikte tescilli binaların koruma altında tutulması gerekmektedir. Irmak yatağındaki binalar ise sel baskını riski altındadır. Irmağın koruma bandında da yoğunluk taşıyan otel binalarına hiç bir şekilde izin verilmemelidir. Avanos'un sileti bozulmadan korunmalıdır. Tarihi köprü trafikten ötürü aşırı yük altında kalmaktadır. Avanos için alternatif toplu ulaşım çözümleri uygulamaya alınabilmelidir.

Zelve, Göreme Milli Parkı içinde yer alan diğer bir açık hava müzesidir. Üç vadiden oluşan Zelve, özellikle 9. ve 13. yüzyıllarda önemli bir yerleşim yeri ve dini merkez olmuştur. Direkli Kilise, Balıklı Kilise, Üzümlü Kilise ve Geyikli Kilise Zelve'deki önemli eserlerdir (Şekil 4.b), (Şekil 4.c). Milli park alanı içinde yer alan bunların dışında birçok tarihsel ve kültürel değer taşıyan eser bulunmaktadır.

Ayrıca ilçede Zelve dışında Paşabağları gibi bir açık hava müzesi daha bulunmaktadır (Şekil 4.d).

Avanos pek çok açıdan araştırma konusu yapılarak detaylı bir şekilde incelenmelidir. Bu incelemelerin en başında ise yeraltı yerleşmelerin gelmelidir.

3.3.KAYSERİ YEŞİLHİSAR VE SOĞANLI YER ALTI YERLEŞMELERİ

Harita görüldüğü gibi diğer önemli bir yerleşim yeri de Kayseri’de bulunmaktadır. Kayseri’nin Güney-Batı’sında Niğde yolu üzerinde bulunan Yeşilhisar İlçesinde Soğanlı yerleşim yeri fotoğraftaki gibi bir yeraltı yerleşimini de kapsamaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Yeşilhisar

Ancak alan vadi ve yeraltı yerleşimi ile turizmde yeterince tanıtılmamıştır. Çevre düzenlemeleri de yetersizdir. Öncelikle yerüstünün geolazer ve yeraltının da georadar vb. geomatik alanı teknikleriyle taranması, görselleştirilmesi (Alptekin, Çelik, Yakar, 2019) ve düzenli izlenmesi de gerekmektedir. Koruma planlarının güncellenerek, bu alanların etkin bir şekilde korunması sağlanmalıdır. Ayrıca turizm şirketlerinin turlarıyla turistik gezi güzergah bağlarının da kurularak, turların ve özel araçları ile gezen kültür turizmi ziyaretçilerinin ilgisini çekmesi de sağlanmalıdır. Dört mevsim turizmin geliştirilmesi için yöresel bilinirliğin festival vb. etkinliklerle de desteklenmesi gerekmektedir. Yerel yönetimlerin ise yöreye ait faaliyetlerine bu koruma-kullanma bilinciyle yaklaşıp, etkinliklerini arttırmaları

ve benzer başarılı örneklerde olduğu gibi müdahale ve düzenlemelerinde daha dikkatli olmaları önem kazanmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm ortaya çıkmasında ve gelişmesinde turistik çekicilikler, belli bir yörenin niteliklerini ve turistin o yöreyi tercih etme nedenini oluşturan karakteristikleridir. Bu etkinin turist tarafından algılanışı, kabul edilebilir bir doyum düzeyine (Emekli, 2006) çekilebilmelidir. Bunun için disiplinlerarası çalışmalar da önem kazanmaktadır. Çalışma bu çıkış noktasından da ele alınarak geliştirilebilir. Çalışmanın sonuçları ise sahadaki bulgulara yönelik çıktılar ve çözüm önerileri ile birlikte altta yer almaktadır.

Literatürde jeopark statüsüne kavuşturulan alanların jeolojik ve jeomorfolojik miras özelliği taşıyan jeositlerin daha iyi korunacağını gösteren başka çalışmalar da bulunmaktadır. Bu şekilde turizm yoluyla yöre insanına katkı sunulması da mümkündür. Jeosit, Jeolojik Miras, Jeopark vb çalışmaların ortak sonuçları yerküreye ait oluşumlar bir bütün olduğunu göstermektedir. Bu konuları inceleyen disiplinlerin de birbirlerinin rakipleri olmaması gerekir. O nedenle çalışmada ele alınan ve Kapadokya Jeoparkı önerisi içinde yer alan sahalarda yine bu şekilde koruma altına alınarak değerlendirilebilecek nitelikte olan benzer önemi çoktan hak etmiş alanlardır. Ancak bölgedeki plansız yerleşmeler, turist sayısında yere yer alanların taşıma kapasitesinin üzerinde yoğunluklar, çevresel ve sosyal sorunların da gecikmeli olarak görünürlük kazanmasına sebep olmaktadır.

Doğal kaynak kullanımının aşırı artması, sosyo-kültürel çatışma, toplumsal değerlerin kaybolması gibi beraberinde telafisi olmayan daha büyük sorunlar, vb. bölgeye yönelik tehditleri ve olumsuz çevresel etkileri arttıran unsurlar olarak karşımız çıkmaktadır.

4.1.ÖNERİLER

- Coğrafya-Jeoloji, Jeoloji-Jeofizik, Hidroloji-Klimatoloji, Ekoloji-Coğrafya vb çalışmalarının hep birbirlerinin tamamlayıcısı olduğu unutulmamalıdır.
- Korunan alanlara yakın yerleşmelerin çevresinde dikkat çeken çarpık yapılaşmalara izin verilmemelidir.
- Jeolojik ve jeomorfolojik miras niteliğinde çok sayıda yapı ve şekli bünyesinde barındıran kıyılardan volkanik arazilere ve mağaralara kadar pek çok alanda eğitim turizmi potansiyeline dikkat çekilerek ve sürdürülebilir kullanım ilkelerine bağlı kalınarak gelecek nesillere aktarılmasına katkı yapılabilir.

- Doğa ve yer bilimlerindeki açık alan ders uygulamalarında jeolojik miras ve koruma alanları önemsenip, geziler düzenlenerek ve saha çalışmaları yapılabilir. Bu sahalar eğitim turizmi ile birlikte yerel kalkınma dinamiklerini de canlandıracaktır. Ayrıca bu sahalardan elde edilen veriler ile uygulamadan kaynaklanan birikimler de zamanla birleştirilerek birlikte değerlendirilebilecektir.
- Açık hava müzesi yaklaşımı da bölgede kültürel ve sosyo-ekonomik kalkınmayı pekiştirerek desteklemeye yönelik bir yöntem olarak düşünülebilir. Yaklaşım özellikle alanda yönetişimsel açıdan doğru bir şekilde uygulandığında halkın katılımını da sağlayan ayrıca yurttaşlık ve kentlilik bilincini de geliştirici ve bir öneri olarak ele alınabilir.
- Esas olarak Kapadokya Jeoparkı ve açık hava müzeleri, içinde barındırdığı çeşitli dinamikler, tartışma alanları, halkın farkındalığını oluşturma ve halkın kendi alanlarında yaşamasına dayalı olarak kurulmuş ve zamanla kentin cazibesini de arttıran kalıcı yaklaşımları kapsamaktadır. Ancak alanla ilgili tüm plan ve tasarımlar, yerli halktan ve turistlerden katkı alacak şekilde destek bulmalıdır.

Ülkemizde önceliğin kültürel kalkınmaya verilerek, diğer ilgili çalışmaların (Kocalar, 2018b) (Kocalar, 2018d) (Kocalar, 2018c) öneriler kısmında ele alınan ancak halen aksayan maddelerin de yine gecikilmeden öncelikle çözülmesi gerekmektedir:

- Halkın bilinçli katılımı için eğitim desteği ve teşvikler
- Açık hava müzesi niteliği taşıyan alanların korunması, yaşatılması ve güvenliğinin sağlanması
- Sit alanlarına yönelik koruma amaçlı imar planlarının yapılması
- Korunan eser ile koruma alanındaki fiziksel şartların tespiti ve önlemlerin alınması
- Turizmde koruma-kullanma dengesi ve sürdürülebilirlik

TEŞEKKÜR

Çalışmadaki saha alanları; “Bafa Gölü Tabiat Parkı, Karia Kent Devleti Liman Kenti (Herakleia-Latmos) (Kapıkırı Köyü), Latmos Sıradağlarının Jeopark Karakterinin Büyük Menderes Nehri Havzası ile Birlikte Korunması Projesi” // Arkeolojik-Doğal-Jeolojik-Tarihi-Kültürel Çevreyi-Nehirleri-Havzaları ve Gölleri Koruma Sorunları: “Bafa Gölü Tabiat Parkı” / [Archaeological-Natural-Geological-Historical-Cultural Environment (Ri-

vers – Basins - Lakes) Conservation Issues and Solution Proposals: “Bafa Lake Natural Park”] projesi kapsamında jeopark özellikleri itibariyle benzerlik gösterdiği için araştırılmıştır.

Çalışmanın ortaya çıkmasına katkı sunan Avanos Belediyesi’ne ve özellikle sayın Şendoğan KILINÇ’a ve sayın Mimar Yusuf YİĞİT’e uygulama alanındaki kolaylık sağladıkları için özellikle teşekkür ederim.

Bu kitap bölümünün ilk hali; <<Kocalar, A. C. (2018e). *Tarihi-Doğal-Arkeolojik-Kültürel ve Jeolojik Mirası Koruma-Kullanma Dengesi: Yeraltı Şehirleri ve Jeoturizm (Avanos, Yeşilhisar)* / [Historical-Natural-Archeological-Cultural-Geological Heritage / Balancing Conservation with Utilization: Underground Cities and Geotourism (Avanos, Yeşilhisar)], *Uluslararası Katılımlı Kapadokya Yerbilimleri Sempozyumu*, 24-26. Ekim.2018, Niğde>> etkinlikte bildiri olarak sunulmuş ve tam metin kitabında da yayımlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Alptekin, A., Çelik, M., Yakar, M. (2019). Anıtmazarın Yersel Lazer Tarayıcı Kullanarak 3B Modellenmesi. *Türkiye Lidar Dergisi*, 1(1), 1-4 . <https://dergi-park.org.tr/tr/pub/melid/issue/50713/641560>
- Çalık, A., Kapan, S., Erenoğlu, R.C., Erenoğlu, O., Yaşar, C., Uluggerli, E. U., (2018). Biga Yarımadasında Jeodeğerler ve Jeoturizm Potansiyeli, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 61, 175-192.
- Diker, O., Deniz, T., Çetinkaya, A., (2016). Jeoturizm Kapsamında Safranbolu’da Coğrafi Kaynakların Değerlendirilmesi ve Safranbolu Jeoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 334-348. <http://dergipark.gov.tr/joiss/issue/30780/323664>
- Duran, C., (2015). Türkiye’de Dağlık Alanların Kırsal Turizm Açısından Önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012 (1), 45-52. <http://dergipark.gov.tr/kmusekad/issue/10214/125528>
- Eder, F. W., Patzak, M., (2004). Geoparks-geological attractions: A tool for public education, recreation and sustainable economic development, *Episodes News magazine of the International Union of Geological Sciences*, 23(3), 162-164.
- Emekli, G., (2006). Geçmişten Geleceğe Kula Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 1-3 Eylül 2006, 321-332, Kula.
- Ertek, T. A. (1992). Kocaeli Yarımadasının kuzeydoğu kesiminde jeomorfolojik araştırmaların sonuçları. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü, *Bülten*, 9, 207-212.
- Geremia, F., & Massoli-Noveli, R., (2005). Coastal geomorphosites of the isles of lipari and stromboli (aeolian islands, italy): New potential for geotourism. *Il Quaternario*, 18(1), 233-244.
- Günok, E., (2017). Türkiye’de Mevcut İlk ve Orta Öğretim Programlarının Jeomiras ve Jeopark Bilincinin Oluşmasına Etkileri, *Türkiye Jeoloji Bülteni / Geological Bulletin of Turkey*, Cilt 60, Sayı 1, Ocak 2017, Volume 60, Issue 1, January 2017.
- Karadoğan, S., Kuzucuoğlu, C., (2017). Diyarbakır Hevsel Bahçeleri ve Dicle Nehri: Arazi Değişimlerinin Jeomorfolojik Kayıtları, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Cilt 60, Sayı 1, Ocak 2017, ANKARA-1947.
- Kaygılı, S., Aşar, N., Aksoy, E., (2017). Paleontolojik Bir Jeosit Örneği: Hasanağa Deresi, Akçadağ, Malatya, *Türkiye Jeoloji Bülteni (Geological Bulletin Of Turkey)*, Cilt 60, Sayı 1, Ocak 2017.
- Kazancı, N., (2010). Jeolojik Koruma Kavram ve Terimler. Jeolojik Mirası Koruma Derneği (JEMİRKO) Yayınları, Ankara.

- Kazancı, N., Şaroğlu, F., Suludere, Y., (2015). Jeolojik Miras ve Türkiye Jeositle-ri Çatı Listesi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 263-272. <http://Dergipark.Gov.Tr/Mta/Issue/10770/130213> DOI: 10.19076/mta.62556
- Kocalar, A. C., (2018a). Tarihi Çevre Koruma Sorunları: (Karia Devleti) “Herakle-ia-Latmos” / [Historical Environment Conservation Issues: (Karia Period) “Herakleia-Latmos”], *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi (JSHSR) / International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*, (Jshsr.com), 2018 Vol: 5 / Issue: 19 pp.654-662
- Kocalar, A. C., (2018b). Arkeolojik Yeraltı Yerleşmeleri ve Koruma Sorunları: Nevşehir Yeraltı Şehirleri (Derinkuyu, Kaymaklı) / [Archeological Under-ground Settlements and Conservation Problems: Nevşehir Underground Cities (Derinkuyu, Kaymaklı)], *Journal of Awareness*, 3(3), 25-46. <https://Doi.Org/10.26809/Joa.2018342290>
- Kocalar, A. C., (2018c). Kültür Turizmi ve Açık Hava Müzeleri: Prag - İstanbul Tarihi Yarımada- Kapadokya (Göreme, Zelve), *ASOSJOURNAL*, ISSN: 2148-2489, 2018 Ekim, 80, 207-232.
- Kocalar, A. C., (2018d). Tarihi Kentlerin Koruma-Kullanma Dengesi: Şehir Mü-zezi Prag / [Balance of Conservation-Use with Historic Urbans: City Mu-seum- Prague]. *Journal of Strategic Research in Social Science*, 4 (3), 55-78. <http://dergipark.gov.tr/josress/issue/38809/455340>
- Kocalar, A. C., (2018e). Tarihi-Doğal-Arkeolojik-Kültürel ve Jeolojik Mirası Ko-ruma-Kullanma Dengesi: Yeraltı Şehirleri ve Jeoturizm (Avanos, Yeşilhi-sar) / [Historical-Natural-Archeological-Cultural-Geological Heritage / Balancing Conservation with Utilization: Underground Cities and Geotou-rism (Avanos, Yeşilhisar)], *Uluslararası Katımlı Kapadokya Yerbilimleri Sempozyumu*, 24-26.Ekim.2018, Niğde.
- Kocalar, A. C., (2019). Herakleia Karia Ancient Port City with Geoheritage Areas and Urban Geology-Latmos Geopark (Beşparmak Mountains), CİSET - 2nd Cilicia International Symposium on Engineering and Technology 10-12 October, 2019, (CİSET 2019), Mersin Üniversitesi. Mersin / Turkey. Ed. Prof. Dr. Murat Yakar, 750-753. SAGE Yayınevi ISBN 978-605-184-196-0, Ankara.
- Kopar, İ., Çakır, Ç., (2013). Tortum Gölü-Tortum Boğaz Vadisi Ve Yakın Çev-resinin (Uzundere-Erzurum Ve Yusufeli-Artvin) Serrano Ve Ruiz-Flaño Yöntemiyle Jeoçeşitlilik Derecesinin Belirlenmesi. *Coğrafya Dergisi / (Journal Of Geography)*, 0 (27), 46-66. <Http://Dergipark.Gov.Tr/Iucografya/Issue/25072/264636>
- Akyüz-Levi, E., (2006). *Koruma ve Turizm: Kula Yörük Hasanlarından Halil Ağa Sokağı Örneği*, Geçmişten Geleceğe Köprü Yanık Ülke Kula Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 271-286.
- Özdemir, M. A. ve Kervankıran, İ., (2011). Turizm ve turizmin etkileri konusunda yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi: Afyonkarahisar örneği, *Marma-ra Coğrafya Dergisi*, 24 (2011), 1-25.

- ProGeo Group., (1998). A first attempt at a geosites framework for European IUGS initiative to support recognition of World heritage and European geodiversity. *Geologica Balcanica* 28, 5-32.
- Selçuk, A. S., Zorer, H., (2017). Başkale Bölgesi'nin (Van) Jeolojik ve Jeomorfolojik Öğeleri, *Türkiye Jeoloji Bülteni, Geological Bulletin of Turkey*, Cilt 60, Sayı 1, Ocak 2017, Volume 60, Issue 1, January 2017.
- Sinanoğlu, D., Siyak, M., Karadoğan, S., Erdem, N. Ö., (2017). Kültürel Jeoloji Açısından Hasankeyf (Batman) Yerleşmesi, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Cilt 60, Sayı 1, Ocak 2017, ANKARA-1947.
- Toprak, Ö., Şahin, H., (2017). Niksar (Tokat) Yöresinin Jeodeğerleri, *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Cilt 60, Sayı 1, Ocak 2017, ANKARA-1947.
- Türk, O., Toprak, L., (2019). Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Muş İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 185-192. <http://dergipark.gov.tr/anemon/issue/39102/426615>
- Uzun, A., (2015). Kandıra'nın (Kocaeli) kayalık kıyıları ve jeopark potansiyeli. 15-17 Ekim 2015, Ulusal Jeomorfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 276-244, Samsun.
- Uzun, A., (2017). Bir Açık Alan Dersliği: Kandıra Kıyıları (Kocaeli, Türkiye). *Türkiye Jeoloji Bülteni / Geological Bulletin of Turkey*, 60, 117-128 <http://dergipark.gov.tr/tjb/issue/28067/297854> DOI: 10.25288/tjb.297854
- Uzun, M., (2015). Kocaeli İli Karadeniz kıyılarının jeomorfoturizm özellikleri ve kıyı kullanımına etkisi açısından değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, 339-366. DOI: 10.14781/mcd.04065
- Wimbledon, W.A.P., (1996). National site election, a stop on the road to a European Geosite List, *Geologica Balcanica* 26, 15-27.